

Viata Rominească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

Ionel Teodorescu	<i>Bal Mascat.</i>
D. I. Suchianu	<i>Izvor de singurătate.</i>
Lucia Mantu	<i>Bieții oameni...</i>
Thomas Greenwood	<i>Începuturile guvernării laburiste.</i>
George Lesnea	<i>Litanie.</i>
P. Constantinescu-Iași	<i>Unirea Basarabiei (Pe marginea unor „Documente“).</i>
Mihai D. Ralea	<i>Memorial (Note de drum în Spania).</i>
M. Eminescu	<i>Der Abendstern („Luceafărul“ în traducere germană de N. N. Botez).</i>
A. Cehov	<i>Judecătorul de instrucție.</i>
Ioan Rădulescu	<i>Un mare savant: Enrico Ferri.</i>
Constantin Kirițescu	<i>Porunca a zecea.</i>
G. Ibrăileanu	<i>Eminescu (Note asupra versului).</i>
Mircea Mancaș	<i>Cronica literară (Leonhard Franck).</i>
O. B.	<i>Cronica teatrală: Iași (Cucoana Chirița.—Anno domini.—Pescuitorul de umbre.—Iluzia fericirii).</i>
V. Harea	<i>Cronica ideilor (Discuțiile în jurul Unirii Basarabiei)</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellanea (Premiul Nobel.—Wilhelm Rein.—O faptă unică).</i>

Recenzii: *Gib I. Mthăescu*: Vedenia, Octav Botez.—*Leon Donici*: Noul seminar. *Mircea Mancaș*.—*Dr. I. Lușăș*: Istoria Românilor. D. I. Suchianu.—*Victoria E. Voinov*: Excreția prin intermediul cromocitelor la Nevertebrate. B.—*André Siegfried*: Les Etats-Unis d'Aujourd'hui. D. I. S.—*Louis-Charles Royer*: Au pays des hommes ams. D. I. S.—*C. Narly*: Tolstoi educator. V. Harea.

Revista Revistelor: *Revista științifică „V. Adamachi“*.—*Diplomatul* (D. I. Suchianu. *Adevărul Literar*).—*Psihofiziologia virstelor și sexelor* (Ch. Champy. *Revue Philosophique*).—*Memoriile mele* (Maurice Barrès. *Revue des Deux Mondes*).—*Atomii ereditari* (Jean Rostand. *Nouvelle Revue Française*).—*Noul drept internațional* (Barère Descamps. *Revue de Droit International*).—*Observațiuni asupra conceptului de cauzalitate în Istorie* (Henri Sée. *Revue de Synthèse Historique*).—*Studiu asupra patologiei conștiinței simbolice* (E. Cassier. *Journal de Psychologie*).—*Franța economică* (William Dualid. *Revue d'Economie politique*).—*Figura omenească în Europa* (Rudolf Kassner. *Europäische Revue*).—*Enropenizarea Angliei* (M. J. Bonn. *Die Neue Rundschau*).—*Mitul, psihologia și viața* (Hans Prinzhorn. *Revue d'Allemagne*).—*Jacob Wassermann* (Maurice Muret. *La Revue de Paris*).—*Germania de mine* (H. Simons. *Revue des Vivants*).—*Criza parlamentarismului* (Comte de Fels. *Revue de Paris*).—*Politica regelui Alexandru al Jugoslaviei*!

Miscarea intelectuală în străinătate: (Literatură.—Poezie.—Știință).
Bibliografie.
Tabla de Materie.

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

4869/D

24

IASI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri 10—12

1929

Viata Rominească apare lunar cu cel puțin 160 pagini. — Abonamentul în țară un an 400 lei. — jumătate an 200 lei. — Numărul 40 lei. — Pentru străinătate: un an 600 lei. — jumătate an 300 lei. — Numărul 60 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea opriță

U. 869 D

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada „Alecsandri No. 10—12”

ANUL XXI

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 pînă la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 pînă la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 pînă la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuar pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimițînd suma *prin mandat poștal*.

Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1929 este :

ÎN ȚARA :

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale pe an . 500 le

Pentru particulari :

Pe un an	400 lei
Pe jumătate an	200 „
Un număr	40 „

ÎN STRAINATATE :

Pe un an	600 lei
Pe jumătate an	300 „
Un număr	60 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei, D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 150 lei anual costul recomandării pentru țară și 220 lei pentru străinătate.

Colecții complete pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Bal Mascat ¹

Nervii fermentau mai demult, oțetind tăcerile din compartimentul ocupat de familia lustin Danielescu, dar abea în gara Iași se afirmară urzicători cași tremurul burniței de toamnă rece, vizibil numai în dreptul becurilor electrice din fața gării. Ochelarii cu rame de aur ai doamnei Danielescu nu erau nici în tocul lor din sacoșă, nici în șanțurile fondante ale canapelei ceferiste,—nici pe nas. Ii găsi Luchi—cu un zîmbet înregistrat tocmai de cine n'ar fi trebuit nici să-l zărească,—sparți, după ce mama lui, într'un moment de ne-stăpînită exasperare, zvîrli pe asfaltul peronului numărul cu foi lucioase din „Illustration“, cetit în tren, și'n care-și lăsase ochelarii destinați numai lecturii, așa cum îi uita și la școală în catalog : doamna Danielescu era profesoară de Higienă.

Trăsuri deloc.

— Ioc ! constată Luchi, cu gîndul maicusamă la nevoia imperioasă de tutun, și la vidul buzunarelor.

— Stil Agapia-Maidan ! înfieră Duduia sarcastic locuțiunea lui Luchi.

O clipă, Luchi șovăi : sperase, prin absurd, împrumutul salvator dela Duduia, căci Andi îi dăduse cu două zile înainte de plecare tot ce mai avea. Dar imediat își aminti că Duduia nu împrumută, „din principiu“ : ci-că ! Cașicum zgîrcenia ar fi, pentru Duduia, un principiu. Și replica sună :

— Lasă, Păpușică, mine mergem la cîntar !

Duduia se îngrășase. Nu mai încăpea în rochiile purtate la începutul verii.

— Iți interzic să mai vorbești cu mine, idiotule. Du-ți idioția ta la cîntar.

— Stil Agapia-Palace !

— Ah, vă rog nu mai începeți ! interveni doamna Danielescu.

¹ Fragment din romanul cu acest titlu, care va apărea în luna Decembrie în editura „Cartea Romînească“.

Și către Luchi :

— Tu să taci, viperă.

Cu tot amendamentul „Tu să taci“, și inveciva satisfăcătoare „viperă“, acel „vă rog nu mai începeți“; plural dela subiect până la predicat, plural compus din Duduia, domnișoară de optsprezece ani, studentă, și Luchi, licean de șaptespreze ani, mucos,—o mortifică pe Duduia. Sîngerară rănile proaspete. Nările-i vibrară. Cu coada ochiului privi spre Andi: „*Poseur!*“. El nu se îngrășase la Agapia, cu toate că nu făcuse cură de slăbit. Și sentința „infectei Englezoaice cu păr roș“ îi sună, parcă păstrată în bățile inimii, așa cum o surprinsese noaptea la Agapia, cu necuviinciosul ei accent britanic în mirosul brazilor autohtoni:

— Aoh! Dudui e frumos... dac vreț; Andi e fin, aoh, alt rasa...

Privirile Duduii vitriolară profilul dulce de subt pălăria cenușie cu bōruri mici, plecate. Plecat și capul, plecate și genele. Și Duduia și doamna Danielescu și Luchi, suportau umezeala și frigul nopții de toamnă cu viguroasa vitalitate a legumelor. Dar silueta lui Andi avea linia înclinării grațioase și triste pe care-o au cocorii zgribuliți într'un picior, cu ciocul subt aripă, cînd sînt ținuiți pe pămîntul ținuturilor reci, de toamne timpurii. Tăcea, cum tăcuse dela Pașcani până la Iași—distrat? absorbit? distant?;—„infect“, articulă în gînd Duduia; „Parcă vine dela Nissa nu dela Agapia cu noi“.

În fața gării, în loc de trăsuri, un vid ieșan: era Simbătă. Orașul întreg dealtfel, cu luminile și clădirile lui, la acea oră vînată de toamnă, părea un loc viran acoperit, în loc de coji, galoși și tinichele, cu stele și case lepădate la gunoi.

Doamna Beatrice Danielescu era Președinta unei importante societăți de binefacere, în care calitate putea să dispue după bunul plac de automobilul societății; dar domnul Iustin Danielescu adversar și denunțator proverbial al tuturor abuzurilor, atît în Parlament cît și prin Presă, nu înțelegea să se folosească în văzul călătorilor și al personalului ceferist, el și copiii Președintei, de vehiculul hărăzit exclusiv personalului superior al societății, în exercițiul funcțiunii.

— Luchi, unde-i tata?

— Predică.

O palmă răsună mat pe obrazul zîmbitor și prea colorat ca o palmă—cu mănuși de piele—să lase urme. „Palmă morală“, reflectă Luchi. „Mama știe numai să piște“.

— Marș după trăsură. Ai dat telegrama?

Luchi porni în goană, făcîndu-se că n'aude întrebarea.

Deși călătorea oarecum incognito, barba de aur cu fire albe a domnului Danielescu fusese recunoscută la coborîrea din tren, de mai multe persoane care nu se mulțumiră numai să salute pe „Domnul Profesor“, ci se grăbiră să-l întîmpine, circumscriindu-l în grupul acela special care caracterizează apariția în societate a

oamenilor iluștri, dîndu-le acestora semnificație de fîntină publică, și celor din jurul lor atitudini hipnotizate de cofe și căldări adunate la hazna.

După un sfert de oră—calculat de secundarul nervilor doamnei Danielescu—Luchi sosi vesel, fredonînd, cu două trăsuri scoase parcă delaolaltă cu birjari și cai, dintr'o hală cu vechituri și viețaji împăiate.

— Le-a ales într'adins vipera,—murmură printre dinți mama lui Luchi.

Intr'una se urcară părinții și Duduia care-și repartiză posesiv cele șaiszeci și opt de kilograme în floare, pe cîte-un genunchi al fiecărui părinte, nu atît ca să-i cruțe, cît mai ales, ca să-l excludă pe Andi.

— Și Andi unde stă? întrebă autoritar doamna Danielescu, gata să „răpeadă” pe cineva.

— Eu merg pe jos.

O! dorea din tot sufletul să rămie numai cu nervii impersonali ai nopții de toamnă, să fie orfan, nu mult, dela gară până acasă. Să ajungă ud de ploae, dar nu cu acea senzație de mătăasă zburliță de ghiare de pisică, pe care i-o va lăsa tăcerea în patru din trăsură.

Așezîndu-se pe scăunaș, simți ostilitatea cotului Duduii așezată prin ucaz matern alătura de el. Și totuși, gestul de autoritară duioșie al mamei lui, care-i acoperi picioarele proiectate lateral în bătaia ploii, cu pelerina ei, îl făcu să regrete... ce? Nu-i plăcea nici să-și mărturisească sieși, și chiar în clipele de negare a gîndului iconoclast, că se simțea din nou intoxicat de viața de familie.

— Ce face Luchi? Unde-i Luchi?

— Vinee! Vine și ordonanța cu furgonul de bagaje! izbucni din urmă glasul jovial, recapitulînd doamnei Danielescu zimbetul care comentase ireverențios dezastrul ochelarilor, și răspunsul „Predică”, iar Duduii, aluzia la îngrășare.

Pe capra „furgonului de bagaje”, întors cu fața la avutul familiei, conform prescripțiilor, cu un picior pe coșul cu dulceți în care, asasinate, două gavanoase cu dulceață de zmeură sîngerau cleios,—Luchi se uita cu jînd la ceața tabagică a crîșmelor prin fața căroră trecea.

— Ia ascultă, amice, n'ai cîțiva lei mărunți să'mi împrumuți până acasă?

Cu banii împrumutați dela birjar își cumpără un pachet de țigarete „Funcționar”—*Cordon-Bleu*, cum le numea Luchi,—oferi birjarului o țigară, și înșfirșit, cu gura și nările pline de asprul și delicios puturosul fum—echivalent tabagic al brînzeturilor fermentate,—medită la „ce se va întîmpla”, considerînd problema numai din punct de vedere practic. Catastrofa era iminentă și de neînălțurat. Fusese însărcinat de mama lui, la Agapia, să plece cu bicicleta la Tîrgul-Neamț și să dea telegrama prin care familia își anunța so-

sirea acasă Mamiței : mama doamnei Danielescu. Cu banii telegramei adunați cu cei luați dela Andi, Luchi își plătise datoriile făcute la crîsmă și la Sora Aglaia. „Sărac dar demn“ : asta era deviza lui Luchi.

Sora Aglaia...

I se lărgiră nările ca la minji cînd vîntul le aduce miros de iarbă crudă.

— Tii, mare paciavură!

Creșuri de ris îi fugiră din ochi dealungul obrajilor ; și uitînd complect viitorul spre care îl duceau roțile trăsorii, mușcă din a-mintirea ca piersica a Sorei Aglaia.

— Stăi, Satană, că te vede Sfînta Icoană, Doamne iartă-mă!

Și cum era goală, albă și pietroasă subt haina monahală, în brațele lui, cu mina stîngă saltată odată cu sînul, întorsese pe dos icoana, și cu aceeași mîna pioasă îl palmuise, lăsîndu-i în nări mirosul busuiocului dela icoană...

Trăsura trecea prin Piața-Unirii. Un picior de-al Sorei Aglaia a cărui pulpă lumina cerul ca o lactee cale, pe deasupra capului statuei lui Vodă-Cuza, izbi cu călcăiul în fotografia cuvioasei Agafia : gazda dela Agapia a familiei Danielescu.

Maica Agafia o clevea pe Sora Aglaia, spunînd că mai bine decît să-și tot spele trupul—„Răsună munții de-afta spălătură!“—ș'ar spala sufletul cu cele sfînte. Iar Sora Aglaia, replicase într'un cerc de Măicuțe tinere, că Maica Agafia n'are nevoie să-și spele trupul, fiindcă la un an odată, de Sînta Maria, își face „grițitură“ trupească, și o curăță ucenicele cu măturoaile de ațe de paianjen. După care, Maica Agafia o spurcase pe Sora Aglaia cu o vorbă scîrnăvă luată din Biblie. Iar Sora Aglaia intrase într'o noapte fără lună în casa cuvioasei, în odaia lui Luchi, și acolo, de pe canapeaua sfîinței sale maica Agafia, călcăiul înalt al pantofului încălțat pe piciorul gol, în timp ce piciorul avîntat spre stele vibra ca libelulele, făcuse un benghi portretului cu ochi haini al Agafiei, așezat pe perețele purtător de icoane...

Intre timp trăsura ajunsese la poarta casei părintești.

Mai demult doamna Danielescu bănuia că nu-i lucru curat cu recipisa telegramei, pe care Luchi pretinsese c'o pierduse la întoarcerea dela Neamț. I-ar fi luat-o vîntul! Hm!

— Ce-ai făcut, ticălosule? N'ai dat-o!

— Nu.

— Unde-i depeșa?

— În buzunar.

Intinse manuscrisul telegramei spre a înlătura îndoiala doamnei Danielescu.

— Și banii?... Vorbește, spune, că te fac bucăți!

— Aveam datorii...

Răsună o palmă „morală“ și o pișcătură răsucită : aceasta profund fizică. Luchi clipi umed : oricum, în fața birjarilor!

Drama era generală și devenea complexă. Căruța cu lăzile,

pornită dela Agapia decunoapte, nu sosise. Asta însemna că Moș Daringă se îmbătase și că lăzile ori erau furate, ori înecate în Moldova umflată de ploii, „cu ticălosul de moșneag cu tot“.

Casa, cu toate ferestrele astupate cu hîrtie albastră prinsă cu piuneze, nu arăta niciun semn de viață. Mamașa era cam surdă. La servitori în schimb, o iluminăție de zece Mai. Dar acasă nu era decît Lina care împreună cu un fruntaș de Roșiori, îmbrăcată cu rochia de catifea violetă a Duduii, la lumina becului de-o suță de lumini, luat din biuroul domnului Danielescu, bea vin—furat desigur din pivniță—în paharele de cristal destinate numai musafirilor: descuiase așa dar și bufetul!

Umbreluța doamnei Danielescu se frînse de spinarea Linei; Duduia tresări, căci spinarea Linei însemna rochia ei de catifea violetă.

— Hoațo, ticăloaso, scîrnăvie, îmi aduci toți derbedeii...

„Phii, nostimă-i Lina!“, constată Luchi dela fereastra bucătăriei, privind trupul servitoarei, care dilata triumfal, la șolduri, pîntece și sîni, rochia colantă a Duduii.

— ...Asta ai învățat în casa mea, lepădătură, tîrîtură, nerușinato...

Stridența glasului spart—intensificată de vibrația tingirilor din bucătărie—străpezea urechile lui Andi, dîndu-i un fior de desagust; și în același timp, îl cuprindea o îngrijorare în galop de panică pentru *mama lui*, congestionată, cu ochii injectați și tulburi cu vinele vînat umflate, cu șuvițe de păr alb spînzurîndu-i pe obraji, cu un tremur bolnăvicios în minile crisplate a blestem..

Domnul Danielescu sosea cu bățul ridicat—un băț gros de cireș cu cioc metalic. Dar fulgerul masiv al săbiei lungi—care dealtfel spînzura inertă în mînile fruntașului de Roșiori,—îl făcu să lepede bățul la ușă, temîndu-se ca viziunea bățului să nu sugereze mișcări simetrice mentalității săbiei.

Il luă cu vorba :

— Bine, băiatule, asta-i treabă de ostaș? În loc să-ți faci datoria la cazarmă...

Luchi, dela geam, icni de rîs, auzind noua predică.

Pe fruntea ostașului congestionat de băătură și de dragoste neisprăvită, și zăpăcit de aparițiile succesive, curgeau mari broboane de sudoare, înregistrate de ochiul oratoric al domnului Danielescu. Iși reluă bățul delingă ușă, îndepărtînd cu o mișcare enervată pe Luchi, care se pregătea să intervie.

Duduia n'o slăbea din ochi pe Lina. Deformase rochia de catifea: „trebuie călcată“; o pătase de sudoare la subțiori: „mi-o scoate la spălătorie“...

Fanfara isterică a cristalelor sparte îi făcu pe toți să tresară. Doamna Danielescu sfărmasă paharele de pe masă, cu ciotul umbrelei.

— Le-ați spurcat, ticăloșilor! Ai să le plătești, ai să mi le plătești...

Și către Roșior :

— Piei din ochii mei, nemernicule !

S'auzeau fluerături în stradă.

— Bolșevicule, la Curtea Marțială ! tună glasul domnului Danielescu, în timp ce mâna ridică bățul cu cioc de metal.

— Nu da, boerule, mîrîi un glas de „Curtea cu Juri“, notă mintal d. Danielescu, c'un recul subit în fața ochilor cețoși de vin, care îndreptau o căutătură Manlicher către bățul ridicat.

Sabia zîngăni scurt.

— Il omoară, of, apă,— țipă doamna Danielescu atît de ascuțit, încît dinții lui Andi se încheștară dureros.

Doi sergenți, din pragul ușii se uitau nehotărîți. Indărătul lor, birarii, vecinii... Și în tăcerea întretăiată de giffituri, în timp ce Lina zmulșă, cu palmele roșii pe tîmple, vărsa și-roae de lacrimi privind holbat pe militarul înșfăcat de sergenți,— Andi, cu paharul de apă la gura mamei lui, auzi glasul Duduii, șuerător către Lina :

— Scoate imediat ciorapii mei de matasă.

— Păpușica are spirit de observație : nu se putu *împiedeca să nu exclame Luchi.

*

— Ascultă, Andi, bufni Luchi pe 'nfundate ; să știi că Apostolul îl interpelează pe Ministrul de Războiu asupra unui caz concret de bolșevism.

Andi intră în odaia lui, după o absență de două luni, ca într'o odaie de hotel, tărîndu-și geamandanul plin de scrisorile nedesfăcute dela Magda Boldur ; îl lăsă lingă prag, încue ușa, și fără să mai aprindă lampa se așeză pe margina patului—somiera scîrții—și rămase așa, cu brațele pe genunchi, cu pardesiul pe el. Schimbi de hotel, dar de casă părintească..

O muscă bizii metalic în cana de apă goală. Streșinile țirriau apos, dînd frigului din casă accent de ploae ascultată în orașe necunoscute.

Apoi, de alături, din odaia lui Luchi, unde după vioiciunea mișcărilor se simțea că lumina-i aprinsă, porni un șuer argintiu, pe melodia „Hai Jelițo 'n deal la vie“. Luchi se desbrăca. Luchi avea șaptesprezece ani, dar zgomotele din odaia lui aveau paisprezece ani ; cădeau zgomotele ca nucile din nucii scuturați, începînd cu pocnetul ghetelor descălțate violent ; și atîta zarvă și bocăneală răsuna în încăperea de alături, că parcă Luchi nu era investmintat și cu tăcerea ștofei și a pînzei, ci numai cu ghete din cap până 'n picioare.

— Copil fără de inimă, acu-ma ți-ai găsit să șueri ! izbucni glasul domnului Danielescu. În papuci, cămeșă de noapte și 'n izmene lungi, verifica dacă ușile de-afară sînt încuiate și lumina dela closet stinsă.

Amuși și șuerul lui Luchi, înnodat parcă într'un zîmbet până mîne dimineață cînd aceiași leliță avea să plece în deal la vie, prin șuerul lui Luchi.

Lumina din odaia lui Luchi, stinsă, întunecă și crăpăturile ușii care despărțea cele două încăperi. Luchi se azvîrli pe somiera goală, la fel cu cea din odaia lui Andi, ca în mare, de sus, cu un salt; somiera scîrșii și săltă ritmic de cîteva ori. Sora Aglaia sosi dela Agapia, Lina, din bucătărie,—dar somnul le închise ușa 'n nas, și Luchi adormi inocent ca iarba cîmpului.

* * *

Odaia lui Andi, ca o amplificare a urechii lui, pîndi, cu mișcare convulsivă a urechilor de iepure, în care-s și bătăile inimii.

Din copilărie, Andi fusese osîndit să supraviețuiască noaptea întregii case, devenind spionul odăilor dealături tocmai în clipa de perfectă intimitate și abject adevăr a zgomotelor, vorbelor și tăcerilor din preajma somnului.

Dormise dintăiu în etacul părintesc, trecînd din leagăn într'un pătuc așezat la picioarele celor două paturi de nuc ale părinților, până la vrsta de patru ani, adică până cînd venise pe lume Duduia. Spaima apăruse într'o noapte a ultimului an petrecut în dormitorul părintesc. Asupra nopții, mama lui îi spunea o poveste scurtă, îl înfășa în oghial, și'n clipa cînd îl vedea cu ochii închiși, anunța cu glas tare pe domnul Danielescu rămas în biourou :

— Andi a adormit.

Andi nu dormea. Dar pe-atunci, ceiace se petrecea în mîntea lui era cu totul neatîrnat de ceiace se întîmpla în jurul lui. Iși spunea singur, în gînd, povești, nu cu vorbe, ci deadreptul cu icoane: *vedea* cu ochii închiși poveștile născocite de mîntea lui. Și cînd din mîntea lui începeau să răsară, ca dintr'o casă părăsită, icoane prea fioroase, o formulă magică mistuia totul: „Asta a spus-o Zmeul“. Adică tot ce se întîmplase subt pleoapele lui în acea viață tainică de oglindă a minții, nu era în el *aevea*; dar în schimb, *era* un Zmeu care-i șoptea la ureche povești înfricoșătoare. Și cînd Andi rostea formula—„Asta a spus-o Zmeul“—, Zmeul pleca dela urechea lui, și'n el nu mai era decît somnul.

Dar într'o noapte de furtună cu fulgere care zburau imens, iute și alb, prin sufletul mic cu povești, Andi auzise zgomote *străine* în etacul părintesc: un fel de latrat scurt și 'nvălmășit, gemete gîfuite și parcă și-un fel de grohăit. Ochii lui Andi se deschiseseră cu fulgerile, din povești asupra etacului părintesc, și văzuse pe tatăl lui omorînd-o pe mama lui. El lătra, el grohăia, și parcă mîncea din mama lui cu scurmături învierșunate de mistreț.

La aceiași vristă, dacă s'ar fi întîmplat să vadă același spectacol, Luchi ar fi umplut casa de urlete.

Dar Andi, scuturat de friguri, cu dinții strinși, nu țipase. Rostise din nou formula magică—„Asta a spus-o Zmeul”—. Și 'n-tr'adevăr, nu mult după aceea, auzise glasul mamei lui—vrasăzică n'o mîncase :

— Trece-mi un pahar cu apă.

Și nici atunci Andi nu voise să vadă născîndul semn de întrebare de după : „Asta a spus-o Zmeul“. Apoi pătucul lui fusese mutat în odaia de alături ; în fostul lui leagăn din etacul părintesc venise scîncetul și stridențele de scripcă desacordată ale Duduii. Și ani dearîndul copilul cu insomnii din odaia de alături, șoptise în miez de noapte : „Asta a spus-o Zmeul“, deși nici în povești nu mai credea și nici în Moș Crăciun. Dar magica formulă a copilăriei, șoptită cu același fanatism, nu mai tăgăduia ceia ce se 'n-tîmpla avea în etacul părintesc, ci judecățile, de pe atunci lucide, care se formau în mintea-i de copil.

La școala primară aflase din gura dascălului că tatăl lui e un „apostol al neamului“. Pe stradă, cînd trecea de mîna cu tatăl lui, zeci de pâlării se plecau adînc. La un zece Mai, din rîndurile școlarilor îl ascultase pe tatăl lui vorbind în Piața-Unirii, de pe soclul statuei lui Cuza-Vodă. Se acoperise Piața de un zbor de aplauze, ca și cum vorbele oratorului ar fi prefăcut minile mulțimii în aripi ; iar uralele dădeau văzduhului un vîjiit de fluviu devenit cascadă. Mitropolitul Moldovei sărutase obrajii capului de zeu cu păr de aur, care în gloria soarelui de primăvară, vorbise oamenilor.

Așa era tot ce se întîmpla *ziua*. Din toate părțile numai stimă, laudă și venerație pentru tatăl lui. Chiar și sufletul *diurn* al copilului, împărtășea atitudinea celorlalți ; îl admira și Andi pe tatăl lui, din gura căruia aflase „Povestea Neamului“. Căci domnul Iustin Danielescu era adversarul poveștilor cu Feți-Frumoși și Cosinzene, care dau copiilor „o bolnăvicioasă nostalgie a irealului, distrugătoare a energiei sociale.

Deîndată ce Andi intrase la școala primară, domnul Danielescu începuse să schițeze verbal, pentru folosința Delfinului său, o „Poveste a Neamului“, care apoi devenise volumul cu același nume, vîndut în mii de exemplare. mai întăiu în „Biblioteca Minerva“, apoi în „Biblioteca pentru Toți“. Scopul acestui grup de „povești reale“ era să dezvolte în copii, adică în „tinerele vîrstare ale Neamului“, interesul pentru istoria națională și sentimentul mîndriei de-a face parte dintr'un „neam de eroi“, de unde necesara emulațiune.

Dar venea noaptea.

Nu ziua, noaptea Andi aflase printre altele, fragmente din povestea neamului în faza ei actuală : amănunte intime și picante despre capii țării, despre Mitropoliți, Miniștri și înalții dregători. Cutare membru important al „Institutului de Inalte Studii Istorice“, alt „apostol al Neamului“ care dormise în casa Danielescu, pe cînd domnul Danielescu nu era încă membru al înaltului așezămînt cul-

tural,—avea slăbiciuni ancilare. În vederea acestei vizite se făcuseră pregătiri importante în casă și la bucătărie. Și Andi auzise următorul dialog în etacul părintesc :

— Ascultă, Mami, trebuie să găsești pentru mine seară o servitoare nostimă, spălăciță...

Pe-atunci, doamna Danielescu nu angaja decît servitoare veterane, cu infirmități vădite—chioare, șchioape—cu sini cît mai căzuți, musteți cit mai aparente și păr cît mai alb.

— ... ?

— Vezi, Mami, Moșului îi cam plac servitoarele tinerele.

— Taci ! Parcă ție !... Și cu Paraschiva ce să fac ?

— Trece-o la bucătărie.

— Dă ! o să-i convie ? Are și ea obraz ! Oricum, e la noi de șase ani.

— Ei, c'un bacșiș bun !

— Bine, frate, de ce nu mi-ai spus din vreme ! Să scot așa bătînd din palme o fată frumoasă ! De unde ?

— Ascultă o idee, Mami dragă, Dac'ai ruga-o pe Tinca să ți-o împrumute pe Lența : se uită ea cam cruciș, da are niște pulpe și niște șolduri !...

— Bine, da Lența... înțelegi, așa deodată cu oricine ?

— Ei, iaca ! Parcă astea mai fac nazuri ! Și Moșul e galanton... și nu cere mult...

Urmase o scenă acră. Prea bine o știa domnul Danielescu pe Lența ! Doamna Danielescu nu-l cruțase, reproșîndu-i cu amănunte, gusturile vulgare.

— Ești, dragă, din topor ! Ți-o spun eu ! Numai tîrîturile îți plac !

Impăcarea venise tîrziu noaptea, după ce viziunea Lenței șolduroasă și pulpoasă, fluturase printre soți, ca muleta printre tauri.

Domnul Danielescu, propus și susținut de Moșul care avea cuvînt hotărîtor la Institut, fusese ales, la primul scaun vacant, cu unanimitate, Membru al «Institutului de Inalte Studii Istorice». Iar Lența, curînd după vizita Moșului, fusese dată afară dela Tinca : paza bună trece primejdia rea, și Tinca făcea tot ce dorea doamna Danielescu.

„Asta a spus-o Zmeul“ ?

Nu ! Tata și mama.

Nu mai credea în povești, nu mai credea nici în „Povestea Neamului“, fiindcă de timpuriu începuse să afle că toate statuile neamului au trăit și ntr'un etac conjugal,—și nu mai credea în părinți : Asta a spus-o Zmeul...

Într'o noapte, pe la unu, în timpul unei sindrofii, văzuse din patul lui, prin oglinda iluminată din antret, privirea împinsă cu mișcarea de împungere a cornutelor, a unui musafir spre decolteul mamei lui ; și-o văzuse pe ea, pe *mama* lui, cu nările dilatate subțirile care *intrau* în ea, congestionînd-o ; și-i văzuse plecare frunții și clipirea grea, complice, a pleoapelor.

„Asta a spus-o Zmeul“.

Din acea epocă începuse Andi să aibă uneori un suris ciudat în colțul gurii. Zimbet „de femei care minte“, îl definise mai târziu o prietină de-a lui Andi. Era ceva tulbure, echivoc, în acest suris care dădea o aplecare rușinată pleoapelor pe o privire nesigură și piezișă, în timp ce colțul drept al gurii se insinua ascuțit în lături, schimbînd întreaga expresie a obrazului. Surisul acesta nu era un semn de veselie, provocat de ceva exterior; apărea, în dezacord cu *seriozitatea clipei*, izolîndu-l pe Andi de o atmosferă generală, și prin aceasta surisul apărea ca o contrazicere jignitoare. Mai târziu cunoscuse oameni—mai ales femei—care nu-l puteau suferi, din pricina surisului involuntar care nu era nici ironie, nici sarcasm, nici dispreț, cum socoteau unii.

La treisprezece ani, doamna Danielescu îi propusese o odaie numai pentru el, odaie de băiat mare, mai îndepărtată de etacul părintesc, urmînd ca în vechea odaie să locuiască Duduia.

Să afle și Duduia? Nu! Se împotrivise, cu o dulceață la care mama lui nu putea rezista. Și tot el continuase să fie sacul de rufe negre al istoriei contemporane a neamului, precum și al etacului părintesc.

Apoi, văduvă, venise Mamița să locuiască în casa ginerelui. Și Andi devenise vecinul acestei odăi.

Șerban Lateș, tatăl doamnei Danielescu, fusese avocat celebru al Baroului ieșan. Cîștiga „tot ce vroia“. În schimb, până în clipa morții își pierduse nopțile la joc de cărți, cu sticlele de șampanie și ceștile de cafea neagră pe masa verde. Dela el, se vede, moștenise doamna Danielescu acea crispă a degetelor și acele gesturi violente, rapace, care dădeau minilor ei o fizionomie și un ritm caracteristic mai ales minilor blestemate să ardă pe rugul carfor al meselor verzi.

Doamna Danielescu se aștepta să moștenească la moartea tatălui ei o avere importantă. O moștenise numai pe Mamița, văduvă cu casa, via și trăsura vindute de creditori.

Pe cînd trăia Șerban Lateș, Mamița era Moș Crăciunul săptămînal ai nepoților ei. Venea în fiecare Sîmbătă, în trăsura de casă,—mărunțică, uscată, modestă și sperioasă ca șoarecii, mergînd mereu pe lîngă păreți, niciodată prin mijlocul casei, temîndu-se de musafiri și de ori și ce figuri cu care nu era demult familiarizată. Cînd întindea mîna cuiva să i-o sărute, își strîngea degetele convulsiv, și abea atînsă de sărutarea respectuoasă, mîna fugea îndărăt, parcă arsă, și trupul Mamiței avea o înfiorare de porțelan cînd casa-i zguduită de trecerea unui camion.

Vorbea foarte puțin, cu ochii plecați în jos, sfioasă ca fetele crescute la maici. În schimb, desmierda cu mișcări drăgălașe de veveriță capul copiilor mici, umplîndu-i de daruri scumpe. Șocolățile căpătate dela Mamița, erau grase, amăruși și cu delicat parfum de vanilie sau de coajă de portocale. Drajelele aduse de Mamița nu erau făinoase și grosolan fardate, ci învăluite în zmalțul

cel mai fin al zahărului, cu ten de flori de piersic și migdal. Iar hainele dăruite de Mamița erau atât de elegante încît ședea mai mult în dulapul doamnei Danielescu.

Cînd mergeau la masă în casa bunicilor, Mamița îi lăsa să-și comande singuri mîncările și dulciurile preferate, astfel că nepoții mîncau acolo numai ce doreau. Erau *stăpîni*. Dacă spărgeau vre-un porțelan de preț, sau o oglindă, Mamița nu le spunea nimic, ba dimpotrivă, c'un aer rușinat de fetița constrînsă să vorbească, spunea cu precipitarea timizilor :

— Nu-i nimica, drăguță. Lasă-lasă, nu mai plînge. Spune, ce să-ți dea bunica ?

O singură restricție. Mamița avea o odaie numită „salonașul păpușelor“ în care adunase vre-o treizeci de păpuși, unele de loc din legendarul Nürenberg, altele aduse din aristocrația vitrinelor Parisului, altele cumpărate la voia întîmplării. Acolo, copiii n'aveau voie să intre.

Auzise odată Andi, tot în etacul părintesc, de „nebulia Mamiței“ care plătise o sumă fabuloasă pentru un cufăr-dormitor anume comandat pentru păpușele ei, ca să poată călători cu ele. Văduvă și săracă, Mamița venise în casa ginerelui ei cu două cufere și cu daruri, tot scumpe, pentru nepoți, ceiace o indignase pe doamna Danielescu: avea impresia că de data aceasta plătea din pungă „grandorile Mamiței“.

Mamița fusese instalată într'o odăiță strîmtă și întunecoasă. O vedeau numai la dejun și la masă. Cînd erau musafiri i se trimetea cîte ceva în odaia ei, nu atît din respect pentru timiditatea ei bolnăvicioasă, cît mai cu samă ca să fie cruțați nervii doamnei Danielescu ; Mamița era cam surdă, și întrebările vreunui musafir, adresate ei c'un ton normal, ar fi dat naștere la tăceri penibile.

Cînd devenise vecinul de odaie al Mamiței—după ce doamna Danielescu prefăcuse încăperea de lîngă etac în odaie de bae—Andi avea cincisprezece ani. Deși spaima vecinătății etacului părintesc dispăruse acum, bataia de inimă din îndepărtata noapte a copilăriei, cînd pentru întăia oară tăgăduise realitatea cu formula „Asta a spus-o Zmeul“, continua să-l stăpînească, sunîndu-i un veșnic clopot de alarmă care-l ținea treaz pînă în clipa cînd toată casa adormea, ca pe acei șefi de gări mărunte, care nu pot adormi decît după ce a dispărut în noapte ultimul tren expres.

Și din prima noapte, Andi auzise zgomote și vorbe ciudate în odaia bătrînei : începuseră după douăsprezece, ca viața cimitirelor, mult după ce Andi stinsese lumina care se vestea și'n camera de alături prin crăpăturile ușei dispărjitoare. Cu ochii închiși în întunericul odăii, Andi aștepta somnul. Dar urechea pîndea, cum pîndise din copilărie. Auzise mai întăiu un scrișnet de chee întoarsă în broască ; apoi, un scîrțit înfundat de capac de cufăr greu, și gemătul Mamiței care abea-l putea urni. Și parcă ridicase cineva capacul unei fîntîni cu glasuri subpămîntene, căci treptat, tăcerea se umpluse de șoapte.

Ce se întimpla ?

Cuvintele de dincolo erau naive ca ale izvoarelor care vorbesc singure, ca ale cuiburilor de subț streșini de țară, și ca ale copiilor cînd silabisesc povești din cărți cu poze.

Răsunau nume :

— Buna dimineața, Alice ; buna dimineața, Grațielă ; buna dimineața, Lucica ; buna dimineața, Nunuca...

Și trecuse miezul nopții.

Și replicile *numelor*, căci ființe vii nu erau, răsunau cu glas subțire, spunînd pătanii și amănunte copilărești *din vis*. Alice visase o migdală din care eșea un evantai ; Grațielă, o pudrieră plină cu drajele ; Lucica, un cîne de porțelan, care vroia s'o muște ; Nunuca era îmbufnată, numai ea nu visase nimic...

În sfîrșit, Andi pricepuse : Mamița umbla în dormitorul păpușelor.

Apoi le îmbrăcase pentru bal. Și păpușele dansaseră în sunetele unei muzicuțe din acelea dulci ca ascultate într'un adînc de apă, melodie automată, demodată, melancolică, brusc întreruptă cași mersul păpușelor cu resort, cu un acord neisprăvit.

Alice, Grațielă, Lucica, Nunuca...

Apoi, păpușele luaseră ceaiul. Apoi începuseră pregătirile de noapte. Apoi rugăciunea spusă de același glas pentru fiecare Alice, Grațielă, Lucică și Nunucă de porțelan sau de carton. Apoi un cîntec de leagăn plutise, tărăgănat și trist, pentru somnul păpușelor.

Ochii morți, dar deschiși, a zeci de păpuși care tac... și cu care se joacă...

Se joacă ?

O fetiță de cinci-șase ani se joacă vicleană și gravă cu păpușele, vorbește cu ele, le'ntreabă, singură răspunzîndu-și, și se desprinde grația unei imaculate concepțiuni din complicitatea fetiței cu ea însăși atunci cînd se desmiardă singură alintînd ficțiunea cu obraji de porțelan și ochi de sticlă, în care și-a întruchipat copilul care nu-i decît odrasla unui zîmbet al feminității inocente și cochete.

Dar o femeie bătrînă, bunică, la miezul nopții...

„Mamița e nebună“ !

Secretul bătrînei intrase săgeată în inima lui, lăsîndu-l cu ochii mari deschiși prin întuneric asupra ușii îndărătul căreia capul alb al bătrînei printre ochii morți ai păpușelor, dădea un straniu de lună înghețată printre stele oarbe.

Se deșteptaseră amintiri în mintea lui Andi, făcîndu-l să presimtă viața altui atac conjugal : al bunicilor. Il revăzuse pe bunicul lui, „bătrîn superb“, cum i se spunea, nalt, lat, cu pîntec și frunte decorative, cu barbă de gală ca o trenă, avînd în port și statură atunci cînd apărea pe pragul unei case, acea majestate, parcă împrumutată dela cei care vin în urmă, a majordomilor familiilor regale.

În schimb, de îndată ce intra în casă, își lăsa majestatea la ușa, ca o livrea, aducînd o atmosferă de glume îndoelnice, de

anecdote picante și aluzii necuvincioase, întovărășite de clipiri viclene adresate unui complice nevăzut. Buzele lui groase aveau răscuirea tocită a treptelor pe care-au trecut mii de oameni, ștergîndu-și ghetele pe muche. Și cînd tăcea părea că-i buzat de vorbele care vor să năvălească, și de gestul vițelin al absorbției alcoolurilor spumoase din buza paharului.

O particularitate a bunicului lui Andi, era întrebuițarea vorbelor și a expresiilor abjecte, în sens admirativ.

— Ah, ce putoare nostimă! spunea el de-o fată frumoasă și proaspătă mai ales, pe care-o aprecia ca pe-un „Camambert“.

Sau despre luna plină, antic răsărită deasupra unui lași pe care parcă atunci îl desgrupase din veacuri :

— Ce scîrnăvie de lună ! S'o piști și pace ! spunea el, considerînd luna ca dinapoiul dolofan al unei slujnicuțe.

Fiindcă era „mîină spartă“ i se erta tot. Pe fetele tinere le lua de gușă, și le bătea cu palma peste crupă, uitînd-o o clipă apăsât : și avea barbă albă ! Iar cînd prindea prin colțul unei case vre-o femeie mai tînără, cu reliefuri agresive, pe care o acoperea cu trupul lui mătăhălos, își venea să'ntorci capul ca atunci cînd treci pe lîngă oameni opriți lîngă un zid periferic cu inscripții și miros obscen.

De mic copil, Andi se socotise atît de străin de acest bătrîn cu aspect de patriarh și suflet de porc, încît niciodată nu-i spusese „Bunicule“. Ocolise întotdeauna, în raporturile cu el, această vorbă de argint și de cașmir. Ii spunea „mata“, foarte politicoasă,—sau cînd vorbea despre el părinților, ori altcuiva, spunea : „Bărbatul Mamiței“, sau „Tatul mamei“ ; dar niciodată nu și-l însușise subț denumirea de bunic.

Și alătura de el, Mamița !

Andi văzuse în casa bunicilor o fotografie de-a Mamiței la șaptesprezece ani. Pe-atunci, convalescentă după tifos, Mamița avea păr scurt, crescut ondulat, nu deajuns de mare ca să poată fi pieptănat, dar propria lui ondulare îl pieptăna răvășit, sălbăticiind fruntea și tîmplele. Ședea pe un scaun cu spetează naltă, care o domina ca o strană, cu minile încrucișate pe genunchi, cu fruntea înclinată, ceiace accentua și mai mult delicateța ovalului pe care-l presimțiai palid după fragilitatea surisului ostenit. Era ceva mai rar decît frumuseța în farmecul acestui portret de tinerețe. N'avea nimic din atributele agresive ale frumuseții femeiești : nici buzele cămoase care chiamă sărutarea, nici ochii a căror privire e parcă aspirată de nările bărbaților, nici sinii care zgîrie sîngele. Linii de băețel în clipa nehotărîrii de zori palizi, a adolescenței. Și totuși, fată.

Portretul Mamiței la șaptesprezece ani era portret de fată nu din pricina fusteii lungi, căci părul era de băețel,—ci din pricina surisului cu obrazul înclinat, și a mișcării de ocrotire deșteptată în minile privitorului, de această icoană în care feminitatea pusese

numai acea presimțire de lumină nouă, cu care primăvara încovoae lin crenguțele cînd mugurii de zarzăr vor să înflorească.

Fetița din acest portret mireasa Taurului ?

Și mama lui Andi era fata lui, a Taurului, nu a Mamiței. Așa gîndise Andi în fața ușii care-l despărțea de nebună, căci în acea noapte, Taurul, cu lovituri de copită cetluse în mintea lui Andi asemănările dintre tată și fiică. Aceiași vitalitate, aceiași carne robustă, aceiași ochi, aceleași nări cu vibrații sexuale, aceleași mini de cartofor, și uneori, deseori, același vocabular.

În acea noapte, Andi nu mai rostise, fiindcă nu mai putea: „Asta a spus-o zmeul“.

Viața dăduse Mamiței un Taur în clipa cea mai fragilă a ființei ei de liliac alb,—și Mamița fugise în lumea păpușelor, ducîndu-le lor ceiace scăpase de copitele Taurului: vorbele de cuib și de izvor ale copilăriei, numele prietinelor de-atunci, sau poate pe-ale eroinelor din cărți.

Mamița o botezase pe mama lui Andi, Beatrice. Și Andi văzuse abea atunci, ascultînd alături cantilena somnului păpușelor, speranța romanțioasă pe care o pusese Mamița în fata ei,—c'a ei numai va fi—, în clipa cînd, desprins din terținele lui Dante, pogorise pe creștetul copilei Taurului, numele cu-atîta cer în el, cer florentin.

Un an întreg Andi fusese vecinul de odae al Mamiței. Și dealungul nopților acelui an, făcuse descoperiri îngrozitoare. Un portret de tinereță al tatălui lui—pe-atunci nu purta barbă—era atît de asemănător cu portretul Mamiței la șaptesprezece ani, încît s'ar fi spus că-s frați întru același argint limpede al tinereței cu genele plecate pe lumina ei de lună. Era o înrudire izbitoare în delicateța osaturilor, deși mai eminescian naltă era fruntea băiatului decît a fetei, și abea mai robustă bărbia. Dar nările aveau aceiași curbă și aceiași zveltă îngustime în care nu simți palpi-tînd masacrul roșu al garoafelor, ci parcă, înoptarea toporașilor. Și linia sprincenelor aceiași, lungă, fină. Și minile de față și băiat, cu degete atît de-armonioase, că parcă în aceiași clipă liberaseră spre cer, păreche, zborul unor rîndunele, rămîinînd prelungi.

Mamița și Taurul !

Și iată că din nou viața poruncise aceiași împărechere. Frațele întru asemănare al Mamiței, îndrăgostit de fata Taurului. Și din ei doi răsărise Andi, al treilea frate al celor două portrete de tinereță, al tatălui și al bunicei.

Fetița din vechiul portret devenise Mamița păpușelor.

Băiatul din vechiul portret devenise Iustin Danielescu, Profesor Universitar, Apostol al Neamului, Membru al Institutului de Inalte Studii Istorice, Deputat, membru în consilii de administrație. Și fratele întru asemănare al Mamiței începuse să samene cu soția lui, cu fata Taurului. Alte osaturi, ce-i drept, dar zîmbetul de satisfacție și de belșug al aceleiași cărni, îi îmbrăca pe unul și pe altul, dîindu-le ceva frățesc. Și mai mult: în ultimul timp, Andi re-

cunoscuse în răscuirea buzei de jos a tatălui lui, și aceasta scobită și deformată de oratorie, expresia gurii Taurului.

Atunci, el, Andi,—încă fratele celor două fotografii, supraviețuitorul lor, dar fiul și nepotul tuturor,—va deveni și el un alt Iustin Danielescu, sau, ca Mamița, alt orfelinat pentru păpușile cu ochi de sticlă ale gândurilor de nebun sau maniac ?

Iși înălțase gândul înspre viitor, cu gestul tragic al cumpelelor de fintini secate, peste cîmpii arse de secetă, subt azurul sterp al cerului.

Ș'atuncea, glasul mare al văzduhurilor, care dă poruncă toamna frunzelor să cadă și păsărilor să plece,—îi șoptise : „Pleacă“.

Vorbise'n el acest glas, îndreptîndu-i ochii spre stelele care luminează alte ținuturi, și urechea, spre țipătul sfîșietor al locomotivelor în tăcerea nopților ieșene,—dar răsunase glasul în vara anului o mie nouă sute șaisprezece. Curînd răsunaseră alte trîmbițe deasupra Iașului, posomorîndu-i somnolența, și începuse anotimpul social al uniformelor militare. Apoi duduise Moldova de mulțimile care veneau, intrînd ca bejănarii de odinioară în vechile mănăstiri, pe porțile larg deschise ale Capitalei Moldovei.

Viața de aiurea, spre care Andi voise să plece, gîlgîia subt ochii lui, ca un Nil pe care l-ai fi visat desfășurîndu-se de aur faraonic și de jad prin malurile de belșug, de soare și palmieri, ale unui vechi Egipt, purtînd corăbii care duc în pînzele triunghiulare parcă icoana piramidelor,—și pe care l-ai vedea milos în revărsare, puturos, rău și malaric, făcut din balele de spumă și din fălci de crocodil.

Și'n timpul războiului îi păruse dulce tihna și singurătatea odăii din căminul părintesc. Viața casei izbucnea de dimineață până seara înafară : doamna Danielescu la spitalul pe care-l conducea ; domnul Danielescu, în parlamentul țării, unde discursurile sale sunaseră trîmbiși de aur, după expresia ziarelor vremii. Andi nu ascultase aceste trîmbiși de aur, a căror tinichea sonoră, mai bine decît toți el o știa. În zilele de înfrigurată activitate ale războiului—activitate exagerată de fiecare, potrivit cu zăpăceala temperamentului său,—soții Danielescu, aerisiți de statornica atingere cu oameni străini, aduceau seara acasă ecourile preocupării de fenomenele imperios sociale, exterioare casei,—și o salutară poftă de somn, de odihnă. Doamna Danielescu pierduse cîteva kilograme—prisosul din timpul păcii,—involuntar, fără cură, de slăbit întinerind ca siluetă și mișcări, ceiace-o făcea să se scoale mai de dimineață, ca să reînceapă mai degrabă activitatea care-i dădea o primă și zilnică satisfacție în oglinda matinală. Vitalitatea ei, automatizată de viața de familie și sindrofii de până atunci, și prin aceasta micșorată, slăbită,—fusesse iarăși stîrnită, ca de-o întinerire prin dragoste, de noul ritm social la care participa cu fanatism. În timpurile acele, vechiul Iași—cu boerii, cu ratații, cu mahalaua intelectuală și cu adevărații intelectuali, cu atmosfera familiară și ticurile sociale ale fiecăruia,—dispăruse ca o insulă cu ruine, scu-

fundată și acoperită de valurile unei mări peste care se durau poduri pentru mulțimile altor vremuri. Rarii boeri bătrâni, ultimii intelectuali ai vechiului Iași, și-l *aminteau* cu melancolie, numai ei auzindu-i încă—din tăcerea unui salon scapat de încartiruire, sau din mausoleul unei biblioteci cruțată de foc,—elegia clopotelor scufundate.

Dar pentru doamna Danielescu, dispariția vechiului Iași însemna distrugerea arhivei cu actele de naștere, o întinerire, o viață nouă într'un fel de Americă românească, în care, deși la ea acasă, nu mai vedea pe vechii oameni care însemnau foile calendarului anilor ei. Altă fizionomie avea orașul străbătut de automobilele demnitarilor în refugiu, întinerit și el, Iașul, cași doamna Danielescu, căci odată cu dispariția moșnegilor—înaintea de războiu Iașul era un fel de azil de pensionari—, și odată cu dispariția trăsurilor jidovești, hodorogite și cu gloabe șchioape—acum rechițiionate—Iașul căpătase exuberanța unui motor de automobil în plină viteză, trepidație neconținută care-i alunga însfirșit, tăcerea mortuară de până atunci.

Nici străzile nu mai aveau aceiași configurație. Strada Lăpușeanu devenise, de fapt, Calea Victoriei adusă la Iași de refugiații Căii Victoria; Păcurarii și Sărăria, deveniseră albiile prin care, cu armonii grave de orgă și mers de fluvii toropite de înghețul iernii, veneau și se duceau armatele rusești. Și toate străzile, umblate de alți oameni, și toate casele la ale căror ferestre apăreau alte chipuri, contribuiau la înnoirea Iașului care nu mai vorbea evreește, ca înainte de războiu, cu rare insule de graiu moldovenesc, ci franțuzește, englezește, rusește și munteneste pe fantoma străzii Lăpușeanu, și olteneste, munteneste, rusește și basarabenește la periferii.

Apoi, doamna Danielescu își schimbase profesia: nu mai era gospodină și profesoară, ci directoare de spital. Alte itinerarii, alte gesturi, alte haine. În locul școlii cu miroș de closet, clas și cancelarie,—spitalul; în locul profesoarelor, îmbătrânind în front cu doamna Danielescu, doctorii francezi, care cu drept cuvânt o considerau tinără cum și era, călită în apa vie, exotic virilă, a ochilor galici; în locul copiilor, copiii de-acasă ai pintecelui,—bolnavii care-ți dovedesc tot timpul că ești mamă, adică biblic mărնimoasă, nu mamă, adică mai puțin femeie dătătoare de dragoste și mai mult femeie dătătoare de viață, cu jertfa tinereții; în locul somnului de după dejun, spalatul farfúriilor după dejunul luat la spital în camera albă cu miroș de farmacie și de Maryland, în costum de soră de caritate.

Domnul Danielescu, deputat, militant, lucra într'o parte, doamna Danielescu, într'alta. Activitățile lor diurne, n'aveau nici-o continență. Pentru amîndoi, casa cu familia era pe planul al doilea, toată ziua; în schimb, seara, cînd se întorceau dela lucru, atmosfera familiei regăsite, devenea odihnitoare, ca atunci cînd te întorci acasă după o călătorie lungă. Căci pentru amîndoi, ziua din timpul

războiului—ziua mobilizată—nu însemna ca cele dinainte de războiu, timpul exercitării unei profesii înafara casei, ci un fel de călătorie într'alt oraș decît acel din care făcea parte casa lor —păstrată în atmosfera păcii,—aceiași, tot îmbelșugată, fără nici-o cameră rechiziționată, cu lemne îndestulătoare, cu camera încărcată de huzur, și copiii parcă mai cumiși, în tot cazul mai puțin enervanți și servitoarele la fel. Din cînd în cînd, în zilele de sărbătoare, iar Duminicile 'n totdeauna, sofrageria casei Danielescu se umplea de doctori franceji și de dregători refugiați din Muntenia, care lăudau necondiționat calitățile de „gospodină moldoveancă“ ale doamnei Danielescu, precum și parfumul patriarhal păstrat încă numai în „casele boerești ale Moldovei“. Mamița trebuia să participe la aceste mese, căci toți invitații erau informați, în prealabil, că n'aude tocmai bine, ș'apoi distincțiunea fără cusur a Mamiței, cu toată timiditatea ei, îmbrăcămintea ei neagră și corectul ei accent franțuzesc, aveau pentru „atmosfera patriarhală“ același rol, cași afumatul cu rișină de brad.

— Brazii noștri, saracii ! ofta domnul Danielescu, îndreptînd cuțitul plin cu icre moi spre gură.

Epoca războiului însemnase pentru Andi un fel de vacanță de părinți, al căror suplinitor acasă era. Nu se mai auzeau strigăte la bucătărie, și totuși, servitoarele nu-și făceau mai mult de cap decît în epoca certurilor zilnice și a controlului amănunțit.

Intr'adevăr, casa familiei Danielescu, în timpul zilei numai cu Mamița, cu Andi și copiii, avea farmecul arhaic al vechiului Iași, farmec făcut din lene la fereastra cu flori și coline albastre, din reverie, din lecturi, într'un cuvînt, numai din acele activități sau inactivități, lipsite de asprimea luptei pentru viață, îndulcite și patinate de un lirism ușor melancolic—cum vechile oglinzi sînt ușor fumurii,—care dela o vreme dă și bărbaților acestei atmosfere, un fel de feminitate : numită de Munteni, protector, „farmecul moldovenesc“, și sarcastic, „puturoșenia moldovenească“.

Ultimii doi ani de liceu îi preparase în particular, singur în odaia lui de lingă odaia lui Luchi, sau mai ales, în „Hulubărie“, adică în odaia solitară cu balconaș de lemn, înălțată deasupra casei, ca un observator, cu vedere spre colinele Iașului, ceiace-i dădea o aeriană intimitate în plin cer. Această odaie fusese construită de domnul Danielescu, după ce devenise proprietarul casei, cu scopul de-a lucra acolo, ferit de țipetele copiilor și de zgomotele casnice. Avea sobă vastă, masă de lucru, bibliotecă, o canapea și cîteva fotolii vechi, aduse din casa Mamiței. Andi-i împodobise un părete cu cele două portrete de tinereță : al Mamiței și al tînărului Iustin Danielescu, fantoma tatălui lui Andi.

Acolo în Hulubărie, trăia laoparte de părinții lui, fericit însă că-i vede 'n fiecare seară, sănătoși, prosperi, și mai îngăduitori în distrata guvernare a casei ; fericit că nu mai e vecinul etacului lor, interzicîndu-și să-i judece, să-i comenteze, sau să inventarieze cu luciditate viața lor de-afară. Invăța și cetea mult în aeriana Hulu-

bărie pe care-o mobilase cu lucruri vechi din pod, în armonie cu cele de până atunci,—ordonându-și orele de lucru meditativ și o-rele de lene armonioasă.

Așa că în timp ce vechiul Iași dispăruse pentru mai toți ieșenii, rămânind un fel de amintire de pastel în mintea unora; în timp ce societatea românească, mobilizată sau sedentară, capătă o nouă configurație colectivă și individuală; și'n timp ce adolescenții de vrîsta lui Andi, participînd indirect la războiu, dar mai permeabili la prefacerile și înnoirile războiului chiar decît cei care mureau în prima linie, se pregăteau să devie efebocrația de mai tirziu, și deocamdată, o nouă generație, o nouă emisiune de suflet social, generație mai precoce decît precedenta, mai puțin romanțioasă, mai energică 'n fapte, mai temerară 'n gânduri, mai cinică în apetituri, mai realistă și mai aprig sensuală,—Andi, în Hulubăria lui, devenea sufletește, un supraviețuitor al vechiului Iași, refugiat în această nouă arcă a lui Noe, care plutea deasupra deluviului vieții recentului oraș, pe apele de liniște ale văzduhului cuprins de culmea dealurilor.

În această epocă se simțise legat printr'un fel de complicitate afectuoasă și înduioșată, de bătrînii maniaci ai Iașului, care mai apăreau din cînd în cînd în casa părintească: domnul Kuparencu, fost, pe vremuri, Prim-președinte al Curții de Apel, și profesorul Ivănescu, vechiul dascăl de istorie al domnului Iustin Danielescu, pe pulpana gloriei căruia își pleca umil fruntea.

Înainte de războiu, aceste „căzături“ acești oameni împăiași cu ticuri, îi inspirau o instinctivă aversiune și o compătimire schițată numai cerebral. În timpul războiului însă, odată cu complectarea mobilierului Hulubăriei cu vechituri din pod, căpătase o simpatie spontană pentru acești bătrîni, de care-l lega doliul comun al trecutului mort, simpatie devenită afecțiune, și nu afecțiune fiiască, ci prietenească. Devenise camaradul lor, căci în acele timpuri, nu viața îl chema pe Andi, ci trecutul, așa că devenise camaradul lor retrospectiv întru acest trecut, tocmai în vremea cînd se legau camaraderiile întru actualitatea cea mai crîncenă: a războiului. Îi invita la el în Hulubărie unde le făcea cafele negre—dulce Președintelui Kuparencu, și fără caimac, amară, Profesorului Ivănescu, blănită gros cu caimac; — le oferea dulceață, de afine lui Kuparencu, de rod zaharisit lui Ivănescu, precum și bucățele de zahar muiate bine în cognac, servite într'o farfurioară de cafea neagră; și le era partener la panșarolă.

— Așa băiet nu s'o mai pomenit! proclama domnul Kuparencu, cu un ușor pocnet al danturii.

— Ha? îl întreba domnul Ivănescu, închizînd cu deferență poarta casei.

— Așa băiet nu s'o mai pomenit! urla congestionat, cu ochi mînioși, domnul Kuparencu, fiindcă încă depe cînd prezida la Curtea de Apel se deprinsese să vorbească încet, ca să-i învețe pe a-

vocați și grefieri să fie cu ochii în patru, uitînd o clipă, că Ivănescu e „ramolit și surd“.

— Adevărat, bine-ai zîs, o vorbă! aproba în fiecare zi domnul Ivănescu aceiași „vorbă“ a domnului Kuparencu, fără să se mai „formalizeze“ de ton, fiindcă știa că Președintele „e ramolit și-l supără dantura“.

Andi era cu ei ca un al treilea bătrîn care tăcea și asculta spusele celorlalți. Trăia cu ei într'un trecut și printre amintiri cunoscute nu din experiența lui, ci numai din vorbele lor, familiarizîndu-se atît de tare cu acel trecut și cu acele amintiri, încît dac'ar fi fost transpus, printr'un miracol, cu patruzeci de ani în urmă, ar fi putut participa la seratele Coanei Catinca Chiunoaia sau Frășinica Zmău, ar fi putut interpela, cu poreclele lor, pe mai toți boerii și intelectualii lașului de-atunci, ar fi putut vorbi, în largul lui, cu colegii dela Curte, și-ar fi putut nuanța cu clopoțelul preșidențial marile debateri judiciare de atunci.

Prezentul, adică războiul, apărea rar în convorbirile bătrînilor, fiind pentru ei ca o fereastră zidită, care ar da pe un cimitir. Andi împărtășea, fără efort atitudinea lor: și 'n anul o mie nouă sute șaptesprezece Andi avea abea șaptesprezece ani, dar în tovărășia bătrînilor și 'n atmosfera Hulubăriei, devenise bunicul propriei sale tinereți pe care-o lăsa în umbră, bucurîndu-se de ea ca de ceva exterior, zărit în oglindă ca la fereastră.

Nu cunoscuse încă trupul femeii, și se ferea să-l dorească. Uneori numai—cum ar răsturna vîntul un mănunchi de garoafe de pe pervazul ferestrei în casă—inima-i trimetea o zvîcnire apăsată în sînge, parfumîndu-i-l parcă pipărat, arzător, îngreuindu-i-l turbure.

Trecea.

Dealtfel, dragostea trupească era atît de strîns asociată în mintea lui cu o scenă privită cu ochii copilăriei, și cu altele ascultate de urechile adolescenței pure în etacul părintesc, încît spaima, vechea spaimă—„Asta a spus-o Zmeul“—veghea între dorință și faptă.

Dar în timpul anilor războiului își dăduse samă de frumusețea lui, cu mai multă îngrijorare și umilință decît mîndrie, văzînd-o că *trăeste* în ochii mai tuturor femeilor, ca o amenințare.

De mic copil, Andi auzise exclamațiile:

— Păpușică! Ah, ce copil frumos, Vai, ce adorabil e!
Bombonică!

Și de mic copil, măgulirea cuprinsă în aceste exclamații nu-i micșorase neplăcuta senzație a pupăturilor țepoase, tabagice sau vinifere a bărbaților, a pupăturilor pocnitoare, vîscoase și colorante ale femeilor, precum și-a desmierdărilor care-ți lasă mîncărimi și mirosuri străine pe obraji. Pe-atunci, în societate, Andi devenea un fel de-obiect de artă exotică, adus dintr'o călătorie în orient, pe care toți îl pipăiau, îl malaxau, îl cîntăreau, întorcîndu-l pe față și pe dos, parcă spre a-i afla eticheta cu prețul și adresa vînzătorului.

„Nu-l lăsa în pace“, îl expropriau, atribuindu-l—fără să-l consulte—distracției comune, ca o grădină publică. Și de-atunci, Andi pusese sufletește între el și admiratorii supărători, ceiaze statuile au concret în jurul lor sub formă de bare de metal : indiferența protectoare în jurul resemnării de a fi statue.

La zece ani i se spunea „Fetița“, deși purta părul scurt și nu se juca cu păpuși. Avea ochi gravi, cu gene atât de bogate, că toate clipirile erau catifelat vizibile, părînd lente și plutitoare ; și desenul buzelor era astfel reliefat, că păreau pururi deschise pe-o respirație de somn surizător, așa cum nările nasului perfect drept, păreau conturate de ușoara dilatare a unui parfum de floare delicată.

— Ce stă Fetița așa de tristă ? îl întreba câte-o cucoană gata să-l consoleze prin pipăiri și frămîntări.

Nu era trist deloc : privea pur și simplu. Dar genele pluteau atât de negre pe ochii negri, încît obrazul părea trist și palid argintiu cum sînt crinii noaptea.

La treisprezece ani, trupul prea subțirel, încă firav până atunci, se desfăcuse înspre umeri cu acea sprinteneală înflorită a jet-d'eau-urilor în clipa cînd tulpina lor de apă se desparte în mănunchi, pulverizîndu-se rotund. Părea elegant în orișice haină.

— Unde-ți faci tu hainele, Andi ? îl cercetau camarazii dela școală.

— La Simka.

— Ei ! se minunau ei auzind numele croitorului din Strada de Sus, cașicum s'ar fi așteptat s'audă un nume de croitor măcar bucureștean.

Pe-atunci Mamața îi făcuse un rînd de haine de catifea neagră : pantaloni scurți, opriți deasupra genunchilor, tunică rusească.

— Vai, ce piele fină are Andi !

Și cucoanele îi pipăiau pulpele dulci ca obrații de fată mare, pișcîndu-i-le 'n treacăt, lăsîndu-i urme ca de țințari, și-i pipăiau gîtul rotund, strecurîndu-i mîna pe spinarea goală : copil !

— Te gîdili, Andi ?

— Nu.

— Ei, ia să vedem !

Și mînile, cam umede, mai desmierdau odată pe sub haină linia flexibilă a spinării.

În hainele de catifea neagră avea silueta pajilor purtători de trenă, a căror grație nici preajma ogarilor albi n'o poate micșora.

Atunci, la treisprezece ani simțise pentru 'ntăia oară fulgerul în singe al femeii, și scirba de tine însuși pe care ți-o lasă. Dela zece ani, doamna Danielescu îi luase profesor de pian, pentru a justifica simbolul măștii lui Beethoven, atîrnată în salon, cu o expresie crîncen mahmură, de-asupra pianului care făcea parte din mobilierul obligator al unei case de intelectuali ieșeni. Doi ani Andi luase lecții de pian cu un elev dela Conservator, după plecarea căruia trebuiau să deschidă nu numai ferestrele salonului,

dar și pe celelalte, și s'afume. Andi nu progresa cu acest artist mirositor. Convinsă că femeile au înăscută „pedagogia artelor“, doamna Danielescu îi angajase o profesoară de pian. Lua lecțiile în salon, cu ușile închise. Dela a doua lecție profesoara începuse să miroase mai tare a parfum, și să-și îngrijească mai amănunțit unghiile. Se așeza la pian pe un scaun lipit de al lui Andi, și după fiecare gamă îl apuca de mini, explicându-i cum trebuie să fie degetele, cum trebuie să apese clapele,—în timp ce-i frământa minile ca pe-o batistă.

Apoi îi lăsase minile, dar începuse să-și lipească pulpa de piciorul lui Andi, chipurile ca să apese pedala când trebuie: și făceau game! Intr'o zi, după ce apăsarea pedalei devenise din ce în ce mai sacadată, profesoara îl acoperise cu o sărutare pe buze, gîfuită, lungă, zvîcnită, care-o lăsase cu ochii închiși și nările palide,—iar pe Andi, cu buzele umed umflate, cu obrajii aprinși și ochii lucioși, avînd expresia de nevinovăție echivocă a copiilor goi în tunici subțiri, purtînd pe cap cununii de roze, îmbătați la mesele lui Neroi, pentru a îmbăta la rîndul lor și altfel decît vinul ochii patricianilor romani.

După această lecție de pedală îl scuturase o scîrbă atît de violentă încît își arse gura cu apă îndoită cu colonie, neputînd nici să minince în seara acelei zile, îngreșat de propria lui gură, presimțind actul impur pecetluit în ea.

În anii războiului, spre seară, cînd singur în Hulubărie aprindea lampa de pe masa lui de lucru, aplecîndu-se pe-o carte, păretele pe care se proiecta umbra profilului lui Andi, devenea prețios ca păreții muzeelor de artă statuară greacă, în clipa de mister cînd aceiași lună care-a luminat cu veacuri în urmă profilul de eternă tinereță al efebilor greci în nopțile Eladei, luminează icoana lor de marmură, trimețîndu-i umbra vie pe păretele muzeului.

Din cap pănă'n picioare Andi era perfect frumos, în felul efebilor greci, al căror vestmînt ușor ar fi putut să-l poarte printre statuile muzeelor suindu-se pe soclul lor. N'avea fir de păr pe tot trupul cruțat de acest aspect stufos al virilității: o nuditate de fecioară. Și obrajii îi erau imberbi, hărăziți unei tinereți de marmură nudă. Părul brun avea în el o flacără de aur care încălzea paloarea obrajilor înguști și ovali, cu bărbie făcută pentru desmierdări ca a fetițelor cu cozi lungi. Pănă și minile-i erau tăiate cu aceiași artă; degetele lungi și podul palmei fardat cu acel roz firesc pe care natura rareori îl suflă de pe trandafiri în palmele omenești,—dădeau gesturilor lui o solemnitate prețioasă. Cînd frîngea pînea la masă, te gîndeai că începe poate un miracol ca la masa dela Caana.

Crescînd mare, devenind adolescent, scăpase de minile care-l vămuiseră în copilărie. Femeile nu-l mai apucau de gît, de gușă, de bărbie și de pulpe, nu-l mai desmierdau ca pe pisicile de Angora. Era prea mare! În schimb îl *priveau*. Il priveau cu ochi de bărbat care măsoară o fecioară frumoasă. Stirnea o poftă de viol

în ochii femeilor. S'ar fi spus că tinereța lui cu linii de lumină de lună, cu palori de crin, și frăgezimi de rouă, dădea femeilor senzația unei feminități alta decât a lor, mai fragedă, mai delicată, care le viriliza în atitudinea care-o aveau față de el, luându-le pu-doarea vicleană de nimfe urmărite, dîndu-le în schimb, priviri de faun urmăritor, și o măgulitoare impresie de dominațiune bărbătească.

Și tocmai în aceste clipe, pe chipul lui pur—frate al celor două portrete de tinereță : al Mamiței și al tatălui lui—, tresărea surîsul echivoc și tulbure de „femeie care minte“, surîs care-și avea pricina nu într'o faptă rușinoasă de-a lui, ascunsă celorlalți, ci în oglinda 'n care într'o noapte a copilăriei, o văzuse pe mama lui docilă și vibrantă sub privirile cornute de poftă ale unui bărbat. Și-acest surîs, interpretat ca o ratificare a privirii stîrnite în ochii femeilor, făgăduia atît de mult, în cît Andi era urmărit stăruitor, cu copite de faun, fiind silit el, *bărbatul* să ia o involuntară atitudine de nimfă urmărită, ceiace-l umilea, desgustîndu-l ; iar pe femei le ațîța și mai tare, apreciînd ceiace socoteau ele că-i impus de ritualul cochetăriei femești bărbatului pe care-l tratau ca pe-o femeie.

Odată, în o mie nouă sute șaptesprezece, fusese nevoit să-și părăsească Hulubăria, pentru a o însoți pe mama lui într'o călătorie cu automobilul până la Tîrgul-Frumos. Deși n'ar fi dorit să cunoască particularitățile nici-unui itinerar de-al părinților săi, acceptase rolul de „cavaler“ al mamei și al însoțitoarei ei, o bucu-reșteancă, tot infirmieră de războiu.

Ziua aspră de Octombre și teama de frig care stăpînea în acel timp chiar și pe cei care nu suferiseră în bordee, trenuri și tranșee,—îl hotărîse pe Andi să împrumute pentru această călătorie—care pentru el, sedentarul din Hulubărie, avea caracterul unei adevărate expediții—, o scurteică blănită cu blană de miel pe dinăuntru, și guler de astrahan brumăriu, precum și căciula la fel, aparținînd domnului Iustin Danielescu. Și căciula, naltă, cam largă pentru capul lui Andi, și scurteica, tăiată pe dimensiunile unui frup amplificat de grăsime,—dădeau siluetei lui Andi și obrazilor lui albi, o zvelteță presimțită și o frăgezime de față îmbrăcată la vinătoare în haina pădurarului.

Automobilul, o limuzină de-a Marelui Cartier, cu mers onc-tuos și geamuri de cristal cu perdeluțe ca vagoanele ministeriale,—se opriese la scara casei Danielescu exact la ora convenită : decînd cu spitalele, cu Francejii și cu războiul, femeile se masculinizaseră în multe privințe, căpătînd cochetăria punctualității așa cum înainte de războiu o aveau pe-a întîrzierilor distrate.

Doamna de lingă șofeur, cu fața nevăzută sub casca de a-viator cu ochelari de scafandru, invitase pe doamna Danielescu să ia loc pe canapeaua din fund.

Andi nu apăruse încă : el avea deprinderea femeilor dinainte de războiu.

— Andi, hai drăguță !

Se ivise pe pragul casei, în lumina brumărie ca și astra-hanul căciulii nalte și al gulerului amplu, cu frumusețea lui luminos vădită, ca un buchet de crini adus pe brațe.

Cînd doamna Danielescu îl prezentase, ochelarii de scafandru dispăruseră, descoperind o față de brună cu sprincene și ochi imperioși, bărbie autoritară, și-o umbră vioriu pufoasă de-asupra buzei de sus; iar mîna care nu-și scoase mînușa pentru doamna Danielescu, scoțindu-și-o c'un gest de jupuire, apăruse goală, nervos goală, pentru a-l obliga pe Andi să i-o sărute, cu capul descoperit. Părăsind subit locul de lingă șofeur, unde până atunci părea definitiv statornicită, doamna venise în fund, lingă doamna Danielescu. Andi se pregătea să treacă el lingă șofeur, lăsîndu-le pe doamne singure în fund. Un glas de general feminin, îl oprise cu piciorul pe scară, făcîndu-l să revie.

— Il luăm cu noi pe băețel. Poftim, tinere.

Ascultase deci pe cea care părea amfitrioana limuzinei. Înăuntru, mîni posesive îl instalaseră în locul convenit femeilor, adică în colț, doamna, cu toate protestările doamnei Danielescu și-ale lui Andi, așezîndu-se băețește, la mijloc.

Porniseră.

Andi se uita pe fereastră. Femeile vorbeau: spital, răniți, front, ciorapi...

Andi urmărea norii.

Analizate atent, picioarele doamnei, cărnos lungi în ciorapii de matasă groasă, ofereau un contrast: cel drept, dinspre doamna Danielescu, adică cel dinspre *mamă*, cu vîrfurile pantofului apăsate pe covorașul de jos, asigura stabilitatea trupului,—pe cînd celălalt, cel dinspre fiul mamei, era atent și disponibil. La hopuri și viraje, genunchiul lui Andi nu ciocnea genunchiul vecinei,—veghea; dar genunchiul vecinei—cel atent—se lipea scurt, în treacăt, parcă din forță majoră, de genunchiul lui Andi.

La început, vecina ședeă dreaptă pe muchea canapelei privind înainte drumul peste umărul șofeurului, avînd aerul că dispune prin sugestie de volanul mînuit de șofeur. Dar după mai multe hopuri—psicologice—și cotituri—erotizante,—părăsind atitudinea de Amiral al limuzinei se tolănise în fund...

— Vă rog stați comod, întindeți-vă bine!

...Făcînd loc, cu o solitudine fără cusur, doamnei Danielescu, adică înghesuindu-se în Andi, intrînd cu șoldul într'al lui, lipindu-și umărul de al lui Andi.

Altă bucată de drum trecuse, Andi fiind anexat de trupul de alături care în acest timp păstrase o perfectă neclintire,—în măsura îngăduită de șoseaua găurită, și de trepidațiile motorului.

Dela o vreme, pulpa vecinei, părăsea pulpa lui Andi, în răs-timpuri, revenind apăsate, calde, fără de hazardul justificator al unui hop.

Era clar. Acest gen de telegrafie îl înveți imediat fără de abecedar.

Andi se lipise și mai tare de perețele lateral al limuzinei, cu coatele strinse de trup ca ale mumiilor, cu minile moarte pe genunchii. Intorsese capul spre fereastra din stînga. Simțea că iarăși devine nimfă alături de faunul cu copitele în tocurile pantofilor, și presimțea, cu un tic nervos al feței, surîsul, surîsul acela echi-voc și tulbure de „femei care minte“.

Cu geniul unic al femeilor de-a vorbi volubil despre orice—un fel de enciclopedie orală de aperitive din toate subiectele—în timp ce trupul *gîndește* și execută gradat, cu nuanțe, o acțiune care n'are nici-o legătură cu vorbele concomitente,—vecina lui Andi vorbea numai cu doamna Danielescu, afectîndu-se exclusiv ei, dela gît în sus, în timp ce dela umeri în jos, și mai ales dela genunchi în jos, se preocupa de cel ignorat de capul ei întors spre mama lui Andi.

La un moment dat, cu o spontaneitate napoleoniană, părăsind subit subiectele de conversație, născocise un incident.

— Cauciucul din spate, cel din dreapta, nu s'a desumflat ? o întrebuse pe doamna Danielescu, invitînd-o direct să controleze.

Mama lui Andi se aplecase, lungindu-și gîtul pe fereastra atunci deschisă, urmărită de ochii lui Andi, cu o credulitate naivă. Și în aceeași clipă, fățiș, direct, ochii vecinei îl priviseră micșorați ca la miopi, cu sprincenele ridicate, în timp ce nările vibrau și pe subt buzele întredeschise dinții apăruseră carnivori. Și Andi zîmbise pieziș, cu genele plecate: apăruse la comandă pe fața lui surîsul „de femei care minte“. Se înapoiaseră dela Tîrgul-Frumos pe înserate. Doamna de-alături avea o migrenă: astfel justificase, față de doamna Danielescu, stingerea luminii interioare, aprinsă de șofeur. În timpul călătoriei pe întuneric, trupul lui Andi devenise o adevărată panoplie a pulpei și a mîinii ei.

La scara casei Danielescu, doamna dorise un piramidon și o „dulceață moldovenească“.

Descinsese.

Intra pentru întăia oară în casa doamnei Danielescu; avea ochi de motan care-și urmărește pisica și'n casa vecină. În timpul pregătirilor de dulceață și cafea neagră, dorise să vadă *biblioteca* unei odăi de *băețel*.

— Andi, arată-i Hulubăria,—intervenise doamna Danielescu, măgulită să arăte în public, singularitățile feciorului ei.

Se suiseră în Hulubărie. Andi aprinsese precipitat lumina. Păstrase scurteica, așa cum își păstrează unele femei paltonul cînd intră în odaia unui bărbat: scut. Căciula îl făcuse să nădușească pe tîmple, zburîndu-i părul brun cu aburi de aur, scurt ondulat; gîtul alb, fecioresc, eșea gol din amplul guler brumăriu care izola aerian dulceața și tinereța capului cu gene grele, oferind-o parcă pe-o tîpsie, ca pe-a Sfîntului Ioan, Salomeei.

Doamna îl privise lung, într'o tăcere voluntar prelungită. Un virf de limbă ageră, umezise buzele uscate.

Trupul femeii era încordat, avînd ceva țințăresc în atitudinea vibrantă.

Același zîmbet impur tresărise pe obrajii lui Andi.

Cu o mișcare netă, doamna stînsese lumina.

Dar tot atît de repede, Andi o aprinsese la loc.

A doua zi, șofeurul aceleiași limuzine, adusese flori pentru doamna Danielescu, și un pachet pentru Andi. Il deschisese; era o cutie cu lapte condensat.

Se coalizase parcă viața socială din anii războiului cu femeile, să-l împlinte pe Andi și mai adînc, și mai definitiv, în atmosfera anacronică a Hulubăriei, unde sufletul se alungea ca muezinii în Moschee pe covoarele persane ale trecutului și ale visului, fugind de viața cu bocanci în marș și de femeile cu ochi de faun și copite; ca muezinii înălțați în minarete sufletul privind și adunînd nu viața ghiaură a timpului, ci musulmana lene-a amintirilor.

Intraseră și două chipuri feminine în această atmosferă, dar nu aveau.

Fiecare chip era legat de-o întimplare; un chip n'avea nume, celălalt se numea Dana.

Iată cum o cunoscuse pe Dana, sau mai exact, cum o văzuse. În toamna anului o mie nouă sute șapte-spre-zece, într'o amiază, spre asfințit se coborîse pe Sărărie la vale, apucînd pe-o străduță laterală, de unde se vedeau albastre în pulberi de chilimbar, dealurile Galatei. Străduța era pustie ca o biserică dezafectată. Soarele apunea auriu, și lumina era moldovenește blajină ca mirosul păpușoilor copti la focuri de țară.

Și deodată începuseră, ca pentru nouri de grindină, toate clopotele bisericilor. Oameni, ieșiți ca din pămînt, trecuseră în goană, întorcînd spre cer fețe speriate, cași cum din mytologie ar fi evadat umbra lui Hercule cu bîte în mîină, fugărindu-i. Venea un Zeppelin—așa spuneau cei fugăriți—și o escadrilă de avioane germane de bombardament. Din casa cu aspect foarte provincial, în dreptul căreia Andi se oprise, ieșise un bătrîn cu fes pe părul alb și papuci brodați în picioare, oprindu-se în mijlocul florilor de toamnă cu palma streșină de-asupra ochilor.

Il zărise pe Andi.

— Drăguță, ia poftim mata în casă. Acuma nu-i de stat afară. Intrase.

Sînt case și 'ncăperi pe care trupul le cunoaște de ani, dar sufletul se simte'n ele străin; și răsar altele, necunoscute trupului, și sufletul în ele e la el acasă. Andi intrase într'o casă pe care o *recunoștea* deși n'o văzuse niciodată; atmosfera ei deschidea o filă a aceleiași cărți cu foi presate, cași Hulubăria. S'auzeau bătaile unui pendul, pe care desigur că bătrînul cu fes, suit pe un scaun, îl întorcea odată pe săptămîină, controlîndu-i ora după a cronometrului cu inițiale mari de argint, din buzunarul jileței de pichet. Dușamelele erau atît de bine ceruite încît picioarele alunecau dimpreună cu covorașele care le acopereau. Pe un dulap

cu oglindă, lingă o cutie rotundă de pălării—darabană pentru șoa-reci—se coceau gutui și pe-un ziar se uscau romanife. Nevasta pensionarului avea tulpan alb. Jucaseră până atunci o concină pradată, la o măsuță rotundă cu două jețuri și două taburete.

Era atît de bun și de familiar albastrul provincial al cerului văzut din casa lor prin cușca unui canar galben, afirmată de fe-reastră, că te-așteptai s'apară nu aeroplane, ci cărțile cu care Dumnezeu își face pasiența în fiecare sară până cînd luna îi aduce ulciorul cu lapte abea muls.

Și 'ntr'adevăr, cerul albastru se'nserase vid.

— ... Da mai stai mata, da nu pleca fără să iei o dulceăță..

Și apăruse în fața bunicei cu tulpan alb, nepoțica bătrînilor, aducînd pe-o tabla acoperită c'un șervet alb, un pahar de apă, lingurița și o farfurioară de cristal cu dulceăță de caise. O jumătate de caisă, de culoarea soarelui pe zările cu grîu copt, suav cărnosă, în care alb ca o camee, migdala simbului se'ncrusta.

Și odată cu parfumul caisei care se topea în gură, ochii lui Andi, ridicați, recunoscuseră 'n obrajii fetei culoarea albă a migdalei din caisă, și'n păr, păr lung și împletit în cozi, același aur copt, al soarelui, al grîului și al caiselor. Surfîdea.

Bătrîni o chemau Dana.

Nu schimbasesc cu ea nici-un cuvînt.

Era în amintirea lui ca o caisă. O caisă cu numele Dana, coaptă într'o casă de bunici.

Atît. De-ajuns ca să existe în aceasta Arcă a lui Noe a Hulubăriei, și parfumul blond al tinereței unei fete.

În iarna aceluiași an, întîlnise și pe-al doilea chip de fată adus de suflet în Hulubărie.

Ninsoarea căzuse două săptămîni în șir, prefăcînd lașul într'o cetate de albe monastiri în care cioarele veniseră să-și ție marele sinod.

Imbrăcat în aceeași scurteică a tatălui său, și cu aceeași căciulă brumărie pe cap, Andi rătăcea în necunoscutul alb al orașului, pe străzi care subt omăt își pierduseră numele și vrîsta. Totul renăscuse în alb sclipitor. Conturul caselor avea naivitatea strîmbă și diformă a sculpturilor în miez de pîne făcute de copii, și umorul lor bosumflat și candid. Micșorate de omătul care le lua colțurile, ferestrele păreau ochi de urși albi,—de zahăr ; nu oamenii priveau prin ele, ci ele singure erau ochii și privirea caselor în glumă, așa cum sînt cărbunii ochii și privirea oamenilor de omăt.

Circulația vehiculelor era întreruptă. Rarii trecători, cu gulerul ridicat, cu bărbia 'n piept și minile înfundate în buzunarele paltoanelor, girbovi subt zăpadă, mergeau greoi ca scafandrii în fundul de mărgean alb al mării.

Omătul părea că-și așteaptă copiii să iasă dela școală, ca un mare Saint-Bernard, și să-i ducă până acasă. Dar fulgii care de-atîtea zile cădeau pe oraș, cădeau și'n suflet, reclădindu-l din

mirări de-ale copilăriei care se deșteptă din somn, dându-i o întimitate moale de albe contururi.

Fata răsărise din omătul sufletesc și ceresc al clipei fumurii, frământînd un bulgăr de omăt. Pentru cine? Ulița era pustie. Pentru ea, cum ai glumi cu tine însuși. În mizeria războiului, mergînd pesemne să facă coadă la o brutărie pentru o pîne de făină integrală, se oprise o clipă în omăt,—în raiul o clipă deschis al copilăriei. Fată cu obraji rotunzi de măr, cum sunt obrajii fetelor sănătoase, iarna mai ales, cînd merele-s o amintire. Avea pe cap o căciuliță roasă, palton sărăcăcios de refugiată, și-o tinereță în dinții albi, pe care nici-un ger n'ar fi putut s'o zdruncine. Fără șoșoni, se oprise în zăpadă, frământînd un bulgăre. Și iată că omătul aducea o țintă glumei albe.

Andi trecea. Văzînd-o că se joacă în omăt, aparținîndu-i ca un gînd al lui, în clipele acele de alb copilăresc, își ridicase capul.

Cu bulgărul rotund și închegat și brațul gata să pornească, fata încremenise. Buzele destinse în surisul glumei combative, reveniseră, acoperindu-i dinții. Il privea pe Andi trecînd, cu ochii spre profilul lui, cu un oftat parcă'n azurul ochilor albaștri, așa cum privești toamna cerul luminat în care se călătoresc cocorii, vara, soarele, vacanța...

Uitase bulgărul din mîna asupra căruia ochii lui Andi se plecaseră zîmbind. Ochii fetei urmaseră privirea lui Andi. Descoperise și ea gluma uitată în mîna roșie de frig: n'avea mînuși. Și iar zîmbise cu dinții descoperiți, uitîndu-se timid, întrebător, la Andi și la bulgăr, la bulgăr și la Andi, cași cum pe rînd i-ar fi întrebă: „Bulgăr alb, să te arunc ca'n recreațiile dela școală, din vremurile bune?“; și pe Andi: „Băiat frumos, care-i trecut departe, sus, prin sufletul meu, să-ți arunc un bulgăr alb?“ I-l aruncase, dar nu ca la bătaia cu omăt, ci moale, încet,—căci flori n'avea în mîna fata cu obraji de măr subt căciulița roasă.

De-atunci n'o mai văzuse.

Ca printr'un cer dus, ceva din el trecuse prin ochii ei albaștri. Și uneori, sus în Hulubărie, închizînd ochii, putea să trăiască o clipă în acest cer care fusese-al lui.

Acestea erau cele două chipuri de față, care în anii războiului intraseră în Hulubărie. Incolo, din aspectele feminității, aducea la el frînturi. Cîte-un obraz de fată, zărit în treacăt la fereastra unei case, îl ținea minte și uneori îl evoca, *obrazul*, nu mai mult, rumeneala lui, frăgezimea lui, ca pe-o rodie la care te uiți, din care nu muști. Odată, noaptea, zărise la fereastra luminată a unei case, mișcarea unui braț gol, ridicat se vede ca mîna să înnoade părul la ceafă; zărise totodată și începutul galeș al sînului deșteptat din somn de mișcarea brațului. Păstrase'n el scurta arătare, ca un fragment luminos de marmură antică, desgropat din fundul mării, pe veci despărțit de statuia lui.

Altădată zărise o ceafă de fată care se spăla pe cap, cu părul clăbucit în apă.

Se mulțumea cu aceste cioburi, cu aceste bucăți desprinse din trupul femeii, pe care trup nu-l cunoscuse și se ferea să-l dorească.

În toată această epocă, ochii de viol pe care femeile îi îndreptau spre el, îl îndepărtau de ele, umilindu-i bărbăția latentă,— așa cum viața de atunci, a războiului, lipsită de feminitatea oarecum pasivă a vieții ieșene mai ales, din timpul vechiu, îl îndepărta de ea,—într'o visare a vieții alcătuită din fragmente de trecut. Trăia, cu vitalitatea amorțită, o viață lipsită de luptă, o viață care n'avea ritmul sacadat al pasului elastic pe pământul dur, ci curgea lină a gondolelor prin lagunele Veneției.

Fugea de ochii femeilor, care-l violau, și fugea de viața războiului care avea în ochi viol, cași ochii femeilor când îl priveau pe Andi.

La vrîsta cînd adolescenții încep să iubească o fată, purtînd pe suflet mărtișorul numelui ei, Andi nu iubea pe nimeni și nici nu simțea nevoia iubirii, căci fragmentele de feminitate pe care uneori le evoca, nu erau dragoste individualizată, dorință de cineva anume, ci elemente decorative ale sufletului, manie de colecționar de cioburi în care frumuseța e victimă, nu învingător, deșteptînd duioșii și compătimiri, nu poște. Un băiat tînăr, după ce-a văzut o fată frumoasă pentru inima lui, așteaptă clipa cînd îi va putea spune: „Te iubesc”,—și aceleași cuvinte, spuse de buzele ei, cuvinte care vor da aromă vieții ca primăvara pămîntului. Dar Andi, tocmai de aceste cuvinte fugea și se temea. El iubea tăcerea fetelor lui imaginare, adică deplina lor pasivitate, și libertatea grațios înviorată, dar neprimejduită de realitatea lor, pe care aceste fantome i-o lăsau.

Inchipuirea lui nu-și situa fetele pe bănci subt lună sau subt tei, cu el, un Andi visat, de mîină, sau cu obrazul lor pe umărul lui, așa cum apar fetele întăia oară în visurile adolescenților curați. El le vedea pe fetele închipuite în case bătrînești, așa cum sînt și florile acolo, și tinereța lui n'o auzea bătîndu-i în inimă alături de ele,—ci se vedea ca un bunic, zîmbind cu bunătate frăgezimii lor.

De altfel, aceste clipe sufletești în care feminitatea apărea, el le situa în trecut, nu în prezent sau viitor, ca și cum, cu sîngele pacificat de mult, și-ar fi *amintit* aceste clipe, și nu le-ar fi trăit în prezent cu presimțiri de înfăptuire în viitor. Astfel, și aceste visări premergătoare dragostii nu aveau parfumul de iarbă crudă al singelui care se deșteaptă, ci mirosul de colb al muzeelor.

În această epocă, nu-i plăcea să vorbească. Vorba, sunetul articulat, avea o actualitate supărătoare pentru el, atribut al vieții prezente, nu al trecutului. Din această pricină, deși era foarte bine crescut, atent și serviabil în raporturile lui cu oamenii, nu-și dădea seamă că deseori tăcerea lui era o gravă necuviință socială. Alături de cineva era în stare să tacă o oră în șir, fără ca tăcerea în doi să fie pentru el penibilă, sau s'o considere ca un semn de

plictiseală care îngheață vorbele ca apa în putini. Tăcerea pentru el era ca o lectură fără litere; socotea tăcerea vecinului ca o altă lectură, cum ar fi de pildă în tren, pe aceeași banchetă. De aceea, spre deosebire de majoritatea oamenilor, stîngaci cînd tac și neliștiți de aceste tăceri care le dau frămîntări, tuse, ticuri și priviri ca de pe scaunul dentistului,—aceste tăceri în societate îi lăsau lui Andi o desinvoltură vegetală de copac care tace alături de alt copac, fiind totuși buni tovarăși.

Vorba „mine“, îi suna ca o amenințare de trîmbiță sunind mobilizări. De asta o evita. Cînd era copil, viața casei părintești îl făcea să sufere, fiindcă-i vedea ipocrizia, confruntîndu-i fizionomia diurnă cu cea nocturnă, numai de el surprinsă în etacul părintesc. Acum însă întreaga viață îi apărea respingător vulgară, nu fiindcă o compara cu altfel de viață, ci fiindcă o situa față de o ficțiune, în perspectiva acestui trecut care-l debilita făcîndu-l să i se pară vulgar tot ce era și puternic, tragic puternic în deslănțuirea crîncenă a războiului.

Și Andi nu-și dăduse seamă, că începea să trăiască la fel cu Mamița, alături de un cufăr cu păpușe. Mamița, după ce delicatese ei de față se lovise de copitele Taurului, s'ar fi putut refugia tot în *viață* adică în altă dragoste, înșelîndu-și bărbatul, ca mai toate femeile. Ea însă, preferase păpușele moarte, care nu pot desamăgi. Cufărul cu păpuși era un cimitir în care bucuriile Mamiței erau flori de cimitir.

La fel și Andi. Exact în anul mobilizării, înfricoșat de atmosfera casei părintești și de perspectivele cu care îl amenința, dorise evadarea, plecarea de acolo în largul vieții. Și războiul îi adusese ceiace dorise, altă viață, chiar subt ochii lui, în Iașul lui. Și'n loc să intre'n viața nouă, deodată, cum te arunci în apă rece șovăise, cumpănise, meditase, și revenise *mai adînc* în casa din care o zvîcnire a vitalității tinerești voise să-l arunce.

Războiul era în țară, în oraș, în toți copacii—care pe atunci nu mai însemnau decît lemn de foc și de sicrie ;—în toți oamenii, de pe front și dindărătul frontului, căci toți ardeau în marele cuptor ; în cerul care nu mai era al aștrilor, ci al mașinilor de moarte,—dar sus în Hulubăria lui Andi, războiul nu era.

Zile întregi Andi le petrecea singur în Hulubărie, cunoscînd o izolare desăvîrșită, asemănătoare cu aceea pe care-o știu cei care locuiesc în mansardele orașelor mari. De acolo, dintr'o mansardă, nu mai aparții orașului care devine o întindere de acoperișuri plutitoare în cer, ci vidului albastru, cași hornurile al căror mult tovarăș devii. Hulubăria lui Andi nu era tare înaltă, dar Iașul are case joase, ulițele mici mai ales, așa că odăița lui Andi, dela etaj, domina, lăsîndu-l numai cu acoperișurile, cu vîrfurile copacilor, cu cerul și cu dealurile, *singur*, deasupra războiului. Unicul aspect al războiului, pe care-l accepta la el, era vibrația aceea de orgă funerară a corurilor armatelor rusești, care șoseau cenușii, cu mersul lor toropit de fluvii îngroșate de îngheț. Le asculta pro-

hodul pornit dintr'o zare, pierdut într'alta, și urmărea dela fereastră plutiile încete ale norilor, avînd impresia că el e voevodul mort acoperit de flamurile norilor, purtat de oastea gravă a bărbaților cu bărbi și cizme nalte, pe hotarul șters al vremii.

Astfel trecuse prin războiu înălțat în Hulubărie, cu doi bătrîni, cu mobile vechi, cu lecturi solitare, cu meditații dulci cași colinele de zare ale Iașului, și cu vechiul Iași, devenind sufletește un cetățean al trecutului și al utopiei.

Ionel Teodoreanu

Izvor de singurătate

Pe manșeta romanului „*Quell der Einsamkeit*“ al scriitoarei engleze Radclyffe Hall¹ sînt imprimare următoarele comercialmente foarte profitabile cuvinte : „*confiscat și ars în piața publică*“.

Englezii au rămas fideli acestor practici medievale. Și, trebuie să recunoaștem : din punctul strict britanic de vedere, au avut de astă dată dreptate. Căci cartea lui R. Hall era serios primejdioasă. Primejdioasă fiindcă e convingătoare. Și convingătoare fiindcă e dreaptă.

„Izvor de singurătate“ e povestea unei invertite. Nu e o pledoarie, nu e o argumentare, ci o umilă rugăciune făcută de una din persecutatele acelei „*unseliges Heer*“, a „armatei celor fără de binecuvîntare“, un strigăt de revoltă și o cerere de justiție.

Mărturisesc că până la citirea acestei cărți, soarta invertiților era, cum se spune, „*le cadet de mes soucis*“. Deprins fiind să practic un sentiment de principală toleranță față de viața intimă a altuia, mă mărgineam să ignorez existența acestei categorii de oameni.

Se pare însă că lucrurile sînt mai grave. Dacă romanul scriitoarei engleze ar fi fost o pledoarie, în genul „*Corydon*“-ului lui Gide, aș fi discutat sau nu (mai sigur că nu) valoarea argumentelor. Dar cartea lui Radclyffe Hall nu-i o pledoarie, ci o fotografie. Nu-i o înșirare de silogisme, ci este deadreptul acea realitate adîncă pe care arta adevărată știe să ni-o facă accesibilă instantaneu și total. Ori, adevărul care ne-a apărut astfel e de o deosebită gravitate. Avem de a face aci cu cel mai serios lucru din cîte pot exista pe acest pămînt, și anume : persecuția unor oameni de cătră alți oameni.

Persecuția e un fenomen care ascultă de anumite legi sociologice constante, ori care ar fi variantele actelor și persoa-

¹ Ediția engleză originală nu se găsește. Traducerea germană mi-am procurat-o la București, la librăria Hasefer, Str. Carageorghevici.

nelor. Negrii, țărani, evrei, uvrieri, cu toate deosebirile de forme și de amănunt, fenomenul prezintă anumite caractere universal comune.

În primul rînd, are loc următoarea iluzie optică: persecutorul nu remarcă, printre persecutați, decît exemplarele cele proaste. Așa fac antisemiții care își reprezintă întotdeauna pe evreii cei mai puțin recomandabili. Dar toate grupurile omenеști au și buni și răi. Să ne gîndim puțin la colectivitățile cele mai diverse: avocați, militari, negustori, funcționari; sau Romîni, Francezi, Americani, etc., etc. Cîți din toți aceștia sunt cu adevărați vrednici de stimă? Dacă ar fi să judecăm un grup după indivizii abjecți pe care îi cuprinde, ar însemna să urim tot ce există. De altfel, în romanul lui Radclyffe Hall, eroina nu e mai puțin desgustată decît oricine de lamentabilul spectacol oferit de unii invertiți—ba chiar de cei mai mulți dintrînșii Stephen Gordon se duce, ce-i drept, prin baruri de acestea pentru că numai acolo ea și prietina ei Mary vor putea circula în voce, fără a atrage privirile scandalizate și indiscrete ale celor dimprejur. Și totuși, Stephen suferă din cauza contactului cu asemenea ființe. Le compătimente, dar le și disprețuește. Îi inspiră chiar un fel de oroare fizică! În schimb pentru Valérie Seymour, o invertită plină de seninătate și înțelepciune, ducînd o viață demnă și liberă, un fel de zeiță greacă de o inteligență profundă și rece, de o toleranță nemărginită,— pentru aceasta, Stephen Gordon are cea mai deplină admirație.

Oamenii trebuiesc stimați și disprețuiți după valoarea personală a fiecăruia, nu după grupul din care, *fără voia lor*, trebuie să facă parte. Căci altminteri ar însemna să disprețuim întreg genul uman.

Dar persecuția mai dă naștere și la o a doua iluzie optică, la un al doilea sofism de judecată.

Iată de pildă cazul acelor alți mari persecutați: țărani. De cîte ori anti țărăniștii nu spun: țăranul e șiret, ascuns, infidel, nerecunoscător. Dar niciunul din acești dificili moralști nu se gîndesc că toate cusururile enumerate mai sus sînt efectele directe ale persecuției. Opt veacuri de impilare și spoliere l-au făcut pe țăran așa cum e. În fața sălbătăciei și brutalității boerului el nu putea lupta decît cu șiretenia și disimulația. În fața repetatelor călcări de cuvînt ale boerului, el nu putea să nu devină neîncrezător și bănuitor. Și atunci s'a învățat el „a se teme de boer chiar cînd aduce daruri“, poate chiar mai ales atunci.

De cîte ori subt asemenea aparente binefaceri nu se ascundeau gînduri interesate! Și în asemenea condiții ar fi fost un non sens ca țăranul să fie recunoscător.

Astfel, persecutorul reproșază persecutatului și puținele arme cîte îi mai rămîn pentru a se apăra de persecuțiune.

Dar mai există un aspect al oricărei persecuțiuni, poate mai grav ca toate celelalte.

Omul este în genere slab sufletește. Se lasă influențat ușor. Persecuția, pornită totdeauna dintr'un fel de sentiment de superioritate de rasă a persecutorului față de persecutat, sfârșește prin a convinge chiar pe victimă. Acesta se vede din ce în ce mai micșorat. Își pierde încrederea în el însuși. Incepe a se socoti de o esență omenească inferioară. Și atunci, nimic nu-l mai reține de a aluneca pe povârnișul decăderilor de tot soiul. Căci orice om este expus pericolului înjosirii, al unui traiu comod și nedemn. Ceiace ne ține capul sus e o stea, propria noastră stea în care credem, sentimentul de stimă pentru noi înșine. Slăbiți acest sentiment, și puțini oameni vor mai putea rezista pantei de minim efort a decrepitudinii sufletești. Ori, acest asasinat morale poate cea mai mare crimă a oricărei persecuțiuni.

Invertirea sexuală ne oferă un exemplu tipic în acest sens. Invertitele sînt hulite, disprețuite. Cele mai multe, văzîndu-se astfel „tracate“ de societate sfîrșesc prin a crede și ele că aparțin unei categorii inferioare de umanitate. Sentimentul de demnitate personală dispărînd, nu are ce să le mai oprească dela o viață degradată.

Și atunci, spectacolul lor dă naștere la următoarea involuntară iluziune. Vedem bine că decăderea este într'o legătură cauzală cu invertirea. Dar nu ne dăm dela început sama că invertirea e doar cauza persecuției, și că persecuția e adevărata cauză a decăderii. Dacă, dela cauza eficientă trecem la cauza morală, constatăm că vinovatul aci e societatea. O vină altfel de gravă decît în cazul criminalității : Căci invertitul e o realitate, pecînd „criminalul născut“ e o ipoteză.

Cartea lui Radclyffe Hall nu samănă cu nici o alta din cite au fost scrise asupra invertirii sexuale pentru că nicăeri ca într'insa nu ne este descrisă mal realist și mai desnădăjduit acea imensă rețea de persecuție în care societatea prinde pe aceste biete ființe, a căror singură vină este de a se fi născut cu o anumită particularitate fiziologică după cum vom vedea : perfect naturală și socialmente inofensivă.

Persecuția e cu atît mai nedreaptă, cu atît mai lașă, cu cît persecutații nu se pot apăra ca alți persecutați, căci, spre deosebire de uvrieri, evrei, țărani, etc., invertiții sînt *puțini*. Și-s nu numai puțini, dar și *nesusceptibili de a se înmulți prin propagandă*. Invertirea fiind ceva congenital organic, numărul acestor ființe e constant. Nu poți deveni invertit așa cum devii socialist, de dragul unor argumente eloquente. Așa încît, principala armă de apărare a oricărui persecutat, aceia a propagandei și a provocării de prozeliți,—lipsește aici.

E drept că există cîteva snobinete care devin invertite din simplă maimuțarie. Decît aceste caraghioase personaje—din fericire destul de puține la număr—departe de a îngroșa forțele celor persecutați, dimpotrivă îi compromit.

Romanul lui R. Hall ne mai face încă o dezvăluire asupra

naturii particulare a persecuției îndreptate împotriva acestor nefericite ființe. Aici nu-i vorba numai de o simplă „chestiune de stomac“ ca în cazul socialismului. E drept, că adeseori intervine și acest aspect. Cîte invertite nu mor de mizerie, fiindcă de pretutindeni burghezul binegînditor le alungă, refuzîndu-le munca. În „Quell der Einsamkeit“ avem și episoade de acest fel.

Apoi, persecuția nu e nici o chestie politică. Aceste femei nu pretind să joace un rol important în societate. Dealtfel, chiar ajunse la celebritate, cum e cazul lui Stephen Gordon, care devine o scriitoare consacrată, chiar atunci problema persecuției rămîne intactă.

Căci ceiace aceste nedreptăți reclamă nu-s simple revendicări economico—politico—sociale. Ele cer lucruri mult mai fundamentale. Cer dreptul la somn, cer dreptul la apărare împotriva coșmarelor și insomniei, cer dreptul la protecție împotriva sinuciderii. Sinuciderea nu provine aproape niciodată din nenorociri întimplate, ci din nimic, sau mai precis: *numai* din nimic. Vreau să spun că numai atunci cînd nu mai simțim în jurul nostru nimic, nici bun nici rău; cînd ne vedem cufundați în izolare și singurătate, numai atunci logica devine mai puternică decît instinctul de conservare. Durkheim a arătat foarte bine cum, indiferent de epocă și grad de civilizație, sinuciderea n'are decît o singură cauză: izolarea socială, singurătatea în mijlocul oamenilor. Sinuciderea e atunci un act necesar și simplu, un act precis și tăcut. N'are nimic patetic și grandiloquent. Așa se sinucid oamenii lui Cehov, Buniae sau Maupassant. Și așa se sinucide Jamie, un alt personaj din romanul lui Radclyffe Hall. Magistrală descriere a acestui act atît de misterios și trist, unde societatea e nu numai cauza, dar în întregime vinovatul. Căci Jamie se sinucide imediat după ce prietina ei Barbara murise de dublă congestie pulmonară; se sinucide nu pentru că Barbara murise; omul poate suporta și catastrofe mai mari, mai ales un om curajos ca această Jamie. Dar altceva era pe care nu l-ar fi putut îndura ea. Se gindea cu oroare că tragica întimplare a morții iubitei sale va fi, în zilele următoare, profanată de comentariile triviale și neînțelegătoare ale lumii. Singurătatea alături de Barbara tot se mai putea suferi. Acum însă situația ei de străină între străini devenea prea puternică, prea evidentă. Avea de luptat cu o singurătate absolută, care își reclama leacul ei de totdeauna.

* * *

Cartea lui Radclyffe Hall ne prezintă lucrurile așa cum sînt. Nu travestește favorabil realitatea. Ii descrie părțile ei înjosoare, fără ezitare. Apoi nicăieri nu vedem măcar încercîndu-se cel mai mic lucru care să samene cu o apologie. Iată pentru ce această lectură ne provoacă o primă concluzie: Chestiunea invertitelor

e o problemă care merită să fie privită cu toată gravitatea. Până acum ni se părea bizar ca oamenii să-și piardă vremea sofisticând argumente pro și contra într'o atit de lubrică și de frivolă chestiune. Romanul scriitoarei engleze ne-a făcut, pentru prima oară, să ne hotărîm a reflecta cu toată seriozitatea la argumentele aduse atit de apărători cît și de detractori.

Argumentul cel mai naiv, mai falș și din nefericire mai impresionant este acel al sterilității unor asemenea amoruri. Aceste acuplări infecunde ar periclita speța. Sint o sfidare adusă tendinței de înmulțire a genului uman.

Mai întăiu există faimoasa lege a lui Malthus care ne arată cum populația va tinde totdeauna să fie mai numeroasă decit i-o îngăduie mijloacele ei de subsistență. Nu existența invertitelor împuținează nașterile. Invertirea e un fenomen natural, nu social. Contingentul de invertite față de populația totală e relativ constant, indiferent dacă populația e în creștere sau descreștere. Practicile neo-maltuziene pe deoparte, prosperitatea sau sărăcia economică pe dealta,—iată cauzele cu adevărat eficiente în procesul de înmulțire sau împuținare al oamenilor.

Dar argumentul „speței periclitate“ este falș și din punctul de vedere pur biologic. Intr'adevăr, nu este adevărat că practicile homosexuale sint infecunde. Partenogeneza—adică nașterea din fecioară—este un fenomen tot atit de natural—la unele spețe de animale chiar mai frequent—ca reproducerea bisexuală.

S'a putut constata în biologie că celulele reproductrice ale celor două sexe (ovulul și spermatozoidul) nu-s „complimentare“ una față de cealaltă, ci „suplimentare“. Nu se întregesc mutual; aliate, constitue un lux și o superfetație. Căci atit ovulul cît și spermatozoidul posedă fiecare întrinsul exact tot ce trebuie pentru a da naștere unui nou individ perfect normal. S'au realizat astfel în mod curent în laborator asemenea fenomene de „partenogeneză experimentală“. Femela, căreia i s'a provocat ejaculare de ovule, este supusă unui tratament pur fizic (raze ultraviolete, curente electrice, sau calorice, etc.), care ajută nașterii de noi indivizi, fără concursul vre-unui mascul. Aceiași operație cu spermatozoidul e mult mai delicată. Spermatozoizii sint mai mici, mai neviabili decit ovulul (In genere, în natură bărbatul e mai mic, și mai slab decit femeia). Dar teoreticește partenogeneza pur masculină este perfect cu puțință. Ceia se opune este că spermatozoidul, odată ejaculat, se găsește deodată afară; pe cind ovulul găsește în uter un mediu mai prielnic.

De unde putem deduce o oarecare inaptitudine sexuală a bărbatului—asupra căreia vom reveni mai la vale.

Punctul asupra căruia însă vrem să insistăm acum este acesta: Practicile sexuale altele decit acuplarea între bărbat și femei nu numai că-s tot atit de firești, tot atit de răspindite în natură, dar nici nu-s infecunde cum se crede. Generarea nu e legată de heterosexualitate. Aceasta din urmă e, cum spuneam, un lux.

Intr'adevăr, ultimele cercetări ale biologiei au putut identifica în celula reproductivă anumite particule microscopice, care au fost botezate *factori* (înainte aveau alte nume: gemule, plas-tide, micelii, etc.) Acești factori determină fiecare caracter fizic (și probabil și moral) al progeniturii (mini lungi, ochi mici, păr creț, nas cîrn, etc., etc.).

Factorii sînt în număr de mai multe mii, și-s aranjați în coloane, în șiraguri numite *cromozomi* (pentru că se pot colora ușor la microscop). Lucru curios, cromozomii sînt totdeauna în număr constant la fiecare speță animală. Așa, bunăoară, omul are 48. Niciodată mai mulți, niciodată mai puțini.

Ori, în cazul reproducerii bisexuate părintele nu trece progeniturii decît 24 de cromozomi din 48; restul se pierde pentru totdeauna. Orice copil făcut de doi părinți nu moștenește decît exact jumătate dela fiecare. Ori ce fiu nu-i în realitate decît un semi-fiu și imortalitatea prin perpetuare nu-i decît o jumătate de nemurire. Cum spunea un filosof francez, „ne distrugem prin generație cum ne distrugem prin moarte”.

Nimic nu ne arată mai bine cîtă superfetatie este în reproducerea bisexuată, cît de puțin este nevoie de doi pentru această operație. Biologicește, avem aci o operație cît se poate de inferioară, căci se realizează cu un deficit de 50%. Din punct de vedere strict biologic—care e un punct eminent economic de vedere, acel al economisirii mijloacelor, adevărata reproducere e cea partenogenetică unde deperdițiile sînt mult mai mici.

Dar să analizăm încă mai amănunțit caracterele și efectele avantajoase sau desavantajoase, ale celor două soiuri de reproducere.

Generația prin fecundare produce o descendență mai variată. S'ar părea că, fiul nostru moștenind dela noi jumătate din caracterele noastre, nepotul nostru va moșteni un sfert, strănepotul o optime, și așa mai departe. Natura însă are mai multă imaginație decît oamenii. Și ea ascultă de anumite socoteli matematice, dar altfel decît ne-am închipui-o la prima gîndire. E drept că fiul moștenește exact jumătatea din caracterele părintelui. Dar se poate ca jumătatea moștenită de nepot dela tatăl lui să fie tocmai aceea pe care tatăl lui o ține dela maică-sa; așa că nepotul poate moșteni jumătatea dela mama lui, și restul dela bunica lui după tată; dela bunic se poate perfect să nu mai moștenească nimic. Așa încît nu-i imposibil ca, încă dela a doua generație, descendentul nostru să nu mai fie întru nimic rudă cu noi. Va fi rudă prin codul civil, nu însă și de sînge.

Această împetrișare are desigur avantaje și desavantaje. Este bine ca o specie să aibă indivizi cît mai variați. Dar aceasta e mai ales util din punct de vedere cultural, intelectual. Din punctul de vedere fizic e mai avantajos idealul horticultorului, al éleveur-ului și al eugenistului, care urmăresc constituirea unui tip mai constant.

Progenitura obținută prin partenogeneză, fără concursul masculului, este desigur mai puțin variată decît prin fecundare. Și anume s'au făcut calcule precise pentru a se ști cu cît anume rezultatele uneia sînt mai variate decît acele ale celeilalte. S'au numărat „factorii” cuprinși în celula reproductrice. Sînt cîteva mii. Ori, individul născut va fi o combinaire de factori. S'a calculat, dat fiind numărul factorilor, cîte combinații posibile pot rezulta. Și s'a obținut cifra de 16 milioane. Dacă acum trecem dela partenogeneză la reproducția bisexuală, avem, în loc de 16 milioane, cifra evident mult mai mare de 250 de trilioane. Așa dar, un copil nu-i decît unul din cei 16 milioane de copii posibili pe care îi putea naște părintele său (în caz de partenogeneză) și abia unul din cei 250 de trilioane de copii pe care îi puteau naște cei doi părinți ai săi (în caz de reproducere bisexuală). Dar ce importanță deosebită dintre aceste două cifre! Cum un om nu poate face mai mult decît 20 de copii, acești douăzeci reprezintă, în mod practic, tot atît de puțin, fie că-i vom compara cu cifra 16 milioane, fie cu aceia de un sfert de catralion. Utilitarist și realist vorbind, numărul combinațiilor și al posibilităților de variație pentru tînăra generație este egal de infinit.

În schimb, în ce privește constanța unui anumit tip,— superioritatea partenogenezei apare evidentă. Căci numai prin partenogeneză se pot obține *fii totali*, copiii integral asemănători părintelui.

Asemenea „tirajuri” de progenitură ar avea desigur inconveniente. Părintele s'ar uita cu melancolie, cu ciudă poate, la fiul său care îi va aduce cu regret aminte cum a fost și cum nu mai este. Pe de altă parte, copilul va fi poate îngrozit să privească anticipat halul în care va ajunge odată, și poate și vexat de faptul că nu-i în viață decît o replică fotografică a altuia.

Nu-i vorba, această identitate, din punctul de vedere al civilizației, nu va fi niciodată complectă căci oricît de asemănători ar fi acești gemeni ascendenți, mediul social, ambianța morală care se schimbă neîncetat îi va schimba și pe dinșii. Viața sufletească ascultă de alte legi, de legea perpetuei creații, de legea încrucișării de „scopuri heterogene”; legile morale ar dejuca pe cele biologice în cazul cînd s'ar putea obține asemenea copii integrali.

Totuși nu-i de neglijat o asemenea puțință de reproducere aproape identică. Personalitățile într'adevăr proeminente ar putea pe calea aceasta, mult mai ușor să conserve geniul în familie. Fără a spune că în acest caz s'ar putea „fabrica geniul în serie”—cum scria un literat francez—trebuie să recunoaștem că, oricum, s'ar asigura o stabilitate mai trainică a tipului. Rezultat interesant pentru cazurile cînd un anumit tip ni s'ar părea avantajos de perpetuat.

Am făcut acest lung „excurs” în domeniul biologiei pentru a arăta cum ambele soiuri de amoruri, cele hetero- cît—și cele

homosexuale sînt egal de „naturale“. Ceva mai mult, analizînd avantajele lor pentru specie (și chiar pentru civilizație) am văzut că argumente pro și contra există pentru amîndouă. Poate chiar avantajele ar fi mai multe pentru practicele monosexuate. În tot cazul, dacă dăm prejudecățile la o parte, și dacă privim lucrurile pur biologicește, chestiunea este în cel mai rău caz discutabilă. Tot ce am voit să arătăm este că nu trebuie să credem într'o „sfințită oroare“ care ar proveni din cine știe ce legi naturale vechi de milioane de ani, ci doar de niște reguli pur sociale recente și caduci ca tot ce e prejudecată.

* * *

Dacă privim amorul în ansamblul lui, constatăm că el se compune din două părți distincte. Una ascunsă, alta manifestă. Nu se poate spune că tot ce e trupesc se face în intimitate și că tot ce e sufletesc se face în societate. Sînt lucruri pur morale pe care amănții nu și le spun de cît cînd sînt singuri. Și, invers, sînt mici contacturi materiale care au loc în public, ba chiar mai ales în public. Atît femeia cît și bărbatul se complac adesea să purceadă, în mijlocul lumii la anumite gesturi fizice față de persoana pe care o iubește, gesturi pe care în tîete-à-tîete poate că nu le-ar face.

Acest aspect social dublu al amorului ține de psihologia deasemenea dublă a amozatului. Căci dragostea, chiar în manifestările ei cele mai înalte, se reduce la un sentiment de posesiune. Ori posesiune înseamnă pe de o parte o alungare a celorlalți dela lucrul posedat, o izolare și o apărare exclusivistă și geloasă a acestuia față de toți ceilalți oameni. Pe de altă parte posesiune înseamnă afirmare a unui drept și a unei situațiuni, afirmarea în fața celorlalți și față de ceilalți, o manifestare publică a puterii tale, o exhibiție eminentemente socială. Așa dar sentimentul posesiunii este prin natura lui dublu: comandă în același timp izolare și afirmare publică, intimitate și societate. Voluptatea pur egotistă alternează cu nevoia de a te fîli în fața lumii cu succesul obținut. Este de esența oricărui Don Juan să fie totodată discret și vanitos.

Ar fi o întregă carte de scris asupra acestei chestiuni. Care e partea de intimitate și care e partea de societate într'o legătură de dragoste? Cum variază aceste proporții la diferite epoci și popoare? Aspectele fizice au mai multă afinitate pentru partea ascunsă a amorului și cele morale pentru partea manifestă? Tot atîtea întrebări care merită să li se găsească un răspuns. Problema de psihologie și de sociologie dintre cele mai interesante.

Ne vom mulțumi însă aci să amintim că acuplarea propriu zisă a amănților se face în covîrșitoarea majoritate a cazurilor în secret, fără martori. Aceasta ține, probabil, de faptul că diversele practici sexuale, oricare ar fi ele, nu-s deloc frumoase la vedere. Dintre toate înfățișările omului, aceasta e desigur printre

cele mai grotești. Inelegant ca linie, eclipsat ca inteligență, omul apare atunci în postura lui cea mai defavorabilă. E deci firesc să nu tolereze alt martor decât un partener care e ca și neexistent din punct de vedere al spiritului critic pentru bunul motiv că este el însuși absorbit de o ocupație identică.

Dar practicile sexuale sînt nu numai urite din cauza deformațiilor plastice pe care le imprimă persoanelor; sînt în genere, și desgustătoare în ele înșile. Opinia publică exprimă foarte categoric acest sentiment de repulsiune pentru actul sexual în genere, oricît de ortodox ar fi el săvîrșit, prin semnificativele cuvinte „a face porcării împreună“.

Desigur, actul sexual, din punctul de vedere biologic, e normal și natural. Din punctul de vedere însă al idealurilor pe care oamenii le-au edificat în comun prin traiul în societate—, practicile sexuale apar ca un lucru întodeauna rușinos. Și cum pe de altă parte ele nu se pot evita, societatea reclamă ca ele să fie executate pe ascuns, în modul cel mai secret cu putință. De unde provine această repulsiune—, nu putem răspunde aici. Ne mulțumim să o constatăm ca pe un fapt constant aproape în toate tipurile de societăți omenești.

Ori, astfel considerate, practicile sexuale vor trebui să apară oamenilor ca egal de respingătoare, fie că sînt, fie că nu sînt heterosexuale.

Ba chiar se poate susține că invertitele de gen feminin pot practica un număr mai redus de lucruri desgustătoare decât un cuplu bărbat-femei. Acesta din urmă poate face exact tot ce pot face două femei, plus unu, adică două, sau riguros vorbind trei. Dacă ne cutremurăm de greață gîndindu-ne la ce pot face împreună două femei în cea mai strictă intimitate, sîntem obligați să ne cutremurăm încă și mai mult dacă partenerii sînt de sex deosebit. Așa că spasmiurile de desgust ale cetățenilor binegînditori cînd e vorba de invertite nu se bazează decât pe filisfinism pur.

Dar să se observe. Am vorbit până acum numai de invertiții femei. Nu e o scăpare din vedere. Am făcut-o dinadins. Și aceasta pentru că credem că drepturile pederastiei sînt tot atît de problematice pe cît cele ale femeilor invertite sînt de evidente. Vom arăta mai la vale pentru ce socotim așa. Dar să revenim la subiect.

Spuneam că, pe lingă o parte ascunsă, orice amor are și o parte manifestă, executată în plină societate. Aceste momente vin unele înainte, altele după ce între cei doi amanți s'au petrecut lucrurile intime de care vorbeam mai sus. Atît la începutul cît și în timpul unei dragoste, cei doi parteneri simt nevoia să se arate în public împreună, ba chiar să se arate aproape ostentativ ca atare. Aceasta are chiar un nume în terminologia amorului. Se chiamă a se „afișa“, a face, în mijlocul lumii anu-

mite conduite care să dovedească că între cei doi oameni există raporturi de dragoste.

Care sînt pricinile sufletești, mobilurile psihice care determină această nevoie de exhibiție socială —, o problemă subtilă și destul de importantă pentru a merita un lung studiu separat. Aici însă ne mărginim să constatăm un singur lucru: gesturile, conduitele, mișcările pe care amantii le aleg pentru a-și exprima în public simțămintele care-i unesc, sînt, spre deosebire de intimitățile fizice ale alcoolului, de un aspect mai de grabă agreabil la vedere. Liniile acestor mișcări sînt grațioase, armonioase. Sărutul pe gură e la granița între lucrurile ascunse și cele publicabile. Iată de ce asupra lui opiniile sociale sînt împărțite. În țări ca Franța, el face parte din gesturile practicabile coram populo. În alte țări nu, sau încă nu.

Dar puțin importă. Ceiace vrem noi să reținem de aici este că societatea îngăduie practicarea pe față a unei anumite categorii de gesturi exterioare relative la amorul dintre doi oameni. Ceva mai mult: preferă ca aceste gesturi să fie făcute pe față. Căci dacă doi amanți ar lua aere de conspiratori în mijlocul lumii, deodată ar apărea ca indecenți.

Așa dar, societatea îngăduie și reclamă ca anumite credințe ale amorului să fie practicate în secret, după cum îngăduie și reclamă ca alte anumite conduite, să fie practicate pe față.

Față de invertiți însă, societatea procedează altfel, comișînd o dublă nedreptate.

Lucrurilor menite să rămînă secrete, actelor impure ale acuplării, opinia publică se complace a le viola secretul, a le discuta, descrie, reprezenta în mod exterior. În asemenea condiții este ușor să te cutremuri de desgust. Un desgust egal dacă nu chiar și mai mare ar trebui să ne cuprindă cînd vorbim pe față de partea secretă a relațiilor dintre doi amanți de sex diferit. Dar nu. Cînd e vorba de aceștia, respectăm regula jocului. Cînd e vorba însă de invertiți, triumfăm facil călcînd regula. Aceasta se numește nu numai a persecuta, ceiace-i destul de reprobabil. Insamnă a trișa. Ceiace-i odios.

Așadar, pe deoparte persecuția societății consistă în a trata ca publice lucruri eminamente secrete.

Pe de altă parte ea tratează ca lucruri secrete tot ceiace la amorul heterosexual este lucru public. Societatea interzice invertiților să „se afișeze“. Cînd o fac, toată lumea dimprejur se uită la ei cu dispreț și dezaprobare. Atunci toate acele biete inocente conduite ale amorului, invertitul le va face cu un aer silît, cu jenă, cu o privire suspectă de hoț care ia un lucru ce nu-i aparține. Ori, aceste apucături de hoț sînt neplăcute la vedere. E deci natural ca un om oarecare, neprevenit, să privească cu silă și desgust pe toți acei indivizi suspecti care-și ascund ochii tot timpul ca și cînd ar tăinui o mare rușine. Un om, care n'a reflectat mai adînc la această chestiune, nu-și va da sama că nu

invertitul e suspect ci societatea îl obligă să se jeneze, dînd un aer vinovat celor mai nevinovate lucruri. Și că aerul neplăcut la vedere al invertitului nu provine dintr'o vină a lui, ci dintr'o nedreptate a societății. Spectatorul neprevenit va constata pur și simplu alura de delinquent a invertitului și nu se va putea împedeca de a-l privi cu oroare.

De altfel însăși Stephen Gordon, eroina cărții lui Radclyffe Hall, face la fel. Sînt magistrale paginile unde ni se descriu vizitele ei în baruri de invertiți. Citeodată spectacolul brutal al acestora o desgustă. Pe urmă o apucă o nespusă milă gîndindu-se că toți sînt victime, și ce oameni mîndri și triumfători ar fi fost mulți din ei dacă hula mulțimii nu i-ar fi înjosit cu forța în propriii lor ochi. Pe urmă senzația directă de repulsiune îi revine iară lui Stephen. Unul din invertiți vede asta. Și se apropie de ea, cu o privire desnădăjduită, șoptindu-i încet : „soră“. Iar ea nu răspunde „frate“ căci tot îi mai este scîrbă. Dar în gîndul ei, aude cum o voce interioară pronunța cuvîntul : „frate!“.

Așa dar, societatea comite, față de invertiți, o îndoită triserie. Lucrurile menite să rămînă secrete—le tratează ca și cînd ar fi practicate în public. Cele permise să fie manifeste, le transformă în lucruri clandestine. În ambele cazuri îi este ușor să triumfe.

Dar nedreptatea merge și mai departe. Se știe că abuzul sexual este unul din cele mai dezastruoase lucruri. Dezastruoase nu numai din punct de vedere al sănătății, dar mai ales al personalității. Degradează, înmoae caracterul, creiază o atmosferă de lene sufletească ce predispune la toate imoralitățile.

Ori, persecuția societății față de invertiți provoacă direct asemenea abuzuri sexuale. Căci obligă pe invertiți să se mulțumească cu un interminabil tete-à-tete, în care alunecă foarte ușor până la acuplarea propriu zisă. Este cel mai sigur mijloc de a înmulți asemenea prilejuri.

Pe de altă parte persecuția dă invertitului un sentiment de izolare, de solitudine cumplită, de care voește să scape prin uitare, prin nimicirea tuturor forțelor, prin anestezia tuturor simțurilor. Și atunci voluptatea este un refugiu, un leac amar și ineficace împotriva suferinții.

Imi amintesc de un savant tratat al unui psihiatru german care trata chestiunea onaniei. Autorul începea prin a declara că principial, acest soi de amor este exact tot atît de normal și de răspîdit în natură cît și celelalte. Dar el *devine* anormal pentru multe motive, în deosebi pentru următoarele două : faptul că acest mijloc de satisfacere sexuală este foarte ușor accesibil, prilejurile de a-l practica sînt multe, și abuzul sexual inevitabil. În al doilea rînd, onania e compusă exclusiv din practici secrete. Practicantul trebuie să se ascundă. Simte că face un lucru disprețuit de alții. De aici un sentiment de „Selbstgeringschätzung“ de autosubestimare, de autodispreț, care demoralizează și finalmente degradează pe victimă.

Amorul invertiților scapă de aceste două inconveniente. Este naționalmente supus abuzului în aceeași măsură în care este supus și amorul ortodox. Iar în ce privește sentimentul că face ceva care nu se poate comite în public—, invertitul la început nu-l are. Ba chiar toată suferința lui va fi de a nu putea să capete dreptul de a-și spune amorul său universului întreg, cu același patos ca și amanții heterosexuali.

Dar societatea se însărcinează ea să transforme inversiunea sexuală, din lucru perfect natural, în lucru morbid. Persecuția duce automat la abuz sexual, cît și la acea ascundere și minus-prețuire a propriei tale persoane, transformînd un fenomen biologic natural într'o nevroză.

* * *

Dar sîntem datori o mică lămurire complimentară. Spuneam că, în toate explicațiile de mai sus mă refer numai la invertite, nu însă și la invertiți bărbați. Într'adevăr, nu sînt deloc sigur dacă argumentele aduse în favoarea celor dintăiu pot fi valabile față de cei din urmă. Și iată de ce.

Este incontestabil că cei mai mulți dintre oameni sînt heterosexuali. Invertirea, oricît ar fi ea de naturală, este o situație excepțională și minoritară. Ori, ceiace dă femeii un drept la inversiune este că femeia a fost întotdeauna teatrul principal al amorului, adică al vieții sexuale, al reproducerii.

Este dovedit în biologie că individul mascul nu a existat totdeauna. La unele specii el este și astăzi un simplu organ care face parte integrantă din corpul femeii, organ nici măcar indispensabil, organ auxiliar, uneori întrebuițat, în vederea reproducerii, alte ori nu. Această origine umilă a sexului masculin explică de ce individul bărbătesc, la majoritatea spețelor zoologice, are față de individul femeesc proporțiile modeste ale unui cocos față de o vacă.

Dar aceasta mai invederează încă un lucru. Sexul feminin e mai vechiu. În materie de amor are situație de fundator. Sexul masculin e mai recent. A fost o vreme cînd n'a fost de loc. În materie de amor bărbatul e un fel de parvenit, un fel de mic protejat, inventat la un moment dat de femeie. Așa încît drepturile pe care le poate invoca femeia în ori și ce chestiune de viață sexuală, bărbatul le va putea invoca într'o măsură cu mult mai mică.

De altfel, cum spuneam și mai sus cu privire la reproducerea partenogenetică: și bărbatul poate emite celule sexuale capabile să nască singure un individ complet. Dar spermatozoidul e mult mai mic și mai plătînd decît ovulul. Apoi, spermatozoidul odată ejaculat se găsește într'un mediu direct exterior, în condiții aspre pentru viață, pe cînd ovulul ejaculat se găsește încă în uter, în condițiuni biologice perfecte. Atît de perfecte încît acei

ce încearcă a obține progenitură din simplii spermatozoizi (bineînțeleș tratați cu un agent fizic oarecare : lumină, electricitate, etc.), se gîndesc a introduce spermatozoidul într'un uter de femeie, ca în mediul cel mai prielnic cu putință !

De altfel este înfinit de probabil că însăși aptitudinea spermatozoidului de a prolifera, însăși posibilitatea unei partenogeneze pur masculine se datorește faptului că, în timpurile preistorice ale evoluției zoologice, orice bărbat a început prin a fi femeie, prin a fi simplu organ suplimentar și auxiliar pe corpul femeii ; deci probabil că tot *dela ea fine el puțința lui de reproducere*.

Pentru toate aceste motive, drepturile pederastiei trebuiesă ne apară cu mult mai discutabile decît cele ale celeilalte inverșiuni. În materie sexuală, bărbatul a debutat cu un rol de dublură, de instrument auxiliar, de colaborator de rezervă, inzeștrat cu talente de mina doua. Așa încît nu va putea niciodată să ridice glasul tot atît de sus cît și femeia.

De altfel, nimic nu ne dovedește mai bine că lucrurile stau așa, decît însăși existența unei cărți ca aceia a lui Radclyffe Hall.

* * *

În romanul acesta ni se vorbește numai de invertite, și nici de cum de pederastă. Ni se pomenește, în treacăt cite unul. Dar nu ni se spune nici o vorbă de biografia lui. Slujește doar ca supliment de mobilier pentru a complecta decorul barurilor și saloanelor pariziene.

În schimb, ni se zugrăvește cu o măestrie și cu o delicateță neîntrecută, sufletul unei „gusse“. Povestea începe la vîrsta de o zi, și se termină înainte de patru zeci de ani.

Stephen Gordon este cea mai curată ființă din lume. Caracterul cel mai drept. Sentimentală dar nu dulceag sentimentală. Iubitoare de frumusețe simplă, iubitoare de pomi și de vînt. De o sănătate triumfătoare, o forță enormă pentru o femeie ; este talentată la toate sporturile, e deșteaptă, sensibilă, curagioasă.

Ni se descriu relațiile lui Stephen cu tatăl ei, unul din acei nobili distinși, jumătate sportsman jumătate cărturar, care păstrează din șederea lui la Oxford obiceiul de a considera cetirea ca pe cel mai bun tovarăș.

Între Stephen și tatăl ei se stabilește o intimitate și o camaraderie desăvîșită. Se înțeleg în toate. Au aceleași gusturi în viața materială, aceleași preferinți în lecturi și în lucrurile sentimentale.

Mama lui Stephen, Lady Anna, este o femeie de treabă, bună, cu frica lui Dumnezeu, dar proastă și neinstruită. Sir Philip, bărbatul ei, o adoră tocmai din cauza aceasta.

E curios cum această femeie, care până la bătrînețe rămîne amanta fidelă a bărbatului ei, începe a căpăta aversiune pentru

Stephen. Bineînțeles, acest sentiment o umple pe ea cea dintăiu de oroare. Dar nu-l poate alunga.

O gelozie surdă îi arată pe copilul ei furind din dragostea lui Sir Philip, furind din ceiace nu se dă de obicei unui copil. Ceiace Sir Philip dădea fiicei sale era o prietinie nesfirșită, ceva într'adevăr deosebit de ceiace se dă de obicei unui copil. Dar sufletul simplist al lui Lady Anna calcula prin eliminare. Tot ce nu se dă de obicei copilului socotea că-i revine de plin drept ei. De aici impresia că e frustată. Mentalitate de amantă proastă și de femeie primară.

La un moment dat, Stephen, face confidențe tatălui ei, și-l întreabă dacă nu are ea ceva deosebit de alte ființe.

Și tatăl ei avu atunci curajul s'o mintă: „Ce-ți închipui tu, Stephen! N'ai nimic altfel decît alții. Propunerea de căsătorie a lui Martin te-a supărat. E foarte firesc. Însamnă că nu-l iubești pe el. Poate pe altul îl vei iubi. Și chiar dacă asta nu s'ar întâmpla niciodată,—parcă numai căsătoria există pe lume pentru o femeie! Nu ți-am spus și altă dată că ai putea să devii scriitoare?...“.

Și astfel, nici un moment Stephen nu inspiră tatălui ei oroare, ci numai o nesfirșită dorință de a o proteja, acum mai ales că știe cum e, și că particularitatea aceasta o destină la multe neajunsuri și persecuțiuni.

Cu totul altfel se comportă mama ei. Sir Philip murise. Și Stephen avusese primul ei amor. •O americană, fostă actriță, actualmente căsătorită cu un englez bogat. Ședea la țară și se plictisea. Pasiunea lui Stephen o amuză o bucată de vreme. Dar cînd Stephen vorbește să fugă împreună, cînd începe să devină imprudentă, biata aventurieră are o criză de lașitate. Ca să-și apere menajul și situația cîștigată cu atîta trudă și prostituție, îl informează pe bărbatul ei asupra intențiunilor lui Stephen. Acesta se grăbește atunci să-i scrie lui Lady Anna.

Între mamă și fiică are loc o scenă cu totul deosebită de aceia dintre tată și copil. „Ași prefera să te privesc moartă în fața mea decît să știu că ești așa cum ești“ nici-o înduplecare, nici-o milă. Din contra, puțină bucurie „Acum văd că nu eram vinovată, că nu eram o mamă rea cînd îmi descopeream simțăminte de ostilitate împotriva ta. Ele erau pe deplin îndreptățite“.

Stephen ascultă toate acestea cu resemnare. Își dă sama că la fel cu mama ei vorbea o societate întreagă. Dar la un moment dat izbucnește. Lady Anna îi pomenise de iubirea ei abjectă pentru Angela Crossby (așa se numea femeia care o trădase) și atunci Stephen nu mai poate răbda: Cum? Dragostea aceasta în care ea nu a cerut niciodată nimic, în care n'a făcut decît să dea, în care ar fi dat tot ce are, în care a dat deja tot ce era mai bun întrînsa? Cu ce drept vine cineva să numească abject un sentiment unde nimic interesat n'ar fi putut fi găsit?

Dar n'am intenția să povestesc „subiectul“ cărții. Vreau să

spun un singur lucru. Cetitorul știe ce se înțelege în termeni ușor ironici prin „roman englezesc“. Este romanul gen „Tess of the d'Urbervilles“, cu fete-îngeri. Ei bine, fără teamă de a exagera prea mult, pot spune că romanul lui Radclyffe Hall e dintre acestea. Cu singura deosebire că anumite practici sexuale, desigur foarte desgustătoare pentru oricine nu se găsește în flagrant delict, Tess d'Urbervilles le face cu un bărbat pe cînd Stephen Gordon cu o femeie. Incolo aceiași impresie de puritate imaculată.

Asemenea carte am impresia că nu s'ar fi putut scrie despre inversiunea masculină. Și deocamdată cea mai bună dovadă că nu s'ar putea scrie este că până acum nu s'a scris...

Pe lîngă „Izvor de singurătate“ încercările unui Proust de a justifica pe „bieții pederăști“ par niște cărți poștale vindute clandestin pe cheiurile Senei față de o fecioară de Murillo.

* * *

Cînd Martin, bunul și iubitul prietin al lui Stephen, îi vorbește de dragoste și de însurătoare,—ea este cuprinsă de un sentiment mixt de oroare fizică și disperare. În schimb, cînd se gîndește la căsătorie *pentru alții* și la amorul ortodox *pentru alții* e plină de respect, de stimă, de venerație. De vreme ce acei oameni simt sincer așa cu ce au ei mai bun în sufletul lor, este, nu poate să nu fie perfect onorabil ceiace fac.

Aceasta e atitudinea cea mai cavalească—și în același timp cea mai adecvată realității, pe care și noi mutatis mutandis, trebuie să o avem față de Stephen Gordon.

D. I. Suchianu

Bieții oameni...¹

(...sau : oamenii așa cum sînt. Fragmente de corespondență și alte mici documente, — piese autentice, din care intenția autorului se poate întrezări puțin abia la sfîrșit...)

I.

Șalul spaniol

Domnișoara Marioara Șerbănescu a împrumutat domnișoarei Liliana Mocanu un șal spaniol pentru un bal costumat. După bal, domnișoara Șerbănescu n'a mai primit șalul, dar, în locul lui, s'a ales — la intervale mai scurte ori mai lungi — cu următoarele bilețele :

1) Drăguță dudue marioară, vai ce ghinion am avut cu șalul mătate! Fiind la bufet cu prietena mea Lisette, fata generalului și cu fratele ei am pătat puțin șalul cu cremă de fistic. S'a pătat f. puțin, dar eu vreau să ți-l dau cum l-am primit și de aceea l-am dat la fabrică să-l curețe. Regret din suflet că va fi o intrziere de cîteva zile.

Cu afecțiune și mii de scuze

Liliana

2) Drăguță dudue, n'am curajul să-ți trimet șalul fiindcă la fabrică cînd l-am dat la curățit s'a decolorat complet florile mauve. Cele orange erau lucrate cu mătase bună, iar cele mauve cu o mătase care l'a spălat s'a decolorat complet, sunt foarte necă-

¹ Din volumul *Romane mici*, care se află sub tipar.

jită și l-am dat să facă ce-or știi și să mi-l dea cum a fost. Eartă-mă, nu sunt vinovată cu nimica și sunt dezolată dacă în caz n'ar fi nici un remediu.

Afectuoase salutări

Liliana

3) Dragă dudue, te rog să mai ai puțină răbdare, că șalul n'a fost gata la termen, mai ales că nu cred să ai vre-o ocazie așa grabnică să-l pui. Am trimis și azi șofeurul și mi-a spus să mai aștept vre-o două zile. Când v-a fi gata vi-l trimet imediat, Doamne de l-ar face cum a fost!

Cu afecțiune

Liliana

4) Domnișoară Șerbănescu, n'am curaj să-ți scriu, șalul e stricat, adică tot desenul cu mătase mauve fiind brodat cu mătase proastă e ars de substanța chimică și acuma l-am lăsat să-l lucreze din nou sau să plătească 1000 lei cu care bani cred că vei fi despăgubită iar dacă nu-mi vor da șalul lucrat cum a fost sau 1000 lei ti dau în judecată. Mare ghinion am avut cu șalul ăsta! Sunt tare plictisită, îți va istorisi tante Adele și te rog mult să mă scuzi nefiind eu vinovată.

Cu afecțiune

Liliana Mocano

5) Domnișoară, regret că nu pot aștepta rezultatul cu șalul de la fabrică, eu trebuind să plec cu maman la moșie unde trebuie să schimbăm tapetele în camerele de musafiri și să modernizăm sala de baie. Se poate ca în vara aceasta să avem vizita Principesei. Mata ai grijă și mai trimete la fabrică din când în când. Cred că într-o săptămână se va termina și afacerea asta.

Salutări

L. Mocano

II.

Reclamație anonimă (cătră un director de școală)

Domnule Director,

Astăzi fiind la Baia Populară am văzut un fapt pe care nu la-și fi crezut în veața mea așa un băețel mic și mai ales elev de școală să facă. Pe la orele 3 fără un sfert am fost în sala de baie pentru Dame desbrăcându-mă complet împreună cu alte Dame, care se pregăteau ca și mine de a intra în sala de aburi. Deodată ușa

se deschise și fără multă sinchiseală elevul Dvs. cu No. 37 se apropia de noi zicînd :

«...pardon am greșit adresa.»

Afară mai fiind colegi de ai elevului cu No. 37 iau ținut ușa așa că s'a văzut foarte bine No. 37 care-l avea elevul.

Domnule Director, în numele tuturor damelor aflate în baie vă rugăm al pedepsi cu severitate ca pentru viitor să nu mai faci nici un elev de la școala ce cu onoare conduceți astfel de obrăznicii. Vă mai rugăm să da-ți pedeapsa de pildă și la toate celelalte școli ca elevii să știe cum să se poarte pe stradă și în ori și ce loc al vor fi.

Vă mulțumim pentru cele ce veți face.

Cu toată stima

Un grup de Dame ofensate în pudoarea lor.

III.

Scrisoare recomandată (cătră o pictoriță, care a cîștigat cîteva zeci de mii de lei la o expoziție).

Mult stimată Domnișoară,

Sunt la curent cu lucrările Dv. de pictură de mai multă vreme. Știu de asemenea că vă bucurați de o apreciere foarte frumoasă din partea marelui public și aceasta din cauza sentimentului realist care se întrevede în lucrările Dv. Între admiratorii Dv. fermațați de coloritul, desenul și compoziția pînzelor alese ce ați expus, mă înnumăr și,—pentru care îmi permit să vă prezint omagiul meu de afecțiune și perfectă simpatie.

Regret că nu vă cunosc personal, dectte ori am venit în Capitală unde vă expuneați, Dv. lipseați. Și n'am posibilitatea să vă arăt aprecierea mea în mod public și în cercul de activitate în care vă găsiți.

Cînd voi ști că și Dv. sunteți de acord voi face o călătorie personală în orașul Dv. de reședință.

Primiți, vă rog, stimată Domnișoară, asigurarea perfectului meu devotament și distinsei considerațiunii ce vă păstrez.

Căpitan Temistocle Ionescu
Strada Mare No. 10, Bacău

IV.

Anunț într'un mare cotidian.

Titlul cu caractere grase:

Dispărută

(Dedesubt fotografia unei femei frumoase, zimbitoare, cu decolteul plin. Apoi, continuind ca înțeles cuvintul „Dispărută”, urmează): dela domiciliul conjugal dela 6 Septembrie a. c. se numește Adela C. născută Kelvesteanu. Dau bună recompensă în bani acelor care îmi va denunța locul unde se află. Poate fi găsită în: București, T-Severin, Orșova Timișoara sau Ibaș-falău (Ardeal). Adresați V. M. C. Fundătura.

No. 7 București.

Adelo!

Ai dat dovadă complectă că ești o femeie fără un pic de suflet. Pentru un criminal și hoț ordinar ai părăsit casă, bărbat și copii după 16 ani de conviețuire. La vârsta ta, achiziția ce ai făcut, e numai spre nenorocirea ta și timpul ți-o va dovedi, pentru ultima oară, pe această cale, te rog a-mi restitui scrisorile și actele ce interesează numai comerțul meu și care nu-ți sunt ție de nici un folos, decit, în patima ta oarbă să mă derutezi pe mine, care va suferi și copiii.

Copiii sunt amândoi sănătoși foarte cuminți merg la școală regulat dar sunt foarte triști de gestul tău necugetat.

Dacă în interval de 24 ore dela apariția prezentei nu vei răspunde, sunt ferm hotărât - după povața oamenilor de bine să apelez la Justiție pentru desfacerea căsătoriei noastre.

V. M. C.

V.

Scrisoare de rugămintă.

1898 Septembrie 4, Iași

Domnule Director!

Subsemnatul C. Idrinetz proprietar în Iași și corespondente a mai multor elevi de pe la școlile secundare văzându-mă incongiurat de mai mulți elevi care se plîng pentru pacatele lor ca elevi căzuți la nota de corigere și unii nenorociți cu deseversit.

În calitate de Părinte

În calitate de corespondente și

In calitate de Romîn cu morala în fașă
Cu cel mai profund respect facû o propunere de a se des-
lega din ferecături, pe acei ce încă nu merită expulzarea.

Modul de Ameliorare în genere lû las la Inaltele D-voastre
aprecierî.

Primiți ve rog D-le Director stima ce vă datorescû.

C. Idrinetz

Pe contra pagină, într'un colț e notat discret: Din clasa IV Di-
mitrie Idrinetz și alții.

VII.

Înștiințare (lipită pe ușă la o școală rurală)

Elevele sunt înștiințate că trebuie să-și radă picioarele la scară
și să nu ducă noroiul în clase.

Am văzut foarte multe eleve care absolut de loc nu-și rad
picioarele la intrare, iar altele abia ating răsătoarea cu un singur
picior. Ar trebui să le fie rușine de servitorul care le privește,
dacă ele singure sunt lipsite de simțul curățeniei.

Diriginta

VII.

Motivație școlară

Doamnă Dirigintă,

Vă rog să bine voiți a motiva absența elevei Augusta Ma-
nole, fiica subsemnatului făcută în ziua de 18 Noembrie a. c. din
cauză de boală la gimnastică.

Primiți, vă rog, respectul meu

Napoleone Manole

VIII.

Teză la Zoologie (unde e vorba de ghindura cu grăsime a
păsărilor acvatice).

...deczemplu luăm o gîscă și o balenă. Gîsca ca și balena t-și
unge cu grăsime și balena o are. Totuși că balena o are și numai
trebuie s'o ungă și rața și-o unge pentrucă nu o are în tot corpul
ci numai la coda.

IX.

Teze la Higienă.

1) *Despre Alimente...* sau: *Amidon și glucoză*. (Elevul sau
eleva promite să aibă în viitor mare „facilitate la dialog“, cum se zice...).

Omul ca să trăiască ti trebuie alimente. Sunt două feluri de
alimente și anume alimente de calitate rea și alimente de calitate

bună. Avem alimente care au prea multă glucoză sau prea mult amidon. Nu este bine să mîncăm alimente care au prea mult amidon sau prea multă glucoză. Dacă mîncăm alimente care au glucoză prea multă, atunci trebuie să mîncăm și altfel de alimente adică care au mai mult amidon din cauză că trupului nostru are nevoie și de amidon și de glucoză. Dacă mîncăm de ex. cartofe are prea mult amidon iar noi trebuie să mîncăm și brînză sau altceva din cauză că ne este foame adică trupul are nevoie de glucoză. Sau dacă mîncăm alimente cu prea multă glucoză atunci trupul are nevoie de amidon. Dacă mîncăm slănină cu pîne atunci nu mai are trupul nevoi nici de amidon nici de glucoză fiindcă pînea cuprinde și amidon și glucoză iar slăcina tot așa cuprinde și amidon și glucoză.

Dacă mîncăm verdețuri ne umplem numai pînticile iar nu mîncăm ceea ce îi place trupului nostru pentru că verdețurile nu cuprind amidon și glucoză.

2) *Despre Alimente* (teză scurtă)

Omul pentru ca să trăiască trebuie să se hrănească. El muncește pentru ca să-și cîștige hrana. Alimentele cu care se hrănește omul sunt naturale și quaternale. Nu toate alimente omul le poate bawa în stomac. Fine.

XI.

Reclamație (cătră directoarea unei școli).

Prea stimată Doamnă,

Ne luăm permisiunea de a vă ruga cu lacrimi în ochi să fiți așa de bună să interveniți la cei în drept a curma un mare rău care pune în pericol pe copilele noastre. Ne-am adresat Dv. care luptați înverșunată pentru Educația Tineretului și a copilelor noastre și prin care știți și Dv. că educația este primul factor pe care statul își întemeiază soliditatea organizației sale și nimeni altul mai mult ca Femeia ca Dv. nu poate pregăti mai bine și cu o educație mai solidă pe copilele noastre (viitoarea Mamă de mine). Nu uitați Doamnă că toată munca și forțările Dv. va fi în zadar și sunt și nu va aduce nici un rezultat folositor atîta timp cît nu va lua în grabă măsurile necesare ce se perindă de ani de zile la Techirghiol sat și Techirghiol movilă adică la lac la ghiol afară unde batalioane de copile și coloniile școlare de fete vin în contact în

mijlocul lor cu Sutele de bărbați goi fără chiloți toți sunt una la Nomol. Sistemul cum își face toți baia în lacul ghiolului la nomol și pe plaje e o jale ce se petrece aici e un adevărat Desfrtu e adevărat o plagă socială copile între 9-16 ani stînd între Bărbați goi e o curată crimă. Toate aceste cu consimțămîntul autorităților fără nimeni săi pese fără cineva să se revolte cînd aceasta este de o gravitate grozavă. Este o Datorie a noastră a vă ruga a da tot concursul ca să infrînați cît mai mult Desfrtul (Prostituția) ce a cuprins azi din frăgezia tinereții pe copilele noastre viitoarea mamă de mine la o etate cînd simțul lor nu trebuie încă să fie dezvoltat în această Direcție.

Aceste lucruri atîță și deșteaptă simțul înainte de timp pre-dispunîndule a cădea la prima ocazie pe scările Prostituției de aici pînă la propunerile personale nu este decît un pas. Mediul, Anturajul și Ocazia joacă mare rol în viață. O vorbă romînească zice:

(Nu arăta Benzinei chibritul).

de aici se trag toate de aici se injectează sîngele în plin de excitație. Fiecare se poate desfăta cu privirea la sutele de bărbați goi. Vă rog să credeți Doamnă că vorbim din experiență care și Dv. credem că aveți și vă rugăm să faceți tot posibilul.

Mai multe mame alarmate.

Pentru conformitate

Lucia Mantu

Inceputurile guvernării laburiste

Ce trebuie să credem despre activitatea guvernului laburist? Ar fi desigur prea devreme să facem o judecată de ansamblu asupra lucrărilor sale, căci nu în timpul celor șase săptămâni cât a durat ultima sesiune parlamentară, d. Macdonald și colaboratorii săi ar fi putut să modifice profund cursul evenimentelor politice. De aceea, poate nu fără dreptate, un caricaturist din Moscova a reprezentat pe d. Baldwin foarte dezolat, plîngîndu-se unui „policeman“ că d. Macdonald va ajunge la triumf purtînd în spate sacul miraculos al politicii conservatoare. Abia instalați în posturile lor de comandă din palatele ministeriale dela Whitehall, acești noi guvernanți ai partidului laburist nu au avut nimic mai bun de făcut decît a se adînci în proiectele predecesorilor lor mulțumindu-se a schimba în roșu fireturile albastre ale dosarelor lor. Dar e drept să recunoaștem deasemenea că cu această schimbare de culori, noii miniștri au strecurat în dosarele lor cîteva proiecte cu adevărat originale, care vor marca caracterele principale ale celei de a doua guvernări muncitorești.

În ceiace privește debuturile sale în politica internă, cabinetul Macdonald se găsește în fața a două probleme cu totul spinoase. Una, cea textilă, pune delicata și dureroasa problemă a salariilor. Cealaltă, cea a minelor, se pune în special cu privire la ziua de lucru, subiect enervant care se leagă dealtfel cu aceia a salariilor. În ambele cazuri guvernul laburist va trebui să facă dovadă de imaginație și de curaj dacă vrea să triumfe din această dilemă cu atît mai penibilă cu cît atinge proprii săi partizani.

Origina conflictului, care *isbucni* în industria textilă, este în hotărîrea luată cu o majoritate zdrobitoare de patronii din Laneshire la 12 Iulie, de a reduce salariile cu 2 șilingi și jumătate de fiecare liră, cu începere de la 29 Iulie. Această decizie a fost luată în vederea protecției industriei coloniale engleze împotriva concurenței străine din ce în ce mai amenințătoare; pentru a micșora prețurile produselor de manufactură, organizațiile de patroni

se gîndiseră la reducerea salariilor lucrătorilor de țesături. Aceștia au socotit inacceptabilă reducerea salariilor, declarînd că încă nu s'a făcut tot posibilul pentru a provoca o scădere de prețuri fără a se atinge de salarii, și mai ales că se impune o reorganizare generală a industriei textile. Neînțelegerile între patroni și lucrători au silit guvernul să intervie, obligîndu-se să deschidă o anchetă asupra situației industriei textile din Lancashire. Insuși secretarul permanent al Ministerului Muncii, Sir Horse Wilson a făcut totul, pentru a încerca să împiedice „lockout-ul“, dar totul a fost zădarnic; dela 29 Iulie 500.000 lucrători și 1800 uzine au fost reduse la imobilitate. Iar pierderea săptămînală a salariilor era de un milion lire sterlinge.

Gravitatea acestei situații era cu atît mai mare cu cît dacă lockout-ul continua cîtva timp, torcătorii de bumbac și lucrătorii finali (albitori, coloratori), ar fi fost și ei atinși repede de criză. Tot astfel industria minieră, care furnizează uzinelor textile din Lancashire aproape șasezeci și două de mii de tone de cărbuni pe săptămîină ca și industria transporturilor pe uscat sau pe apă nu ar fi întîrziat de a primi lovituri supărătoare. Numai intervenția personală a primului ministru a putut să aducă o destîndere în conflict, favorizînd constituirea unei curți de arbitraj, care a reușit să pue de acord pe toată lumea.

Chestiunea orelor de lucru în mine e încă mai primejdioasă, pentru că ea se prezintă ca o continuare a grevei din 1926 și pentru că minierii pot să obție promisiuni formale în perioada electorală. Ne amintim ce serios a fost atinsă industria minieră engleză de activitatea carbonarilor germani, rezultînd din evacuarea Ruh-rului; și cum în 1925 cabinetul Baldwin înlătură un conflict grație unei subvențiuni de stat de treizeci de milioane de lire. Acest regim încetînd la 30 Aprilie 1926, patronii oferiră sau o mărire a zilei de lucru sau o reducere de salarii; pentru a protesta împotriva acestor propuneri lucrătorii se puseră în grevă pînă la sfîrșitul lui Decembrie, cu toate că guvernul reușise să sfărîme greva generală care fu decretată între timp pentru a sprijini pe aceia a minerilor. Dar în luna Iulie, guvernul făcu să se voteze și să se promulge legea zisă de opt ore, care autoriză lucrătorii să închee contracte pe această bază.

Partidul laburist, pe atunci în opoziție, combătu legea de opt ore, înscrise în programul său electoral abrogarea ei, promise să realizeze această hotărîre în clipa rechemării sale la guvern. De aici insistența pe care o depun astăzi lucrătorii mineri în cererea lor de micșorare a zilei de lucru. Guvernul laburist, e drept, nu își reneagă angajamentele; dar pînă acum el nu a putut decît să promită pentru la toamnă o propunere legislativă reglementînd ziua de lucru, în legătură cu alte proiecte care interesează viitorul industriei miniere. În așteptare, asociația minerilor se silește să exercite asupra maselor ei de lucrători o acțiune de moderație; căci ea își dă seama pe de o parte, că obligînd guvernul să a-

dopte măsuri radicale pentru reorganizarea industriei miniere, i-ar grăbi căderea, deoarece atât conservatorii cât și liberalii se opun tot atât de mult măsurilor socialiste; pe de altă parte, obligînd pe patroni să accepte ziua de lucru de șapte ore, industria minieră ar suferi atât de mari pierderi încît mai multe mii de lucrători s'ar găsi imediat fără lucru.

Trebue să remarcăm aici, că acest îndoit conflict al minelor și al industriei textile, nu constituie decît o parte din aspectele îngrijitoarei chestiuni a șomajului, care domină în mod necesar toată politica britanică.

În momentul de față, afară de cele cinci sute de mii de lucrători care așteaptă redeschiderea țeșătoriiilor din Lancashire, nu există mai puțin de 1.200.000 șomeuri, în Anglia. Bine său rău, țara a condamnat politica de îndreptare pe care o practica guvernul d-lui Baldwin; ea vrea deci reforme care să aducă o reparație rapidă a situației rele. Puțini înțeleg, că în acest domeniu răbdarea este o virtute. Deacia d. Thomas, care are misiunea de a coordona sforțările diferitelor ministere de care depinde această problemă, a fost violent criticat subt cuvînt că nu a întreprins încă nici o acțiune definitivă pentru a combate șomajul în mod efectiv.¹

Cu toate acestea proiectele pe care le-a comunicat d-sa în Camera Comunelor merită să fie reținute. Ele se referă la lucrările publice, la întreprinderile coloniale și la problema socială.

Pentru lucrările publice, era vorba mai întăiu de a se micșora cu 6.500.000 taxe pentru transportul călătorilor pe drumul de fer și să se cheltuiască această sumă pentru îmbunătățirea rețelelor, a materialului rulant și a transportului de mărfuri. Apoi era vorba să se construiască în timp de cinci ani noi șosele naționale cu suma de 9.500.000 lire și să se cheltuiască 28 milioane de lire în șase ani pentru construirea podurilor și lărgirea drumurilor vicinale. Trebuiau încă să se înlocuiască încetul cu încetul traversele de lemn ale căilor ferate și stîlpii de telegraf în lemn prin traverse și stîlpi de oțel fabricați în țară. Insfîrșit ar fi trebuit ca Parlamentul să garanteze suma de 25.000.000 lire—în împrumuturi acordate asociațiilor de utilitate publică și în particular pentru mărfurile dimprejurul Londrei și pentru electrificarea unor anumite linii de cale ferată.

Pentru întreprinderile coloniale d. Thomas dorește ca parlamentul să voteze un milion lire pe an pentru a plăti acțiunile de împrumut lansate în sprijinul acestor întreprinderi. El vrea deasemenea o extensiune a creditelor pentru exporturi; și propune ridicare de plan aerian a terenurilor proprii culturii bumbacului. Insfîrșit pentru a favoriza emigrarea imperială și pentru a putea studia la fața locului îmbunătățirile posibile metodelor existente, d. Thomas s'a dus el singur în Canada în cursul lunei August.

În ceiace privește chestiunea socială, un comitet a fost deja constituit pentru a studia problema șomajului, ridicînd pe de o

parte limita de vristă pentru copiii care intră în industrie dela 14 la 15 ani, ceiace ar micșora cu 400.000 numărul concurenților pe piața de lucru ; iar pe de altă parte scoborînd de la 70 la 65 ani limita de vristă a bătrînilor întrebuiți în industrie, ceiace ar elimina vre-o 500.000 unități din aceiași piață de lucru. Va trebui, desigur fără să o mai spunem, să se acorde o indemnizație familiilor acelor copii siliți să rămînă acasă încă un an, și în același timp să se ridice pensiunea muncitorilor în retragere. Dar d. Thomas afirmă că aceste cheltueli vor fi cu mult întrecute de economiile realizate din ajutoarele, de care beneficiază un număr echivalent de șomeuri.

În plus prin aceste măsuri se va intensifica construcția căminurilor sortite să înlocuiască locuințele nesănătoase și se va încuraja alternația industrială din districtele atinse de criza economică, ceiace va îngădui să se utilizeze progresiv mîna de lucru rămasă disponibilă.

Acest program „moderat și rațional“, cum l-a calificat d. Curchill, este sigur că va obține sprijinul partidelor de opoziție, atunci cînd va veni în discuție în parlament. În așteptare, din cele 10 proiecte de lege deja depuse pe biuroul Camerei de guvernul laburist, două numai se raportează la proiectele d-lui Thomas. Cu asemenea hărnicie, desigur că șomajul nu va dispărea atît de repede în Anglia. Dar va trebui să ne așteptăm chiar la contrarul. La sfîrșitul lockautului industriei textile, mai multe sute de lucrători nu vor găsi de lucru ; căci între timp o mulțime de comande din străinătate au fost rînd pe rînd îndreptate în mod fatal către Franța, Belgia și Elveția. Pe de altă parte anunțarea suprimării apropiate a drepturilor protectoare a cîtorva industrii naționale îndispune deja pe industriașii interesați, care se tem de o criză a căror victime vor fi cei dintăiu lucrătorii.

Politică internă a Cabinetului laburist n'a avut așa dar un debut fericit și poate ar trebui să ne așteptăm la faptul că moderația necesară șefilor politici se va ciocni în curînd de intransigența masei nerăbdătoare de rezultate rezezi. Pentru a potoli zelul partizanilor săi d. Macdonald le va putea cel puțin arăta succese pozitive în politica externă ? Fără să ne oprim a discuta consecințele posibile ale acestor „gesturi“ ale guvernului laburist în domeniul internațional, ar trebui să remarcăm cu toate acestea o schimbare destul de pronunțată în politica externă a Angliei.

Relațiunile anglo-americane au pășit pe o cale nouă în urma negociațiunilor directe între d. Macdonald și generalul Dawes, ambasadorul Statelor-Unite la Londra. Mersul înarmărilor navale este în mod provizor oprit, așteptînd concluzia unui acord între toate puterile maritime. Astfel d. Macdonald a putut anunța întreprinderea construcțiunii a două crucișătoare și a două submarine. În aceste condițiuni voiajul primului ministru englez în Statele-Unite, căruia d. Hoover i-a acordat de curînd consimțămîntul său, ar putea avea rezultate pozitive.

Cu toată dorința sa de a relua relațiile cu Rusia și încercările pe care le-a făcut la Moscova în acest senz, guvernul laburist nu s'a putut înțelege cu trimisul sovietelor. Ruptura primelor tratative a fost urmată de refuzul d-lui Henderson de a relua relațiile diplomatice mai înainte de reglementarea chestiunilor în litigiu privind revendicările prezentate dintr'o parte și din alta. Se speră totuși în reluarea conversațiilor imediat ce se va sfârși conflictul chino-sovietic în Extremul-Orient.

O semnificație cu totul deosebită se leagă de soluționarea problemei egiptene. Demisia forțată a lordului Lloyd, înaltul comisar din Cairo și proiectul de tratat dintre d. Henderson și Mahmud-Pașa, primul ministru al Egiptului ne îngăduie să întrezărim o eră de colaborare sinceră între cele două țări. E ceiace spun—cel puțin—cercurile laburiste și liberale. Dar dacă ne referim la istoria recentă a Egiptului, ar trebui să ne temem că—mai curînd sau mai tîrziu—suprimarea tributului și a ocupației militare în Egipt va produce mari dificultăți imperiului și chiar politicei sale externe.

Dimpotrivă, atitudinea d-lui Snowden la Conferința dela Haga față de planul Joung a fost aprobată cu convingere de toate partidele din Anglia și de toate dominiourile. Această atitudine, trebuie să o spunem, este independentă de chestiunea Renaniei, pe care cabinetul laburist are convingerea că trebuie să o evacueze înainte de Crăciun, dacă e posibil, chiar dacă Franța nu va consimți la un acord general a evacuării teritoriilor germane. Ea își găsește justificarea în insuficiența părții făcute Angliei în ceiace privește sumele datorite de cătră Germania și în indicele considerabil al prestațiilor în natură. Această ultimă chestiune este destul de serioasă pentru o țară industrială ca Anglia, care ar vedea în mod necesar cum se micșorează anumite cantități din mărfurile sale de export în țările care profită de prestațiile în natură. Pe de altă parte cu reducerea sarcinilor Germaniei, rezultînd din Planul Joung, Anglia ar pierde anual 2.400.000 lire atunci cînd celelalte puteri creditoare Angliei ar avea un excedent după plata datoriilor lor cătră Statele-Unite. Mai mult; la sfîrșitul Planului Joung, Anglia e obligată să renunțe la orice speranță de a recîștiga cît de puțin din cele 200 milioane de lire din urmă care reprezintă diferența între ceiace a primit dela proprii ei debitori și ceiace a plătit ea Statelor-Unite.

În sfîrșit Banca Internațională a Plăților, care e pivotul central al Plannului Joung ar putea însemna pentru Anglia o abdicare de la puterea sa de credit, dacă va avea sediul pe Continent; dimpotrivă, stabilită la Londra, ea ar putea ușura într'o anumită măsură eforturile industriei sale, și i-ar permite să-și păstreze oarecare independență financiară față de Statele-Unite.

În total, impresiunile de ansamblu care se degajă din politica generală a guvernului laburist, este că oricît s'ar simba lucrurile totuși rămîn aceleași. Noul cabinet este ceva mai înaintat

decît cel anterior; dar povara celei mai vechi tradiții politice îl împiedecă de a-și lua sborul. S'a remarcat de altfel de mult timp, că un guvern nou întîlnește o sensibilă dificultate în aplicarea programului pe care îl desfășura în opoziție, căci dacă ar părăsi acest program ar provoca nemulțumirea partizanilor și ar risca să-și vadă dezagregată propria-i majoritate. Iar dacă ar încerca să-l realizeze, ar întîlni o rezistență de neîntrecut, provocată nu atît de voința oamenilor cît de apăsarea grea a împrejurărilor și de evoluția faptelor. Această ultimă dificultate apare înfinit mai mare încă, cînd guvernul de care e vorba, cum este cazul Ministerului Macdonald, nu dispune decît de o majoritate relativă. Și nici nu e de sperat că Anglia va avea vreodată un guvern cu adevărat socialist.

În acest sens e nostim de amintit o scenă din spirituala comedie „Domnii cei noi” scrisă de Robert de Flers și Francis de Croisset a douazi după alegerile care aduseră la putere pe Herriot în Franța și Macdonald în Anglia. La începutul actului al III-lea ușierul Martin, vechiu servitor, care rămîne în timp ce miniștrii se schimbă, își spune reflexiile față de secretarul Ministerului Gaillon: „Nu trebuie să ne plîngem” îi spune el. „Cariera d-lui Gaillon, lucrător acum trei luni, deputat acum două luni și grație rezultatului alegerilor generale, ministru de zece zile... încă nu s'a văzut până acum”.

— „Ei bine, s'a văzut de curînd în Anglia”. — „Da, dar Englezii au două lucruri aparte”. — „Ce lucruri?”.

— „Ei au schimbul și pe rege!”. Bunul Martin vorbea despre aur. Cu schimbul, regele și marea, am putea adăoga, Anglia poate să se dedea la experiențe politice, pe care celelalte națiuni nu s'ar gîndi niciodată să le încerce.

Thomas Greenwood

LITANIE

N'am cunoscut ce-i drumul scurt și drept,
Furtuni și grindini m'au bătut în piept,
Zăpezile m'au nins, toți m'au urit.
Beam—apa mea venin era pe gît,
Mușcam din pîne, pînea era piatră,
Fiertura cinii putrezea în vatră.
Pindit de șerpi aburecam prin stinci,
Tilharii mă loveau să cad pe brinci.
N'am degete deajuns să pot să număr
Cîți morți am fost silit să duc pe umăr.
Femeile rîdeau scuișind desgust
Cînd porunceai din carnea lor să gust.
Mă tihuiu copiii cu sudalme,
Toți oamenii mă alungau cu palme,
Uitînd că sdrențurosul de pe șleah
Îți este, Doamne, slugă și monah.

E drept, că te-am văzut adeseori,
Flămînd și gol, bolnav prin închisori,
Străin și însetat după dreptate—
Și te-am iubit căci semănam în toate.

De te-am strigat în șoaptă sau cu muget,
Tu mi-ai trimis blestemul să ți-l cuget.
Din negrele viltori, cu tunet greu,
Iscai vîrtejuri peste hăul meu.
Și taina ta, cu soarele cruciș,
Sta piedică de foc deacurmeziș.
Fugeam de tine, mă prindeai pe loc,
Dar să te uit nu m'ai lăsat deloc.
Mi-ai fost numai minie și prăpăd,
Căci m'ai orbit, să nu pot să te văd
Și cugetele toate mi le-ai frînt,
C'au vrut să te atingă pe pămînt.
Deci iată-mă așa cum m'ai menit,
De tine tot mai rupt și îndoit.
Dar să te-alung n'am chip, căci te simt bine,
Cu scormoniri de cîrțiță în mine.

Subt semnul prins de inima mea crudă
Răgazul mi-i isbeliște și trudă.
Iar biciul împletit din tot ce cred,
De cum am stat, mă'ndeamnă s'o purced.

Din creanga unui corn, ca un strigoi,
Mi-am făurit toiag de drumuri noi.
In traista dată lutului s'o poarte,
Merinde-am pus să-mi fie păn'la moarte,
In sîn o carte și cavalul lung—
Plec iar prin lume, Doamne, să te-ajung.

George Lesnea

Unirea Basarabiei

Pe marginea unor „Documente“

Trăim, firește, o epocă de frământări în care istoria a luat un ritm rapid: răsturnări și integrări de valori, care ne copleșesc uneori pe noi, spectatorii actuali; nu știm cum vor fixa adevărul istoricii viitori. Pentru Români în special, faptul mare al unirii definitive și complete, poate fi considerat ca cel mai de seamă eveniment politic al istoriei întregi naționale; cum s'a înfăptuit, știm mai mult sau mai puțin. Iată de ce orice lucrare documentativă încă depe acum e o contribuție absolut necesară, deși numai zece ani s'au scurs abia, de-atunci.

Faptul unirii tuturor provinciilor românești nu s'a petrecut cel puțin în aceleași împrejurări; între Ardeal și Basarabia e o deosebire fundamentală, unite doar în cadrul aceluiași mare războiu. Dacă ideia unirii era precisă dincolo de munți, în Basarabia ea zămislește odată cu Revoluția rusă; numai această vîrstă fragedă de accentuat și încă deosebirile sînt flagrante. Cînd România a intrat în foc la 1916, cine se mai gîndea la unirea Basarabiei, la un regim schimbat, cel puțin? Deci, nu se poate atribui unirea provinciei de peste Prut ideii naționale numai, așa cum ea era înțeleasă de Ardeleni și Bucovineni; de aici poate și accentuarea greșită a scriitorilor de peste munți (I. Nistor și O. Ghibu), care atribue unirea numai acestui factor, inspirat Basarabenilor de scriitorii și agitatorii de peste munți, refugiați în Basarabia.

Cu vremea s'a făcut loc, în istoriografia acestor zece ani din urmă și altor teorii. Dr. P. Cazacu, care a scris din cele mai bune lucrări asupra Basarabiei, a lărgit sfera cauzelor Unirii: „libertățile proclamate de revoluția rusească au dat puțință instinctului național moldovenesc să se manifesteze și în Basarabia („Moldova dintre Prut și Nistru“ Iași). Apare deci revoluția rusă ca un factor egalat ideii naționale, în concepția d-lui Cazacu, împărțită până

la un punct și de cercetători mai noi (E. Giurgea „Din trecutul și prezentul Basarabiei“, București, 1928). Dar tot d-sa mai introduce un factor nou: armata română. E drept, dar nu-i primejdios oare s'accentuăm prea mult asupra acestui factor? N'a fost liberă și bine coaptă hotărîrea luată de organul suprem și adecvat voinții populare din Basarabia, Sfatul Țării, la 27 Mart 1918? Căci ce rol altul de cît silnic, poate juca o forță armată?

Lăsînd de-o parte, fie încercarea unora de-a glorifica sforțări proprii (O. Ghibu) sau prea restrînse—studentii dela Kiev (D. Bogos), fie adnotări cu aspect mai general istoric (A. Boldur, care crede c'au contribuit mai mulți factori), ni se pare că, până la publicarea cît mai completă de documente contemporane, cuvînt autorizat nu pot avea de cît acele persoane ce'ndeplinesc două condiții fundamentale: 1) să fi trăit îndeaproape, ca factori de'ntăia mîină în angrenajul istoriei Basarabiei între 1917-1918 și 2) să se bucure de calitatea supremă a istoricului, obiectivitatea, fără care nu-i putem crede cuvîntul. Iată de ce noi credem că nu trebuie s'așteptăm împlinirea termenului fatal al dispariției unei generații, pentru ca făgașul istoric să cuprindă fapte orînduite acolo „sina ira et studio“. Publicarea memoriilor sau documentelor azi, de cătră unii părtași ai Unirii, poate provoca răspuns din partea altor părtași, mîne, căci poimîne ei nu vor mai fi și luminile lor ne pot folosi azi. (Mă'ntreb d-nii Pelivan, Halipa, Inculeț ce-au scris?).

Subt raportul condițiilor fixate mai sus credem că nimeni nu era mai potrivit pentru aceasta ca d. Ciobanu, actual profesor universitar, dotat ca istoric cu „simțul specialității“ și fost dirigitor aproape continuu în 1917-1918, fie ca conducător al partidului moldovenesc, fie ca director al învățămîntului. A fost bine ales, cînd i s'a încredințat de „Așezămîntul Ion I. C. Brătianu“ publicarea documentelor cu privire la „Unirea Basarabiei“ („Cartea Romînească“, 1929). Sînt 197 documente, în mare parte inedite sau culese din publicații ce greu se mai găsesc azi, precedate de un studiu, în care d-sa vrea să precizeze cîteva fapte nouă, subt al căror unghiu trebuie să se privească unirea. Din ce lasă d-sa să se'nțăleagă, cași din cetirea documentelor, pentru noi rezultă un fapt de-o importanță covîrșitoare, neglijat—nu știm din ce pricini—de anteriorii istorici: *voința maselor*, fără care nici nu s'ar fi pomenit de unire. Lăsăm deocamdată cuvînt d-lui Ciobanu, pentru ca să ni-l spunem din nou pe-al nostru, la sfîrșit.

* * *

Pe cînd unirea provinciilor foste austro-ungare se prezintă ca un act final al unui proces istoric îndelungat, Basarabia a trecut mai întăiu prin focul unei Revoluții îndelungate, ca să-și separe destinele de Rusia, de care era legată. „Cauzele care au „dus la unire trebuiesc căutate nu atît în factorii locali, nici în

„propaganda elementelor de peste Prut sau de peste Carpați, cit „în mișcarea revoluționară din Rusia“ (Ciobanu, pag. XII). Iată o părere relativ nouă; căci, dacă d. Cazacu a amintit și de acest factor, rolul preponderent—dacă nu unicul—îl acordă cu amploare d. Ciobanu, român basarabean, separatist de Rusia încă dela primele mișcări ale Basarabiei în 1917, deci înafara oricărui bănueli. Dacă prin absurd presupunem că n'ar fi existat toți ceilalți factori susținuți de alți istorici, dela studenții dela Kiev și până la armata română și n'ar fi survenit de cit Revoluția rusă, unirea Basarabiei tot s'ar fi îndeplinit.

Mișcarea națională moldovenească a fost ecoul ideologiei naționale din Rusia, ducînd la aceleași rezultate cași pentru toate celelalte naționalități: Ucrainieni, Poloneji, popoarele baltice etc. Ideile mari care au circulat în timpul Revoluției basarabene (dela autonomie până la separatism de Rusia și unire chiar) n'au fost născute în capul înfăptuitorilor unirii, ele erau curente tuturor popoarelor subjugate, de al căror destin își legaseră soarta și Basarabenii.

Și d. Ciobanu are dreptate în bună parte. Tineretul studios basarabean era îmbibat de ideile curente în masa studentescă din Rusia țaristă, revoluționară sub aspectul socialist-internaționalist, care cuprindea și desrobirea naționalităților oprimate. Acești tineri, fie în organizațiile proprii dela Kiev, Odesa sau alte centre, fie ca ofițeri în armatele depe frontul român sau aiurea (Odesa, Tighina, Sevastopol etc.), s'au pus în fruntea maselor aruncîndu-le lozincele socialiste de toate nuanțele partidelor revoluționare din Rusia veche. (Vezi doar „Apelul ofițerilor și studenților moldoveni din Odesa“ dela 2 April sub Document VII și altele care urmează). Numai o mică parte din intelectuali, trecuți deja prin universitățile rusești, se agitau local, grupați în jurul „Cuvîntului moldovenesc“, apărut în orice caz cu 3—4 ani înaintea izbucnirii revoluției, pe baza unui program național. Rolul acestui grup în schimbarea destinului Revoluției a fost determinat de mersul evenimentelor; conducerea o au trimișii dela centru până'n ajunul unirii aproape.

Iar cît privește masele, adevărații făuritori ai Revoluției ce-au prilejit unirea, ele erau înglobate aceluiași organizații militare cu toate neamurile Rusiei, bătute de aceleași nevoi și declanșîndu-se în marea stihie revoluționară sub cutele aceluiași deziderate: pace, apoi pămînt și libertate. Masa Moldovenilor soldați din armatele depe front sau din garnizoane, era strîns încheagată de a întregii armate rusești, care a provocat izbucnirea și reușita Revoluției din întreaga Rusie. Urmăriți rezoluțiile numeroaselor congrese de militari depe frontul românesc, dela Odesa, Kiev, Tighina Chișinău, Roman (Documetele XIV, XV, XXXI, XXXV, XXXVI, XL, XLI, XLII, XLV, XLVII, LIX și altele) și veți vedea același program de revendicări ca al tuturor soldaților ruși—la bază aceiași țărănime și muncitorime.

În Rusia veche existau 80 milioane suflete de minorități etnice, din care cea mai mare parte se lupta, fie prin răscoale, fie prin propagandă în străinătate, să scuture jugul Moscoviților Vellicoruși, singurii privilegiați. Acestor mișcări guvernele țariste fură obligate să le răspundă cu autonomii trecătoare, peste care se întinde „pinza grea a reacționarismului“, subț care colcăia însă cea mai grandioasă mișcare revoluționară. Tot ce era cult la minorități era pătruns de ideologia națională; masele muncitoare legau de idealul socialist și desrobirea națională. Iar poporul inculc, dela țară, trăia mai mult prin instinctul național; în unele provincii limba se păstrase într-o continuă folosință din timpurile independenței vechi—în Basarabia de pildă, cărțile bisericești românești au jucat rolul susținerii continuității limbii, cum am arătat într-o lucrare recentă, documentată pentru 120 biserici cu 1500 cărți.

În istoria Basarabiei subț Ruși se repetă aproape aceleași evenimente. Tendința spre autonomie se manifestă în primii ani după anexare fie în plîngerile țăranilor, fie în cererile boerilor sau clerului; după o scurtă viață, ca pretutindeni, autonomia e desființată, fără ca să se sfîngă ca idee. Refugiații trec în România—ca Polonezii la Cracovia sau Ucrainenii la Lemberg—dela boerii moldoveni dela începutul veacului trecut, la Hajdeu și Stere. Ideia națională la studenții basarabeni se naște la Doryat și Kiev, în cadrul ideologiei revoluționare a popoarelor asuprite, care-și încearcă o primă închezare la 1905. Ca'n toate provinciile vestice ale Rusiei, se alcătuesc și'n Basarabia partide naționale, grupate după trei programe: radicali-socialiști, boerii și intelectualii din jurul celui dintâi ziar moldovenesc, reușind să redeschidă tipografia.

În timpul războiului mondial Germanii susțin mișcărilor naționale, organizînd legiuni din prizonierii neruși, nutrînd speranțele separatiste ale naționalităților, ce merg până la defetism din partea intelectualilor din dosul frontului. Un curent similar se formează și'n Basarabia în jurul „Cuvîntului Moldovenesc“, dorînd înfrîngerea Rusiei și o Romînie întregită. Cînd izbucnește Revoluția, care surprinsese oarecum naționalitățile, masele respective prezintă mai mult cerințe social-politice cu autodeterminarea; și numai cînd guvernul provizoriu rus căuta să „adîncească revoluția“ pentru a contrabalansa revendicările naționalităților, aceste încep să se gîndească mai mult dela federalizare la autodeterminare politică, la separare de Rusia creînd state independente sau la alipire de state naționale înrudite.

Și d. Ciobanu ne dă aici o povestire interesantă a desrobirii prin ele înșile, dar în împrejurări similare, a tuturor neamurilor din Rusia: Belorusia, Ucraina, Finlanda, Letonia, Satvia etc., servindu-se de datele celei mai recente lucrări în chestiune (V. Stanchevici „Sydbâ narodovă Roșii“, Berlin 1921 și Berg Heman în „Nation und Staat“ Iunie 1928).

Cași revoluția rusă, mișcarea din Basarabia trece prin aceleași faze, cu același caracter fundamental, n'a fost o revoluție

s'ar putea zice acefală". Este o acțiune colectivă a poporului, care ridică și tirăște pe conducători, de multe ori ocazionali—precizează d. Ciobanu; căci adevărații eroi ai revoluției rusești—și basarabene—au fost soldații, țărani, subofițerii, învățătorii și foarte rar cite un intelectual (p. XXXIV). Un al doilea caracter al revoluției basarabene e întârzierea față de schimbările vertiginoase din restul Rusiei; toate prefacerile adânci, cași lozincele revoluționare apăreau în Basarabia după ce se'nfăptuiseră la celelalte naționalități. O dovadă că prin sine conștiința revoluționară și națională nu era suficient de coaptă aci.

În ziarul „Cuvîntul moldovenesc“, de subt conducerea succesivă a lui N. Alecsandri, Sim. Murafa și Halippa, apar ca un ecou știrile despre revendicările celorlalte naționalități și numai pe încetul se face loc, mereu mai accentuat—de altfel în ritmul întregii revoluții rusești—revendicărilor partidului național moldovenesc, format abia acum. Paralel se alcătuesc cercuri naționale moldovinești în sinul armatei, studențimii etc., după exemplul general, care cer guvernului provizor drepturi naționale, asigurîndu-l însă de supunere. Se alcătuește un partid n. moldovenesc, subt președinția lui Vasile Stroescu, ce-și fixează și un program, similar corespondentelor celorlalte provincii. Formulele sale sînt primite de diferite organizații corporatiste existente: cooperative, cler, corp didactic etc., și mai ales de congrese ostășești, cel mai important dela 18 April.

Dar noile tendinți nu conveneau guvernului provizor centralist, care încearcă o diversiune pe chestia țărănească, făgăduind exproprii totale în favoarea țăranilor; aceștia însă trebuiau să lupte contra autonomiștilor, considerați ca reacționari și învinuiți de separatism. O parte din țărani fuseseră cîștigați—cererile celor din Soroca pentru integritatea Rusiei—și cu mare scandal s'a ținut congresul acestora la Chișinău la finele lui Mai. Pentru același motiv sînt trimiși în Iunie vreo 50 inși dela Petrograd, „cu scopul, de a îndruma revoluția în vederile guvernului central“; dar și aceștia fură cîștigați apoi de curentul autonomist.

Pătrunzînd din ce în ce mai mult curentul revoluționar în armată, pedeoparte autoritatea centrală slăbește provocînd anarhie, pe de altă parte—și de multe ori ca un răspuns—se alcătuesc soviete și unități militare naționale; Moldovenii au chiar un comitet central la Chișinău și formațiuni pe frontul românesc și'n toate garnizoanele importante din interior. În acest chip pătrunde și'n masele de soldați ideea națională, care s'adîncește uimitor de repede în cursul verii 1917. În același timp provocațiunea Rădei ucrainiene, considerînd Basarabia ca teritoriu integrant Ucrainei, aștă mai mult sentimentul național la Basarabeni și-i determină să se gîndească mai precis la înfăptuirea practică a autonomiei, a pare ideea unui Sfat al Țării. Același fapt a provocat și schimbarea atitudinii minorităților din Basarabia, care simt acum necesitatea autonomiei împreună cu Moldovenii.

Rezistența Moldovenilor avu dublu efect: Rada ucrainiană cedează, vorbindu-se doar de-un schimb de protecțiuni reciproce pentru minoritățile ucrainiene din Sudul și Nordul Basarabiei și pentru Transnistrienii, cu integritatea Basarabiei geografice; ministrul de interne al guvernului provizor anunță telegrafic ca Basarabienii să-și organizeze așezămîntul propriu. Rezistența centralistă se mai menține în Cetatea Albă, a cărei zemstvă județeană protestează contra autonomiei.

Se'ncep în August luptele electorale pentru viitoarea Constituanta rusă; partidul naț. mold. iar perde conducerea, ce trece la partidul țărănilor, susținut de centru, soldați și comitetele satești, ciștigați cu toții de rezoluțiile extremiste ale celui de-al doilea congres țărănesc dela 27 August. În ambele partide, cași'ntr'un al treilea socialist-revoluționar moldovenesc, erau mulți candidați moldoveni. Alegerile n'au mai avut loc, căci evenimentele precipitîndu-se—guvernul remaniat Kerenschi la finele lui Septembrie, revoluția bolșevică peste o lună,—Ukraina se declară autonomă la 7 Noembrie, Basarabia nu mai are comunicații cu Rusia, dela sine rămîne stat aparte. În locul Constituantei centrale, se formează la Chișinău *Sfatul Țării, emanație a marelui congres ostășesc dela 20—24 Octombrie*, ce proclama autonomia Basarabiei, determinînd formațiunea viitorului parlament local.

El este acceptat de toate minoritățile și toate organizațiile: partide moldovenești, socialiste-revoluționare, social-democrat, Bundul evreesc, cooperative, liga femeilor, barou, numeroase sovieturi militare etc., care-și trimit deputați, peste 150, din care 105 Moldoveni și 45 pentru minorități. Deschiderea Sfatului Țării avu loc la 21 Noembrie și-și începu imediat lucrările în spiritul revoluției care-l creiase. S'au desprins dela început trei curente importante: blocul moldovenesc cu tendințe naționale, fracțiunea țărănistă cu program social și minoritățile cu deputații socialiști cu tendinți variate, avînd comun principiile autonomiei și adîncilor prefaceri.

Cel mai important act dela început e proclamarea Republicei democratice basarabene, la 2 Decembrie; act similar, ca limbaj și conținut, tuturor republicelor create pe teritoriul fostului imperiu rus. Faptul e acceptat de toți, chiar Cetatea Albă și Hotinul; de pretutindeni vin azeziuni și declarații de supunere Sf. Țării. Viața de 6 luni, până la 18 Mai, cînd s'a disolvat, a fost foarte frămîntată, dar activă. Sfatului Țării se datorește ordinea în ocîrmuire, cu toate legile extremiste votate, din care cea mai importantă fu recunoașterea improprietăririi țărănilor; moldovenizarea administrației și Unirea.

Bolșevizarea elementelor militare rusești și naționale—au fost și Moldoveni, deși d. Ciobanu precizează prin perifrază—și mutarea „front otdel-ului la Chișinău, primejduesc Sfatul Țării, în care foarte puțini simpatizau cu noul curs al revoluției ruse. E un moment foarte critic; însuși guvernul moldovenesc nu e unitar în vederi și datorită presiunii; blocului moldovenesc acesta se hotă-

răște să cheme armata romînă pentru ordine, de fapt contra bolșevicilor. Faptul nu e izolat în istoria timpului. D. Ciobanu menționează sprijinul dat de armatele statelor vecine și'n celelalte provincii vestice foste rusești ; „chemarea armatei romîne era o consecință logică a procesului revoluției rusești“.

Noul factor apărut firește nu a luat asupra-și conducerea Basarabiei—cum s'a întâmplat în unele state baltice din partea armatei germane ;—dar nu-î mai puțin adevărat că a înlesnit preponderența în destinele tinerii republici unui anumit curent, exprimat de blocul moldovenesc. Venirea armatei romîne trebuia să se'nplinească ; dar nu știm, fără înfăptuirea ei, care ar fi fost mersul evenimentelor în istoria Basarabiei, poate chiar altul ca cel cunoscut. Înălțurarea, uneori din viață chiar a unor elemente extremiste sau autonomiste—de care nu se pomenește—e un indiciu nu că nu s'ar fi ajuns la unire, dar de-un alt curs al evenimentelor.

Subt protecția armatei, Sf. Țării poate lucra mai în voe, hotărînd, după schimbarea guvernului prin d. Ciugureanu în locul d-lui Erhan, la 22 Ianuar 1918, independența Rep. moldovenești, „opera revoluției rusești“, cum subliniază însuși președintele adunării, d. P. Halippa. De-acum înainte se pune liber și chestia Unirii cu România, pregătită într'un scurt răstimp de elementele moldovenești. D. Ciobanu spune „populația era pregătită în acest senz“, fără a ne arăta că de curînd, sau în orice caz, fără a o accentua. E drept, elementele naționale știu să activeze în acest senz, convingînd mase țărănești, în Februar și Mart 1918, așa că la 27 Mart opera unirii era deja un fruct copt. Se vede aceasta și din ezitarea antiunioniștilor din Sf. Țării, care preferă să se abțină dela vot sau să lipsească dela ședință.

* * *

Am urmărit îndeaproape documentele—despre care am impresia că reprezintă un fragment voit din mulțimea altora—, înainte de-a lua cunoștință de studiul din introducerea d-lui Ciobanu ; și din ce a publicat nu se putea trage altă concluzie de cît cea cu care închee studiul. „Toate actele revoluționare ale Moldovenilor sînt expresiunea maselor, sînt emanația voinții lor, cărora se subordonează acei ridicați de aceste mase“. E o concepție quasi-marxistă, pe care d-sa o susține repetat nu din convingeri preconcepute, ci ca firească generalizare istorică a unor fapte, obiectiv și sincer studiate. Și prin metodă, și prin realitatea lucrurilor, d-sa e de două ori în adevăr, ce poate fi complectat în cazul de față, nu răsturnat.

Se pot distinge două epoci în desfășurarea revoluției din Basarabia, privind din punctul de vedere al mișcării maselor. La început revoluția a fost provocată de suferințele mulțimii : soldații depe front și muncitorimea de-acasă, din orașe sau dela țară. Ea a pornit spontan ca o reacțiune pentru satisfacerea nevoilor ei,

asemenea întregului popor de jos, care înarmat ca soldați și subofițeri, a pus repede în practică sentimentele izbucnite. În primul rînd masele vor pămînt și libertate. Rezoluțiile tuturor congreselor și adunărilor ostășești, care nu-s altceva de cît țărani, cași ale adunărilor de țărani rămași acasă cer mereu exproprierea pămîntului fără plată. Astfel adunarea celor 10.000 ostași din Odesa dela 18 April, care afirmă că și ei înfăptuind revoluția, vor da sprijin guvernului provizor cît timp se va hotări ca „pămîntul să treacă fără plată în mîna plugarilor muncitori cu brațele lor“, căci Basarabia e o țară plugărească. Adunarea delegaților din plasa Slobozia Bălților precizează „tot pămîntul din Basarabia—fie împărătesc, fie mănăstiresc, fie bisericesc, fie boeresc—să fie dat la poporâni, fără plată“. La fel țărani din Gorodiștea-Lăpușna, delegații plășii Lăpușna, congresul țărănilor din 21—23 Mai dela Chișinău—din cîteva documente publicate, — ceiace face ca partidul național moldovenesc să înscrie ca prim punct în declarația-program „pămîntul să fie socializat“.

Revoluția este exclusiv social-politică. Curentul reformei agrare de nuanță extremistă, pornit de masele ostășești și țărănești, e accentuat ideologic și dela centru, care trimite și emisari. Toți gravitau cătră Basarabia nouă, în unire însă cu întreaga Rusie; nimeni nu vorbea de separatism aproape întreg anul 1917, chiar moldovenii cei mai naționaliști.

Revoluția adîncindu-se în toamna lui 1917, și'n fapte și'n caracter extremist, se produce o ruptură: țărani expropriind, chiar jăfuiind moșiile pe care le stăpînesc, sînt în bună parte satisfăcuți, se înteresează mai puțin de evenimentele în curs. Primul loc îl reiau naționaliștii subt egida blocului moldovenesc din Statul Țării, care nu mai sînt jenați de cît de noua forță revoluționară activă: bolșevicii. Aceștia însă nu mai prezintă primejdia maselor țărănești; ideologia lor fiind prea socialistă, legată de muncitorimea industrială, lasă indiferenți pe țărani. Naționaliștii pot lua atitudine hotărîtoare contra bolșevicilor, deși înarmați aceștia, susținuți și de forțele reacționare (hotărîrea proprietarilor din Bălți, de pildă). Protestele unor grupe de țărani din Cetatea Albă, Hotin și Soroca (docum. LXXXI, XCIII, XCIV) nu mai erau efective, ci sporadice și fără ecou larg. Puterea și inițiativa trece dela mase la conducători, în Decembre și Ianuar, presiunea de jos nu-și mai spune cuvîntul; după venirea armatei romîne curentul național e exclusiv. Și'n scurt răsțimp, de unde în Decembre e vorba încă de Rusia federativă, în Ianuar se strigă clar „Nu ne trebuie Rusie federativă“ (pag. 210). *Revoluția este națională.*

P. Constantinescu-Iași

Memorial

(Note de drum în Spania)

Sevilla

Sevilla e orașul care a popularizat Spania. Aspectul acesta andaluz a lovit puternic imaginația multora după Merimeé și Bizet. Spania în ediție eftină, de aici a pornit. Amorul și omorul pasional, Carmenele, costumele colorate, dansurile năprasnice cu clopoței, castagnete, șalurile galbene. Și pălăria Sombrero, toate au plecat din Sevilla ca să facă încunjurul tuturor „cafeurilor chantant“ din cel puțin două continente. Castilia mistică și aridă e prea puțin cunoscută în străinătate. Sufletul său aspru e mai greu asimilabil peste hotare. Andalusia însă s'a bucurat de analogia Italiei, cel puțin a celei napolitane, cu care samănă, cum samănă două surori.

De la Cordoba în jos, totul s'a schimbat. Aerul e mai umed, pădurile de măslini și palmieri se întetesc, iarba e mai puțin uscată și, cind treci un pod peste o albie, se vede apă în ea. Dar cerul e tot așa de perfect pur și fețele mai surîzătoare. Femeile rîd, clipesc șiret și îmbietor din ochi și oamenii și-au descrețit frunțile, șueră ori cîntă nepăsători. Costumele se colorează violent și mulțimea împestrițată de pete concentrate roșii ori galbene, formează, pe peronul gărilor, o paletă bogată în tonuri excitante. Astfel Sevilla e cel mai italianesc oraș spaniol și deci, mai puțin spaniol ca altele: O clipă te poți crede la Napoli ori în Sicilia. Vine însă numaidecît atmosfera arabă,—care te obligă la diferențieri.

Spiritul realist e aici mai puternic. Omul nu mai e așa de închis în el, pradă unei obsesii întunecate sau unui vis plutitor. Se bucură de viață și caută să o cunoască, adică între a fi înșelat

de aparențe preferă să înșale el pe alții. Spiritul practic, firește, e în creștere. Spaniolul din Andalusia se integrează populației mediteraneene cheffie, senzuală, cu spirit de afaceri, cu șiretenie, cu gust pentru viața facilă, cu lene și cu luciditate. Negustorimea spaniolă nu se lasă mai prejos în aptitudinile specifice breslei față de cea marsilieză, grecească ori geneveză. Pentru andalusieni realitatea exterioară există și ei caută să-i fie cât mai adaptați.

Și pictura care a pornit de aici a fost, poate, cea dintăiu pictură realistă. Până și idealistul dulceguț, autor de infinite madone vapoaze, Murillo, a trebuit să considere și subiecte mai umile și mai pămîntești și ne-a oferit o serie destul de reușită de golani, de mici pungași și de copii fără căpătăiu. Zurbaran, deși inspirat mereu de viața monahală, a uitat treburile lui Dumnezeu, și s'a uitat mai mult la fața călugărilor și, ridicînd cagulul a descoperit tot ce se poate găsi pe lîngă credință, blîndețe și iubire de oameni într'o figură de ieromonah : cupiditate, orgoliu, răutate ori ambiție. Ribera, deși nu sevillan, dar tot din sudul Spaniei, a împins viziunea sa realistă până aproape de pesimism și de cinism. De la cerșetori păduchioși ori leproși, colorați cu negru mult, el și-a întins sarcasmul până la cărturari zdrențuroși, poate ca să arate ce puternică e viața de toate zilele față de idee și de spirit.

Desenul său e dur iar trăsăturile caracteristice sînt mai concentrate ca la oricare pictor al epocii. Va trebui să vie Goya ca să-l ajungă. Anatomia sa insistă asupra aspectului de animalitate ori de schilodenie. Și nu trebuie uitat că Velasquez cu gustul său pentru bețivi, gheboși ori bufoni, s'a format și a debutat la Sevilla.

În dimineața azurată, cînd plec spre biserici și muzee se aud ciripituri de paseri, aerul e plin de o voluptate semi-morbidă, clopote răsună în toate părțile, lumea e plină de mișcare și de veselie. În aer e Duminică. Pe cer, soare strălucitor, dar nu torid. Atmosferă de sărbătoare într'o zi de banală Miercuri. Mi-aduc aminte, fără yoe, de un vers dintr'un poet gustat înainte de războiu, în epoca adolescenței mele, din azi uitatul Verhaeren.

„Il fait Dimanche sur la mer....“

Căci festivitatea o dă natura și cu Dumnezeu, care-și bat joc de calendare. Era și timpul după jalea și doliul Castiliei. Mă las tîrît de valuri omenești. Ați simțit vre-odată ce plăcut e în largul

mării, să lași visele la o parte, să încetezi orice împotrivire, orice rezistență, să te lași dus de elementele oarbe, să-ți reei rolul modest „de miligram de praf suflat în univers“ ? Mulțimea poate sugstiona și îmbia la odihnă și pasivitate ca și marea.

E plăcut a urma șuvoiul curgător al unei străzi, fără individualitate și fără grandomania unei existenți personale. La Sevilla, valul curge mai deseori pe o stradă îngustă fără trotuar, pe unde se circulă deavalma, fiindcă trăsurile și mașinile n'au voie să treacă. Pe deasupra, de la o casă la alta s'au întins pînze ca să ferească de soare. Militari pompoși, grade inferioare glumesc cu fete populare. Plutonierii n'au mustăți ca pe vremuri, dar au părul frizat. Fetele au flori în părul negru și șaluri galbene pe spate. Prin ele curge seva celor douăzeci de ani. Femei bătrîne și urite, mai bătrîne și mai urite încă decît în restul Spaniei, privesc grupurile cu ură și în ochii lor se aprinde parcă un blestem. Copiii strigă jurnale, vînd chibrituri, bucăți de nugat, ori banane. Pe marginea străzii, pe scaune largi își dospesc lenea clienții fără treabă ai cluburilor. Intr'un colț o fată care cîntă din mandolină și din gură, cu o voce de oală spartă, a adunat în jurul ei o sută de cască-gură. Dar nimeni nu-i dă un ban. Oferte se deschid mereu din toate părțile : pentru văcsuitul ghetelor, pentru un pahar de limonadă, pentru un covor ce e prezentat drept persan. Din cînd în cînd un polițist îmbrăcat în tunică roșie aprinsă strigă ceva și împinge lumea. Rîsete izbucnesc din toate părțile și nimeni nu-l ascultă. E dimineața tinereții. Totul se zbate și pulsează un sînge proaspăt, amețitor, fierbinte. Toată lumea se bucură și, în felul său, aduce un omagiu vieții și lui Dumnezeu.

Numai un grup de englezi privesc nedumeriți, afoși, surzi, cu ochiul neclar, stupid, fără să înțeleagă nimic cu amorțea lor flegmatică din această viltoare generoasă.

Sevilla e bogată în monumente. Dar nici unul nu prezintă un caracter cu adevărat propriu. Există o catedrală uriașă, așa de înaltă, pretinde Th. Gauthier, încît „Notre dame de Paris“ poate intra cu săgeată și turnuri într'o singură nefă. Grandoarea ei e, în adevăr, impresionantă. Dimensiunile amintesc de monumentele egiptene. Alteori pare că edificiul nu e făcut de mîna omului, că e un munte turnat acolo de o prefacere geologică. Dar mărimea, ea singură, nu dă tresărirea artistică.

Ceiace jignește deadreptul însă e Alcazarul. Opera califilor

a fost prefăcută. S'a adăugat o mină neînțelegătoare care a transformat o lucrare de bijuterie delicată într'o spoială grosolană, brutal colorată, fără simțul nuanțelor. Așa cum e azi restaurat, vechiul palat arab se aseamănă izbitor cu genul de artă care se cheamă la noi „Brumărescu“.

O vilă particulară, plină de grație și de delicateță „Casa Pilatos“, (nu se știe bine de ce se cheamă așa) răscumpără erorile artei mari monumentale. Și fără îndoială, nu trebuie uitat nici turnul arab „Giralda“.

Th. Gauthier pretinde că, pe vremea lui, dansatoarele și cântărețele cele mai specific sevillane veneau din Paris. Am căutat și eu, de la dancierurile moderne până la cafenelele populare de cartier unde petrec negustorii și șoferii, vestitele dansatoare și n'am găsit decît elemente profund mediocre care se găsesc la orice music-hall de mîna a doua din țările europene. Alteori ni s'a prezentat drept melodie populară spaniolă, o canțonetă pariziană „Valencia“. Nu e încă complet explicat de ce „specialitățile“ nu se găsesc la locul lor de origină.

Cea mai proastă șampanie se bea la Reims și cele mai nemțești „antichități“ orientale se găsesc în Bazar la Constantinopol.

Într'o seară însă, într'o piață a orașului am văzut două fețițe, una cînta dintr'o catirincă și cealaltă juca. Am simțit atunci, în frenezia dansatoarei de ocazie, în grația, în lascivitatea, dar și în decența ei, geniul dansului.

Probabil, că poporul îl are în sînge, dar îl exportă repede.

Granada

Aerul s'a purificat complet. Vegetația e veselă și proaspătă. Am intrat în regiunea munților. Sierra Nevada își arată crestele acoperite cu zăpadă.

Arabii au iubit cu cea mai îndrjită pasiune acest loc. După ce încetul cu încetul au lăsat din mîna lor Toledo, Sevilla, chiar și sfînta pentru ei Cordoba, s'au agațat cu cea mai deplină desperare de acest colț pe care l-au confundat cu raiul pămîntesc. Cu toată disoluția internă a luptelor de care ne aduce aminte tragica istorie a Abencerajilor, cu toată puterea creștină spaniolă în care era unită solidaritatea a două regate, Arabii au rezistat eroic. Decimați de ciumă și de sete, într'o zi caldă de August, au lăsat să se deschidă porțile orașului și creștinii s'au urcat în Alhambra.

Prejudicata creștină medievală a prezentat mereu pe Arabi, drept niște teribili și cruzi barbari. Chiar în manualele noastre de istorie invazia acestor asiatici în peninsula iberică, e oarecum echivalată cu aceia a celorlalți barbari. Adevărul e că nu numai arta și cultura au fost în maximum de dezvoltare sub Arabi. Lucrările de irigație servesc și azi... Dar Arabii au fost buni comercianți și înalți administratori. Subt ei, toleranța cea mai mare a fost acordată creștinilor. Au domnit înțelept și blind. În schimb, creștinii, după ce i-au răsturnat din domnie, au masacrat fără cruțare mase întregi de populație. Dar pe vremea aceia opinia publică nu era considerată și Arabii n'au avut cum să se apere. Au rămas condamnați. Și istoria se bucură de autoritatea lucrului judecat. Astăzi urmele splendorii lor sînt pretutindeni. Orașul e așezat împrejurul unui mic munte care se ridică semeț în inima orașului ca și cetățuia de la Edimburgh sau Acropolea la Atena. Pe vîrf, în mijlocul unor grădini luxuriante stă palatul Alhambra și o vilă mai mică, refugiu de vară, Generaliful. Decorația sălilor e în stuc. Te miră chiar faptul că dealungul unor secolii plini de impietate pentru trecutul istoric și frumusețea artistică, nu s'au măcinat aceste fragile decorații. Broderia ia ca motiv un verset din Coran și-l dezvoltă în toate șerpuirile sale. Caligrafii se ridică la rangul de artă. Vă închipuiți însă ce formidabilă și, în același timp, subtilă imaginație trebuie, pentru ca fără alte elemente decorative, numai din întredări și înlănțuiri de linii capricioase, să iasă un desen așa de desăvîrșit.

De aceia poate subtilitatea enervează puțin la Alhambra. E o artă alexandrină, rafinată și decadentă. Totul se desfășură în finețe și delicateță. Nimic în vigoare și forță. Artă sleită de sfîrșit.

Curtea aceasta, în acea vreme, superioară tuturor celor din Europa, chiar și celor italiene, avea poezii, bufonii, dansatorii și muzicanții ei. Desfătarea curgea liniștită fără măcar să ajungă o preocupare. Era firească și naturală.. Asiaticii arabi, teribilii beduini ai pustiului ajunsese la înțelepciunea elenă, aproape de „ataraxia“ antică. Dacă n'ar fi fost creștinii, nimeni n'ar fi tulburat visul lor.

Mihai D. Ralea

(Urmează)

N. N. BOTEZ

DER ABENDSTERN

„Luceafărul“ de Eminescu
in traducere germană

Es war einmal wie niemals sonst
Es war wie in den Märchen
Aus hohem königlichem Haus
Ein wunderschönes Mädchen.

Es war der Eltern einz'ges Kind
In Allem schön und eigen
Der Jungfrau gleich im Heil'genkranz
Dem Mond im Sternenreigen.

Vom Schatten stolzer Bogen gehn
Zum Fenster ihre Schritte
Dort in der Eck'erwartet sie
Des Abendsternes Bitte.

In weiter Ferne geht er auf
Bestrahlt die weissen Riffe
Lenkt auf bewegtem Wasserpfad
Die grossen, schwarzen Schiffe.

So schaut sie ihn in jeder Nacht
Im lieben, trauten Eckchen ;
Und er, nach wochenlangem Schau'n,
Verliebt sich in das Mädchen.

Sie stützt die Schläfe auf die Hand
Und bleibt so traumverloren
Ihr füllt die Liebe voll die Brust
Für den, den sie erkoren.

Und sieh, wie leuchtet er so hell
Am Himmel jeden Abend
Wenn ihm die Maid entgegenkommt
An seinem Blick sich labend.

Un Schritt für Schritt in ihr Gemach
Folgt er ihr ohne Reden
Und webt mit seinem kalten Strahl
Ein Netz aus Silberfäden.

Wenn sie im Bette ruhend liegt
So an des Schlafes Schwelle
Berührt er sanft ihr Hand und Brust
Macht zu das Aug'das helle.

Wom Spiegel kommt sein Widerschein
Küsst ihr den Arm, den blossen
Er küsst die Wangen, ihr, so rein
Die Augen auch, die grossen.

Sie schaut ihn lieblich lächelnd an
Er strahlt ihr lichten Frieden,
Und folgt ihr treu bis in den Traum
Um sich an sie zu schmieden.

Sie spricht mit ihm in ihrem Traum
Seuftzt leis'in ihrem Schlummer :
„Du, süsser, meiner Nächte Herr,
„Komm, stille meinen Kummer!“.

„Mein Abendstern, auf einem Strahl
Sollst du heruntergleiten.
Ins Haus sollst dringen und Gemüt
Mein Leben sollst du leiten.

Er hörte sie und zitterte
Und lohte stärker, lichter
Und stürmisch, einem Blitze gleich
Ins tiefe Wasser glitt er.

Dort, wo er sinkt, kreist schnell herum
Sogleich des Meeres Wasser.
Aus seinen Tiefen wächst herauf
Ein junger Mann, ein blasser.

Durch's Fenster tritt er leis'und leicht
Wie über eine Schwelle.
Ein schilfgeschmückter Stab ist sein
Alleiniger Geselle.

Ein junger Prinz, so kommt er her
Trägt stolz die goldenen Haare
Ein Knoten schliesst das blaue Kleid
Auf nacktem Schulternpaare.

Sein Angesicht, so ernst, so blass
Ist weiss wie Wachs und schimmert,
Ein Toter, dessen Auge schön
Und hell nach aussen flimmert.;

— „Von meiner Sphäre kam ich her
Dein Ruf hat mich beschworen
Der Himmel ist mein Vater und
Die Nacht hat mich geboren“.

„Dass ich nun in dein Zimmer käm'
Um dich so nah zu sehen
Stieg'ich vom Himmelszelt und musst'
Aus Meeresgrund entstehen“.

„O, komm Geliebte und verlass'
Die Welt die dich geboren
Ich bin der Abendstern und du
Sei mir als Braut erkoren“.

„Korallenschlösser hab'ich schön
Dahin will ich dich tragen
Die ganze Welt im Ozean
Soll „Herrin zu dir sagen“.

— „O du bist schön wie nur im Traum
Die Engel uns erscheinen
Den Weg den du mich führen willst
Mach'ich doch nie den meinen.

„An Wort und Wesen bist du fremd
Und strahlest ohne Leben
Ich bin lebendig, du bist tot
Dein Auge mach mich beben“.

Ein Tag vergeht, es folgen drei,
Und wieder glüht da oben,
Der heissersehnte Abendstern
Von Wunderlicht umwoben.

Sie musste dann in ihrem Schlaf
Sich seiner bald erinnern,
Der Wellenherr schafft süßen Schmerz
Sie fühlt's in ihrem Innern.

— „Lieb Abendstern, auf einem Strahl
Sollst du heruntergleiten
Ins Haus sollst dringen und Gemüt
Mein Leben sollst du leiten“.

Wie er sie hörte, schmerzerfüllt
Erlosch er viele Stunden
Der Himmel fängt an sich zu drehn
Am Ort wo er verschwunden.

Die Luft entzündet sich, der Schein
Umschlingt die Weltenrunde
Ein stolzer Jüngling wächst herauf
Aus tiefem Chaosgrunde.

Auf seinen Locken rabenschwarz
Ein Kranz brennt hell und strahlet
Und schwebend kommt er durch das All
In Sonnenglut gebadet.

Ein schwarzes Kleid, den schönen Arm
Wie Marmor weiss lässt prangen
Er kommt gedankenvoll und ernst
Und blass sind seine Wangen.

Die Augen nur, sie glühen heiss
Voll Wehmut und Begehren
Zwei Leidenschaften nimmersatt
Zwei Nächte, zwei Chimären.

— „Von meiner Sphäre kam ich her
Dein Ruf hat mich beschworen
Die Sonne ist mein Vater und
Die Nacht hat mich geboren“.

„O, komm Geliebte und verlass'
Die Welt die dich geboren
Ich bin der Abendstern und du
Sei mir als Braut erkoren“.

„O, lass'mich in dein goldnes Haar
Die Sternenkränze flechten
An meinem Himmel sei ein Stern
Noch schöner als die echten“.

— „O, du bist schön wie nur im Traum
Ein Dämon kann erscheinen
Den Weg den du mich führen willst
Mach ich doch nie den meinen“.

„Es schmerzt mich deiner Liebe Glut
Mein Herz und Seel'ermatten
Es brennt mich deiner Augen Glanz
Mit ihrem schweren Schatten“.

— „Wie soll ich doch, ein Abendstern,
Von meinem Himmel weichen?
Ich bin ein ewiges Gebild
Du stirbst wie Deinesgleichen“.

— „Ich suche nicht nach Wortenklang
Der Sinn will mir vergehen
Wenn du auch sinnreich zu mir sprichst
Kann ich dich nicht verstehen“.

„Willst du dass ich dich ewig lieb'
Soll ich von dir nie wandern
So komm herunter auf die Erd'
Ein Mensch sei, wie wir Andern“.

— „Mein Ewigsein soll ich im Tausch
Für einen Kuss dir geben ?
Es sei getan! Du sollst auch sehn
Wie gross nach dir mein Streben!“.

„Durch Sünde will ich neu entstehn
Und anders will ich heissen
Der Ewigkeit war ich geweiht
Ihr Band will ich zerreißen“.

So jagten ihn von seinem Ort
Der Liebe starken Mächte
Von seinem Himmel ging er fort
Kam nicht die nächsten Nächte.

Indess ein junger Edelknab',
Ein Page, und ein frecher,
Der Wein am Tische schenken muss
Den Gästen in die Becher,

Ein Page der, der Königin
Die Schleppe tragen musste
Ein Aussereheliches Kind
Der keck zu schauen wusste,

Mit Wangen rot, wie Blüthen zart
Und schön dass liebe Schelmchen
Schleicht unbemerkt dem Mädchen nach
Und schaut nur auf das Mädchen.

— „Wie schön die Maid geworden ist
Und lieblich ohnegleichen!
Nun Catalin zeig deine Kunst
Es heisst das Ziel erreichen“.

In einer Ecke fasst er sie
So sanft obschon so rege
„Wass willst du von mir Catalin?
„Lass! Gehe deiner Wege!

— „Ich möcht du wärest nicht mehr so
Als wolltest du nur weinen.
Lach'lieber, gib mir einen Kuss
Ich sag'dir ja, nur einen!“.

— „Ich weiss nicht einmal was du willst
Lass'mich in Ruh und gehe.
Dem Abendsterne folgt mein Sinn
Das Herz tut mir so wehe“.

— „Wenn du's nicht kennst, so lehr' ich dich
Das wonnevolle Beben
Nur böse sollst du mir nicht sein
Sei still mein süsses Leben!“.

„Sieh die Liane, sie umschlingt
Den Baum mit ihren Armen
Wenn ich die Arme um dich leg'
Sollst du mich auch umarmen!“

„Nach meinem Blicke unverwandt
Dein Blick soll immer streben
Wenn ich dich dann zu mir erheb'
Sollst du die Fersen heben“.

„Wenn ich mein Antlitz zu dir neig
Sollst du das deine heben
Dass wir uns in die Augen sehn
So süß das ganze Leben“.

„Und soll die ganze Liebe dir
Bekannt sein meine Süsse
Wenn ich dich leidenschaftlich küß'
Gib mir zurück die Küsse!“.

Verwundert und zerstreut hört sie
Die Worte wie sie flehen
Und wehrt sich noch und läßt es doch
Zur Hälfte schon geschehen.

Und sagt ihm leis' ; „von Kindheit an
Warst keck und ausgelassen
Ein Schwätzer und ein Taugenichts
Du würdest zu mir passen“.

„Ein Abendstern taucht aber auf
Aus tiefem, stillem Schweigen
Dann glüht die Einsamkeit der See
In unbegrenztem Reigen“.

„Und meine Wimpern werden feucht ;
Durch Tränen muss ich sehen
Wie still die Wellen nach ihm hin
An mir vorübergehen“.

„Kein Wort sagt seiner Liebe Glut
Mein Kummer soll ihr weichen
Er steigt doch immer höher und
Ich kann ihn nie erreichen“.

Mit kalten Strahlen leuchtet er
Aus jener Welt der Sterne
Ich werd'ihn ewig lieben, ihm
Bleib'ich doch ewig ferne“.

„Und meine Tage sind mir jetzt
Wie leere, kahle Räume.
Ein heiliger Zauber aber dringt
Durch meiner Nächte Träume“.

— „Ach du bist kindisch, dass ist nur
Lass dich von mir entführen
Und keiner möge je von uns
Ein Zeichen noch verspüren“.

„Wir wollen ja vernünftig sein
Und lachen auch so gerne
Vergessen bleibt dann Elternhaus
Und Weh der Abendsterne!“.

*

„Da zog der Abendstern, er flog,
Es wuchsen seine Schwingen
Ein Tausendjahre langer Flug
Wollt'ihm sofort gelingen.

Ein Sternenhimmel über ihm
Und unter ihm die Sterne
Ein langer Blitz so zieht er hin
Durch sie und in die Ferne.

Und aus des Chaos' tiefem Tal
Um sich, von allen Seiten
Sieht er die Lichter tauchen wie
Im Anfang aller Zeiten.

Er sieht sie leuchten ringsherum
Zum Lichtmeer sich verbinden ;
Er fliegt, ein Weherfüller Sinn,
Bis alle Dinge schwinden.

Denn wo er landet ist kein Damm
Kein Auge und kein Sehen
Und fruchtlos gibt sich Müh'die Zeit
Aus nichts dort zu entstehen.

Es ist dort nichts und doch ist dort
Ein Sehnen dass ihn zieht
Es ist ein Abgrund gleich dem Tod
Dem er entgegenfliehet.

— „Die Last des grauen Ewigseins
Du Vater, sollst mir nehmen
In jedem Weltenkreise sollst
Dafür dein Lob vernehmen“.

„Verlang, o Vater, jeden Preis
Für neues Los, ihn gäb'ich
Denn Born des Lebens bist du ja
Und Born des Todes ewig“.

„Den Nymbus meines Ewigseins
Nimm mir, der Augen Feuer,
Gib eine Liebestunde nur
Mit ist sie nicht zu teuer!“.

„Ein Sohn der Nacht bin ich, o Herr,
Lass mich in sie nun sinken
Und aus der Ruhe kam ich auf
Ich möchte Ruhe trinken“.

— „Hyperion, mit einer Welt
Tanchst du auf, aus dem Grunde.
Das Wunder das du jetzt verlangst
Sah nie die Weltenrunde“.

„Wünschst du dir jezt der Menschen Los
Willst du als Stern verbleichen?
Wenn alle Menschen schwänden, so
Entstünden sie die Gleichen“.

„Die Menschen bauen in die Luft
Der Sehnsucht hehre Halle
Und wenn die Wellen bald vergehn
Ersetzt die See sie alle“.

„Sie haben Sterne für ihr Glück
So wie für ihre Mahnung.
Wir kennen weder Zeit noch Ort
Und keine Todesahnung“.

Denn heute sterben immer nur
Des ewigen Gestern Glieder
Die Sonne die am Himmel stirbt
Flammt auf als Sonne wieder“.

„Sie scheint ja ewig aufzugehn
Kann doch dem Tod nicht wehren,
Denn das Gebären dient dem Tod
Das Sterben dem Gebären“.

„Hyperion, du bleibest doch
Magst du auch untergehen
Denn du bist aus der ersten Form
Ein ewiges Geschehen“.

„Soll ich dem Mund Gesang verleihn
So dass nach seinem Sange
Der Berg, der Schattenreiche Wald
Die tiefe See, verlange ?

„Es sei auch anders: was du tust
Sei gross, gerecht, erhaben.
Ich gebe dir die ganze Erd'
Als Reich sollst du sie haben!“.

„Ein Schiff an anderer Schiffe Seit'
Ein Heer, mit ihm zu wandern
Auf Erden lang, durch Wasser hin,
Den Tod, lass du den Andern“.

„Für wen auch sterben? Kehre um
Dann wird dir klarer werden
Für wen du sterben möchtest und
Was deiner harrt auf Erden“.

*

An seinen Ort, am Himmel dort,
Hyperion, kehrt wieder
Und so wie gestern strömt auch heut
Sein helles Licht hernieder.

Denn es ist Abend und die Nacht
Wird bald die Erd'umschlingen
Und langsam, zitternd, steigt der Mond
Empor aus Wasserringen.

Bestreut mit seinen Strahlen sind
Des Hains geheime Strassen
Im Schatten einer Lindenreih'
Zwei schöne Kinder sassen.

„O lass, Geliebte, meinen Kopf,
An deine Brust mich legen,
So unter deines Augenpaars
Unsagbar süssem Segen“.

„Mit ihrem kalten Licht sollst du
Durch meine Sinne dringen
Und Ruh für immer giessen auf
Mein sehnsuchtvollers Ringen“.

„So über mir bleib immerdar
Soll ich je glücklich werden,
Denn du bist meine erste Lieb'
Mein letzter Traum auf Erden“.

„Hyperion von oben sah
Die Liebesglut, die warme ;
Kaum legt er seinen Arm um sie
Ihn drückt sie in die Arme.

Es duften Silberblumen weich
Und fallen, süsser Regen
Den Kindern auf das lange Haar
Auf goldenen Lockensegen.

Und liebetrunken richtet sie
Das Augenpaar nach oben
Und sieht den Abendstern und sagt
Ihm was ihr Sinn gewoben ;

— „Mein Abendstern auf einem Strahl
Sollst du heruntergleiten,
Den Wald erleuchten, meinen Sinn
Auf Glückespfade leiten“ .

Er zittert wie er sonst getan
Auf Berg und Waldesbogen
Und leuchtet auf die Einsamkeit
Beweglichstiller Wogen.

Er stürzt sich aber nicht wie sonst
Ins Meer wom Himmelsschilde
„Ob ich, ob er, es ist dir gleich
Du armes Thongebilde“ .

„In eurem eng begrenzten Kreis
Das Schicksal lenkt euch gnädig
Ich aber bleib, in meiner Welt
Wie früher, kalt und ewig“ .

Judecătorul de instrucție

Medicul districtului și judecătorul de instrucție mergeau într'o frumoasă amiază de primavară la o autopsie.

Judecătorul, bărbat de vr'o treizeci și cinci de ani, privea gânditor spre cai și zicea :

— În natură sînt multe lucruri enigmatice și întunecoase, dar și în viața de toate zilele, doctore, adesea întilnești fenomene imposibile de explicat. Așa, cunosc cîteva morți enigmatice și ciudate, a căror cauză s'ar apuca s'o explice numai spiritiștii și misticii, pe cînd un om cu capul limpede ar strînge nedumerit din umeri și—atîta. Cunosc de pildă o damă foarte inteligentă, care și-a prezis moartea și a murit fără nici o cauză explicabilă tocmai în ziua anume fixată de ea. A spus că moare în cutare zi, și a murit.

— Nu există efect fără cauză, — zise doctorul.—Există o moarte, există prin urmare și o cauză. În cît privește prezicerea, nu-i de mirare. Toate cucoanele și femeile noastre posedă darul profețiilor și presimțirilor.

— Așa-i, doctore, dar dama mea e cu totul deosebită. În prezicerea și moartea ei n'a fost nimic, nici de femee, nici de damă. O femee tînără, sănătoasă, foarte inteligentă, fără nici o prejudecată. Avea niște ochi așa de cumiși, senini, cinstiți; o figură deschisă, cuminte, cu o expresie de ușoară ironie rusească în ochi și pe buze. Din femee sau din cucoană, dacă vrei, avea numai un singur lucru—frumusețea. Sveltă, grațioasă, ca mesteacănul ăsta uite, un păr admirabil. Ca să nu rămie neînțeleasă pentru dumneta, mai adaog că era o ființă plină de cea mai contagioasă

veselie, de nepăsare și de acea ușurință inteligentă și frumoasă, care se observă numai la oamenii gânditori, curați la suflet, vioși. Mai poate fi vorbă aici de misticism, spiritism, dar al presimțirii, sau ceva analog? Ea ridea de toate astea.

Brișca doctorului se opri lângă o fintină. Judecătorul de instrucție și doctorul băură apă, se mai dezmoțiseră și așteptară până cînd vizitiul sfinși de adăpat caii.

— Ei, și de ce a murit acea damă? — întrebă doctorul, cînd trăsura se puse din nou în mișcare.

— A murit într'un chip ciudat. Intr'o bună zi intră la ea bărbatul și spune că n'ar strica, dacă s'ar vinde spre primăvară trăsura cea veche, dacă în locul ei s'ar cumpăra ceva mai nou și mai ușor, și că n'ar fi rău să se schimbe calul dela praștia din stînga, iar Bobcinschii (avea bărbatul un cal așa) să ia locul din mijloc.

Nevasta asculta și zise:

— Fă cum știi, mie mi-i tot una. În vară eu am să fiu la cimitir.

Bărbatul, se înțelege, strînge din umeri și zîmbește.

— Nu glumesc cîtuși de puțin,—zice femeia.—Îți declar serios că în curînd am să mor.

— Adecă cum în curînd?

— Indată după naștere. Nasc și mor.

Bărbatul nu dădu vorbelor astora nici o importanță. Nu credea în nici un fel de presimțire și, pe lângă astea, știa foarte bine că femeile gravide au obiceiul de a se deda la capricii și idei sumbre. Trecu o zi, și nevasta din nou—cu aceiași vorbă: că are să moară îndată după naștere; apoi în fiecare zi același lucru... Iar el rîde, o numește babă, ghicitoare isterică... Pentru ea moartea apropiată ajunsese o idee fixă. Cînd bărbatul n'o asculta, mergea la bucătărie și vorbea acolo despre moartea sa cu dădaca și cu bucătăreasa.

— Nu mi-a mai rămas mult de trăit, dădăcuță. Cum nasc, îndată mor. Nu mi-ar fi plăcut să mor așa de curînd, dar așa mi-i soarta, se vede.

Dădaca și bucătăreasa, se înțelege, îndată pe plîns. Se întîmpla de venea preuteasa, sau cucoana proprietarului: o ia într'un colț și hai să-și descarce sufletul—aceiași și aceiași, despre moartea apropiată. Vorbea serios, cu un zîmbet displăcut, cu o față chiar răutăcioasă, fără să admită obiecții. Ii plăcuse să se fie de mode,

să fie gătită ; acuma însă în vederea morții apropiate, lăasă totul și începu să umble murdară și neglijentă.

Nu mai citea, nu rîdea, nu visa în auz... Mai mult, plecă cu mătușă-sa la cimitir și-și alese un locușor pentru mormint, iar cu cinci zile înainte de moarte, își scrisese testamentul. Și nu uita, doctore, că toate astea se făceau într'o stare de sănătate neclintită, fără cea mai mică aluzie la vre-o boală, sau primejdie. O naștere e lucru al naibei, uneori fatal, dar la femeia despre care-ți vorbesc, totul mergea de minune, și lipsea cel mai mic motiv de îngrijorare. Bărbatu-său la urma urmelor se plictisi de toată istoria asta. Odată, nu știa cum, în timpul mesei, se supără și întrebă :

— Ascultă, Natașa, cînd are să vie un capăt prostiilor astora ?

— Nu-s prostii, eu vorbesc serios.

— Fleacuri ! Te-ași sfătui să încetezi cu prostiile, ca să nu-ți fie rușine mai apoi tot ție.

Dar iată că sosi și nașterea : bărbatul aduse din oraș pe moașa cea mai bună. Femeia era la prima naștere, dar totul se petrecu de minune. Cînd totul se sfîrși, lehuza vru să vadă pruncul. Se uită și zise :

— Ei, acuma pot să și mor.

Își luă ziua bună, închise ochii și peste o jumătate de cias își dete sufletul. Își păstră conștiința până în ultimul moment. Cel puțin, cînd în loc de apă îi dădură niște lapte, șopti încet :

— Dece mi-ați dat lapte în loc de apă ?

Așa comedie. Cum a prezis, așa a murit !

Judecătorul tăcu un răstimp, oftă și zise ;

— Iaca, explică-mi dece a murit. Te asigur pe cuvînt de onoare, că nu-i o invenție, ci fapt.

Reflectînd, doctorul se uită la cer.

— Ar fi trebuit să i se facă autopsia,—zise.

— La ce ?

— Spre a se afla cauza morții. Doar n'a murit din cauza prezicerii. După toate probabilitățile, s'a otrăvit ?

Judecătorul iute se întoarse cu fața spre doctor și, mijind din ochi, întrebă :

— Dar de unde ai ajuns la concluzia că s'a otrăvit ?

— Nu fac concluzii, ci presupun. Femeia trăia bine cu bărbatul ?

— Hm... nu tocmai. Neînțelegerile începură în curînd după nuntă. Fusese o înlănțuire așa, nenorocită, de împrejurări. Răposata găsi odată pe bărbatu-său cu o damă... De altfel l-a ertat în curînd.

— Dar ce-a fost mai înainte: trădarea bărbatului, sau apariția ideii despre moarte?

Judecătorul se uită fix la doctor,—parcă ar fi vrut să ghi-cească de ce îi pune asemenea întrebare.

— Dă-mi voe,—răspunse după o tăcere.—Dă-mi voe să-mi aduc aminte.

Judecătorul își luă pălăria și-și sterse fruntea.

— Da, da... a început să vorbească despre moarte anume în curînd după acea întîmplare. Da, da.

— Ei, iaca, vezi?... După toate probabilitățile femeia a hotărît să se otrăvească îndată, dar fiindcă probabil, nu vroia să-și omoare copilul, a amînat sinuciderea până după naștere.

— Cam greu de admis, cam greu... Cu neputință. Il ertase încă de atunci.

— L-a ertat îndată: înseamnă că s'a gîndit la ceva grav de tot. Femeile tinere nu iartă în curînd.

Judecătorul se sforță să zîmbească și, ca să-și ascundă emoția ușor de observat, începu să-și aprindă țigara.

— Cu greu, cu greu...—urmă.—Mie nici prin minte nu mi-a trecut ideia unei asemenea posibilități... Și apoi omul... nici nu-i chiar până la atîta de vinovat... A trădat ciudat nu știu cum, fără să vrea: a sosit acasă noaptea, cu chef... ar vrea parcă să mîngîie pe cineva, nevasta în poziție... iar aici, dracu s'o ia, îi ese în cale o damă, venită pentru trei zile, o muerușcă ușurică, proastă, urîtă. Asta nu se poate numi nici trădare. Nevasta așa a și luat-o... și în curînd l-a ertat; apoi despre asta nici nu s'a mai vorbit...

— Oamenii fără cauză nu mor,—zise doctorul.

— Așa-i, se înțelege, cu toate astea... nu pot admite să se fi otrăvit. Ciudat totuși că mie până azi nici prin minte nu mi-a trecut despre posibilitatea unei asemenea morți. Și nimeni nu s'a gîndit la asta! Toți au fost mirați că prezicerea s'a îndeplinit, dar o idee despre posibilitatea... unei asemenea morți era departe... Apoi e și cu neputință să se fi otrăvit! Nu!

Judecătorul de instrucție căzu pe gînduri. Gîndul la femeia moartă într'un chip așa de ciudat nu-l lasă nici în timpul autop-

siei. Scriind ceia ce-i dicta doctorul, mișca întunecat din sprincene și-și freca fruntea.

— Dar parcă există otrăvuri care să omoare într'un sfert de cias, încetul cu încetul și fără nici o durere?—întrebă pe doctor pe cînd acesta deschidea craniul.

— Da, există, de pildă morfina.

— Hm... ciudat... Mi-aduc aminte, ținea ea așa ceva... Dar cu greu !..

La întoarcere judecătorul avea un aer obosit, își mușca nervos mustățile și nu prea vorbea.

— Să mergem puțin pe jos,—rugă pe doctor,—M'am plictisit de stat locului.

Peste vro sută de pași, judecătorul slăbise cu totul,—parcă ar fi urcat un munte înalt ; se opri și, uifîndu-se la doctor cu niște ochi ciudați, beți parcă, zise :

— Doamne, dacă presupunerea dumitale e dreaptă, atunci... asta-i ceva crud, neomenos. S'a otrăvit pe ea, ca să pedepsească prin asta pe altul ! Dar era păcatul atît de mare ? O, Doamne ! Și la ce mi-ai dăruit această blăstămată idee, doctore ?

Strîngîndu-și cu desperare tîmplele, judecătorul urmă :

— Toate astea ți le-am povestit despre nevasta mea, despre mine... Bine, sînt vinovat, am insultat-o, dar oare e mai ușor să mori decît să erți ? Iată o logică în adevăr femeiască, o logică crudă, nemiloasă. O, era crudă... Acuma mi-aduc aminte ! Acuma pentru mine totu-i clar !

Vorbînd, judecătorul, cînd strîngea din umeri, cînd se lua de cap ; se așeza în trăsură, se dădea jos... Ideia sugerată de doctor parcă l-ar fi năucit, l-ar fi otrăvit ; își pierdu cumpătul, se istovi ; și cînd ajunse în tîrg, își luă ziua bună dela doctor, refuzînd să vie la masă, deși în ajun făgăduise că va dejuna la el.

(Traducere din rusește de A. Frunză)

A. Cehov

Un mare savant: Enrico Ferri

De curînd a încetat din viață criminalistul italian Enrico Ferri. O moarte subită a răpus pe acest mare savant în plină activitate științifică, atît de tînăr ca spirit, cu toată vîrsta sa înaintată. Doctrina și opera lui fac epocă în Istoria științei penale. Aparținînd acelei falange de criminaliști italieni, care au făcut ca Italia să fie considerată patria dreptului penal, Enrico Ferri prin spiritul și elocința sa amintește geniul vechei latinități, talentul sobru și precis al oratorului roman. În Istoria timpurilor moderne el trece, cu drept cuvînt, ca cel mai mare criminalist cunoscut pînă astăzi.

Nu am intenția să ilustrez incontestabila personalitate a profesorului Enrico Ferri, ca om de știință și mare orator. N'am nici intenția să fac un studiu adîncit sau critic asupra minunatei sale opere, adevărată enciclopedie de drept și știință criminală. Vreau numai să arăt în ce măsură doctrina și opera lui au contribuit la evoluția dreptului penal în genere și la aceia a legislației criminale în particular.

e * *

Sfîrșitul secolului al XIX-lea înseamnă o perioadă de luptă între școala clasică și noua școală pozitivă. Prima era o reacție împotriva ferocității și exceselor Evului Mediu. A doua o protestare împotriva exceselor opuse, a ineficienței sistemului represiv adoptat de dreptul pozitiv. Această ultimă școală propunea noi remedii, spre a se putea ajunge la o mai bună organizare a apărării sociale în contra plăgii crescînde a criminalității.

Școala clasică e datorită inițiativei lui Cezare Beccaria care, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea cerea îndulcirea tuturor pedepșelor și suprimarea multora din ele. Prin opera sa nemuritoare, tînărul Lombard, izbuti să sgudue conștiința publică arătînd care erau aspirațiile și sentimentele comune pentru reforma legilor și instituțiilor penale considerate ca barbare și neumane. După apariția cunoscutei sale lucrări „Dei Dèlitti e delle Pene“, ia ființă

școala clasică, impunând soluțiile ei tuturor legislațiilor. Acest curent științific a avut partizani iluștri în Italia, Franța, Germania și aiurea, partizani, care au colaborat la perfecționarea operei începute de Cezare Beccaria, făurind un sistem juridic complex ce și astăzi încă domină legislația, jurisprudența și opinia publică.

În cursul secolului al XIX-lea, și în urma mișcărilor științifice din această epocă, a luat naștere noua școală sub influența filosofiei pozitive. Inițiatorul acestui nou curent în știința penală e Cezare Lombroso care publică în 1876 „L'Uomo Delinquente” și creiază antropologia criminală. Convins de superioritatea metodei experimentale care dăduse atât de bune rezultate în domeniul altor științe, marele criminalist italian întrebunțează această metodă în cercetările sale. După teoria lui Lombroso, delictul e un fapt natural, produs de condițiile organismului împotriva căruia trebuiesc luate măsuri preventive într'un scop de apărare socială.

Dar dacă Lombroso a fost inițiatorul noii școli, Enrico Ferri este însă adevăratul ei fondator. Într'adevăr el a fost primul care a îmbrățișat întreaga problemă a criminalității și a invederat soluțiile ei sub prisma pozitivismului, creînd sociologia criminală. Dacă școala clasică a fost ilustrată de Cezare Beccaria și Francesco Carrara, unul reprezentînd scînteia iar celălalt lumina acestui curent științific, e tot atât de adevărat că școala pozitivistă e reprezentată de Cezare Lombroso, Garofalo și Enrico Ferri, acest din urmă cași Carrara fiind strălucirea, forța și splendoarea curentului pozitivist. Opera lui conține toată doctrina pozitivă, astfel că vorbind de școala novatoare înseamnă să vorbești de însăși opera lui Enrico Ferri.

În ce constă această doctrină și care sînt obiecțiunile aduse sistemului clasic? Doctrina poate fi rezumată în această dublă propoziție: lupta împotriva crimei trebuie înlocuită prin lupta împotriva criminalului; responsabilitatea legală trebuie substituită responsabilității penale. Delictul e o acțiune omenească care trebuie mai întăiu studiată ca fenomen natural în condițiile ei fizice, fiziologice și sociale; apoi din punct de vedere juridic. De aici rezultă că dreptul penal aparține prin principiile și mijloacele lui de cercetări, sociologiei; prin scopul și rezultatele lui științei juridice. Din această cauză dreptul criminal are ca științe preliminare: biologia, fiziologia, antropologia, statistica.

După doctrina pozitivă, delictul nu trebuie privit în mod abstract, ci concret, ca fiind fapta comisă de un om în anumit loc, la un anumit timp, în anume condiții. În loc de o regulă generală aplicabilă ori și căruia care a comis un delict, școala nouă recomandă o măsură individuală adaptată fiecărui caz concret. Pedepsa, sau ca să întrebunțăm un termen mai exact, măsura de apărare, nu trebuie considerată ca un mijloc de ispășire ci o măsură de prezervare. Personalitatea delicventului trebuie să fie principala preocupare a legiuitorului, iar nu infracțiunea, căci numai persoana cu caracterul ei vicios și pervers amenință ordinea soci-

ală, iar nici de cum delictul comis. Iată de ce infractorul trebuie să fie pus pe primul plan.

Marele cusur al școlăi clasice e că nu se ocupă decît de delict și pedeapsă, ignorînd aproape cu desăvîrșire pe delicvent. Această școală procedează pe cale de abstracție și generalizare. Ori delictul e fapta unui om. Înainte de a judeca fapta, trebuie cunoscut și judecat autorul ei. În aceasta constă toată revoluția adusă de școala pozitivă și de știința sociologiei criminale, după cum remarcă însuși Enrico Ferri, știința care studiază omul delicvent în condițiile de ambianță în care se naște, trăește, lucrează, se reproduce. A restrînge rolul judecătorului numai la delict pentru a doza pedeapsa, înseamnă a mutila realitatea omenească și a paraliza apărarea socială contra criminalității.

Noua școală care purcede de la filosofia pozitivă este rezultatul orientării moderne a gîndirii care după Galileu, Bacon și Descartes a urmat metoda observației. Inițiatorul a fost Cezare Lombroso, adevăratul fondator e Enrico Ferri. Primul a creat antropologia criminală, al doilea sociologia criminală, atribuind criminalității o triplă cauză: biologică, fizică și socială. Depășind limitele dreptului penal propriu zis, Enrico Ferri a studiat problema criminalității în toată amploarea ei. Spre deosebire de Lombroso, el a cercetat și partea juridică a chestiunii. Inspirîndu-se de științele precise, el construiește un tot coordonat și logic care constituie marele merit al sistemului său. Iată de ce Enrico Ferri este considerat drept teoreticianul și șeful școlăi pozitive.

Născut în anul 1856 la Benedetto Po (Montava), Enrico Ferri și-a făcut studiile secundare la liceul din Mantua unde filosoful Ardigo era profesor. A urmat dreptul la Universitatea din Bologna și teza de doctorat a preparat-o sub direcția profesorului Ellero, pe care mai tîrziu a publicat-o sub titlul de „La negazione del libero arbitrio e la teorica dell'imputabilità”. Francesco Carrara fiind profesor la Universitatea din Pisa, tînărul criminalist îi frecventă cursurile. Pe urmă se duse la Paris unde se ocupă de statistica criminalității în Franța. În 1880 publică lucrarea lui: „Studi sulla criminalità in Francia dal 1826 al 1878”. Întors în patrie urmează lucrările lui Lombroso la Turin și primește în 1879 „libera docenza” la Universitatea din Turin. Cu această ocazie pronunță faimosul discurs inaugural asupra cunoscutelor „Sostitutivi penali”. Nu mult după aceasta e numit profesor la Universitatea din Bologna spre a începe acolo un ciclu de prelegeri publicate apoi sub titlul: „Nuovi Orizzonti nel diritto e nella procedura penale”. Dela Bologna trece la Universitatea din Siena, apoi la cea din Piza iar în 1907 obține catedra de drept penal la Universitatea din Roma.

Activitatea științifică a lui Ferri e imensă. Opera lui se compune din mai mult de 30 de lucrări, dintre care unele sînt de știință pură iar altele de ordin juridic. A luat parte la aproape toate Congresele internaționale unde cu marea lui competență apăra soluțiile școlăi sale fiind întotdeauna temut de adversari. El este

acela care a fondat în 1891 cunoscuta revistă „Scuola Positiva“ rămânând până la sfârșitul vieții sale directorul acestei publicațiuni. Tot el a prezidat comisia pentru elaborarea proiectului de cod penal din 1921, care nu-i decît o sistematizare legislativă a doctrinei pozitive. La 73 de ani, după o activitate prodigioasă, moartea îl găsește lucrînd cu aceiași intensitate pentru apărarea doctrinei și admiterea soluțiunilor ei.

L-am auzit la Congresul dela Bruxelles, la conferința internațională dela Varșovia și la aceia de la Roma. Revăd și acum pe ilustrul savant, cu statura înaltă și capul încoronat de păr alb asemănător unui sfînt de Giotto. Incepe discursul cu o voce sonoră și clară. Toată lumea ascultă, căci maestrul vorbește. În liniștea adîncă vocea răsună mai tare, deslănțuind furtună de elocvență și valuri de erudiție. Argumentele se înlănțuiesc strict logic, convingerile sînt cîștigate. La Bruxelles, Varșovia și Roma sînt tot atîtea triumfuri pentru Enrico Ferri.

Doctrina pozitivă a lui Ferri e explicată în lucrarea sa intitulată „Sociologia criminale“ și sistemul său juridic e descris în ultima lui lucrare: „Principii di diritto criminale“ a cărei prim volum a apărut anul trecut.

În sociologia criminală, ilustrul criminalist îmbrățișază întreaga problemă a criminalității studiînd mijloacele de care dispune societatea spre a combate cu mai multă eficacitate crima. În această monumentală lucrare, Ferri critică cu severitate sistemul clasic al cărui fundament se bazează pe o ficțiune. Ceiace trebuiesc observate sînt faptele, realitatea omenească. Metoda școlii clasice care procedează prin abstracție și generalizare trebuie înlocuită prin metoda pozitivă sau experimentală. Științele morale și sociale, în special dreptul penal trebuiesc studiate după aceleași metode cași cele întrebuițate pentru științele naturale. Trebuie să se renunțe la sistemul care consideră delictul ca o entitate abstractă: ceiace interesează sînt faptele. Delicventul care în general e un anormal, trebuie în primul rînd examinat, iar nu infracțiunea comisă de el.

Delictul este cauzat de influența simultană a factorilor biologici, fizici și sociali. După rolul predominant al unuia sau altui factor, Ferri, distinge mai multe categorii de criminali și anume: criminalul nebun, criminalul de ocazie, criminalul din pasiune, criminalul din obicei.

În categoria criminalilor nebuni intră: alienatul, nebunul moral, epilepticul, idiotul, imbecilul etc., adică toți acei care au fost împinși la crimă de o boală mintală. Spre deosebire de școala clasică care exclude din domeniul dreptului penal pe toți acești indivizi, considerîndu-i iresponsabili, școala pozitivistă îi înglobează prevăzînd măsuri de tratament pentru ei.

Categoria criminalilor înăscuți cuprinde pe toți acei care au comis crima din cauza unor stigmatе congenitale. Sînt toți acei

anormali și degenerați cari nu pot deosebi o crimă de o acțiune onestă și asupra cărora pedeapsa n'are nici o influență.

Criminalii din obicei nu prezintă în general stigmatе antropologice; ei sînt profesioniști ai crimei. Mediul corupt în care au trăit, vicii neînfrinate, iată cauzele criminalității lor. Geneza crimei pentru această categorie e mai mult accidentală decît ereditară.

O a patra categorie cuprinde pe criminalii din pasiune, adică acei care, ducînd în genere, o viață cinstită, comit totuși delictul sub imperiul pasiunii. După exaltarea care i-a împins la crimă, ei regretă actul săvîrșit.

Ultima categorie e aceia a criminalilor de ocazie, care prezintă foarte puține stigmatе antropologice și care comit crima sub influența preponderentă a mediului social. Sînt indivizi cu caractere slabe sau lipsite de energie și care se pot îndrepta redevenind oameni cinstiți.

Grație studiului statisticelor criminale, Ferri constată preponderența factorului social în geneza crimei, și conchide la ineficacitatea pedepsei ca mijloc de apărare contra creșterii criminalității. Iată cauzele pentru care recomandă așa zîșii „Sostitutivi penale” sau echivalenții pedepsei. „Proposer ces equivalents de la peine revient en somme à dire ceci: il faut dans les dispositions legislatives (politiques, economiques civiles, administratives pénales), depuis les plus grandes institutions de la société jusqu'aux moindres détails de son existence, donner a l'organisation sociale une orientation telle, que l'activité humaine, au lieu d'être vainement menacée de repression, soit guidée sans cesse d'une manière indirecte dans des voies non criminelles et qu'un libre épanchement soit offert aux energies et aux besoins de l'individu, dont on heurtera le moins possible les tendances naturelles, à qui ou epargnera autant que possible les tentations et les occasions du délit”. După sistemul lui Ferri, prevențiunea ocupă un loc important în lupta contra criminalității. Spre deosebire de represiune care nu intervine decît după ce faptul a fost săvîrșit, metoda preventivă înlătură faptul, împiedecînd individul să devie criminal.

Fundamentul școalei clasice sprijinit pe teoria liberului arbitru nu e primit de pozitivști. Ferri e un mare adversar al acestei teorii. După el, liberul arbitru nu-i decît o iluzie subiectivă contrară regulei cauzalității generale și a celei a conservării energiei.

Acest liber arbitru, care constituie fundamentul responsabilității morale după școala clasică, nu poate servi de bază unui sistem penal rațional și util. Idei responsabilității penale, trebuie să-i substituim noțiunea apărării sociale.

Libertatea morală nu există. Criminalul este determinat de factori biologici, fizici și sociali. Din această cauză, trebuie să se fixeze o altă bază dreptului penal și să se renunțe la ideia de culpă. După Ferri funcțiunea pedepsei față de delicvent este independentă de orice considerație de libertate sau de culpabilitate

morală. Dreptul penal trebuie readus la caracterul lui primitiv de apărare socială, căci pedeapsa a fost dela început o simplă reacție de apărare a societății. Această reacție își găsește explicația în nevoia naturală a societății de a se apăra spre a-și asigura conservarea. Prin urmare responsabilitatea delicventului depinde numai de faptul că trăește în societate și deci trebuie să răspundă de violările legilor penale pe care le comite, de oarece din cauza nevoei de apărare socială, legile penale obligă în mod absolut pe toți cetățenii normali și anormali mai mult sau mai puțin periculoși.

Pedepsele sistemului represiv clasic rămân neputincioase, deci sancțiunile vor fi aplicate după o altă metodă. Vor fi variate în raport cu individul, cu actul săvârșit și cu societatea care reacționează. Sancțiunile sînt mijloace preventive, reparatorii, represive și eliminatoare. Criteriile de aplicare sînt : temibilitatea și puțința de adaptare a delicventului la mediul social. Categoria antropologică căreia aparține delicventul determină natura sacțiunii. Mijloacele represive temporare și mijloacele reparatorii sînt aplicate delicvenților ocazionali ori pasionali. Mijloacele eliminatorii vor fi destinate criminalilor nebuni și criminalilor înăscuți, cei mai periculoși din toți. Gradul de aplicare al sacțiunii este determinat în măsura în care actul e mai mult sau mai puțin anti-social (materialitatea faptului, motive determinante) și de calitatea mai mult sau mai puțin anti-socială a făptuitorului (caracterele antropologice ale delicventului și categoria căreia îi aparține).

Aspectul juridic al problemei criminalității a fost expus de Ferri în diferite publicații și în cursurile sale universitare, dar în special în ultima lui lucrare intitulată : „Principes de droit criminel“ care prezintă sistemul lui într'un tot coordonat și complex. Ur-mărind metoda pozitivă a observației și a realității omeneste, Enrico Ferri expune în primul volum al acestei lucrări noțiunile de drept penal din punctul de vedere al delicventului și al delictului. Sistemul său juridic se regăsește de altfel în proiectul de cod penal din 1921, elaborat de o comisie pe care el a prezidat-o. După acest proiect fundamentul represiunii consistă numai în pericolul pe care îl prezintă delicventul în urma delictului săvârșit. Delicventul este legalmente responsabil, independent de starea lui mintală. Criminalii alienați sînt deci clienți ai dreptului penal. Delictul justifică sacțiunea, dar nici de cum măsura acestei sacțiuni ; e numai condiția intervenției penale. Sacțiunea nu e măsurată după cuprinsul delictului, dar după gradul de „pericolosita“ al delicventului, așa că trebuie să se aibă în vedere faptul delictual însuși precum și modalitățile lui. Starea de recidivă este un alt simptom al gradului stării de pericol. Pe de altă parte această pericolosita depinde de categoria căreia aparține delicventul.

Conform sistemului lui Ferri starea de pericol, (pericolosita) a criminalului atrage două consecințe : temibilitatea mai mult sau mai puțin acuzată a delicventului și puțința de readaptare la viața socială. Prima se referă la poliția de siguranță și a doua la scupu-

rile practice ale justiției penale. Trebuie deci făcută o deosebire între starea de pericol social care constituie fundamentul juridic al măsurilor preventive și starea de pericol criminal care determină fundamentul juridic al responsabilității penale. „L'état de danger social porte en lui-même le danger du délit, l'état de danger criminel porte en lui la récidive. Il y a donc une évaluation préventive et une évaluation répressive de l'état de danger“. Funcția juridică a stării de pericol criminal, va fi de a adapta sancțiunea respresivă la persoana delicventului. Dacă această stare există prin simplul fapt că un delict a fost comis, totuși va depinde de probabilitățile de recidivă ale delicventului; probabilități ce vor urma să fie prevăzute în însăși legea, după diferitele categorii de criminali.

Un alt criteriu care poate servi de simptom mai mult sau mai puțin acuzat al pericolosității și deci ca mijloc de individualizare al pedepsei, este acela adus de motivele determinante ale actului săvârșit. Sancțiunile nu cuprind ideea pedepsei. Acelea care implică privarea libertății vor fi în totdeauna pe termen relativ și absolut nedeterminat. Scopul sancțiunii e de a elimina și vindeca. La fiecare categorie de criminali corespunde o serie de sancțiuni.

Din tot ceiace precede, rezultă că sancțiunea este aplicată din cauza stării periculoase a delicventului, dată la iveală de delictul comis, sancțiune care va fi apropiată gradului de stare de pericol.

* * *

Vom încerca acum să examinăm pe scurt în ce măsură doctrina și opera lui Enrico Ferri au contribuit la evoluția dreptului penal în general și la aceia a legislației criminale în particular. Și nu se poate vorbi de acest aport care a alimentat atât de profund doctrina pozitivă fără să vorbești de însăși această doctrină. Elevi și partizani numeroși criminaliști au secundat sau complectat pe maestru în opera sa constructivă.

Meritul incontestabil al școalei pozitive este că a conceput și dezvoltat studiul naturii delicventului, lăsînd la o parte sistemul unilateral al școalei clasice care nu studia decât delictul. Marele defect al acesteia din urmă, este că a procedat pe cale de abstracție și generalizare. A considerat pe delicvent ca pe o făptură abstractă și delictul ca o formulă juridică. În urma influenței școalei pozitive, cercetările limitate înainte numai la drept, s'au orientat spre fapte pentru a le examina în întreaga lor realitate. Studiînd delicventul, făptură vie și activă, s'au ajuns să se cerceteze mai adînc cauzele criminalității și remediile posibile. O nouă știință creată de Enrico Ferri a apărut anume: sociologia criminală. El studia mijloacele de care dispune societatea pentru a combate cu mai mult succes criminalitatea. Deci problema s'a pus pe o bază experimentală mai largă care pretindea noi cercetări.

În urma acestor numeroase cercetări s'a ajuns să se recunoască trebuința de a adăuga pe lângă pedeapsă, alte mijloace de combatere ale criminalității.

Grație școlii pozitive și în special grație lui Enrico Ferri, știința modernă ține însfîrșit sama de varietatea naturii umane, pentru a distinge mai multe categorii de delicvenți. Acesta e un punct cîștigat azi, și anume că în masa criminalilor există oarecare indivizi care prezintă anomalii diverse care îi distinge de tipul omului normal și că degenerescența, stigmatul ereditare, etc., sînt una din cauzele criminalității.

Școala pozitivă a avut o influență hotărîtoare asupra evoluției dreptului penal. Ea a determinat noi curente mai mult sau mai puțin pozitivistice s'au clasice pentru ca să impună legislațiilor născînd sistemul eclectic. Terza Scuola, școala din Lion, grupul Uniunii Internaționale, s'au ivit din lupta dintre doctrina tradițională și doctrina nouă. Terza scuola samănă mai mult cu școala pozitivă. Fără să admită liberul arbitru, respinge ideea criminalului tip și a criminalului înăscut, atribuind criminalității o cauză aproape exclusivă de influență socială. Păstrînd distincția între responsabili și iresponsabili, între pedeapsă și măsură de siguranță, terza scuola admite o largă aplicare a echivalenței pedepselor.

Ideile lui Ferri și ale școlii lui au găsit partizani dincolo de frontierele Italiei. Astfel a luat naștere școala din Lion în Franța, foarte apropiată de terza scuola prin caracterul ei sociologic. Pe de altă parte Uniunea Internațională de drept penal fondată de Litz, Prins și Von Hamel adoptă unele din ideile pozitiviștilor cîrînd studierea delictului nu numai din punct de vedere juridic, dar și din punct de vedere sociologic.

În urma acestor noi curente, izvorite din lupta între școala clasică și școala pozitivistă la sfîrșitul veacului al XIX-lea, dreptul penal a evoluat spre noi orizonturi. Începutul veacului al XIX-lea înseamnă o apropiere în idei și mersul general al acestei tendințe se găsește consacrată în chip legislativ în noile proiecte de cod penal.

Unul din marile merite ale lui Ferri este că a atras atenția asupra importanței prevenției. Grație teoriei lui asupra echivalenței pedepselor, cîmpul de cercetare al criminaliștilor, limitat înainte numai la represiunea penală, a fost mult lărgit spre a cuprinde și pe cel al prevenției. Aceasta din urmă găsi aplicările în studiile criminalității juvenile. Toți acei care s'au ocupat de această problemă, și-au dat sama de superioritatea metodei preventive asupra delicvenților minori. Datorită acestui lucru, tinerimea nu mai intră astăzi în domeniul represiunii, ci în acel al prevenției unde se practică măsuri de educație; școala de reformă e substituită închisorei ordinare. Pe de altă parte asistența ocupă un loc din ce în ce mai mare în dreptul penal. Însfîrșit marele triumf al lui Ferri și al școlii lui constă în acceptarea unei organizări speciale și strict juridică a măsurilor de siguranță în toate proiectele actuale de codificare.

Din cauza imperfecției pedepsei, legislatorul de după războiu întrebunțează sancțiuni de natură să asigure prevenția individuală, prevenție ce are ca scop principal protecția societății împotriva stării periculoase a delicventului, al cărui delict constituie simptomul, și care-i permite să fie supus la un tratament medical, ca să fie ori amendat ori eliminat. Proiectele actuale de codificare au adoptat un sistem dualist de luptă contra criminalității, întrebunțind mai întâiu pedeapsa ca mijloc necesar pentru a satisface nevoile morale și exigențele prevenției colective, în al doilea rînd, măsurile de siguranță pentru exigențele prevenției individuale. Noua orientare a legislației, consacrată definitiv de conferința din Roma este datorită insistențelor lui Ferri și școalei lui cu privire la starea periculoasă a delicventului, orientare care pune o pecetie nouă în istoria legislației criminale.

Toate recente proiecte țin samă de natura mai mult sau mai puțin periculoasă a delicventului, de elementul „pericolosita”. Articolul 204 din proiectul Rocco, adoptat de conferința dela Roma este proba cea mai bună. Potrivit acestui articol măsurile de siguranță sînt aplicate după ce în prealabil s'a constatat starea de pericol ce o prezintă acel ce a comis faptul, iar un al doilea paragraf dispune să se considere ca special periculoasă persoana care, odată fapta comisă, ar mai putea comite altele prevăzute de lege ca infracțiuni.

Potrivit doctrinei pozitive, și în special doctrinei lui Ferri, multe legi au fost elaborate în spiritul acesteia în mai toate țările din Europa și America. Multe din reformele propuse de școala nouă au fost realizate. Legislatorul se îndreaptă azi spre o concepție mai reală și toate proiectele actuale de codificare au pecetia pozitivistă. Cu toate că responsabilitatea morală este încă la baza sistemului adoptat de marea majoritate a celor care au conceput aceste proiecte, totuși ei țin samă la fixarea pedepsei și de persoana delicventului, nu numai de actul comis. Se organizează metodic măsurile de siguranță în codul penal, se admite iertarea juridică și măsurile educative pentru minori etc....

E de remarcant că proiectul Rocco admite chiar existența delicventului după tendințele instinctive, adică criminalul născut al lui Ferri, și care a fost descoperit și studiat de Lombroso.

O realizare aproape completă a ideilor lui Ferri și a sistemului școalei pozitive se găsește în codul penal din 1927 al Rusiei și în proiectul de cod penal din 1926 al Republicii Cuba. Aceste două coduri admit principiul responsabilității legale pentru toți criminalii, independent de starea lor fizico-psihică. Măsura de apărare socială este adaptată persoanei condamnatului, după starea de pericol și după puțința sa de readaptare la viața socială; se merge dela izolare pe timp nedeterminat, până la iertare judiciară.

Din cele ce preced se poate conchide că activitatea lui Ferri și a școalei lui au contribuit considerabil la evoluția legislației criminale. Sub influența doctrinei sale și a partizanilor săi, se poate

constata pe de o parte că în codurile penale recente precum și în toate proiectele s'a renunțat la principiul după care pedeapsa este proporțională cu delictul, fără a se ține samă de criminal. Pe de altă parte toate proiectele actuale de codificare admit măsura de siguranță alături de pedeapsă spre a forma frontul dualist al luptei contra criminalității. Insfârșit unele coduri (codul Rusesc și proiectul de cod din Cuba) stabilesc principiul responsabilității legale după exemplul proiectului Ferri din 1921.

Iată răsplata lui Ferri după cincizeci de ani de luptă și creație. Doctrina și opera lui au contribuit nu numai la o mai bună organizare a apărării sociale în lupta contra criminalității, dar a evitat și multe dureri și multe erori. Ideile lui depășind Alpii au găsit aiurea un răsunset puternic revoluționând legislația penală.

Mare savant, om genial, Ferri a fost un binefăcător al omenirii. El rămîne un apostol al gândirii.

Ioan Rădulescu

Porunca a zecea

(Fragment)

Nu fără aprigă luptă sufletească, se hotărîse Dincă Țepeluș să ceară direcția liceului. Cîntărise mult toate foloasele și toate primejdiile, toate „puncturile de vedere“ ale camaradului Pamfilie, și ajunsese la convingerea că n'avea în cotro. Pasul pe care trebuia să-l facă îi era impus de îndatoririle lui de părinte și de soț, de datoria cătră el însuși, cătră viitorul lui. Nu-i mai puțin adevărat că îndemnurile tovarășei de viață i-au dat mult ghes chiar de cit imboldurile proprii lui inimi.

— Toată lumea dă înainte—îi toca Margò toată ziua—numai tu trăești ca un mormoloc. Viața se face din an în an mai grea, copiii cresc, și noi stăm pe loc. Un pas înainte n'ai mai făcut. Ne năpădesc nevoile din toate părțile și tu, din ce-ai apucat nu vrei să mai ieși. Catedra, Fofezea și Ristache din răscrucea Tupilaților; asta e toată lumea ta. Crezi că cu astea o să-ți procopsești copiii? De mine nu mai zic nimic, c'a ajuns și una ca Brăcăceasca, să se uite de sus la mine, că de, bărbat'su e director! Cînd o știu cine era, cînd ținea tat'su gheretă'n piață: „trei coturi la un franc, stambă nouă, marfă de Lipsca, poftiți conită!“ Și acum, nu-i mai dai de nas nici un prăjina din balconu prefecturii!

De cite ori își făcea Dincă socoteala vieții, găsea că nevastă-sa are dreptate.

Zece ani se scursese de cînd debarcase în tirgul ăsta, proaspăt profesor, cu iluzii multe și cu planuri mari. „Du-te, băete, într'o provincie mică, il sfătuisse un coleg bătrîn. Ești cineva acolo. Făci o partidă bună, te'nvîrtești nițeluș cu politica, te alegi deputat, câteva lovituri bune și, ai încălecat pe măgar“... L-a ascultat pe acest prooroc de nenorocire și s'angropat în tirgușorul ăsta. Ce i-a folosit licența trecută „magna cum laude“, examenul de capacitate în care reușise al treilea pe toată țara? La dreptul vorbind, i s'ar fi convenit, după părerea tuturor, să fie cel dintăiu. I-au luat

însă locul cei ce nu se deslipiseră un moment de profesorul lor, care era și președintele comisiei, îi făcuseră gardă, îl tămfiaseră, îi injuraseră adversarii și fuseseră nelipsiți din cenaclul în care se categoriseau meritele, se decretau talentele și se înmormintau reputațiile supărătoare. Izolat de centru și nefăcînd parte din cenaclul profesorului, trebuia să fie mulțumit că a fost clasificat și al treilea, în urma celor doi ciraci favoriți. A rămas deci profesor de provincie. An cu an s'a înfundat tot mai adînc. Își tira sufletul în viața ei copleșitoare cu aceiași greutate cu care-și tira galoșii prin noroiul lipicios al străzilor. Se însurase cu fata gazdei la care ședea cu cameră mobilată și-și adăogase o sărăcie nouă la cea veche. Au venit copiii și și-a adăogat alte două ghiulele de picioare. Unde sînt planurile pe care și le făurise cînd își aruncase ancora în acel port necunoscut?

Cînd nevoile școlai și cicăleala lui Margò îi dădeau pace, Dincă rămînea dus pe gînduri. De cîte ori noaptea, la lampă, cînd toți ai casei dormeau, creionul roșu i-a căzut pe vraful de caete, în care trebuia să cetească, în zeci și sute de variante, aceiași plictisitoare temă, în care chiar varietatea prostiei devine monotonă! Gîndurile-i sboară dela „Triumful libertății religioase subț Henric al patrulea“, la naufragiul iluziilor vieții lui. E un timid; de aceia și-a ales cariera profesorului. E o carieră sigură. Totdeauna i-a fost frică de ceiace l-ar putea scoate din automatismul ocupației lui și l-ar pune în fața unei situații noi, în care i-ar trebui inițiativă și hotărîre. La început, i-a plăcut și l-a atras viața de profesor, cu munca ei ordonată, aproape ritmică. Apoi a început să-l plictisească. Privea pendula din perete, cu limba care se mișcă mereu dela dreapta spre stînga și dela stînga la dreapta, azi ca și ieri, mîne cași azi, și mereu, tot așa. Ce rol important are ceasornicul în serviciul profesorului și ce asemănare în munca lor! Tic-tac, tic-tac, tic-tac, azi cași ieri, mîne cași azi...

A încercat să intre în „societate“. L-a desgustat politica pe care o învîrtesc cîțiva avocați guralivi și cîțiva moșieri lacomi și grosolani. Și apoi, însurătoarea pe care o făcuse, considerată de lumea „bună“ a orașului ca o prostie, l-a izolat. Sindrofiile îl plictiseau. De jocul de cărți se ferea. Apoi Margò nu vroia să iasă în lume îmbrăcată mai prost decît celelalte cucoane. N'adusesese zestre ca să aibă pretenții. Își dădea samă că lea fa lui bărbatu-său, singurul lor izvor de venituri, nu e îndestulătoare ca să-și ție rangul sau „grantul“, și se mulțumea să-și arăte amărăciunea:

— Nu știi, zău, de unde găsesc bani bărbații lor, de le fac toate gusturile. Că nici moșii dela părinți n'au moștenit, nici carte mai multă n'au învățat, nici nu dau pe brînci cu munca. Vorba e, că știu cum să se învirtească.

Iarna, ocoala cafeneaua: nu-i plăceau fumul și amestecătura. Din cînd în cînd, la ieșirea dela școală, se încurca la o partidă de table la „clubul mixt, civilo-militar“, pe plata consumației: două marghilomanuri cu rom pentru jucători și cîte o turcească

mică pentru chibiți. Niciodată n'o prelungea peste șapte sara.

Încetul cu încetul se lăsase și de cefit. Prepararea lecțiilor nu-i pretindea o efortare prea mare. În cei dintâi ani de dăscălie, simțise nevoie să cetească pentru a doua zi. Apoi, repetarea, an de an, a aceluiași lucruri îl adusesse la automatismul profesional. Pornit pe această pantă, scoborise la un fel de apatie intelectuală, sporită de neputința de a-și cumpăra cărți nouă. Biblioteca liceului, alcătuită din cărți vechi, desperechiate, produsul daniei câtorva bogătași locali, doritori a-și veșnici numele pe frontonul dulapurilor cu cărți, nu putea alimenta, cu atât mai puțin, stimula, dorința de citire a unui om cult. Așa că, în cele din urmă, ajunsese să-și reducă hrana intelectuală numai la lectura ziarelor. Sosirea poștei era evenimentul cel mai important al zilei și ora a treia de dimineață, care urma recreației în care se distribuia poșta, era totdeauna sacrificată pe jumătate, din cauza lăcomiei cu care se sorbeau „Ultimele informațiuni”.

Singura rază de lumină care-i învoioșa viața, începea să lucească odată cu ivirea mugurilor de primăvară. Era „escapada” de sară la hănișorul lui Ristache, din răscrucea Tupilașilor. Două ceasuri de fericire. Noroc că găsise și un tovarăș bun în neica Pamfilie Fogezea, maestrul de muzică. Ce grădină de om, cu sufletul călit de necazuri, simplu și nepretențios, era bunul Pamfilie. Un filosof optimist, care găsise potecuța pe care se putea strecura printre mărăcinișurile vieții.

„Escapada”, cum își botezaseră nevinovata lor plăcere, le dăruia amândorora o clipă de evadare din proza plicticoasă a vieții. Pentru Dincă, era farmecul drumului prin zăvoii Găiceniei, când fraged subțiră seva tinereții de primăvară, când bogat, tufos și încercit în serile de vară, când melancolic, sub culorile galbene-aurii ale toamnei, era priveliștea largă ce se deschidea ochilor de pe pridvorul lui Ristache, amurgul care se lăsa încetșor, estompînd cîmpul înecat de aburii ce se înălțau din oglinda fugătoare a Găiceniei până când, tot urcînd, ajungeau sus, la orizont și învăluiau dealurile Durcenilor. Pentru neica Pamfilie erau două ceasuri scăpate de tirania Vetuței; era aiasma lui Ristache variată și ea în aspecte, mulțumind în tot felul simțurile, fie că lua culoarea rubiniului, fie aroma tămîiosului, când amăreala pelinașului. Și parcă era de două ori mai dulce când, venindu-i rîndul la plată, din două în două ședințe, datoria era plătită din depozitul secret încredințat în păstrarea prietinelui Dincă, rupt din ghiarele de căp-căună ale sgrîptoroaicei.

Dela o vreme, Dincă trebui să-și mărturisească că, totuși, trebuie să încerce ceva nou. Prea se lăsau mereu la fund. Să dea din mîni, ca să mai iasă la lumină. Margò avea dreptate. Gospodăria mergea greu. Gonzălvică, băiatul cel mare, era de un an în școală. Fetița, Sophonisbe, intră abia în toamna asta în clasa întâia primară, dar era o strașnică distrugătoare de jucării, de ghete, de șorțuri și de cărți. Chiria casei, creștea regulat din an în an.

Servitoarele, niște proaste dela țară, începeau și ele să scoată coarne și să aibă pretenții de leafă; nu le ajungea, ca până acum, îmbrăcămintea și hrana.

Trebuia făcut ceva de sporit veniturile și de ușurat sarcinile.

Cîte discuții între Dincă și Margô, seara, după culcarea copiilor! Au examinat rînd pe rînd toate perspectivele și toate soluțiile cu puțință.

Nădejdea în „ameliorarea situației materiale a corpului didactic“ a fost cea dintăiu dată la o parte. Nu era serioasă. Păcat de timpul cheltuit cu socoteala cotelor, coeficienților, curbelor. Știa Dincă ce însemnează toate campaniile al căror semnal li se dădea dela „centru“: rachete luminoase, înșelătoare, care uluiau ochii naivilor dela „secțiunile“ din provincie. Și, după o răpăială sgomotoasă, totul reindra în întuneric și liniște. Cîteva ecouri tîrzii veneau să explice eșecul. Un inspector nou numit, o candidatură neașteptată la deputăție, susținută de guvern, iar „Societatea Didactică“ anunța un nou președinte, ridicat pe scuturi ca să reîn-ceapă campania compromisă. Și iar manifeste, și iar memorii, iar congrese anunțate, și noi calcule pornite pe alte baze, cu alte cote, cu alți coeficienți, cu alte curbe.

Dincă clătina din cap sceptic:

— O să se isprăvească și campania asta ca și cealaltă. Președintele nou o să treacă în locul inspectorului vechiu, inspectorului o să-i pue guvernul candidatura, iar deputatul o să treacă la președinția „Societății“ spre a da un impuls nou mișcării, care, „domnilor colegi, trebuie să fie scoasă din făgașul politicei de partid, spre a face o singură politică, aceia a dăscălimii“. Bine zice Constanțiu, de filosofie: „ai noștri, dela centru, din capul mișcării, ameliorează situația materială a corpului didactic, începînd cu a lor înșiși“; iar Bucșanu: „dacă nu pot s'o facă pentru toată lumea, trebuie s'o facă cel puțin pentru ei, cu titlul de experiență“! Hai, Margô dragă, să-i lăsăm în plata Domnului și să vedem de altceva mai serios...

Să scrie manuale didactice? Greu de pătruns în piața didactică. A pierdut contactul cu colegii, de cînd s'a înfundat în colțul ăsta de provincie. Și'n afacerea asta e o concurență aprigă; nu-i chip să lupți cu grangurii cei mari dela capitală. Cum o să disloci, tu, biet uitat dintr'un tîrgușor, pe atîția oameni cu nume cunoscute, care de ani de zile s'au înfipt în școale? Muncă grea de pomană, și-ți mai faci și dușmani, așa, pe gratis, pe cei împotriva cărora te ridici concurent.

Lecții particulare? Nu se prea găsesc în orașele mici. Pe urmă, e profesor de o materie ușoară, pe care și cei mai proști o'nvață de-a dreptul din carte, fără ajutoare. Doar colegii dela matematici și dela franceză mai saltă ceva. Nu poate să facă, ce face Ciupală, profesorul de romină, care, cînd ochește pe unul mai slăbuț, dar copil de oameni chiaburi, nu-l mai slăbește din note rele, până nu vine părintele să-l roage să-i dea ceva meditații

acasă, „că poate c'o prinde băiatul mai bine, că prost nu e, dar se intimidează de domni profesori“.

Intr'o zi, Ciupală îi făcuse propunerea să deschidă împreună un institut privat. Găsise pe chilipir o casă mare, care se potrivea pentru un pension. Cît i-a bătut capul! Țepeluș trebuia să ia direcția de studii; Ciupală răminea cu recrutarea, cu ciorba și cu învîrteala. Nu i-a convenit. Oricum, tot trebuia ceva capital pentru instalații. De unde să-l iei? Erai sigur că rentează? Tîrg mic, regiune săracă... Pe urmă, știa el ce însemnează institut particular. Să fii la chereumul colegilor, ca să nu-ți faci mizerii. Să te faci samsar de promovări, să te bagi slugă la toți leneșii și nevolnicii, care înțeleg să te plătească, nu pentru patul pe care li-l închiriezi și pentru fasolea cu care-i îndopi, dar pentru notele pe care trebuie să le capeți cu sărut-mîna pe la colegi. Nu. Asta nu e pentru el. E sărac, dar mîndru și cînstit.

Tot găsind soluțiile, cîntărindu-le și eliminîndu-le, le-a scăpărat într'o sară gîndul că, poate, n'ar fi tocmai rea direcția liceului: casă gratis, scapi de chirie și de mutat, lemne, servitori. De cînd le-a dat ideea asta prin cap, coana Margò nu-l mai slăbește. În fiecare zi găsește argumente noi și perspective ademenitoare. Coana Margò e gospodină; latura economică nu poate s'o lase indiferentă.

— Ce, crezi că Brăcăceasca ține casa cu leafa lui bărbat'su? Asta s'o crează Mutu...

— De ce vorbești așa pe socoteala oamenilor? Eu îl cred pe Brăcăcescu om cînstit...

— Parcă eu spun altfel? Dar el ia pe „nu știu, n'am văzut“ în brațe. Și ea se'nvrîrtește. N'am nimic ce zice. Bravo ei, femei deșteaptă! Crezi că vine cineva dela țară cu mîna goală? Ai văzut ce au în curte? Grădină zoologică, nu altceva! Treceam alaltăeri cu Iconomoia — zice, hai dragă, așa, de-o parigorie, să-i numărăm curcile, zice. Știi cîte am numărat: douăzeci și una! C'o fi fost una, două mai multe ori mai puține, n'are aface, că nu stăteau înțepenite ca la muzău, că se tot roteau și vre-o trei curcani printre ele...

— Le-or fi crescut ei...

— Te pomenești că le-or fi scos pe toate dela cloșcă, hai? Și porcii, tot așa? Are patru. A infectat toată Vovidenia. Că zicea Iconomoia — dată naibii, de n'are păreche:— unde se găsește cineva să-i tragă o anonimă la Minister, zice, să trimeată ministrul pe inspectorul ăl mai turbat, zice, să dea nișel cu nasul prin porcăria și curcănăria Brăcăceaschii, zice.

— N'ai dreptate, îți repet, Brăcăcescu e om cînstit. O fi avînd el alte cusururi, dar de cînstit, e cînstit.

— Parcă eu spui altfel? Dar, mă rog, ai putea să-mi spui și mie, ce e aia, cînstite?

— Cum, ce fel de întrebare e asta?

— Da, da, te rog să-mi spui...

— Cinste e... e... cînd ești onest...
 — Vezi că nu știi? Stăi, să-ți spun eu. Cinstea nu e nimic, un cuvînt cu care deșteptii închid gura proștilor.
 — Stai nițel, dragă E... e o definiție latinească: „*honeste vivere*...

— Nu pricep latinește.
 Mai sigur de el, Dincă exclamă:
 — *Alterum non laedere*...
 — Mofturi latinești. Or fi fost bune prin romanele din foițele jurnalelor latinești...

Dincă sffrșește triumfător:
 — *Suum cuique tribuere!*
 — Prostii, prostii! Ești un prost. Oamenii deștepti profită. Numai proștii au scrupuluri. Și cînd mor, lumea își bate joc de ei. Zice: „a trăit ca un prost și a murit ca un dobitoc“. Parcă după moarte o să-ți ridice statue! Uite, ăi care știu să se învîrtească, ce bine le merge! Ai văzut astă vară, la băi la Sălcuța? Noi am scos cel din urmă ban, închelbărit din economie, ca să plătim cămăruța din păduchernița de otel, pe cînd Vatășoiu, inspectorul dela Minister, se lăfăia pe gratis în trei saloane ale direcției școalei primare, plus de asta cite și mai cite alișverișuri. Ba și-a cărat și toate neamurile la vilegiatură, chilipir pe avutul statului. I-a cerut cineva socoteală? A zis cineva că nu e cinstit? Ba mi se pare că tu cel dintăiu, cînd treceai, cu copiii de mînă și cu mine după voi, pe dinaintea casei unde-și sorbea cafeaua, ca un bei pe pridvor, îți luai pălăria la el până la pămînt.

Dincă nu se dădea învins. Recunoștea că nevastă-sa „cam“ avea uneori dreptate. Dar se răsvrătea și isbucnea:

— Bine, hai să fie așa cum zici tu. Dar chiar dacă sînt oameni necorecți ori abuzivi, nu e un cuvînt să fiu și eu la fel. Dacă toți fură, eu vreau să rămîn curat...

Și discuțiunea se înțepenea la punctul mort. Cei doi adversari rămîneau pe pozițiile lor. Dincă, mai pașnic, schimba discuția, ori pleca.

Dar practica Margò avea mai multe săgeți în tolbă, și mai multe coarde la lira măestrită a argumentelor ei. Direcția liceului mai aducea și considerație socială. Nu era lucru de lepădat să faci parte din elita orașului. Să te salute toată lumea. Să-și dea cu coatele cînd intri undeva: „Uite directoreasa! Să crape de ciudă prietenele cînd or vedea-o în rîndul întăiu. Să-i mai vie nițel și rîndul ei, că prea s'a obișnuit Brăcăceasca, parc'ar fi căzut din cer, moț în fruntea frunților. La tedeumurile dela catedrală, cine-și face loc între nevasta colonelului și prefectoreasa? Brăcăceasca! La zece Mai, pe cine vezi filfiind cu batista din capul scării prefecturii, cînd trece regimentul de cavalerie? Pe cine? Pe Brăcăceasca! La împărțirea premiilor, cine se îndeasă să pue cununițele pe capul elevilor premianți? Tot Brăcăceasca. Astă vară, cînd a venit domnul Iorga dela București să ție conferință pentru Liga

Culturală, cine s'a repezit la gară, mai mai să-i vîre omului buchetu'n barbă? Poffim întrebare! Brăcăceasca... Dar n'o mai fi, soro, și alta care să merite să primească lumea, decît ea? N'or fi ele și altele cu bărbați mai învățați?

Argumentele astea nu prea-l încălzesc pe Dincă Țepeluș. Nu că nu i-ar plăcea să-și vadă nevasta fericită. Ține la ea și bucuria ei s'ar răsfrînge și în sufletul lui. Dar trebuie să-și mărturisească cu sinceritate, că lui nu-i plac rolurile prea în vază. Cînd simte că se pironesc prea mult ochii lumii asupra lui, își pierde cumpătul și se zăpăcește. El e obișnuit să aibă în față numai ochi cumînți și sfioși de copii. Cînd e în lume, între oameni mari, caută totdeauna locuri mai ferite, se ține prin colțuri, pe la spatele celorlalți. Director, însemnează relații oficiale, obligații, vizite, discursuri, redingotă și frac. Însemnează să-și schimbe felul de viață, să părăsească tot ce-i făcea fericirea ceasurilor lui libere. Aceasta, pentru atitudinii studiate, pentru roluri de actor. A, nu! El s'a obișnuit cu plăcerile lui nevinovate. Pentru nimica în lume n'ar renunța el la priveștiile amurgurilor de sară, cînd, de subt umbrarul lui Ristache, vede cum întunerecul se lasă încetîșor pe dealul Durcenilor, până ce luna se ivește pe după plopii cantonului de pe linie. Ce frumos e drumul la înapoere prin zăvoiul Găiceanii, pe poteca care șerpuește printre arinii bătrîni și sălcile scorboroase! Cu cîtă duioșie și blîndețe dă la o parte piedicile pe care i le întinde în cale zăvoiul, tufele de busuioceasă care-și spînzură ciorchinele de flori roșii, luminițele ce-și înalță elegante spicele de floricele galbene, parc'ar vrea să se hîrjonească cu el, să-i ascundă cărarea, să-l încurce în mrejele lor drăgăstoase...

— Nu, draga mea, i-a spus el într'o sară lui Margò, după discuția obișnuită urmată, cu argumente blînde de o parte, cu replici tăioase, de cealaltă. Nu pot să fac una ca asta. Ar fi o faptă rea. Brăcăcescu are și el nevoile lui. Ție ți-ar plăcea, să fim noi în locul lui, să ne sape altcineva?

S'au certat rău în seara aceia. Adică, nevasta i-a aruncat în față toate ocările. L-a făcut om laș, soț inuman și părinte denaturat. S'au culcat supărați. Coana Margò i-a întors spatele și a dormit toată noaptea cu fața la părete. Dincă n'a închis ochii până dimineața. Și-a făcut curaj. S'a acuzat de călcarea datoriiilor lui de părinte. Și-a imputat că jertfește viitorul copiilor pentru comoditatea traiului lui, pentru plăcerile lui egoiste. A căutat să se convingă că e un maniac și un vițios, și că ce face el e o rușine și un păcat contra familiei, contra societății, contra învățămîntului și a țării, cătră care are datorii.

Și mai important decît toate astea, nu mai era chip de-acum să dea înapoi. A avut nesocotînța să arunce piatra; trebuie s'o scoată tot el. Altfel ar însemna să aibă ceartă în casă toată ziua.

S'a decis. Va cere direcția.

Constantin Kirițescu

X EMINESCU

Note asupra versului

În evoluția lui Eminescu dela 1870 până la 1883, se disting două faze: întâia până la 1879, a doua de aici încolo ¹. Primul caracter vizibil pentru toată lumea, —fiindcă e cel mai superficial—este imperfecțiunea formei (cu privire la limbă și la versificație) în faza întâia și desăvârșirea ei în faza a doua. Dar deosebirea dintre aceste faze e mult mai profundă.

În faza întâia, deși concluzia poeziilor cu caracter filozofic și social este pesimistă, Eminescu face totuși concesii concepției contrare, dindu-i oarecum cuvîntul, punînd problema vieții și din punct de vedere optimist. Aceste poezii se înșiră între *Mureșanu* (poezie din 1869, nepublicată de el), în care, cum spune într'o notă adăogată mai târziu, nu era „rănit încă de îndoială“, și *Rugăciunea unui Dac* din 1879, prima poezie unde optimismul nu mai are cuvînt.

În *Epigonii* Eminescu cîntă idealismul optimist al generației anterioare—idealism filozofic și social,—și apoi, silit oarecum de evidență și cu regret, se declară pesimist.

În *Mortua est*, chiar în *Mortua est*, pe care, cum am spus de atîtea ori, o cred mai mult o „compoziție“ retorică și exagerată în pesimismul ei, Eminescu ezită între „A fi sau a nu fi“.

În *Inger și Demon* idealizează pe revoluționarul optimist, apoi constată că visul lui este irealizabil—și înainte de moarte „Ingerul“ îl împacă pe „Demon“ prin amor.

¹ La 1879, Eminescu are treizeci de ani, culmea—„amiază“—vieții. Pe de altă parte, redactor de doi ani la *Timpul*, în București,—împrejurările vieții sale sînt cu totul deosebite de cele de altă dată.

În *Împărat și proletar* Eminescu scrie câteva pagini de admirabilă poezie revoluționară— și apoi dă cuvîntul împăratului, care constată iremediabila mizerie a omenirii.

Prima poezie, în care atitudinea optimistă e absentă, este *Rugăciunea unui Dac* din Septembrie 1879. (Și fiindcă, pentru ușurința discuțiilor ce urmează, trebuie să fixăm, fie și cam arbitrar, începutul fazei a doua, începutul îl va forma această „Rugăciune“).

Atitudinea optimistă va fi absentă de aici încolo în toate poeziile filosofice: *Scrisorile I și IV* (Mircea din Scrisoarea III, amorul medieval din Scrisoarea IV sînt idealizarea trecutului, sentiment eminamente pesimist, și nu cuvîntul acordat atitudinii optimiste), *Glossa și Oricîte stele*.

Cu privire la poezia erotică, vom observa că în faza primă Eminescu este mult mai puțin preocupat de amorul său decît în faza a doua. În această fază are multe poezii obiective: *Inger și demon, Făt frumos din teiu, Călin, Strigoii, Povestea teiului*; iar în poeziile subiective, — *Inger de pază, Noaptea, Sara pe deal, Dorința, Povestea codrului, Singurătate*, la care se poate adăoga și *Pajul Cupidon*,— cîntă adesea (și uneori chiar idilic) iubirea fericită.

Poeziile în care dragostea nu e fericită, sînt puține, iar tonul lor nu e nici amărăciunea, nici deprimarea ca în faza a doua: *Floare albastră, Lacul, Pe același ulicioară*. (Ultima, cu un caracter mai elegiac, e dela sfîrșitul fazei întăia). Iar *Venere și Madonă* e o poezie de învinuire și de împăcare, mai degrabă o poezie de fericire. ¹ O singură poezie din această fază, de pe la sfîrșitul ei, este profund elegiacă: *Departee sînt de tine*.

În aceste poezii, Eminescu, înamorat, ca toți tinerii, mai mult de amor decît de femeie, cîntă mai mult amorul decît femeia. Note, care să concretizeze o ființă femeiască și care să motiveze pasiunea, un element *realist* care să indice peripețiile morale ale unui amor—îndoială, speranță, triumf, gelozie, etc. cum sînt (citez din poezii din faza a doua):

Abia atingi covorul moale,
Mătasa sună sub picior,
Și dela creștet pănă'n poale
Plutești ca visul de ușor.

Din încrețirea lungii rochii
Răsai ca marmura în loc
.....
Deodată trece-o cugetare
Un vâl pe ochii tăi fierbinți,
E 'ntunecoasa renunțare,
E umbra dulcilor dorinți.

¹ Vezi, la sfîrșitul articolului, Anexe, I.

ori: Te duci și ani de suferință
 N'or să te vază ochi-mi triști
 Inamorați de-a ta ființă
 De cum zîmbești, de cum te miști.

 In față farmecul palorii
 Și ochi ce scîntee de vii

—astfel de note sînt foarte rare în poeziile erotice subiective din faza întâia. Și absente în poeziile cele mai caracteristice ale acestei faze. În aceste poezii elementele concrete se reduc la „părul galbăn“ și „ochii albaștri“. Dar aceste elemente sînt niște *generalități*, — toate femeile sînt blonde în versurile și în proza lui Eminescu (afară de femeia din *Venere* și *Madonă*, care are „ochii negri“ și de Malcatun din *Scrisoarea III*). Și chiar dacă aceste elemente s'ar datora unor atribute ale unei femei reale, ele au devenit la Eminescu simple elemente poetice, un decor al poeziei sale închinată amorului.

Sentimentul iubirii, în faza aceasta, e mereu amestecat cu sentimentul naturii. Aceste sentimente se chiamă unul pe altul. Uneori nici nu poți hotări bine dacă aceste poezii sînt imnuri închinată naturii ori iubirii, în orice caz, e greu de spus care din aceste două realități l-a inspirat mai mult pe poet: ca de pildă în *Povestea codrului*, în *Lacul* și chiar în *Dorința*.

În faza a doua, poezia erotică nu mai are acest caracter. Acuma poezia erotică e pur subiectivă; e o poezie de regret, uneori amar, și în parte de analiză psihologică. Acum Eminescu iubește femeia, și nu amorul. Acum Eminescu definește amorul „un lung prilej pentru durere“. (Poezia *Ce e amorul* este definiția dată amorului în faza a doua. În faza primă îl definește în poezia *Pajul Cupidon*: aici amorul e un zeu binevoitor). Iar sentimentul naturii apare rar și puțin în poeziile acestea de dragoste. (Psihologismul exclude natura în orice gen literar).

Când însă, ca în *Lasă-ți lumea ta uitată*, *Somnoroase păsărele* și *Freamăt de codru*, Eminescu părăsește elegia, reia poezia de fericire, de chemare, de blîndă melancolie din faza primă, — natura devine iarăși element esențial în poezia sa erotică. (*Freamăt de codru* e una din acele poezii de care spuneam mai sus că e greu să hotărești, dacă au fost inspirate mai mult de natură sau de iubire). În aceste poezii Eminescu cîntă iarăși mai mult amorul decît femeia. Și — dacă ni se iartă acest pedantism — să se mai observe că în cîteva poezii din această fază a doua, ca *Adio* sau *Cînd amintirile*, care, din punctul de vedere discutat, țin calea mijlocie între poeziile de tipul elegiei *Te duci* și cele de tipul chemării la fericire *Lasă-ți lumea ta uitată*, natura nu e absentă, dar intră într'o proporție mai mică — așa de mult toate aceste elemente sînt strîns legate unele de altele, de interdependente.

În privința formei vom observa că (din cauza fondului așa cum l-am definit mai sus) stilul poeziei erotice din faza întâia e mai colorat, mai *imagé*, pe cînd în faza a doua e mai simplu, mai direct, (stilul care convine psihologismului)—fapt pe care îl poate constata orice cetitor. Căci dacă în opera lui Eminescu din prima fază domină imaginația romantică, în cea din faza a doua domină sensibilitatea romantică ¹. Acest caracter dă o notă mai realistă fazei a doua—„realism“ care se manifestă sub diferite forme: psihologismul, prezența feminității concrete, lipsa naturii, stilul mai simplu, etc. ²

Bine înțeles, în poezia obiectivă din faza a doua—amorul romantic medieval dela începutul *Scrisorii IV*, paginile epice dela începutul *Scrisorii III*—stilul, adecvat fondului, este iarăși ornat. Și tot așa în pasajile filosofice, unde stilul colorat are funcțiunea de a poetiza fondul, prozaic prin natura lui abstractă.

În privința sentimentului naturii și a picturii ei, vom observa că în prima fază Eminescu este mai obiectiv, mai *dezinteresat*. E drept, el nu are nici un pastel, nici o poezie consacrată numai naturii. Dar, cum am văzut, în poeziile lui de dragoste subiectivă natura adesea—dacă nu primează— e pe același plan cu dragostea. Iar în poezia obiectivă, unde natura e un cadru, cadrul ia adesea proporții întinse, ca de pildă în *Călin*, în partea finală.

În faza a doua, natura este întotdeauna în funcțiune de sentiment, și foarte adesea expresia stărilor de suflet. În orice caz, este cadrul strict necesar al vieții.

Din punctul de vedere al realizării picturale, în faza a doua constatăm mai multă disciplinare, mai multă fermitate în desen.

Cele spuse până aici, care urmează să fie dezvoltate altădată, trebuie considerate ca o introducere la ceia ce urmează.

Am schițat deosebirea de fond dintre poeziile erotice din prima și din a doua fază. La această deosebire de fond corespunde, cum am spus, o deosebire de stil, dar corespunde și o deosebire de ritm.

Poeziile de efuziune, de fericire, de chemare, cu element idilic, etc., sînt scrise în ritmul trohaic; cele elegiace, analitice, în ritm iambic. Excepțiile confirmă regula, de data asta, în chip strălucit.

În prima fază Eminescu are numai o singură poezie erotică desnădăjduită, deprimantă: E *Departé sînt de tine*, și e și singura poezie erotică din acea fază scrisă în metru iambic. (Expresia „metru“ deși improprie, o prefer ca mai obișnuită).

¹ În „Spiritul Critic“ am deosebit existența unor faze și în privința atitudinii sale față cu problema limbii literare, a literaturii și politiceii.

² Vezi, la sfîrșitul articolului, Anexe, II.

Dar —fapt și mai interesant,— această poezie, despărțită în *Convorbiri* (cași în manuscris), cu trei steluțe de *Singurătate*, așa dar această a doua parte a „Singurătății“, e scrisă în metrul iambic, pe cînd prima parte, „Singurătatea“ propriu zisă, e în metrul trohaic. Și'n adevăr, *Singurătate* nu are nimic elegiac, e o poezie de blindă melancolie și la urmă de fericire, pe cînd *De parte sînt de tine* (adică partea a doua a „Singurătății“) e o elegie desnădăjduită

Excepțiile din faza a doua confirmă regula tot atît de bine. Din numeroasele poezii erotice din această fază, numai patru sînt scrise în metrul trohaic: *Freamăt de codru*, *Lasă-ți lumea ta uitată*, *Somnoroase păsărele* și *Kamadeva*, trei poezii de fericire, ori de chemare, ca cele din faza primă și una, *Kamadeva*, de o natură mai specială, în care poetul declară că-și vindecă sufletul cu „durerile iubirii“ și care n'are nimic elegiac. Cele trei dintăiu, de aceeași natură prin fondul lor erotic cu cele din faza primă, se aseamănă cu ele, cum am văzut, și prin aceia că au în conținutul lor un bogat element de natură. Așa dar: fericire, imbinare cu sentimentul naturii, metru trohaic...

Ne întoarcem la faza primă. Am văzut că două poezii grupează sub același titlu, au metrul deosebit din cauza deosebirii de conținut. Să mai facem un pas. Iată două poezii gemene, scrise în același timp, publicate la distanță de o lună, bucăți de același gen (poeme epice) *Călin* și *Strigoi*. *Călin*, poem de fericire, e trohaic. *Strigoi*, poem funebru, este iambic.

Așa dar, din faza primă, până acum: două bucăți iambice, *De parte sînt de tine* și *Strigoi*, ambele, să le zicem deprimante, triste.

În această fază primă mai există încă două poezii în metru iambic. *Melancolie* și *Impărat și proletar*. Amara, profunda elegie *Melancolie* trebuia să fie numai decît în metru iambic. Iar *Impărat și proletar* e poate poezia cea mai pesimistă a lui Eminescu.

Ne rămîne să explicăm *Epigonii*. Poezie pesimistă, și totuși în metru trohaic. Ași putea spune că în lumea sufletească nu există, cel puțin aparent, un determinism riguros ca în lumea fizică. Dar *Epigonii* încep, și continuă mai mult de jumătate de poezie, cu efuzimi lirice, cu ditirambe la adresa predecesorilor, ceiace, cum am văzut, cere metrul trohaic și era imposibil ca, în continuare, dela „Iară noi, noi epigonii“, Eminescu să schimbe ritmul, mai exact: să se schimbe ritmul, căci toate conformările acestea ale ritmului la fond sînt naturale, nu le potrivește anume poetul. Tocmai în această adaptare inconștientă stă importanța faptului relevant de noi. E vorba de intimitatea actului spontan de creație. ¹

¹ În *Singurătate* s'a schimbat ritmul, căci partea a doua („De parte sînt de tine“) e o altă poezie—are și altă măsură.

Din cele de mai sus rezultă că, cu puține excepții, care confirmă perfect regula, ritmul fazei întâia e trohaic.

Revenim la faza a doua. În faza aceasta (poeziile dela *Rugăciunea unui Dac* până la *Kamadeva*), avem treizeci de poezii în metru iambic, și numai nouă în metru trohaic. În metru iambic sînt toate poeziile de iubire (vestitele elegii), afară de cele patru discutate mai sus (care nu-s elegii) apoi *Mai am un singur dor* în toate variantele, poezii de moarte, *Se bate miezul nopții*, pesimism și moarte, *Cu mine zilele-ți adaogi*, contemplare pesimistă. Așa dar: elegia, deprimarea, pesimismul, cer metrul iambic, care e metrul fazei a doua.

Să discutăm excepțiile, adică poeziile în metru trohaic, din această fază. *Scrisorile* sînt pesimiste, în diferite grade și din deferite puncte de vedere, dar tonul lor este satiric, sarcastic, vehement, este în genere viu, afirmare puternică de viață. În *Scrisori* nu e tinguire, nu e descurajare, nu e *deprimare* decît pe alocurea. Deci trebuie să aibă metrul trohaic. Afară de asta, invocarea lunii și descripția peisagiilor dela *inceputul* „*Scrisorii I*“; evocarea adolescenței din *Scrisoarea II*; Baiazid, Mircea, Rovine (*prima* jumătate a *Scrisorii III*); amorul medieval fericit (jumătatea *primă* a *Scrisorii IV*) sînt elemente eminentemente „trohaice“. Dar încă odată: tonul *Scrisorilor*, efuziunea de sentimente, și de sentimente vii, vehemente, mai ales indignarea, lipsa de deprimare cer, în economia poeziei eminesciene, metrul trohaic, căci, peste toate și mai presus de toate, este determinant tonul psihic. *Criticilor mei*, invectivă, atac, „satiră“, întră în categoria *Scrisorilor*.

Tot o excepție e *Glossa*. Pesimistă, și totuși e în metru trohaic. Ar putea să fie o excepție adevărată. Cred însă că tonul sentențios al poeziei (Prima strofă e compusă numai din sentințe propriu zise) a determinat ritmul trohaic, căci, cum vom vedea, troheul e mai viu și face impresia că e mai scurt decît versul iambic de aceeași măsură. (Am analizat altădată *Kamadeva*, și am vorbit și acolo de acest fapt). Și condiția sentinței e scurtimea. Afară de asta, *Glossa* e, desigur, catehismul pesimismului moral, dar acest catehism este formulat și expus cu o neobișnuită vigoare afirmativă și poezia are un ton agresiv-satiric,—elemente care *chiamă* troheul. Voiu adăoga că *Glossa acceptă* viața și, tocmai, dă regule pentru viață,—cași *Aforismele* lui Schopenhauer.

E mai greu de explicat pentruce *Diana* e în metru iambic. Ași prefera s'o consider în adevăr ca o abatere dela regulă. Ar trebui să mă bucur chiar că întimpin și excepții, căci altfel analiza mea îmi dă o dreptate, care poate părea suspectă. Și totuși, probabil că iambul din *Diana* nu e cu totul independent de forma interogativă a acestei poezii.

Adecvarea ritmului la idee dovedește perfecta corespondență

dintre formă și fond în poezia lui Eminescu, face mărturie de talentul lui, de seriozitatea și sinceritatea poeziei lui,—a inspirației și creației.

Dacă am găsi excepții *adevărate*, aceasta ar putea dovedi ipoteticele abateri dela determinism din lumea morală (în realitate probabil neputința noastră de a-l descoperi acolo unde fenomenele morale sînt foarte complicate), dar ar putea fi și o dovadă de slăbiciunea acelei poezii care face excepție, ar putea însemna că forma ei nu este adecvată fondului. Din acest din urmă punct de vedere, explicarea dată de noi excepțiilor—aparente—este confirmarea talentului nedesmințit al lui Eminescu.

Cele două faze ale poeziei lui, marcate prin deosebiri în concepția vieții, în sentimentul iubirii și al naturii, în stil etc., se marchează și prin deosebirea de ritm. Și am văzut că atunci cînd într'o fază apar elemente din altă fază,—și apar toate deodată, căci sînt interdependente—ele sînt însoțite și de ritmul fazei corespunzătoare. *Lasă-ți lumea ta uitată* de pildă, din faza a doua, poezie de fericire, (o altă ediție a *Dorinței* din faza întâia) conține natură, cași *Dorința*, și e în metrul trohaic cași *Dorința*.

Troheul, mai simplu (e metrul versului popular), mai alert, mai repede, e la Eminescu metrul stărilor de suflet mai optimiste, mai romantic-idealiste, mai juvenile, al versurilor în care viața se afirmă. Iambul, mai grav, mai încet (în muzică durata este un mijloc de a reda tristeța) e metrul pesimismului, al deprimării, al analizei.

Venea plutind în adevăr

e mai puțin alert și viu decît

Sara vine din ariniști,

deși ambele versuri au același număr de silabe și același raport numeric între accentele principale și cele secundare.

În poezia lui Eminescu, un anumit fond cerînd, provocînd un anumit ritm, nedesmințita adecvare a formei la fond e *probată obiectiv*,—lucru greu în estetică. Se ilustrează așa dar *cu fapte*, că creația lui Eminescu nu are nimic din ceia ce s'a numit muncă-exercițiu, „compoziție“,—că e fapt profund biologic.

Iar această corespondență perfectă dintre idei și sonoritate—și vom vedea că ea nu se mărginește numai la ritm—este una din cauzele impresiei rare pe care o dă poezia lui Eminescu ¹.

Dar forma lui Eminescu are—în sfera fiecărui ritm—și alte diverse adaptări la fond.

¹ În discuțiile de mai sus n'am ținut samă de poeziile *Mortuu est*, *Inger de pază*, *Sara pe deal*, *Odă* (în metru antic), scrise în alte ritmuri, excepționale în poezia lui Eminescu, și nici de poeziile „în formă populară“, prin definiție trohaice,—care de altfel ar confirma regula.

Mai întâiu, firește, variația măsurii în conformitate cu fondul poeziei. Cînd fondul e mai complicat, versul este mai lung. Aceasta se înțelege dela sine — și este o observație care se aplică la orice colecție de poezii. E interesant să ne oprim asupra unor măsuri excepționale din opera lui Eminescu. Așa de pildă, el are numai o poezie în versuri de șase silabe (cele mai scurte versuri ale lui, afară de versurile-sîrșit de strofă din două poezii și de unele versuri din bucățile rămase în manuscris): *Mai am un singur dor* (în toate variantele) poezie funebră (și firește în metru iambic). Și singura poezie subiectivă cu adevărat funebră, căci în *O, mamă*, poetul nu chiamă moartea, nici n'o idealizează. Scurtimea aceasta redă aici perfect simplitatea gravă a sentimentului, tonul minor al stării sufletești, oboseala și detașarea de viață. Poate cineva concepe *Mai am un singur dor* în versuri lungi? Versurile, cu cît sînt mai lungi, cu atîta sînt mai mult „literatură” și retorică.

În *Pe lingă plopilor fără soț*, versurile de opt silabe (obișnuite în poezia lui Eminescu) alternează cu cele de șase silabe. Versul de șase silabe, „scurt și cuprinzător”, corespunde mereu în această poezie cu ceiace e mai frapant, cu ceiace are în adevăr la inimă poetul, cu ceiace parcă ar vrea să sublinieze, cu „încheerea” versului anterior:

Pe lingă plopilor fără soț
 Adesea am trecut,
 Mă cunoșteau vecinii toți,
 Tu nu m'ai cunoscut,
 La geamul tău ce stălucea
 Privii atît de des,
 O lume'ntreagă 'nțelegea,
 Tu nu m'ai înțeles,
 De cite ori am așteptat
 O șoptă de răspuns,
 O zi din viață să-mi fi dat,
 O zi mi-era de-așuns etc.

Un alt mijloc de adaptare a formei la fond, este combinarea de ritmuri.

În *Mai am un singur dor*, versurile fără soț din fiecare strofă sînt compuse din iambi, iar versurile cu soț din amfibrahi (iambi abundenți):

Mai am-un sin-gur dor
 În liniș-tea sării etc.

Prin această alternanță, oboseala și detașarea sînt redată și mai bine.

În *Sara de pe deal*

(Sara pe deal || buciumul—sună cu—jale)

combinarea de ritmuri, coriamb, dactili, troheu, este în bună parte elementul care dă acestei poezii de fericire o notă de duioșie și de *morbidezza*, adică farmecul ei straniu.

Dar factorul auxiliar cel mai important al ritmului e proporția dintre accentele principale și cele secundare ale versului și poziția lor pe cuvinte (fapt care dă poetului posibilitatea să se miște cu toată libertatea și să realizeze tot felul de combinații în „schema“ trohaică sau iambică).

În versul subliniat:

Icoana stelei ce-a murit
Incèt pe cèr se sùe—

ritmul iambic și maximum de accente principale (ale vorbirii) din versul subliniat, toate pe sfârșit sau aproape pe sfârșit de cuvinte, și faptul că acest vers mai scurt ca măsură decît precedentul, (care, din punctele de vedere discutate, îi servește ca piesă de comparație), are, totuși, tot atîtea accente principale ca și acela,—toate acestea *sue* steaua tot mai sus cu fiecare iamb, adică cu fiecare silabă accentuată. Cetiți, și veți simți cum steaua se sue pe iambi ca pe niște trepte.

În versul subliniat:

Înălțimile albastre
Pleacă zărea lòr pe dealuri

troheii, cu maximum de accente principale, (pe cînd în versul prim sint numai două) și toate pe începutul cuvintelor, așa dar scoborîrea, (repetată pe fiecare sfârșit de cuvînt) dela accent principal la neaccent, coboară zărea—tot mai jos și treptat—pe dealuri. 1.

Efecte mari scoate muzica din sufletul lui Eminescu din rimă.

Dar mai înainte de toate trebuie să observăm că și în privința rimei există două faze în evoluția lui Eminescu,—iar aceste două faze corespund exact cu fazele constatate până acum.

În primul rînd, frecvența rimelor.

Poeziile cu versuri lungi au, firește, toate versurile rimate. În privința poeziilor cu versurile scurte, adică marea majoritate a poeziilor lui Eminescu, constatăm că dela 1870-1879 (faza primă) în toate poeziile (cu două excepții) din cele patru versuri ale strofei rimează numai două; iar în faza a doua (cu trei excepții) rimează toate versurile strofei. Aceasta dovedește că în faza a doua forma e mai artistică. Eminescu își impune greutăți mai mari—căci versurile mici și toate rimate sînt o „formă“ draconică.

1 Bine înțeles că scoborîrea ori suirea e dată de înțelesul cuvintelor. Ritmul numai ajută la producerea impresiei. Același ritm poate ajuta altă impresie.

Strofa :

Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochiu spre a cunoaște,
Și vremea 'ncearcă în zadar
Din goluri a se naște

în care Eminescu formulează nici mai mult nici mai puțin decît geneza timpului, e alcătuită din cîteva cuvinte, grupate în patru unități mici, compuse dintr'un număr fix de silabe, orinduite conform unui sistem fix de accentuare, și cu sunetele la fel începînd dela ultima vocală accentuată. Și toate acestea realizate într'un spațiu infim, în care să se poată mișca poetul spre a îndeplini aceste condiții grele.

Cînd rimează numai două versuri din cele patru ale strofel, — cînd, în privința rimei, cele patru versuri mici sînt două mari — poetul are mai multă libertate de mișcare, spre a muta cuvintele, ca să obție ritmul și rima.

În al doilea rînd, calitatea rimelor.

În faza primă Eminescu are adesea asonanțe în loc de rime. În faza a doua, — foarte rar.

Unui lector din Muntenia, această afirmare i se va părea neadevărată, pentru că rimele moldovenești i se vor părea asonanțe.

Dar poezia este o artă a auzului, nu a văzului. Și pentru urechea lui Eminescu : crînguri-singuri (moldovenește : singuri), îngheț—dimineț (mold : dimineț), cireș — ieși (mold : ieș), ochelari—cîntar (mold. popular : cîntari(ŭ), isteț—musteți (mold : musteț), colț—bolți (mold : bolt) față—brațe (mold : brață), bujori—pînditor (mold. popular : pînditori(ŭ) etc. sînt rime. Ele sînt asonanțe numai în limba literară. ¹ Apoi, Eminescu mai are două-trei rime populare — ca în poezia populară din toată Dacia — care cad pe silabă intonată cu accent secundar, ca de pildă; asta   — urmel , ori : totuși   — asemen .

Lipsa de asonanțe, în faza a doua, arată iarăși un progres artistic.

Mai departe, și tot din punct de vedere calitativ, dar în altă privință :

Eminescu este cel dintăiu poet român care face din rimă un scop și un lux. El nu se mulțumește să „găsească“ rima, el vrea ca rima să fie, prin ea însăși, un element estetic al poeziei.

În rima lui se întilnesc, pe c t e posibil, noțiuni c t mai deosebite, un substantiv concret cu unul abstract, un neologism cu un cuv nt băștinaș, un nume propriu cu unul comun, două „părți de cuv nt“ deosebite, un cuv nt compus din mai multe cu unul simplu, etc.

¹ De unde urmează că în pronunțarea lui Eminescu : *lemn*—*semn* (mold. *s mn*), *sicriu*—*țiu* (mold. *țtu*) sint... asonanțe.

Rimele ușor de obținut, rimele uzitate, rimele banale, nu frapază inteligența, cu alte cuvinte atenția și, prin aceasta, nici urechea.

În faza primă, Eminescu are rima excelentă. Dar are mai rar rima de lux, surprinzătoare, strălucitoare.

Aceste rime sînt caracteristice fazei a doua—un alt progres artistic dela o fază la alta—și mai ales (și vom vedea pentru ce) *Scrisorilor*.

Eminescu, creînd în poezia romînească rima adevărată, și rima rară și de lux, este original și în rimă. Rimele lui sînt și ele *eminesciene*. Aceasta e atît de adevărat, încît—lucru rar—el poate fi și a fost plagiat și în privința rimei, și plagiatul se cunoaște imediat, atît de mult rimele lui sînt ale lui și poartă pecetea lui.

Dar toate acestea n'ar fi nimic, dacă rimele acestea n'ar avea calitatea eminentă, care pote fi numită sinceritatea rimei, de a da impresia că cuvintele din rimă nu puteau fi altele, că sînt acele, care trebuie să fie, că sînt „de-acolo“.

Nu e greu de tot să imaginezi rima „recunoască-l—dascăl“. Meritul e să știi ce să faci cu ea.

Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l,
Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrînul dascăl

nu are nimic silit. Chiar dacă n'ar fi acel „fericească-l“ care cere pe „recunoască-l“, (dacă Eminescu a construit fraza anume așa, aceasta arată dibăcia sa artistică), încă n'am simțit nimic forțat în rima aceasta.

Și tot așa în:

După vremuri, mulți veniră, începînd cu acel oaspe,
Ce din vechi se pomenește, cu Darius al lui Istaspe

și în oricare alte versuri cu rima rară, „greu de găsit“.

În deosebire de celelalte elemente ale formei, cred că în privința rimei Eminescu proceda intenționat. Cred că pleca adesea dela dicționarul lui de rime. Cred că-și impunea greutăți ca să ie învingă. În versul de mai sus, el avea nevoie numai de Darius. Ar fi putut să-l pună în corpul versului și să scape ușor. Dar-i plăcut rima rară: *oaspe-Istaspe*—și a construit versurile în vederea rimei (zic „construit“ nu „inventat“). Și minunea este că nu se cunoaște intenția, căci aceste versuri dau impresia că sînt exact acele care trebuiau să exprime ideia — așa cum este exprimată.

Dar instinctul lui artistic apare surprinzător de sigur și de fin în distribuirea rimelor.

În elegii, unde, cum am văzut, stilul este simplu, rima este excelentă, dar normală, dacă se poate spune astfel. Rar apare

cîte o rimă de lux. Rimele prea strălucitoare ar fi distonat în acel stil. Fastul ar fi nepotrivit în poezii intime, discrete, eminate soliloce.

Dar în procesul de adecvare al formei la fond, Eminescu dovedește o subtilitate de neînchipuit.

Citez din nou partea primă din *Pe lângă plopii fără soț* :

Pe lângă plopii fără soț
Adesea am trecut,
Mă cunoșteau vecinii toți,
Tu nu m'ai cunoscut.

La geamul tău ce strălucea
Privii atît de des,
O lume toată'nțelegea,
Tu nu m'ai înțeles.

De cîte ori am așteptat
O șoaptă de răspuns!
O zi din viață să-mi fi dat,
O zi mi-era de-ajuns.

O oară să fi fost amici,
Să ne iubim cu dor,
S'ascult de glasul gurii mici
O oară și să mor.

Imi permit să reproduc dintr'un vechiu articol al meu următoarele :

„Aceasta este o veche-poveste“. E povestea tinărului singuratic, timid și mai întotdeauna sărac. A eroului obișnuit în literatura epocii eminesciene...

Simplicitatea situației și candoarea sentimentului din aceste strofe este redată prin procedee stilistice de o desăvîrșită simplitate. Expresii directe. Stil sărac. Niciun ornament. Nicio „figură de stil“. Abia un epitet: „fără soț“...

Dar nu numai mijloacele de expresie sînt simple în strofele de mai sus, ci și ideile... Trecea pe la casa ei, vecinii îl cunoșteau, numai ea nu-l cunoștea : dacă i-ar fi dat o zi din viață, i-ar fi fost de-ajuns... sau măcar să fi fost „amici“ o oară, să se „iubească cu dor și să moară“ !...

Aceste idei sînt nu numai simple. Sînt și banale...

Trecem la partea a doua a poeziei.

În prima parte a vorbit tinărul romantic timid și modest... În partea a doua, imediat după acel „să mor“ din *Dorul inimii*, apare cineva atît de excepțional! Un supraom. Procedeele de compoziție are ceva analog cu acela al cunoscutei poezii a lui

Heine, în care după primele două strofe (un tânăr iubește o fată, fata iubește pe altul, etc.) anume banale și naiv-prozaice, urmează sfișietoarea strofă: „Das ist eine alte Geschichte“. Intocmai așa și la Eminescu, partea primă servește ca piesă de sprijin părții a doua și o înalță.

În adevăr, după tânărul, care suspină la poarta Ei în zîmbetul vecinilor—apare Hyperion, încă și mai mîndru decît în Luceafărul, conștient de superioritatea lui pînă la grandomanie :

Dindu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
În calea timpilor ce vin
O stea s'ar fi aprins!

Ai fi trăit în veci de veci
Și rinduri de vieți,
Cu ale tale brațe reci
Înmărmureai măreț

Un chip de-apururi adorat,
Cum nu mai au părechi
Acele zîne ce străbat
Din timpurile vechi.

În partea întâia ideile și cuvintele erau banale. Acum a venit în scenă Hyperion, și totul s'a schimbat. În partea primă fraza era curentă, simplă, ușor de înțeles. Aici fraza e lungă, complicată, savant ferecată și concentrată pînă la obscuritate...“

Înceiu citația.

Voiu adăoga acum (ceiace n'am observat atunci) că și rimele sînt în concordanță cu fondul și cu stilul.

În partea întâia, rimele sînt banale în toate cele patru strofe.

În trei, găsım culmea rimei banale: am trecut—nu m'ai cunoscut; strălucea—înțelegea; am așteptat—să-mi fi dat. Cu alte cuvinte, forme verbale în rimă, în trei strofe de-arîndul! Așa ceva nu mai există nicăeri în Eminescu—pentru că numai aici el a avut nevoie de ultima simplitate de fond și de formă.

În strofa a patra mai e și rima mor—dor, destul de comună din cauza ideii din această strofă.

O singură rimă mai rară: „fără soț—toți“ (rimă moldovenească)—iar rima aceasta mai rară a apărut acolo unde Eminescu a pus singurul element mai concret, mai pitoresc din aceste strofe!

Dar dela „Dindu-mi din ochiul tău senin“ încolo, în celelalte șapte strofe—nici o rimă banală, pentru că acele strofe au alt fond și alt stil. În ele este reacțiunea mîndră a lui Hyperion la umilirea din primele strofe.

Această subtilă dozare, această perfectă adaptare a formei la fond mi se pare un fapt cu totul remarcabil.

Acum rima rară.

Citez :

De-așa vremi se'nvredniciră cronicarii și rapsozii ;
 Veacul nostru ni-l umplură saltimbacii și Irozii.
 În isvoadele bătrîne pe eroi mai pot să caut.
 Au cu lira visătoare ori cu sunete de flaut
 Pot să'ntimpin patrioții ce-au venit de-atunci încolo ?
 Înaintea acestora tu ascunde-te, Apollo !
 O eroi ! care'n trecutul de măriri vă adumbriseți,
 Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseți,
 Și cu voi drapîndu-și nula, vă citează toți nerozii,
 Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.
 Remîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini,
 Descălecători de țară, dătători de legi și datini,
 Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră
 Dela munte pîn la mare și la Dunărea albastră !

Au prezentul nu ni-i mare ? N'o să-mi dea ce o să cer ?
 N'o să aflu între-ai noștri vre un falnic juvaer ?
 Au la Sybaris nu sîntem lingă capiștea spoelii,
 Nu se nasc glorii pe stradă și la ușa cafenelii ?
 N'avem oameni ce se luptă cu retoricele sulii
 În aplausele grele a canaliei de uliți,
 Panglicari în ale țării care joacă ca pe funii,
 Măști cu toate de renume din comedia minciunii ?
 Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul,
 De ai crede că viața-i e curată ca cristalul ?
 Nici visezi că înainte-ți stă un stîlp de cafenele,
 Ce își ride de-aste vorbe îngîinîndu-le pe ele.
 Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
 Cu privirea 'mpăroșcată și la fălci umflat și buget :
 Negru, cocoșat și lacom, un isvor de șiretlicuri,
 La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri ;
 Toți pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă,
 Quintesență de mizerii dela creștet pînă'n talpă,
 Și de-asupra tuturor, oastea să și-o recunoască,
 Își aruncă pocitura bulbucații ochi de broască...
 Dintr'aceștia, țara noastră își alege astăzi solii !
 Oameni vrednici ca să șază în zidirea sfintei Golii
 În cămeși cu minici lunge și pe capete scufie :
 Ne fac legi și ne pun biruri, ne vorbesc filozofie...

Rime mai frumoase decît cele mai frumoase din versurile de mai sus or fi existînd poate—pentru unele gusturi—și aiurea în poeziile lui Eminescu, dar o asemenea îngrămădire, o asemenea mobilizare nu mai există nicăeri.

Și nu e o întimplare.

Rima este la Eminescu un ornament al formei, distribuit exact cași celelalte elemente.

În elegii—la formă simplă, rima onorabilă și atîta tot. (La forma banală—savant banală—din primele strofe din *Pe lîngă plopî*, rimă banală).

În *Scrisori*, forma este pretutindeni bogată și strălucitoare.

În pasagiile descriptive, epice, în scena de amor romantic medieval—pentru că descripția, epopea, amorul romantic (incadrat, cum știm, întotdeauna în natură), cer stilul ornat.

În pasagiile filozofice și „sociologice“, pentru că fondul, prozaic prin natura lui, are nevoe de culoare puternică, epitete, imagini, spre a deveni poetic.

Și fondul cel mai prozaic din *Scrisori* e în versurile de mai sus. E vorba de politica de toate zilele de pe-atunci, de partidul liberal, de unul din șefii partidului.

Acest fond, ca să devină poezie—și a devenit poezie admirabilă—a cerut culoare puternică. Și Eminescu a mobilizat totul. Expresii rare, teribile, insulte geniale,—și risipă de rime de lux, căci versul, ca vers, n'are alt ornament decît rima.

Dar trebuie să trecem la altăceva. La o privire mai de aproape asupra adaptării rimei la fondul exprimat prin versul din care face parte.

Poeziile de desnădejde ale lui Eminescu, am văzut, sînt iambice. Iar cele de mai profundă desnădejde mai au ceva: au toate rimele masculine, adică se isprăvesc toate în iambi puri —se isprăvesc *pur iambic*

Pe bănci de lemn în scunda tavernă mohorîtă

se isprăvește cu o silabă neaccentuată (și rima e feminină)

Departate sînt de tine și singur lîngă foc

se isprăvește cu o silabă accentuată (și rima e masculină).

Încă odată: versurile isprăvite cu rimă masculină, versurile isprăvite pur iambic sînt *mai iambice*, și atunci e firesc ca poeziile cele mai desnădăjduite, mai „iambice“ să aibă versurile cu rimă masculină. Iată acele poezii: *Departate sînt de tine*, *Despărțire* (în fiecare din aceste poezii e numai o singură rimă și feminină), *Din valurile vremii*, *O, mamă*, *Din noaptea*, *De ce nu-mi vii*, versurile nepăreche din *Mai am un singur dor* în toate variantele și *Pe lîngă plopî fără soț*, care cîntă cea mai mare mîhnire produsă în viața pasională a lui Eminescu—și care este probabil inspirată de amorul lui poate cel mai puternic (pentru d-na Poenaru).

Dar în privința rimei trebuie să facem mai multe observații. Eminescu, pe cît se poate, pe cît îi permit sintaxa, măsura, ritmul etc. pune în rimă cuvîntul esențial din vers.

Iată câteva exemple de reușită perfectă:

În :

Mai am un singur dor
 În liniștea sării
 Să mă lăsați să mor
 La marginea mării

ideile esențiale sînt, toate, în cuvintele din rimă.

Și tot așa în :

Iar dacă împreună va fi ca să murim
 Să nu ne ducă'n triste zidiri de țintirim,
 Mormîntul să ni-l sepe la margine de rîu,
 Ne pună'n încăperea aceluiași sicriu,

Ori în :

A fost odată ca'n povești,
 A fost ca niciodată
 Din rude mari împărătești
 O prea frumoasă fată

Bine înțeles, aceasta nu e posibil întotdeauna, dar Eminescu tinde mereu la acest ideal.

Dar cuvîntul din rimă mai are la Eminescu și altă calitate iarăși pe cît e posibil: o sonoritate corespunzătoare ideii exprimate în versul respectiv.

De exemplu, în versurile :

Și-ale rîurilor ape ce sclipesc fugind în ropot.
 De departe'n văi coboară tînguiosul glas de clopot,

ropot și *clopot*, cuvintele esențiale din cele două versuri, sînt în rimă, așa dar ele sînt evocatoare nu numai prin sunetele lor, ci și prin coeficientul ce-l capătă *unul dela altul*. Onomatopeicul „ropot“ e întărit, în sonoritatea lui, în „onomatopeismul“ lui, prin sonoritatea: „clopot“.

În :

Fluturi mulți, de multe neamuri, vin în urma lui un lanț,
 Toți cu inime ușoare, toți șagalnici și berbanți

cuvîntul esențial „berbanți“ e în rimă. Dar prin sonoritatea lui (acest cuvînt corespunde sonor cu înțelesul lui 1), pusă în evidență,

1 Adică corespunde mai bine decît orice altă combinație posibilă de sunete. De altfel, orice cuvînt din limba *maternă*, fiind asociat de mult și indisolubil cu ideia, pe care o denumește, nu e un simplu semn al ideii, cum e pentru noi un cuvînt din altă limbă, ci *seamănă* cu ideia prin sonoritatea sa, are ceva onomatopeic. Bine înțeles că „berbanți“ seamănă mai bine decît altele.

„trîmbițată“ prin rimă și întărită prin pregătire de „lanț“ din versul precedent, redă la maximum ideia din acest vers.

În strofa :

S'aud pe valuri vînt,
Din munte talanga,
Deasupra teiul sînt
Să-și scuture creanga

sonoritatea onomatopeică *talanga* din rimă, e întărită de sonoritatea „creanga“.

În versurile :

Tristă-i firea, iară vîntul spărios o creangă farmă
Singuraticice isvoare fac cu valurile larmă.

cuvîntul esențial (*larmă*) din rimă, evocator, prin sonoritate, ca un adevărat onomatopeu, este anunțat dinainte de răsunătorul *farmă*.

În versurile :

Și s'așează toți la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul,
Lin vioarele răsună, iară cobza ține hangul,

exact același lucru, cu deosebire că *hangul* este și mai expresiv pentru ideia pe care o denumește.

În strofa :

Ce frumos era în crînguri
Cînd cu ea m'am prins tovarăș —
O poveste încîntată,
Care azi e'ntunecată,
De-unde ești, revino iarăși
Să fim singuri

cuvintele esențiale—*crînguri*, *singuri* (ideia strofei e: singuri în crînguri)—sînt cele mai sonore din toată strofa, sonoritate potențată de poziția lor în rimă.

Dar și mai important decît aceste corespondențe speciale, este altceva. Este muzica rimelor care ajută la impresia totală, difuză, a unei poezii. În *Mai am un singur dor*, cele mai multe rime conțin sunetele nazale *n* și *m*,—consoanele cele mai muzicale ale limbii (singurele care sună metalic), mai muzicale încă în combinație cu alte consoane. Nu transcriu poezia (cetitorul s'o caute în volumul lui Eminescu) ci numai rimele: lin—senin, flamuri—ramuri, într'una, — luna, talanga — creanga, vînt — sînt, înainte—aminte, cetini—prietini, cînt — pămînt, patemi — singurătate-mi. Nouă din șaptesprezece rime, așa dar 50⁰/₀, au *n* și *m* (iar *n* și *m*

formează numai 10% din consoanele limbii). Aceste rime sonore dau poeziei un adevărat acompaniament muzical. Așa și *O, mamă*: Patru rime din nouă conțin aceste sunete. Iar restul de cinci nici ele nu sînt oricare. Ele conțin, toate, pe *u* sau *o*, vocalele care contribuie la impresia de gravitate și tristețe. Așa dar în *O, mamă* toate rimele, într'un fel sau altul, ajută la impresia profundă produsă de această poezie. Dar în *O, mamă*, la impresia muzicală a rimelor contribuie și sonoritatea cuvintelor din corpul versurilor, căci aceste cuvinte sînt excepțional de bogate în sunetele metalice *n*, *m* și combinațiile lor.

Și cu aceasta trecem la alt capitol: la concordanța dintre sonoritatea expresiei și ideia exprimată.

Un mijloc inferior, primitiv—și care se mărginește numai la senzațiile de auz—este copiarea sunetelor din natură prin redarea lor ca atare—ca clasicul *brechechehex-coax-coax* pentru a reda cîntecul broaștelor—ori ca combinația silită de cuvinte: „Legînd ani vani d'ani vani“ a lui Macedonski pentru a reda sunetul clopotului.

Procedeul este neartistic. În cazul lui „brechechehex“, se introduce în vers un sunet din natură. E cași cum un pictor ar pune un buchet adevărat în pieptul femeii pictate.

În cazul al doilea, se vede căutarea, se dă pe față că scriitorul nu s'a condus de logica frazei, nu a spus cu sinceritate ceia ce avea de spus, ci a acumulat anume cuvinte, care să imite natura. E un procedeu copilăresc, e ca un „joc de familie“, și efectul este comic.

Procedeul e superior—cînd expresia e cea firească, cerută de înțeles, de logica frazei și cînd sonoritățile ajută numai, se adaugă la înțeles, așa încît sînt evidente numai la analiză.

Și aceasta are loc numai cînd scriitorul nu le-a căutat, ci i-au venit sub condeiu, pentru că au fost produse de muzica din sufletul lui—ori, dacă le-a căutat, nu se cunoaște.

La „legînd ani vani d'ani vani“, procesul se vede bine că e în întregime conștient. E ciștigarea unui rămășag.

Cînd Eminescu zice:

Și ca nouri de aramă, și ca ropotul de grindeni,
Orizonu 'ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutîndeni,

„grindeni“ și „pretutîndeni“, prin sonoritatea lor, întărită de repetarea sunetului în rimă, redă zbrîniitul metalic al săgeților în chip firesc, fără sfortare. Nu e nevoie să presupunem, numai decît, intenție din partea autorului. S'a exprimat așa, pentru că așa trebuia să se exprime. Armonia „imitativă“ a rezultat, pe deasupra, ca o întimplare binevenită. Și, desigur, că aceste cuvinte i-au venit în minte poetului spontan, ca efect al muzicii din suflet, ca produs al instinctului poetic și nu al voinței conștiente.

Conștiința a primit numai, a selectat din diversele expresii, care îi vor mai fi apărut în conștiință.

Dar să ilustrăm diferitele grade, tot mai subtile, de conformare a sonorității la idee.

Sonorități manifeste, deadreptul imitative, conștient combinate, nu-mi par a fi decît în versul:

Vijiind ca vijelia și ca plesnetul de ploae,

(și încă mă îndoesc dacă sînt combinații cu totul căutate—și nu produse, și ele, de jocul liber al creației și numai aranjate), și în versul:

Un murmur de *horum-harum*
Ciștigînd cu clipoceală *neruum rerum gerendarum*

unde „murmurul“ e continuat prin cuvintele latinești (cu aceeași observație ca mai sus).

Dar și în aceste exemple, procedeul e întrebuințat în marginile esteticei celei mai riguroase.

În versurile:

Vino'n codrul la izvorul
Care tremură pe prund—,

în care repetarea sunetului *r* redă senzația acustică a zgomotului apei care fuge pe pietre—„armonia imitativă“ este cu siguranță produsă cu totul inconștient în procesul profund al creației, cînd poetul vede și auzea izvorul.

Și tot așa, căderea izvorului, prin repetarea lui *d* din versul prim și, în al doilea rînd, a lui *r* din versul al doilea:

S'aud cum blînde cad
Izvoarele 'ntr'una

(Țăranii dela munte numesc *duruitori* căderile piraelor).
Sau cîntecul vîntului în versurile

S'aud pe valuri vînt

și încă și mai bine în:

Să treacă lin prin vînt
Atotștiutoarea

Mai subtil, mai discret se redă sunetul grav al clopotului (sau mai exact, se sugerează) prin lungimea versului, prin ritm, prin vocalele *o* și *u* repetate, prin sonoritatea (parcă onomatopeică, din cauza ideii) a cuvîntului *aramă*, în versul:

Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă.

Sau iată un exemplu unde ideea este *ilustrată* prin sonorități :

În vesmînt de catifele, un bondar rotund în pîntec
Somnoros pe nas ca popii glăsuește 'ncet un cîntec,

în care ideile : *somnoros* și *glăsuește ca popii*, sînt întărite prin sonoritățile : *bondar*, *rotund*, prin rima *pîntec—cîntec*, și prin mulțimea de *o* din cuvintele neutre adăogate la același *o* din cuvintele sonore.

Dar uneori sonoritatea este evocată indirect, ca în versurile :

Ingînat de glas de ape
Cînt'un corn cu'nduioșare,

unde (lăsăm la o parte primul vers care este evocator prin sunete) sonoritatea este redată și prin noțiunea morală *induioșare*. În realitate acest cuvînt este un epitet, care redă o senzație acustică.

Pentru sunete nu există în limbă multe adjective. Propriuzis, cele cîteva calificative : înalt, subțire, dulce, ascuțit etc., sînt împrumutate dela alte senzații. Iar un epitet acustic (fie și împrumutat) nu există firește pentru sunetul cornului.

„Cînt'un corn cu'nduioșare“ evocă impresia cea mai puternică, pe care o face cornul asupra unui om, face să retrăești momentele, cînd ai auzit — cîndva — cornul în pădure, face așa dar, să *auzi* cornul, să ai reprezentarea acustică a cornului. Și acest „cu'nduioșare“ devine astfel un epitet auditiv, găsit de un poet genial.

Un exemplu strălucit de concordanță între sunete și idee — găsim în poezia *Dorința*.

Vom visa un vis ferice,
Ingîna-ne-vor c'un cînt
Singuratece izvoare,
Blinda batere de vînt.

Adormind de armonia
Codrului bătut de gînduri,
Flori de teiu deasupra noastră
Or să cadă rînduri-rînduri.

Dar aici este ceva mai mult. Muzica aceasta nu redă nu mai o realitate — sunetul nedefinit al pădurii — ci este și un acompaniament muzical al poeziei, al ideii generale a poeziei *Dorința*.

Un acompaniament muzical de aceeași natură, și tot prin sonoritatea consoanei metalice *n*, combinată cu alte sunete, repetată în cursul versurilor și puternic prezentă în rimă — îl constatăm în versurile acestea, care cîntă cu adevărat :

Iară tei cu umbra lată și cu flori până'n pământ
In spre apa'ntunecată lin se scutură de vînt.

Uneori ritmul și sonoritățile ajută și urechea și ochiul:

Ca molcoma cadență a undelor pe lac.

Și, cu aceasta, trecem la alt ceva:

Eminescu redă prin sonorități nu numai senzații de auz, ci și alte senzații, de pildă de vîz (vreau să spun că ajută, prin sonorități, la provocarea acestor senzații).

În versurile:

Vor arden'n preajma mea
Luminile'n dealuri,—

cuvîntul „luminile“, din cauza numărului minim al accentelor principale ale versului și mai ales a celor doi de *i* și a lui *e* (în moldovenește tot *i*)—din cauza acestui „pointilism“ vocalic—redă, și el, licărirea stelelor. Tot așa imaginea din versul subliniat, prin ritm, minimumul de accente principale și mulțimea de *e* și *i*:

Priveliștile sclipitoare,
Ce'n repezi șiruri se diștern

În versurile:

Cînd prin crengi s'a fi ivit
Luna'n noaptea cea de vară—

repetarea lui *a* din versul al doilea (cu maximum de lungime a lui *a* din „vară“) lărgiște orizontul deschis de apariția lunii.

In versul subliniat:

Cerul stelele-și arată
Solii dulci ai lungii liniști,

sunetele „dulci“ din ultimul vers și mai ales mulțimea de *i*, sunet lin—care repetă sonoritatea cuvîntului esențial „stelele“,—redau admirabil, și ele, liniștea nopții.

Isprăvesc aici. Eu n'am avut de gînd să fac un inventariu ci numai să ilustrez prin cîteva exemple procesul de creație din punctul de vedere al sonorității adaptate la fond. Exemplele date de mine nu sînt cazuri excepționale, „trouvailles“ ale lui Eminescu, flori rare care-i smălțează stilul. Sînt un element al acestui stil, căci este dela sine înțeles că expresia unui adevărat poet va fi mereu în cea mai strînsă concordanță cu stările de suflet, nu numai din punct de vedere noțional, ci și din punctul de vedere al sonorității.

Dar cuvintele mele: „isprăvesc aici“, mai au un înțeles. Ele vreau să spună că nu merg mai departe—mai în jos—spre concordanțe între fond și sonoritate mai puțin aparente.

Și nu merg, pentrucă proba concordanței este impresia subiectivă, și dacă până aici sper că cetitorul a avut și el impresia, pe care susțin eu că o produc versurile citate—dacă așa face un pas mai departe, mă tem ca impresiile mele să nu fie socotite drept halucinații.

Așa, de pildă, dacă așa afirma că în strofa :

Din al lor treacăt să apuc
Acele dulci cuvinte,
De care azi abia mi-aduc
Aminte,

versul al treilea redă, sonor, încetineala acelu fel de gândire care se numește o vagă amintire, și o redă pentrucă cuvintele din acest vers sînt de așa natură încît produc o pauză după ele, impun la lectură mici întreruperi ; și dacă voiu mai adăoga că *Aminte*, deși alt vers, parcă lungește versul discutat și că sonoritatea „aminte“ din rimă contribuie la melancolia unei astfel de stări sufletești—cetitorul va subscrie oare și la această afirmare? (*Teoretic*—trebuie să subscrie, pentrucă, cu siguranță, Eminescu fiind un poet adevărat, aceste cuvinte, această „formă“ i-a venit din cauza fondului acestor versuri).

Și va subscrie (nu din motive teoretice, ci pentrucă senzația i-o dictează), cînd voiu afirma că versurile subliniate din strofa :

Luceferi ce răsar
Din umbră de cetini,
Fiindu-mi prietini,
O să-mi zîmbească iar,

redau, prin simplitatea scurtimii lor și prin sonoritatea lor murmurătoare, intimitatea misterioasă, „miorișismul“ din conținutul lor ? ¹

Până aici a fost vorba de sonorități care pot cădea

¹ Am vorbit în altă parte mai pe larg de ceiace ciștigă această poezie dela scurtimea versurilor. În strofa de mai sus, efectul, cred, e palpabil. Dar voiu mai observa că aici scurtimea versurilor apropie cele două cuvinte din rimă—cuvintele esențiale—le desparte numai printr'un cuvînt—și quasijuxtapunerea lor ajută la potențarea impresiei produsă de ideile (intovărășite) exprimate de aceste cuvinte și stabilește un raport mai profund între ele :

«Luceferii» nu au nimic amical. Ei sînt siniștri, înspăimîntători, în fundul universului. Dar văzuți printre cetini, *aduși* printre crengi, ei ajung să facă parte din lumea noastră, vin lîngă noi, ne devin prietini. În varianta :

Luceferi ce răsar
In umbră de cetini,
O să-mi zîmbească iar,
Fiindu-mi prietini,

«fiindu-mi prietini» arată cauza zîmbetului, dar nu și efectul ivirii lor printre cetini, ca în varianta cealaltă. Acolo «prietini» apare ca efect al apariției printre cetini, din cauza apropierii celor două cuvinte, și nu din cauze sintactice. Dar apropierea *parcă* produce și un raport sintactic.

în sfera analizei. Dar după cum vibrațiile de dincolo de roș și de dincolo de violet nu le mai percepem, dar sint operante—tot așa corespondențele de sonorități cu fondul mai ascunse și mai fine nu le mai putem constata, dar din cauza aceasta ele nu încetează să contribuie la impresia produsă asupra noastră de o poezie. *Și ele sint principalul.* Acele pe care le putem constata, formează un procent mai mic. Celelalte contribuie *mereu* la frumusețea, la forța de sugestie a poeziei eminesciane—și a oricărei poezii geniale.

Acești factori ai sonorității discutați până aici, contribuie cu toții, în fiecare poezie, la frumusețea ei, la puterea ei de impresionare—se ajută unul pe altul; capătă fiecare un coeficient de la ceilalți, suma lor, ca orice sumă psihologică, fiind mai mare decît ar fi suma aritmetică a părților. Am văzut, de pildă în *O, mamă*, cum contribuie la puterea ei de sugestie ritmul iambic, rima masculină, cuvintele esențiale puse în rimă, sonoritatea (adekvată fondului) a rimelor și sonoritățile din chiar lăuntru versurilor. Același lucru l-am văzut în *Mai am un singur dor*—unde mai operează și combinația de ritmuri și unde am mai relevat și proporția de accente principale și secundare—proporție operantă cu efect estetic în toate poeziile 1.

Mijloacele sonore de care a fost vorba în aceste pagini variind cu fondul, e interesant de observat utilizarea lor și distribuirea lor în poeziile mari, în care fondul de idei și de sentimente e variat și complex. Căci dacă, din punctul de vedere al sonorității, *Dorința*, de pildă, e ca un *lied*, o poezie ca *Scrisoarea III*, e ca o simfonie.

Citeva efecte de sonoritate din această *Scrisoare*:

Iată acordul inițial:

Un sultan—dintre aceia—ce domnesc—peste vre-o limbă.

Linioarele despărțitoare arată că versul se poate ceti și așa. Și eu pretind că așa trebuie cetit.

Construirea lui nu numai că-ți permite să-l cetești așa, dar te și invită, pentrucă cu acest vers începe o povestire. Și omul cuminte care pleacă la un drum lung, n'o ia deodată repede.

(Toți recitatorii buni ai lui Eminescu, pe care i-am auzit eu, începeau această *Scrisoare*, pornind încet, „tacticos“. Nu-mi mai aduc aminte, dacă rosteau exact așa cum am transcris eu versul, mai sus).

Să se observe că versul se tae dela sine în bucăți simetrice:

I. Un sultan—dintre aceia

1 2 3, 1 2 3 4 5

II. Ce domnesc—peste vre-o limbă

1 2 3 1 2 3 4 5

1 Vezi, la sfîrșitul articolului, Anexe, III.

Grupul I: trei silabe, cu accentul principal pe a treia. Grupul II: cinci silabe, cu accentul principal pe a patra.

Și susțin că așa trebuie cetit cum am spus, pentru că nu în zădar există în construcția versului această simetrie, adică acest element estetic în plus.

Transcriu începuturile celorlalte *Scrisori*:

Cînd cu gene ostenite sara suflu'n luminare

Dece pana mea rămîne în cerneală mă întrebî

Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri

Încercați să despărțiți în grupuri simetrice, în orice chip, aceste versuri, și ori n'o puteți face, ori, unde o puteți, veți contraria înțelesul, ori veți despărți cuvinte imposibil de despărțit, ori chiar veți tăia cuvintele în două. Silabele lor nu s'au grupat în vederea unor astfel de pauze, pentru că n'a existat necesitatea psihică, pentru că aceste versuri nu pot avea mai mult de două unități,—care se desfac dela sine. *Ințelesul* lor nu cere pornire înceată, tacticoasă. Ele nu conțin element epic, ci psihologic (cele două dintăiu) și descriptiv (ultima).

Așa dar, dacă la începutul *Scrisorii III* silabele și accentele s'au grupat așa, aceasta înseamnă că așa a cerut fondul.

Firește că nu tot episodul epic are această mișcare. Era imposibil. Dar nici nu era necesar. E vorba numai de un început, care „dă tonul“. Cel mult, Eminescu menajează o tranziție căci versul al doilea („Ce, cu-a turmelor pășune, a lor patrie și-o schimbă“), din cauza incidentei subliniate în vers, așa dar dintr'o cauză sintactică, poate beneficia, și el, de o pauză naturală în plus.

Fără îndoială că în toate acestea nu e vorba de o intenție la Eminescu, ci de instinctul misterios al artistului, sau mai simplu, de fineța reflexelor cerebrale, grație căreia o stare de suflet se realizează în întreg complexul ei.

Din altă parte a *Scrisorii III*—relativ la rimă. (Citez versurile, în care Malcatun apare lui Baizid):

Se cutremură Sultanul... se deșteaptă... și pe cer

Vede luna ce plutește peste plaiul Eschișer;

Și privește trist la casa șeihului Edebali.

După gratii de fereastră o copilă el zări,

Ce-i zîmbește mlădioasă ca o creangă de alun,

E a șeihului copilă, e frumoasa Malcatun.

„Atmosfera“, exotismul, impresia de Orient din aceste versuri, sînt rediate mai ales de numele proprii, și de aceia sînt scoase, toate, în relief, accentuate cu putere, arătate cu degetul prin plasarea lor în rimă—culminînd în frumuseța rimei ca o

creangă de alun—frumoasa Malcatun, numele personajului principal. Bine înțeles că aici a fost și voința („ambitia”) lui Eminescu de a construi rime rare. Dar indiferent de orice, e vorba de efect.

Alt pasagiu,—cu acumulare de sonorități adecvate fondului:

Descrierea luptei dela Rovine. Nu transcriu, căci pasagiul e prea lung. Amintesc cetitorului, că aici se găsesc cele mai „imitative“ „armonii“ din opera lui Eminescu, chiar de acele, pe care le-am presupus create intenționat:

Codrul clocoti de sgomot și de arme și de bucium

Și ca nouri de aramă, și ca ropotul de grindeni
Orizonu'ntunecindu-l, vin săgeți de pretutindeni
Vișind ca vijelia și ca plesnetul de ploae,
Urlă cîmpul și de tropot și de strigăt de bătae

În genunchi cădeau pedestrii, colo caii se răstoarnă,
Cad săgețile în valuri, care șueră, se toarnă, etc.

În pasagiul acesta, orchestra e în complectul ei. Sonorități puternice, cuvinte onomatopice,—„armonie imitativă“,—totul este pus la contribuție.

Dar cumpăna a trecut. Turcii au fost alungați peste Dunăre,

Iar în urma lor se'ntinde falnic armia romină

vers, care exprimă perfect liniștea ce urmează, mai ales în al doilea emistih, prin sonoritatea cuvintelor *falnic* și *armia*, datorită acelor *a*, lungi din cauza accentului principal și din cauză că sînt urmați de două consoane—aceleași consoane metalice, în combinație cu alte sunete. Trebuie remarcată și întrebuintarea cuvîntului vechiu și puțin uzitat *armia*, perfect la locul lui,—din cauza vechimii lui și a sonorității lui.

Pe urmă vin versurile, în care Eminescu zugrăvește noaptea calmă, care urmează luptei.

Pe cînd oastea se așează, iată soarele apune,
Voind creștetele 'nalte ale țării să 'ncunune
Cu un nimb de biruință; fulger lung încremenit
Mărginește munții negri în întregul asfințit,
Pîn' ce isvorăsc din veacuri stele una cîte una
Și din neguri, dintre codri, tremurînd s'arată luna.
Doamna mărilor și-a nopții varsă liniște și somn.
Lîngă cortu-i unul dintre fiii falnicului Domn
Stă zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte
S'o trimiță dragei sale dela Argeș mai departe.

Instrumentele de fanfară au încetat. Dar acalmia care urmează luptei și liniștea nopții e redată și prin amplexarea *excep-*

țională a frazelor („încălcarea“ de vers: „ca un nimb de biru-
 înță“; fraza: „fulger lung...“ etc.) care ajută și la evocarea în-
 tinderilor nemărginite din „întregul asfințit“.

Imediat un solo:

De din vale de Rovine

.

și, după o pauză, izbucnirea din nou a orchestrei întregi:

De-așa vremi se 'nvredniciră cronicarii și rapsozii
 Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii—

cu sunetele puternice, cu rima sonoră, în care irozii din vremu-
 rile mici sint confrunțați cu rapsozii din vremurile mari, și cu acea
 izbucnire teribilă de instrument metalic: *Saltimbancii*, insulta su-
 premă adusă oamenilor de astăzi.

Și apoi atacul împotriva partidului liberal, cu acea cascadă
 de rime rare.

În aceste considerații am izolat elementul sonor. Bine în-
 teles că trebuind să-l pun în legătură cu ceiace exprimă, am
 atins—numai întru atita—și fondul.

Dar mijloacele sonore lucrează deodată cu mijloacele de
 stil propriu zise și cu ceiace se numește, „compoziție“—arhi-
 tectura unei opere de artă. Și numai o analiză simultană a tu-
 turor mijloacelor ar arăta complect efectul fiecăreia—și comple-
 xitatea procesului de creație—căci elementul sonor capătă un
 coeficient dela celelalte—și invers.

Un exemplu de acumulare de efecte:

„Vino! Joacă-te cu mine... cu norocul meu... mi-aruncă
 Dela sinul tău cel dulce floarea veștedă de luncă,
 Ca pe coardele ghitarei răsunînd încet să cadă...
 Ah! E-atît de albă noaptea, parc'ar fi căzut zăpadă.
 Ori în umbra parfumată a budoarului să vin,
 Să mă'mbete acel miros dela pinzele de in?
 Cupido, un paj șagalnic, va ascunde cu-a lui mină
 Vioriu glob al lampei, mlădioasa mea stăpînă!“
 Și uscat foșni mătasa pe podele, între glastre,
 Intre rozele de Șiras și lianele albastre;
 Dintre flori copila rîde și se'nclină peste gratii:—
 Ca un chip ușor de înger e-arătarea adoratei—
 Din balcon i-arunc'o roză și cu minile la gură
 Pare că îl dojenește, cînd șoptește cu căldură.

Mă voi opri asupra citorva expresii concentrative care, pla-
 sate cu un infailibil instinct creator, explodează în sufletul cetito-
 rului, din cauza contactului,—din cauza ciocnirii—cu alte expresii și
 degajează întreg conținutul lor de înțelesuri și de intenții.

O astfel de expresie, din cauza *conținutului* ei, este cuvântul „noroc“ din primul vers :

Trebue de spus în prealabil că Eminescu evită în versurile sale pe cât e posibil cuvântul *fericire*, abstract, banal, trivializat, în vorbire cași în poezie, prin frecvență, *sentimentală* și abuzivă întrebuințare. *Noroc*—în înțelesul pe care i-l dă Eminescu aici —are și ceva din celelalte accepții ale lui : *șansă* și *soartă*. Așa dar, întrebuințând acest cuvânt, Eminescu nu numai că evită un cuvânt abstract și compromis, dar reușește să evoce o fericire greu de cucerit, greu de păstrat, o fericire cu caracter mereu provizoriu — și simțită ca atare — o fericire mai patetică, mai scumpă, care ține pe cel care o posedă într'o neconținută încordare dramatică

Vino! Joacă-te cu mine, cu norocul meu...

înseamnă : joacă-te cu fericirea mea, cu soarta mea, cu viața mea.

Dar în versul de mai sus cuvântul *fericire* ar fi trădat și un sentiment de fatuitate, subliniind indiscret triumful, pe cînd cuvântul *noroc*, cu ideia de nesiguranță implicată în el, exprimă puternic adorația pentru femeia iubită, este un omagiu mai mult ce i-l aduce bărbatul—și semnul unei extreme delicatetei din partea lui.

Tot atît de concentrativă—dar nu prin complexitatea conținutului, ci prin asociațiile ce provoacă—ni se pare și expresia „veștedă“ din versul al doilea.

O floare veștedă nu are nici un preț. Dar floarea pe care o cere amantul este peste măsură de prețioasă, fiindcă s'a vestejit la sînul femeii iubite. Iar acest cuvînt exprimă totodată și îndrăzneala cererii și inobilarea ei. Să remarcăm în treacăt că floarea cea veștedă e o floare „de luncă“, evocă natura, element întotdeauna amestecat la Eminescu cu amorul fericit, și cu atît mai mult cu un amor romantic, dela „1400“.

De aceeași natură este expresia *pînzele de in*, abia „figurată“ (umilă, admirabilă și dibace „metonimie“), căci o expresie prea indirectă ar fi subliniat ideia, ar fi atras atenția că este ceva de mascat. Această expresie care, prin ea însăși, evocă puritatea — și prin aceasta își îndeplinește estetic funcțiunea,— spune totul.

Și mai concentrativă, mai complicat concentrativă—prin suggerarea unui conținut noțional derivat—este expresia *mlădioasă* care venind după : „umbra budoarului“, după „acel miros dela pînzele de in“, după gestul lui Cupido (imagini care presupun un trecut),—nu e o percepție vizuală, o constatare de ordin estetic, ci altceva.

De o cu totul altă natură, dar tot atît de concentrativă, este imaginea vizuală :

Din balcon i-arunc'o roză și cu mîinile la gură
Pare că îl dojenește, cînd șoptește cu căldură—

care redă halucinant însulețirea pasionată cu care „șoptește“ ea din balcon și care, contrastînd cu sentimentele femeii înamorate și cu ceiace vorbește ea, e cu atît mai frapantă, îndeplinind la maximum condiția estetică a unei comparații de a apropia ideii cît mai îndepărtate.

Aceste versuri conținînd o cerere arzătoare, trebuia o menajare dibace și a susceptibilităților morale ale fetei din „castelul singuratic“ și ale susceptibilităților estetice ale cetitorului—cu alte cuvinte o gradație în explozia pasiunii sensuale.

După începutul pasionat și „înalt“, dacă se poate zice astfel, „joacă-te cu norocul meu“ (precedat el însuși de expresia purei adorații: „Te-ași privi o viață ntreagă în cununa ta de raze“) — cerșirea florii vestejite dela sinul ei—și apoi întrebarea: „Ori în umbra parfumată a budoarului să vin?“. Dar trecerea aceasta era prea mare, prea îndrăzneată, și trebuia menajată—în realitatea faptului relatat și, deci, și în artă. Această menajare se realizează prin versul în care amantul se oprește asupra sunetului produs de floare pe coardele ghitarei („Ca pe coardele ghitarei răsunînd încet să cadă“),—și care mai are și funcțiunea pur estetică de a reda realitatea concretă, ca atare, prin senzații.

Tot la menajarea tranziției contribuie și versul:

Ah! E-atît de albă noaptea, parc'ar fi căzut zăpadă!

cu totul parentetic, care întirzie cu o clipă propunerea cea mare, pune încă un spațiu între „Vino“ și între „Să vin“. Acest vers, îndeplinește și o altă funcțiune, aceea de a introduce natura, acompaniamentul etern al iubirii romantice, la Eminescu.

Acest procedeu de „compoziție“ mai are un efect estetic—din punctul de vedere al evocării naturii. Imaginea nopții luminoase devine mai frapantă. Caracterul parentetic al versului sugerează ideea că *trebuia* să fie nespuse de impresionantă frumuseța nopții, dacă amantul, cu tot sufletul îndreptat spre iubita lui, mai putea s'o observe și s'o exprime. Această observație, făcută de noi discursiv, o face inconștient cetitorul, și impresia lui este potențată ¹.

¹ Același procedeu de compoziție în versurile (pun în parantez versul parentetic):

La un semn, un țărîm de altul, legînd vas de vas, se leagă
Și în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă,
Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah, și spahii
Vin de ntunecă pămîntul la Rovine în cimpii;
Răspîndindu-se în roiuri, întind corturile mari...
(Numa'n zarea depărtată sună codrul de stejari).
Iată vine-un sol de pace c'o năframă'n virf de băț.
Baiazid, privind la dinsul, îl întreabă cu dispreț etc.

Și aici parantezul menajează o tranziție, prin evocarea unui element pitoresc, pe care caracterul parentetic al versului îl scoate în relief.

Dar aici vorbind un personagiu care se adresează altuia și nu autorul, parantezul nu putea să cadă între versuri fără absolut nici o legătură cu ele. Legătura o face acel „Ah!” — provocat și de frumuseța naturii și de starea sufletească exprimată în celelalte versuri.

Dar fata nu-l chiamă (Atunci ar fi fost roman, și nu poem romantic). Ea iese în balcon și „i-arunc'o roză” de Șiras, și nu floarea dela sîn.

Apariția fetei e redată prin fapte. Eminescu nu informează. Copiază prin senzații de văz și de auz.

Mai întâiu o aude venind:

Și uscat foșni mătasa pe podele între glastre,
Între rozele de Șiras și lianele albastre.

Aceste versuri, care relatează sunetul, îl și redau. ¹ *Mătasă* exprimă obiectul și noțional și sonor. *Foșnește* califică sunetul și, prin caracterul lui onomatopeic, îl „imită”. *Uscat* specifică sunetul și, cași *foșnește*, îl „imită”, pentrucă *uscat* sună... uscat. Rima *glastre-albastre* îl prelungește. Iar *Șiras* este însăși senzația de auz, pe care o dă o haină de mătasă care „foșnește uscat”.

Este evident că Eminescu a auzit cum vine fata ~ înainte de a apărea—și sonoritățile s'au produs în procesul intim de creație.

Și tot așa, când, în versul

Ca pe coardele ghitarei răsunînd încet să cadă

a redat sunetul floarei căzînd pe ghitară. (Înlocuiți *coardele*, ori *ghitarei*, ori *cadă*—și mai ales înlocuiți toate aceste cuvinte—prin altele, de pildă *strune*, *vioară*, *cază*—și sunetul produs de căderea floarei nu se mai aude).

Revenim. Fata apare.—Dacă atunci, când încă nu apăruse, Eminescu a auzit'o, acum o vede:

Din balcon i-arunc'o roză și cu minile la gură
Pare că îl dojenește, cînd șoptește cu căldură

Această expresie atît de contradictorie, *formal*, cu sentimentele fetei din acest moment, și atît de exactă, este rezultatul unei viziuni halucinante.

Analiza noastră, atît de minuțioasă și totuși incompletă, vrea să arate printr'un exemplu cum acumulează Eminescu efecte de toate felurile —noționale, sonore și de compoziție—pentru a crea obiectul de artă.

¹ Il redau, firește, din cauza conținutului lor noțional. Unui om, care n'ar ști romînește, ar trebui să-i spui despre ce e vorba în aceste versuri, că să audă și el sunetul mătasei.

Versurile de mai sus, cu conținutul lor greu de găsit chiar în cel mai realist roman franțuzesc, le poate ceti un tată de cea mai veche modă fiicei sale de aceeași modă, pentru că realizarea estetică este atât de perfectă,—transfigurarea realității atât de complectă—încît impune oricui o atitudine pur estetică.

În genul acesta Eminescu este maestru. În *Călin*, a reușit să picteze o față aproape goală—„a frumuseții haruri goale”—și „nudul” lui, cași pînzele marilor pictori clasici, nu poate provoca decît sentimentul estetic, fiindcă și atitudinea poetului față cu „subiectul” a fost pur estetică și fiindcă a reușit perfect în redarea viziunii sale.

Dar în *Călin* el a realizat ceva și mai greu. A redat paroxismul transportului erotic al Sburătorului, reușind să păstreze și să impună aceeași atitudine pur estetică.

În paginile acestea am copiat, și orînduit cum am putut mai bine, cîteva din însemnările făcute pe marginea unui volum de poezii al lui Eminescu. Am ales pe cele privitoare la elementul sonor. Celelalte, poate le voi copia mai tirziu.

Dar însemnările mele sînt întîmplătoare. Iar condițiile, subiective, de a le complecta și organiza într'un tot, neprielnice. Poate se va găsi un tînăr, iubitor al lui Eminescu, care să se sacrifice. Să renunțe la sborul de vultur, de unde opera e privită prea de sus,—și adesea nici nu se mai zărește—și să facă un stagiu în subsolurile ei. Indelețnicire migăloasă și prozaică, dar nu fără posibilitate de rezultate interesante.

Eminescu merită munca aceasta. Iar critica analitică (sau cum se mai numește) merită și ea un obiect de cercetare atât de prețios ca poeziile lui Eminescu, autentic creator de artă.

G. Ibrăileanu

A N E X E

I.

O fază de tranziție

Pentru a nu complica considerațiile introductive, am considerat întregul răstimp dintre 1870 și 1879 ca o singură fază. Dar în realitate, — cum am arătat într'un articol mai vechiu — cîteva poezii începătoare ne silesc numai decît să distingem o scurtă perioadă de tranziție, căci Eminescu n'a sărit deodată dela *Junii corupți* la poezia pur eminesciană.

Tranziția dela *Junii corupți* (1869) la *Venere și Madonă* (tot 1869) este o schimbare „catastrofală”, și nu o evoluție, și totuși *Venere și Madonă*, *Înger de pază*, *Mortua est* și *Noaptea* nu sînt încă purul Eminescu. „Eminescu”, în totalitatea lui, începe

cu *Epigonii*. Poezia aceasta nu e desigur la înălțimea *Scrisorilor*, are greșeli multe, dar este *deja* întreg Eminescu.

Venere și Madonă e prea declamatorie. E construită pe un contrast forțat, căutat—retoric. E nesinceră din punctul de vedere artistic. E scrisă în 1869. Face parte, și material și sufletește, din *Geniu pustiu*. Eminescu însuși o condamnă.

Înger de pază e o copilărie grațioasă, dar o copilărie. O „compoziție” poetică. E în măsură și ritmul poeziei *Mortua est*, combinație împrumutată dela Bolintineanu. E tot din 1869, și tot din familia *Geniului pustiu*, din care făcea parte. (Cu a doua jumătate redactată altfel).

Mortua est, concepută și scrisă—altfel—în 1866 (cîteva strofe de-atunci Eminescu le-a păstrat și aici), e inspirată de Bolintineanu, e retorică, nesinceră, exagerată.

Noaptea, mai dincoace decît celelalte—scrisă în 1870, face și ea impresie de „compoziție poetică”, e pe alocurea declamatorie („O! desmeardă... pîn' ești jună... pîn' ești... pîn'...”)

Epigonii, cu care noi credem că putem marca începutul lui Eminescu cel adevărat, e tot din 1870, cași *Noaptea*. Așa dar, în acest an se face tranziția dela *Venere și Madonă* la *Epigonii*,—după cum în 1869 s'a făcut tranziția dela *Junii corupți* la *Venere și Madonă*—evoluția cea mai repede pe care a făcut'o vreodată un scriitor. *Într'un an!* Trebuie să se fi întîmplat ceva deosebit în viața lui Eminescu. Viena? Experiența capitală a trecerii dela idealismul la realismul amorului? Cine știe.

În considerațiile noastre am ținut samă și de poeziile acesteia de tranziție, dar, totuși, nu le-am dat importanță ca celor caracteristice fazei prime.

Această repede evoluție, spațiul acesta de timp dintre *Junii corupți* și *Epigonii*, cînd ucenicul literaturii patruzeciopiste devine Eminescu, merită un studiu aparte, — chiar și din punctul de vedere al problemei care formează obiectul considerațiilor din acest articol. Eminescu încearcă în acest timp tot felul de măsuri și de ritmuri. *Sara pe deal*, în care întrebunțează cu un efect atît de sugestiv versul coriambic (combinația de picioare: un coriamb, doi dactili, un troheu) este aproape din această vreme.

II.

Datele biografice

Este sigur că, cel puțin între 1874 și 1877, Eminescu a iubit pe Veronica Micle. Aceasta reese din scrisorile schimbate între ei, cînd Eminescu se mutase în București. Dacă a iubit-o ca pe „o copie întîmplătoare” a idealului său de femeie, cum caracterizează Maiorescu amorurile lui Eminescu, ne este indiferent. Cît și cum putea iubi el, a iubit-o fără îndoială.

Așa dar, deși în această vreme era înamorat de o femeie, în versurile sale nu vedem o femeie, ba nici un amor, ci amorul ca un element de idilă... transcendentă 1.

La București, Eminescu a iubit pe Mite Kremnitz și apoi pe o doamnă Poenaru—dacă d-nii Iacob Negruzzi și N. Petrașcu, nu se înșală.

Informatorii amintiți citează și numele câtorva poezii ale lui Eminescu inspirate de aceste femei.

Imaginile mai concrete—mai precise—de femei din poeziile fazei a doua conțin, desigur, ceva din atributele acestor femei, iar elementul pasional din aceleași poezii trebuie să fie condiționat de sentimentele provocate de ele 2 și poate acum (cînd „s'a dus amorul“ și «cînd amintirile'n trecut încercau să-l cheme») și de Veronica Micle—și atîta tot. Căci poeziile erotice ale lui Eminescu nu sînt „copia“ realității morale sau materiale. Ca toată creația lui, ele sînt, la maximum, quintesențiare, „generalizare“ afectivă,—de unde absența ocazionalului,—universalitatea și eternitatea lor.

III.

„Mai am un singur dor“ este o... compilație ?

Această poezie, — a cărei originalitate ni se pare probată chiar și numai prin strînsa concordanță dintre fond și elementul sonor, de atîtea ori și în atîtea moduri relevată de noi,—a fost denunțată (se va vedea imediat că termenul acesta este propriu) de I. N. Apostolescu 3 ca o compilare stîngace a două poezii franțuzești, una a lui Ronsard și cealaltă a lui Paul Bourget.

Versurile lui Ronsard :

Quand le ciel et mon heure
Jugeront que je meure,
Ravy du beau séjour
Du commun jour,

Je defens qu'on ne rompe
Le marbre pour la pompe,
De vouloir mon tombeau
Bastir plus beau.

1 Laroche foucauld spune că în tinereță bărbații iubesc femeia și mai pe urmă amorul.—Cred că Laroche foucauld dă amorului înțelesul de pasiune egoistă, de juisare.

2 Cînd a apărut, în 1879, *Atît de fragedă* (inspirată, se zice, de Mite Kremnitz), Veronica Micle a văzut imediat că poezia e „simțită“, cum zice ea, că nu e vorba de o femeie imaginară și că femeia reală nu este ea.

3 *L'Influence des romantiques français sur la poésie roumaine, 1909.*

Mais bien je veux qu'un arbre
M'ombrage au lieu d'un marbre,
Arbre qui soit couvert
Tousjours de vert,

De moy puisse la terre
Engendrer un lierre
M'embrassant en maint tour
Tout à l'entour...

Versurile lui Paul Bourget :

Lorsque la mort, posant ses doigts blancs sur mon front,
Fera que pour toujours mes yeux se fermeront
A la beauté vivante,
Choisissez-moi, vous tous à qui je serai cher,
Une tombe au soleil, sur les bords de la mer
Infinie et mouvante.

Comentariile lui Apostolescu :

„Le désir du poète roumain d'être enterré sans pompe, d'avoir sur sa tombe un arbre qui penche son feuillage, vient en ligne directe de Ronsard. Cette élection de son sépulcre au bord de la mer, pour entendre gronder la „masse exasperée“ des flots, ou, comme il dit lui-même, „l'âpre chant de la mer“, est une reprise de l'idée et des images de M. Paul Bourget (Poésies 1872-1873). Eminescu a été si tourmenté par cette combinaison des vers du chef de la Pléiade et de ceux de M. Bourget, qu'il donna cinq variantes à sa composition. Puis, dans son désir de mettre un trait personnel, il prie ses amis de planter un... tilleul près de sa tombe. Le tilleul au bord de la mer n'est pas très habituel et puis il n'est guère dans le ton du paysage.

„Enfin la mer dans une poésie roumaine, là surtout où il s'agit des sentiments des plus intimes d'un personnage, est tout ce qu'il y a de plus curieux, parceque pour de motifs d'ordre... historique, les Roumains ont eu de très rares rapports avec les bords des mers. L'inspiration d'Eminescu n'est pas donc personnelle, elle est due presque complètement à Ronsard et à M. Paul Bourget“.

Dacă aceste versuri nu răspundeau sentimentalității sale, dacă dorințele celor doi poeți îi erau cu totul străine, dacă i-a venit atît de greu să contopească aceste două poezii și, pentru înădirea lor forțată, a recurs la nepotrivitul „teiu“,—atunci pentru ce și-a dat Eminescu această muncă ingrată? L-a condamnat cineva să facă combinația Ronsard+Bourget?

Ronsard și Bourget!

Eminescu era un harnic cetitor de literatură, dar mai ales în nemțește. Și, dacă poate o fi cetit pe Ronsard, este greu de

tot de admis că o fi cetit și poeziile, de duzină, ale lui Bourget, scriitor necunoscut la 1880 (cînd încerca Eminescu *Mai am un singur dor*), ale cărui versuri nu putuse încă fi remorcate de romanele—de mai tîrziu.

Dar să discutăm fondul argumentării lui Apostolescu.

Așa dar, dorința de a nu fi înmormîntat cu „pompă“ (în fiecare zi mii de oameni exprimă această dorință) fastuosul umflat de vanități Eminescu a împrumutat-o dela Ronsard. Iar copacul (cimitirele sînt pline de copaci pe morminte) l'a împrumutat tot dela Ronsard. Fără îndoială,—căci altfel Apostolescu n'ar mai fi descoperit încă o influență franceză asupra unui scriitor român.

Iar teiul, teiul din atîtea poezii ale lui, Eminescu l-a inventat, ca să pue și el, bietul, ceva original în compilația lui nevoiașă. Și atît de greu i-a venit să facă compilația asta (la care a fost condamnat probabil de justiție), încît s'a chinuit cu cinci variante—parcă variantele poeziei *Mai am un singur dor* n'ar dovedi, *tocmai*, înamorarea lui de această poezie.

Dar argumentul principal este marea.

Și mai întăiu, pentru ce să o fi luat Eminescu din poezia lui Bourget, cu care *Mai am un singur dor* nu are comun nici un cuvînt de cît dorința de a fi înmormîntat la malul mării, și nu dela altcineva? Fără îndoială, pentru că Apostolescu, găsind un poet, care a exprimat dorința să fie înmormîntat la malul mării, și poetul fiind francez, a mai putut înregistra încă o „influență“.

Dar a simțit și Apostolescu că apropierea n'ar putea fi susținută cu argumente literare, și atunci a recurs la istorie și la geografie: Românii nu au avut și nu au mare, Eminescu, fiind Român...

La argument copilăresc—răspuns copilăresc :

Romînii au avut întotdeauna mare. Moldova, liberă sau sub dominație străină, s'a întins și se întinde între Carpați, Nistru și Marea Neagră.

Basarabi și voi Mușatini

.....
Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră
Dela munte pîn'la mare și la Dunărea albastră,—

o spune chiar acest Eminescu, care face parte dintr'un neam de oameni, care nu a avut mare și nu a cunoscut-o.

Dela Nistru pîn'la Tisa
Tot Romînul plinsu-mi-s'a
Că nu mai poate străbate
De-atîta străinătate.
Din Hotin și pîn' la Mare
Vin Muscalii de-a călare.
Dela Mare la Hotin
Mereu calea ne-o așin,

Acești Romîni care „i s'au plîns“ lui Eminescu că în țara lor, între Hotin și Mare... etc., dezminț cu toții pe Apostolescu.

Dar literatura populară e plină de „mare“. Dar „marea“ face parte din multe locuțiuni populare. Ce voia oare Apostolescu? Să fim o insulă, sau măcar o peninsulă?

Dar chiar dacă Eminescu ar fi fost elvețian, n'ar fi putut oare dori să fie îngropat „la marginea mării“?

Dacă Eminescu ar fi exprimat în versurile sale dorința de a fi înmormîntat la munte, lui Apostolescu i s'ar fi părut foarte natural, deși nu sînt sigur că, dacă ar fi găsit într'un poet francez aceeași dorință, n'ar mai fi înregistrat încă o influență franceză asupra unui scriitor romîn.

Și, totuși, e mai natural ca Eminescu să fi dorit malul mării pentru odihna sa de veci, decît muntele, pentru că o operă literară nu se judecă cu geografia, — pentru că în poezia sa, e foarte puțin „munte“, iar „marea“ e pretutindenii, fie ca pictură de peisagiu, fie ca evocare, fie ca termin de comparație.

Marea îl preocupă mereu, s'ar putea zice că îl obsedează. Cînd, în *Scrisoarea I*, invoacă luna, el o vede mai întăiu ca „stăpînă a mării“, „plutind pe mișcătoarea mărilor singurătate“, și apoi de-asupra „cetăților“, „pătrunzînd în mii de case“ cu lumina ei. Cînd, în *Scrisoarea III*, a încetat lupta și, odată cu sara, apare luna, el o vede ca „doamnă a nopților și-a mării“, deși „acțiunea“ se petrece „la Rovine, în simpții“. Cînd, în *Impărat și proletar*, Cezarul cugetă pe malul mării la soarta omenirii, Eminescu se folosește, s'ar zice, de prilej, ca să consacre mării cinci strofe. *Stelele'n cer* — ard deasupra mărilor, deși poezia n'are ca subiect marea. Iar în *Luceafărul* totul se petrece pe mare și pe malul mării, etc. etc.

„Marea“ — ceiace e tot atît de semnificativ — îi servește des ca termin de comparație. Ochii iubitei sînt adînci „ca marea“; oastea lui Mircea vine ca „marea turburată“; amintirea iubirii moarte îi evocă „oceanul cel de ghiață“, etc. — În versurile rămase în manuscris, pe lîngă aceeași obsesie a mării ca imagine de comparație sau chiar ca episod, găsim poezii ca *Dintre sute de catarge*, *La fereastra dinspre mare* și chiar o poezie: *Marea*.

Dar preocuparea de mare este mărturisită, — declarată — de Eminescu. În *Floare albastră*, iubita, geloasă de preocupările lui, care-i îndepărtează gîndul dela ea, îi spune :

„In zădar rîuri în soare
Grămădești 'n a ta gîndire
Și cîmpiile asire
Și întunecata mare.

„Piramidele 'nvechite
Urcă 'n cer vîrful lor mare:
Nu căta în depărtare
Fericirea ta, iubite

„Hai în codru cu verdeață etc.

Așa își formulează Eminescu preocupările lui. Și nu poate fi vorba aici de simple „figuri de stil“, cum s'ar putea părea din cauza „cîmpiilor asire“ și a „piramidelor 'nvechite“. Poezia din adolescență *Amorul unei marmure* se începe cu evocarea unui rege asirian. Printre primele poezii publicate în *Convorbiri* e și *Egiptul*, și anume a patra. Două poezii de dragoste: *Venere și Madonă* și *Inger de pază*, foarte firești pentru un tînăr, *Epigonii*, foarte firească pentru tînărul respectos de înaintașii săi, pe care i-a și imitat până acum și dela care-și ia adio—și imediat *Egiptul*, ceiace ar fi cu totul curios, dacă Egiptul n'ar face parte din preocupările lui.

Caragiale spune că atunci cînd l'a întîlnit întăia oară pe Eminescu, adolescentul acesta i-a vorbit mult despre India. De unde urmează că Asiria și Egiptul se însușează într'o preocupare mai generală, preocuparea de Orientul vechiu.

Așa dar, cînd în *Floare albastră*, iubita îi spune să nu mai viseze la „întunecata mare“ și la celelalte lucruri îndepărtate de ceiace trebuie să preocupe pe un om ca toți oamenii, ea știe ce spune...

Și Apostolescu se întrebă ce caută marea în *Mai am un singur dor...* Dar există mulți poeți în lume care să fi iubit atîta marea?

Nu ce caută marea în ultima dorință a lui Eminescu trebuie să ne întrebăm, ci mai degrabă pentru ce această preocupare și iubire de „mare“, pentru ce această *obsedare* încît, cum am văzut, descriind noaptea care urmează luptei dela Rovine, el vede luna ca doamnă a nopții și... „a mării“!

Dacă am fi amatori de explicații prin factorul hereditar, ne-am gîndi la Eminovicz, la Emin, la un Emin arab, urmaș el însuși al unui strămoș venit de pe malurile mării indiene, la nostalgii atavice—care ar explica și „Egiptul“, și „Asiria“, și «marea», și budismul său *precoce*, de dinainte de lectura lui Schopenhauer, și viziunea luminoasă, fastuoasă, sudică, „indiană“ a realității externe, din versurile sale.

Dar aceste explicații sînt hazardate, - și nu e nevoie de ele.

Fără nimic atavic (în sensul de mai sus), pe acest „înalt visător“, pe acest geniu singuratic, pe acest om cu vaste orizonturi intelectuale, pe acest „*Luceafăr*“—trebuia să-l impresioneze puternic marea cu vastitatea și cu singurătatea ei 1.

1 Iar „Egiptul“, „Asiria“ și „India“ nu sînt decît *expresia* romantismului său. Eminescu n'a cîntat nicăeri nici într'un fel Grecia și Roma. (A avut de gînd să scrie un ciclu al antichității, dar a renunțat, a salvat numai *Egiptul*, la care ținea mai mult, îl inspirase mai bine, mai sincer). Din ceiace se chiamă antichitate, l'a atras și a poetizat ceiace e mai vechiu, mai nelămurit, mai legendar,—de dincolo de orizont. Roma și Grecia sînt mai cunoscute, mai *clare*, se adresează mai mult rațiunii, în comparație cu Egi-

Din toate acestea nu urmează că poezia *Mai am un singur dor* n'ar putea să fie inspirată de un scriitor străin. (De unul, nu de doi!). O spun aceasta, pentru că *Mai am un singur dor* este o poezie găsită de Maiorescu pe la „persoane particulare“ și publicată fără știința și voința lui Eminescu—fără posibilitate ca el să fi arătat izvorul, dacă ar avea unul.

Dar în cazul acesta, Eminescu s'ar fi inspirat dintr'o poezie care-i exprima sentimentele și ar fi făcut din versurile, care l'au inspirat, o poezie a sa și—după regulă—o poezie mai frumoasă decît modelul, ca *Sonetul Veneției*, *La steaua* și *Somnoroase păsărele*.

Ceiace ni se pare de mirat, este că d. Ramiro Ortiz (în notele volumului de poezii ale lui Eminescu, traduse de d-sa în italianește) ia drept un adevăr neîndoelnic „descoperirea“ lui Apostolescu, fără să deprecieze, ca Apostolescu, poezia lui Eminescu și s'o considere ca o pură compilație. Mărturisim că ceea ce ne-a determinat să discutăm argumentele lui Apostolescu este nota mai sus pomenită a d-lui Ortiz, care ne-a convins că n'aveam dreptate, cînd credeam că nimene nu va lua în serios apropierea făcută de Apostolescu între cele două poezii franțuzești și poezia lui Eminescu.

De altfel d. Ortiz, care nu e un Apostolescu, este și d-sa prea dispus să descopere „izvoare“.

Versul „Trece lebăda pe ape între trestii să se culce“ din *Somnoroase păsărele*, d-lui Ortiz i se pare că ar fi „o amintire a versurilor lui Pușchin, săpate apoi pe soclul frumosului monument înălțat lui în grădinile dela Țarscoe Selo, în care poetul venea să se inspire :

În acele zile ne mai văzute, minunate
De primăvară, la chemarea lebedelor,
Lîngă apele care luceau pașnic,
A început să-mi apară Muza.

„Nu e nicio asămănare concretă, urmează d. Ortiz, dar acest peisagiu lacustru, care revine de atîtea ori în Eminescu, de unde să vie?“

Dacă Eminescu n'a văzut niciodată o lebădă pe un lac sau pe un iaz, și totuși lebăda „revine de-atîtea ori“ în poezia sa,—

petul, cu Asiria, cu India, care vorbesc mai mult fantaziei. Roma și Grecia sînt timpurile moderne ale antichității, pe cînd Egiptul și Asiria sînt veacul de mijloc al vremurilor vechi. Ceiace are nelămurit, legendar, romantic, veacul de mijloc propriu zis—motiv pentru care romanticul Eminescu l'a iubit și cîntat,—are și Asiria și Egiptul în comparație cu Grecia și Roma. Antichitatea clasică, clară, „rațională“, nu este subiect romantic, ca obscurul, fabulosul, medievalul Orient.—La explicarea dacismului lui, atît de excepțional în literatura noastră, trebuie să adăogăm la motivul de ordin național și iubirea lui pentru trecutul legendar și romantic. Dacă Ștefan cel Mare și Mircea sînt veacul de mijloc al istoriei naționale, Dacii sînt antichitatea legendară, „Egiptul“ acestei istorii.

și atât de pitoresc și de văzut în *Scrisoarea IV*,—noi credem că mai degrabă ar fi putut lua această pasere dintr'un roman, dintr'o nuvelă, dintr'o poezie în care să fie, în adevăr, zugrăvită, ori chiar dintr'o zoologie, dintr'o gravură, de pe eticheta unei cutii—decît din strofa lui Pușchin săpată pe fîntina dela Țarscoe Selo, din care strofă nici n'ar fi înțeles ce e aceia „lebedă”. Cel mult, căutînd într'un dicționar, abia atunci ar fi aflat că e o pasere, că paserea aceasta... etc.

Dar „lebedă” din *Somnoroase păsărele* a luat-o cu poezie cu tot dintr'un scriitor german. Dar „lebedele” din *Scrisoarea IV*, se zice că le-a luat împreună cu lacul și cu castelul dela un palat de lingă București,—informație din care trebuie să reținem că Eminescu a văzut măcar acolo lebede pe lac—„model” mult mai bun decît cuvîntul „lebedă” din Pușchin.

Dar cine n'a văzut lebede pe iazurile boerești din Moldova! Dar lebede, pe vremea lui Eminescu, erau și la Cișmegiu. Erau la Berlin, la Potsdam. Erau la...

Numai după cuvîntul „lebedă” din Pușchin, Eminescu n'ar fi scris cele patru versuri din *Scrisoarea IV* („Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii etc.”).

O apropiere făcută, cred, tot de d. Ortiz (noi pînă acum n'am văzut-o nicăeri) este aceia între prima strofă a poeziei *De ce nu-mi vii* și un cîntec unguresc. Iată cîntecul (tradus pentru mine de cineva care știe ungurește—traducere puțin deosebită de aceia pe care o dă d. Ortiz):

Pică frunza, pleacă păsările,
Toamna e aici.
Porumbița mea, pe pieptul meu
De ce nu vii ?

Cu toate că dorința de a avea aproape ființa iubită, cînd tristețea naturii face pe om să se simtă mai singur, poate s'o aibă oricine; cu toate că „paserile” (=„rîndunelele”) apar la Eminescu abia în ultima redactare a poeziei sale (a cincea); totuși forma strofei sale, acel „De ce nu-mi vii” ca concluzie a sosirii toamnei, figurată prin căderea frunzelor și plecarea paserilor, e un argument destul de valabil ca să admitem că Eminescu a cunoscut cîntecul unguresc (dela vre-un Ardelean) și s'a inspirat de el pentru prima strofă. Dar d. Ortiz zice că *poezia* lui Eminescu este «imitată» după acel cîntec. Terminul ni se pare impropriu.

De ce nu-mi vii este publicată în vremea cînd Eminescu era internat la ospiciul de alienați dela Mănăstirea Neamțului. Și celelalte cîteva poezii, inspirate de scriitorii străini și publicate fără indicația scriitorului care le-a inspirat, sînt publicate tot în timpul cînd Eminescu era bolnav. 1

1 Altfel, poeziile ar fi fost însoțite de indicația necesară, cum a făcut Eminescu cu „*Foaia veștedă*—după Lenau”, publicată de el însuși.

Și dacă până acum printre poeziile nepublicate de el s'au descoperit patru imitate sau inspirate de scriitorii străini, e posibil să se mai descopere și altele.

Acela care ar căuta izvoare străine pentru postumele lui Eminescu, ar trebui să lase la o parte, ca sigur originale, poeziile care cuprind strofe ori versuri din alte bucăți ale lui, din acele manuscrise ale lui din care a luat ce era mai bun. Este dela sine înțeles că poeziile compuse din materialul lui, adunat în cursul vremii și diseminat în diverse bucăți (la care a renunțat) nu pot fi inspirate de alții. Din acest punct de vedere, *Te duci*, publicată fără voința și știința lui, nu poate fi inspirată de un scriitor străin, dar *Kamadeva* ar putea fi.

În al doilea rând, poeziile de pură efuziune de sentimente, fără o „idee“, fără „subiect“, fără nimic logic, trebuie lăsate și ele la o parte, căci sînt, cu siguranță, originale, pentrucă poeziile lui Eminescu, cunoscute ca inspirate de alții, au toate o „idee“, un „subiect“, și *Sonetul Veneției*, și *La Steaua* și *Somno-roase păsărele*. Chiar și *logica* strofei ungurești este o „idee“. Și din acest punct de vedere *Te duci* n'ar putea fi inspirată de alt poet, dar *Kamadeva* ar putea să fie.

Măi am un singur dor are o „idee“, dar e simplă de tot: o idee, care e o dorință,—abia o „idee“. Apoi, pe cît știu, nu conține nimic din versurile rămase în manuscris, dar prin natura ei cu totul specială de „ultimă dorință“, această poezie nu putea să conțină nimic din acele versuri.

Dar e timpul să pun punct acestei Anexe!

G. I.

P. S. Am cetit într'o revistă numită *Tiparnița literară* răspunsul d-lui E. Lovinescu la articolul meu, în care am arătat cum a falsificat d-sa pe Eminescu.

Îi voi răspunde în n-rul viitor al „V. R.“

Cronica literară

Leonahrd Franck

Critica contemporană a apărut uneori nedreaptă și inutilă. Ea a privit cu totală indiferență și scepticism scriitorii de factură spirituală puțin obișnuită. Personalități excepționale, complexe și neadequate felului de a privi comun lumea și viața, i-au apărut adesea controversate și neprecise.

Scriitorii de originală structură psihică, încercînd să cuprindă în activitatea lor preocupări neobișnuite, sau schimbînd total aspectul caracteristic al unei lungi serii de fapte și punctul de vedere al aprecierii lor, au fost întotdeauna priviți cu neîncredere și îndoială. Criteriul drumului creiat a stăpînit ierarhizarea valorilor și aprecierea curentă a maselor. Doar timpul a redat cu necesitate—curînd sau firziu—locul creatorilor în rîndul exemplarelor comune.

Acesta a fost și destinul literar al scriitorului Leonahrd Franck. Ignorat la început cu acel dispreț ce caracterizează mediocritățile, e astăzi cunoscut ca nuvelist, romancier și psiholog tot pe atît pe cît e cunoscut ca dramaturg și om de teatru.

* * *

Scriu aceste rînduri cu regretul de a fi înțeles odată mai mult aceste lucruri, în clipa în care am terminat lectura paginilor sale.

Leonahrd Franck e un revoluționar în domeniul esteticii literare, mijloacelor de realizare tehnică și fondului sufletesc pe care îl desvăluie. Dar mai mult decît în acest domeniu, e un revoluționar al vieții actuale, al societății pe care o crede nedreaptă, apăsătoare și nimicitoare a valorilor spirituale în genere. Ori,

niciodată un revoluționar nu scapă acelei atitudini de sfișietoare indoială ce pregătește hotărîrea determinantă și decizivă. L. Franck este supus acestui sbucium interior, ce luminează gîndul și purifică fapta. Este un scriitor de aleasă ținută literară și un psiholog de fină redare a fenomenelor sufletești.

Și totuși fondul sufletesc al acestui scriitor se deosebește profund de aceea ce înțelegem în genere sub numele de psihologie literară.

Literatura psihologică de până acum își propunea o temă, pe care apoi căuta să o rezolve în mod concret prin exemple de analiză interioară, adesea caracteristică și interesantă. Dar modul de realizare presimțea artificiu și intenția premeditată. De aceea, rare ori cetitorul putea ajunge la convingerea sinceră nesilită și obiectivă, că se află în fața unui fenomen de realitate necontestată. Așa s'au evidențiat caracterele nealterate ale teatrului clasic și tot astfel au apărut temperamentele și moravurile nouă în literatura contemporană.

L. Franck e din acest punct de vedere un inovator. Dacă ar fi să ne exprimăm cu mult prea simplu pentru a arăta minunatele-i mijloace de redare a vieții pe care o creiază și o domină, ar trebui să spunem într'un singur cuvînt că utilizează un procedeu invers.

Pentru Franck nu există subiect și teză de explicat în ea însăși, individual și precis. În constituirea realității pe care o prezintă, el simte—cu conștiință clară și lucidă sfișietoarea obligație a scriitorului—de morcelare a unității, și de simplificare a complexității de viață. Și încearcă cu admirabile resurse—a sesiza realitatea complectă, învingînd pas cu pas efortul de simplificare și neputința de reprezentare perfectă, inalterată și desăvîrșită.

Dar ar fi să înțelegem prea puțin talentul atît de personal al acestui scriitor interesant și fecund, dacă am rămîne la aceste considerații preliminare. O privire mai amănunțită așa dar se impune.

* * *

E astăzi cert că scriitorul, ce reușește să intereseze adinc și să transforme subiectul inspirației sale într'un obiect de atenție intensă și prelungită, este acel care prezintă viața reală și complectă în cele mai caracteristice aspecte ale ei. Epoca aventurierului romantic a fost de mult înlocuită de aceea a „robinsonianului“ călător, lipsit de scrupule și adesea de total simț al realității pe care încerca să o prezinte ca un produs excepțional al experienței sale de viață. Era acesta, desigur, un alt aspect al romantismului atît de frequent în sufletul adolescenților—dotați cu acea naivitate de perfectă candoare sufletească—și în același timp o nouă sursă de exploatare necontrolabilă și neatinsă încă în profunzimile lui puțin obișnuite.

Dar simțul real și obiectiv a învins. Ieșită din acel mahalagism ce însemna o constantă preocupare de viața curentă, intimă și cotidiană, critica realității concrete a impus obiectul ei pe primul plan de interesare conștientă și obiectivă. Aprecierea personală și sumară restrînsă la cadrul frecventelor nemulțumiri și oscilații individuale, a îmbrăcat aspectul necesar și obligator al valorificării imparțiale. S'a renunțat astfel la atitudinea romantică și aventuroasă, considerată numai ca preocupare de confortare și repaos clipele de accentuată oboseală nervoasă și s'a impus cu necesitate scrutarea obiectivă și permanentă a realității.

Imbrățișînd aspectul exagerat al naturalismului apus de mult și astăzi reînviat în paginile de senzații cu mult prea intensive, pe care le oferă lectura lui Kuprin, Andreev și mai recent lui Al. Newierov și L. Seyfoulina, simțul de ponderată preocupare realistă rămîne constant și creator în aproape întreg domeniul literaturii contemporane.

Știu că și azi romanul auto-biografic cu pronunțată culoare romantică, ca și biografia romanțată frecventă și atractivă în ultimul timp, exercită excepțională tentație pentru scriitor și lector. Și nu cred încă că literatura estetică și cizelată „gen Flaubert”—dotată în plus cu avantajul de a trezi la viață o lume neexplorată peste care s'a întins umbra necruțătoare a uitării,—nu va tenta poate curînd imaginația unui talent veritabil cu înclinații spre inactual și fantastic. O eclatantă dovadă ne-o oferă succesul al lui André Maurois în „Climats” și al întregii serii în care apar pe primul plan viața lui Schelley, Disraeli, Beethoven (exceptînd de aici pe „Goethe” al lui Emil Ludwig cu mult prea dificilă—prin conștiinciozitatea extremă pe care o evidențiază—pentru o biografie romanțată). Și dacă e nevoie de o dovadă în plus desigur aceasta ne e furnizată de extraordinarul succes al artei mute, atunci cînd oferă subiecte de viață exotică, excepțională și prea rar întîlnită, în care fantazia e temperată alternativ și permanent de bunul gust al situațiilor imaginate alături de simțul realist al mediului și epocii dezvoltate.

Dar spiritul complet al dezvoltării literare de azi se pare că exclude ca preocupare curentă fantasticul exagerat care frizează artificialul. De aceea realismul lui Bernard Schaw, dublat de aceea ironie nealterată și pătrunzătoare și prin aceasta mai ales reală și viabilă,—unui Th. sau H. Mann, și a întregii serii de scriitori care apar după revoluția rusă, (Babel, Kataev, Boris Pilniac, Ognev), reprezintă succesul unei literaturi corespunzătoare tendințelor epocii actuale.

În această serie de scriitori trebuie situat și Leonahrd Franck. Dar spre deosebire de ei, Franck are însușirile unui exemplar unic în literatura contemporană. E în primul rînd un scriitor de rară onestitate sufletească. Pentru toți acei care îi cetesc rîndurile, Franck e un luptător chinuit de propria-i tendință de luptă. O luptă dominată de convingerea lui nesdruncinată în efortul pe

care îl datorim toți omenirii pentru organizarea, perfecționarea și realizarea unei vieți superioare.

Mă voiu opri puțin asupra celei mai remarcabile opere ale sale „*Le bourgeois*“, uriașă frescă de viață contemporană. Burghezul este omul născut a tinde spre capital, a se îmbogăți din munca celorlalți și a-i restringe la viață mizerabilă și istovitoare. E poate aici ceva din concepția lui totală despre viață, dominată de o notă fatalistă ce apare ca un refren la fiecare încercare de eliberare de subtatotputernicia ei.

În familia burghezului nici cele mai temerare gesturi, nici cele mai bune intențiuni nu-și pot găsi realizarea; e ceva în mediul, în atmosfera pe care o respiră, în preocupările pe care le întâlnește frecvent, ceva care oprește elanul, temperează entuziasmul. Burghezul sincer și bine intenționat trebuie să lupte nu numai împotriva lumii exterioare, ci însuși împotriva mediului interior ce tinde să-l limiteze până la asfixie sau imobilitate completă. Nici pasiunile, nici ideile, nici gândurile altruiste și judecățile obiective nu reușesc să-l smulgă definitiv obișnuinței curente și vieții destinate de mai înainte. Și chiar atunci când—minat de irezistibilă dorință a schimbării de viață, stăpinit de ideologia unei umanități superioare—reușește să evadeze din cercul restrâns în care era condamnat să își suporte viața, el trebuie să lupte împotriva eredității accentuate și să inaugureze o epocă de sfișietoare durere interioară. Niciodată nu am înțeles cu mai completă claritate această teribilă problemă a fatalității ereditare, ce aruncă și constrânge—pe cei mai buni dintre noi adesea—la mizerabila existență a unui prizonier, care dorește intens, ca pe o voluptate rară, libertatea. Paginile în care e descris acel chinuitor sbucium pe care îl suportă omul ce părăsește drumul umblat pentru a încerca o cale nouă în viață, sînt fără îndoială de cel mai pur și mai impresionant realism din întreaga literatură actuală.

Dar tinerii oferă o posibilitate de adaptare mai completă și o rezistență la deziluzie care atinge adesea eroismul.

Iată-l așa dar pe eroul lui L. Franck retras într-o modestă locuință,—în care mizeria se instalează din ce în ce mai sigur și mai confortabil,—alături de prietena lui de gânduri și idei comune, de ideologie și suferință. Stai mut, și gol de sentiment în fața acestei rezistențe de viață, în care compătimirea nu aduce nici o ușurare, în care voința nu implică salvarea.

Din acest colț stingher de suferință, se ridică însă ca dintr'un veritabil focar de acțiune, gestul hotărîtor și gîndul care depășește mizeria veacului prezent. E în această viață de martir ceva din mistica atitudine a creatorilor de minuni, în care doar sufletul chinuit de convingere intimă și nesdruncinată credință găsește în sfîrșit un mijloc de a înfringe cruda realitate înconjurătoare.

Blestemul unui implacabil destin fatal îl surprinde atunci cînd existența mizeră devine martir desăvîrșit. În mediul renegat

de altădată, eroul slab și abătut din calea vieții care îi fusese definitiv sortită, revede—ca în vis—priviri ce îl doresc, ce îl recheamă intens și voluptuos, brațe ce îl înlănțuesc puternic. Torturat de ideea singurătății chinuitoare și părăsit de elanul realizărilor de fiecare zi în viața, care opunea tot atâtea dificultăți voinței individuale ca și ideologiei spirituale, el se întoarce în mediul pe care îl părăsise pentru a-l recunoaște acum încântător și atractiv.

Reminiscențele vieții suferite în comun alături de ceilalți desmoșteniți ai soartei, însă, cu care își dusesese traiul de suferință acerbă în anii de entuziasm și sinceră iluzie a forței ce reprezentau, vor apărea tot mai chinuitoare acum și zi cu zi îl vor împinge în întunericul inconstientului pe care viața luxuriantă și ușoară nu-l va putea înlătura niciodată.

* * *

Iată, va spune cetitorul acestor rînduri, o acțiune ce se pretează admirabil ca ilustrare a unei concepții literare departe de realismul brutal al vieții dusă până în cele mai negre, mai întunecate detalii. Și cetitorul care va face această reflexie e fără îndoială un intelectual abil.

Căci realism nu însemnează abjecțiune, brutalitate și prezentarea celor mai înspăimîntătoare aspecte de viață comună și decăzută. Această pantă, pe care s'a scoborit Emile Zola până la cel mai crud naturalism, este nedreaptă și primejdioasă. Realism însemnează viață integrală, în ceiace are ea proeminent caracteristic și isbitor, fără a prefera selecțiunea oribilului sau predilecția pentru incestuos și scatofag.

Leonahrd Franck a înțeles mai bine ca oricine acest lucru. El a transformat opera concepută, prin admirabile mijloace literare bazate pe o psihologie adevărată și adîncă într'o minunată realizare viabilă, estetică, reală și impresionantă.

Psihologia eroilor din literatura contemporană a primit prea adesea caractere extreme și însușiri excepționale. Excesiv și extrem, iată cei doi poli între care a oscilat preocuparea psihologiei literare. Nu este oare un exemplu edificator acela pe care l-a prezentat literatura „senzațională“ atît de frecventă în ultimul timp ?

Leonahrd Franck și-a păstrat echilibrul complex pe acest drum atrăgător și fecund. Puțini romancieri au înțeles că pentru a prezenta aspectul complex al unei personalități trebuie să arunci asupra ei lumina înțelegerii adînci, a comprehensiunii bazată pe observația detaliată tot atît cit e sprijinită pe imaginația temperată de simțul realist al faptelor privite. Dar mai puțini au sezizat nota exactă în care trebuie utilizată imaginația pentru a nu crea adevărate ficțiuni, în care realitatea concretă e doar un palid exemplar de imitație și deformare.

Leonard Frank a utilizat imaginația în complectarea caracterelor dominante ale personajilor create. Dar a dozat-o cu abilitate și a variat-o cu atita excepțională înțelegere, încît a realizat pagini de emoție fină și delicată, în care reveria ia locul realității și aceasta succedă visul și ficțiunea delirantă. Și nu e inutil să menționez că Franck apare tot atit de iscusit psiholog în redarea sufletului comun și sănătos ca și a celui bolnav și abătut pe calea patologiei mentale.

E un scriitor original și fecund, pe care numai lectura intensă și afinitatea spirituală a cetitorului îl redau până la înțelegerea perfectă a acestei personalități excepționale.

Mircea Mancaș

Cronica teatrală

— IAȘI —

**(Cucoana Chirița.—Anno domini.—Pescuitorul de umbre.—
Iluzia fericirii).**

Reluînd această cronică, întreruptă din diverse cauze un timp cam îndelungat, mă simt dator să încep cu unele lămuriri prealabile.

Activitatea teatrului Național a fost în ultimii ani obiectul unor critici violente și excesive. Fără a le împărtăși întru totul și dezaprobind mai ales tonul lor, nu mă pot opri să nu recunosc că în ce privește repertoriul ca și jocul artiștilor, ele erau într'o largă măsură justificate.

Căci dacă anii trecuți s'au montat pe scena teatrului nostru și destul de onorabil piese clasice ca „Noaptea regilor“ a lui Shakespeare sau moderne ca „Doctorul în dilemă“ a lui Shaw, „R. U. R.“ a lui Ciapek sau „Knock“ a lui Jules Romain, numărul fabricațiilor eftine ale teatrului francez de a doua sau a treia mână a fost covârșitor ca și acel al melodramelor răsuflete. Iar față de unele producții naționale și uneori locale de calitate inferioară sau de un gust dubios, s'a arătat o condamnabilă indulgență.

În ce privește personalul, teatrul ieșan posedă fără îndoială cîțiva artiști excelenți și unele elemente bune, cu deosebire pentru comedie. Despre artiste nu putem spune cu o excepție sau două, același lucru. Dar aceste elemente nu au fost totdeauna fericit utilizate și dacă unele roluri au avut adesea parte de o remarcabilă interpretare, faptul a fost mai degrabă un produs al inspirației personale și al instinctului dramatic decît rezultatul unui studiu conștient, călăuzit de normele unei superioare intenții artistice.

Acordul de mișcări, gesturi, fizionomii, voci și făceri, acea sensibilitate reciprocă și misterioasă corespondență a raporturilor, emanînd dintr'o cugetare unică care conduce, armonizează dă un stil și o expresie spectacolului, acea unitate vie a ansamblului pe

care un Stanislavsky a izbutit ca nimeni altul s'o imprime teatrului rus și un Copeau și discipolii lui s'o realizeze pe unele scene ale apusului, iată ceva care a lipsit în mod constant sau a fost complet ignorat în teatrul nostru.

O schimbare care permite frumoase nădejdi s'a produs însă în timpul din urmă.

Directorul actual, intelectual serios, activ și tenace, fără a se lăsa intimidat de campania interesată a unei părți din presă, care-i contestă cu malițiozitate competența, în contrast cu predecesorii săi, a cutezat prin unele măsuri, cel puțin, să rupă cu spiritul rutinar și anchilozat al trecutului.

Repertoriul anunțat pentru anul acesta, cu unele excepții firești și explicabile, e fără îndoială mai bine întocmit ca cele anterioare.

Dar meritul său e mai ales acela, că înțelegînd nevoia capitală și atît de urgentă a unui director de scenă de care teatrul ieșan a fost atîția ani văduvit și făcînd pentru atingerea acestui scop sacrificii necesare și amputări dureroase, a izbutit să-și asigure concursul prețios al d-lui Aurel Ion Maican, un profesionist al tehnicii dramatice, instruit, modern și de un fin gust artistic.

*

Stagiunea s'a deschis cu „Cucoana Chirița“. Mai mult ca alte orașe, Iașul s'a distins totdeauna prin cultul respectuos al tradiției și d. Iordan nu a greșit reluînd această „comedie cu cîntece“, scrisă acum optzeci de ani, odinioară atît de gustată și populară. Personajul Chiriței, provinciala greoaie și rustică, neobișnuită cu moravurile orașului, credulă, naivă, vanitoasă, maimușărînd manierele ce i se par nobile și îmbrăcată ridicul pentru a fi la modă, nu e o creație națională, cum au afirmat unii, ci un tip împrumutat și bine localizat, o abilă și izbutită adaptare.

Căci „Chirița la Iași“ (Alecsandri a mai scris trei piese cu același personaj) cum a dovedit eruditul cercetător al literaturii comparate d. Charles Drouhet cu un mare lux de citații și fără posibilitate de replică, prezintă în ce privește cadrul general al acțiunii, personajele și incidentele, asemănări izbitoare cu „Les provinciaux à Paris“, comedie scrisă de Louis Benoît Picard la începutul secolului trecut și deseori reprezentată pe teatrele de pe bulevard, asiduu frecventate de poetul român, pe cînd era un tînăr și vesel student în capitala Franței.

Deși resursele comice ale lui Alecsandri, observator viu dar superficial, lipsit de pătrundere psihologică și înzestrat cu o redusă imaginație dramatică nu sînt de prima calitate, ba chiar de o tehnică puerilă și de un haz grosolan, corespunzînd de altfel unei societăți în formație, cu gustul încă rudimentar și nesigur, comedia a plăcut nu numai prin duhul ei de irezistibilă veselie dar și prin unele trăsături de o surprinzătoare actualitate.

Căci transplantarea unui exemplar dintr'o categorie socială în alt mediu decît acel în care s'a născut și a fost obișnuit să trăiască ca și parvenitismul de orice fel, în ciuda tuturor fluctuațiilor istorice, continuă să rămînă un izvor nesecat de situații ridicule sau amuzante.

Succesul piesei a fost asigurat însă în mare parte și de reconstituirea pitorească și vie a epocii, de parfumul arhaic al mala-coavelor, ișlicelor și antereelor de altă dată, impregnat de toată nostalgia trecutului.

După tradiția moștenită de la neuitatul Millo, rolul cucoanei Chirița a fost interpretat nu de o femeie ci de d. Boldescu care în această situație, în multe privinți dificilă și ingrată, nu s'a arătat întru nimic inferior reputației lui comice.

D. Calmuski a fost deasemeni excelent în Guliță, băiatul alintat, poznaș și sîsiit al Chiriței.

*

Spectacolul a început cu „Anno Domini“, piesă într'un act de d. Ion Marin Sadoveanu, înfățișarea unui caz curios sau mai de grabă patologic.

Un fiu, neputînd suporta suferințele și prezența fizică a tatălui său, oribil mutilat într'un accident, deși simte că trebuie și ar vrea să-i fie de ajutor, se îndepărtează totuși, irezistibil de dînsul.

Locatarii pensiunii, oameni vulgari și obtuzi nu văd în el însă decît o ființă denaturată și un monstru moral și cu forța vor să-l ducă la căpătăiul tatălui estropiat. El se opune, rezistă dar fiind debil și bolnav de inimă, succumbă din cauza aceasta.

Un teolog chinuit de îndoeli, tovarășul de copilărie al tînărului și medicul enigmatic care îngrijește pe bolnav caută să lămurească prin atitudinea și discuțiile lor, senzul uman și filosofic al unei situații, în unele privinți nefirească și puțin verosimilă. Problema pusă de d. Ion Marin Sadoveanu, spirit reflexiv și cu pronunțate înclinații mistice, e fără îndoială originală și interesantă dar mijloacele sale dramatice nu mi s'au părut la înălțimea concepției. Piesa suferă de un deficit de viață și de mișcare, personajele sînt palid sau imperfect schițate și se pierd uneori în disertii nebuloase. Impresia totală rămîne sinistrală și confuză.

D. Gh. Popovici a făcut serioase eforturi pentru a reda sbuciumul sufletesc al tînărului și numai dificultățile inerente rolului l-au împiedecat să izbutească întotdeauna

În contrast cu atitudinea tragică și tonul uneori declamator al d-lui Ghițescu, d. Vernescu a fost de o deosebită naturaleță.

*

„Pescuitorul de umbre“ a lui Jean Sarment e o piesă care cu toată lipsa de acțiune și sobrietatea mijloacelor dramatice ne cerește prin realismul ei poetic de un profund adevăr omenesc.

Doi frați cu temperamente deosebite. Unul, René serios și grav, de profesie arhitect întreține prin munca lui întreaga familie, celalalt Jean fire plăpândă și senzibilă de visător și poet atins în urma unei grave decepții sentimentale de o deranjare psihică însoțită de amnezie, care l-a făcut să piardă contactul cu realitatea, își trece vremea cu distracția inocentă a pescuitului. Mama lor văduvă, sperînd că poate va vindeca astfel pe Jean, recurge la o stratagemă.

Prin mijlocirea unui episcop prietin, ea izbuteste să aducă pentru citva timp în casă, fata, o artistă, care prin atitudinea și refuzul ei, înnebunise pe tînăr. Făcîndu-i cunoscută starea lui, dînsa o roagă să fie drăguță cu Jean și mai ales să nu-l descurajeze cu totul. Jean recunoaște pe Nelly și prezența ei, înviorează sărmanul lui suflet neliniștit. Amîndoi fac planuri delicioase de viitor și fata care-l respinsese altă dată, prinsă în propriul ei joc, se simte acum tot mai atrasă de dînsul. Dar celalalt frate, care nu înțelege ce se petrece între cei doi îndrăgostiți și crede că ea nu face decît să îndeplinească din caritate un rol de infirmieră, o iubește și el și are imprudența să se declare. O tensiune, urmată de furtunoase explicații are loc între frați. René se silește să convingă pe Jean că trebuie să renunțe în favoarea lui, la dragostea fetii, căci e un om bolnav iar cînd acesta refuză, izbuteste să-i sugereze că Nelly nu e femeia pe care a iubit-o odinioară, ci o alta, care samănă cu ea.

Dar sufletul fragil, dezorientat și fără punct de razîm al lui Jean nu poate suporta lovitura. El se sinucide și René e chinuit de grele remușcări.

Ceiace izbește în structura intimă a personajelor din această piesă de psihologie subtilă și fină e pornirea erotică care-i animă, cu tot ce are întrînsa tiranic, divin și fatal. Fiecare din ei aspiră la dragoste cu o sete infinită dar nimeni nu întîlnește fericirea acolo unde o căutase, și viața zdrobește pe bieții vînători de chimere, care nu au tăria să îndure suferința și resemnarea.

Acest adevăr psihologic etern și de o profundă semnificație, contribuie să dea piesei, care prin unele situații și clișee amintește uneori pe Musset sau Bataille o atmosferă specială de grație, juvenilă, lirism delicat și pătrunzătoare melancolie.

D. Munteanu a interpretat cu fineță și cu un relativ simț al nuanțelor rolul dificil al lui Jean. N. Șubă, sobru și corect în acel al lui René.

*

„Iluzia fericirii“ de Evreinov e o comedie grotescă de o puternică fantazie umoristică, în care e destul de vizibilă influența teatrului modern italian, a unui Chiarelli sau Pirandello. Dar cu un superior tact dramatic, scriitorul rus a izbutit să evite diserfațiile moralizatoare ale celui dintăiu sau jocul dialectic abstract, obscur și prea adesea obositor al celui de al doilea.

Iată tema de o incontestabilă originalitate a piesii. Un personaj bizar și de o filantropie specială, Doctorul Fregoli, înțelege să aline soarta sărmanei omeniri suferinde, procurându-i un narcotic prețios: iluzia.

Pentru a cunoaște dorințele secrete ce locuiesc în suflete, el ia masca unei vrăjitoare. Și între numeroșii clienți care se perindă înaintea prefinsei vrăjitoare facem cunoștință cu o femeie părăsită de soț, cu un bătrîn nefericit și solitar, cu un tânăr student pesimist, care a încercat să se sinucidă, cu o mamă a cărei fiică lincezește fiindcă n'a cunoscut beția iubirii. Acestor ființe divers chinuite, Doctorul Fregoli își propune să le dăruiască fericirea la care năzuiesc. În acest scop, el intră în tratative cu un director de teatru, care convine să-i cedeze câțiva artiști, anume selecționați, din trupă. Acestora, Fregoli le încredințează anumite roluri, pe care dînșii trebuie să le joace, nu pe scena teatrului ci la domiciliul pacienților, pe scena reală a vieții. Un actor comic va simula astfel pe un medic major, care prin glumele lui va înveseli societatea și va distra pe bătrînul părăsit și singur, un alt actor, cunoscut ca prim amoretz va juca acest rol pe lângă fata urită care se consumă în așteptarea zadarnică a dragostei iar o tînără și vioaie actriță, transformată în seducătoare subretă va face pe întunecatul și disperatul student să aprecieze plăcerile vieții.

Și astfel, casa văduvei în care aceste personaje locuiau în pensiune, cu un aspect până atunci atît de mohorît, se transformă subit, atînsă parcă, de bagheta magică a vrăjitorului.

Buna dispoziție și speranța încolțesc în suflete și prin colțuri se urzesc surizătoare idile.

Iar cînd în timpul carnavalului, la un bal mascat organizat de Fregoli, la care participă tineri și bătrîni, comicul ce juca rolul maiorului încearcă să risipească minciuna și desvăluie realitatea nudă, el nu izbutește să convingă pe nimeni!

Ochii tuturor o văd acum altfel colorată și oricîte decepții și înfringeri le rezervă viața, ceva în sufletul lor va rămînea modificat pentru totdeauna.

Umorul de un efect irezistibil al piesei rezidă în largă parte în dedublarea unora din personaje și în juxtapunerea celor două planuri care nu coincid, acel al aparenței și acel al realității.

Limita între real și ireal, vis și starea de veghe, logic și absurd pare însă uneori suprimată și dacă actul al II, care ne înfățișează repetiția unei piese, adică teatru în teatru e de un autentic și crud realism, actul ultim bogat în nebunești detalii de farsă și piruete agile ce amintesc commedia del arte, e mai degrabă o delicioasă și modernă formă a feeriei.

„Iluzia fericirii“ a avut parte de o excelentă interpretare. D. M. Gheorghiu, în Fregoli, a fost de o animată și diabolică vervă, evitînd cu totul de data aceasta, nota de exagerare în care cade uneori d-sa.

S'au distins deasemeni : d. Boldescu în rolul veteranului comic și d. Munteanu în acel al junelui amorez.

D-na Jenny Ionak Argeșanu a avut vivacitate și grație în rolul artistei subrete și d-na Banuțiu Bărbulescu un debut fericit în fiica nefericită a văduvii.

O mențiune deosebită merită d-ra Baciuc care a interpretat rolul pedagoagei tomnatice, de un puritanism rigid și pedant, cu fină pătrundere și minunată naturaleță.

Ceiace s'a remarcat în primul rând însă, în tot cursul spectacolului, a fost unitatea armonioasă a ansamblului, ca și coordonarea măsurată și justă a atitudinilor și gesturilor în vederea efectului artistic total.

Nu mai puțin au contribuit la realizarea lui, o montare fastuoasă și măestrită, jocurile de lumină atât de sugestive, ingenioasele și izbutitele inovații tehnice ale d-lui Maican, ca și decorurile cu mult gust stilizate, ale pictorului Kiriakoff.

O. B.

Cronica ideilor

Discuțiile în jurul Unirii Basarabiei

Actul unirii Basarabiei a fost explicat în diferite chipuri de diferiți autori. De ce aceste încercări de a explica un act istoric cu totul recent? Pe câtă vreme se face, pur și simplu, un istoric al unirii Ardealului sau Bucovinei, asupra căruia discuțiile nu se poartă decât cu privire la amănunte, în jurul unirii Basarabiei disputa se îndreaptă asupra unei chestiuni principale: care este factorul sau factorii principali ai unirii.

Dacă unirea Transilvaniei și a Bucovinei era un punct final al unor lupte anterioare, prin care se manifesta conștiința națională a populației românești din aceste provincii, nu tot așa se prezintă lucrurile în Basarabia, unde până la revoluție nu se putea vorbi de conștiința națională a moldovenilor, ci numai de instinctul național al lor, iar conștiința națională a unui mic grup de intelectuali nu cumpănea mult în balanța evenimentelor. Iată de ce pentru multă lume unirea Basarabiei apare ca un miracol al paserii Foenix, al conștiinței naționale renăscute dintr-o dată din cenușa instrăinării de mai bine de un veac, iar pentru alții, mai puțini, această unire se datorește unui deus ex machina, — expresie prin care d. Șt. Ciobanu, în lucrarea sa recentă ¹ caracterizează încercările de a explica unirea prin factori de importanță secundară și cu caracter accidental.

Lucrarea d-lui Șt. Ciobanu se deosebește de lucrările de până acuma privitor la unirea Basarabiei, prin faptul că așează evenimentele din Basarabia anilor 1917—1918, în cadrul istoric al revoluției rusești. «Pentru un observator mai atent, este clar, zice d-sa,

¹ „Unirea Basarabiei Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917—1918”, Ed. Așezământului Ion I. C. Brătianu, Buc. 1929.

că motivele frământărilor din anii 1917-1918 și cauzele care au dus la unire trebuiesc căutate nu atât în factorii locali, nici în propaganda elementelor de peste Prut sau de peste Carpați, cât în mișcarea revoluționară din Rusia, în eforturile popoarelor din imperiul țarist de a se descătușa, de a se elibera de sub jugul nedreptăților. Inchipuți-vă pentru un moment că au existat toate condițiile pentru unire, toți factorii principali ai mișcării naționale și n'a existat revoluția rusă, sau că ea s'a oprit la o anumită fază, — s'ar fi putut înfăptui unirea? Evident că nu. Presupunem că n'au existat studenții dela Chiev, propagandiștii ardeleni și bucovineni, luptătorii naționali, etc., și revoluția rusă și-ar fi urmat cursul pe care l-a urmat. Desigur unirea trebuia să se facă, Basarabia, în mod fatal, trebuia să se alipească la România». ¹ Fiindcă, deși revoluția rusă a avut un caracter social și politic, în cursul desfășurării «ea se transformă în revoluție națională, în răzvrătirea popoarelor, care locuiau în Rusia, împotriva dominației rusești». ² Dacă nu s'ar putea accepta formula aceasta, atât de tranșantă, în orice caz trebuie să se admită că paralel cu revoluția politică și socială în Rusia s'a desfășurat și revoluția națională, care s'a terminat prin emanciparea popoarelor subjugate. Oricum, e just că mișcarea națională moldovenească «a fost ecoul acestei răzvrățiri; ideologia revoluționară a Românilor din Basarabia a fost reflexul ideologiei naționale din Rusia», e just că «revoluția din Basarabia a fost dictată de către revoluția rusă și mersul ei a fost determinat de jocul natural al mișcării popoarelor din Rusia». ³

În sprijinul acestei teze, d. Ciobanu aduce faptul că, cu oarecare întârziere, fazele revoluției naționale din Basarabia au urmat fazele revoluțiilor naționale din celelalte teritorii subjugate de ruși.

Astfel: faza întâia, faza *romantizmului național*, cum o numește d. Ciobanu, a constituit prima perioadă, — după izbucnirea revoluției la Petrograd, până în primele zile ale lunii Iulie. În această fază popoarele din Rusia cred în revoluția rusească, în guvernul provizoriu și așteaptă realizarea idealurilor lor dela puterea miraculoasă a revoluției și dela bunavoința guvernului.

În faza a doua, popoarele din Rusia adoptă atitudinea „*maximalismului naționalist*”, «cînd popoarele dezamăgite în speranțele lor în revoluție, nemulțumite de tendințele centraliste ale guvernului, trec dela deziderate și formule platonice, la fapte». ⁴ Semnalul îl dă Ucraina, al cărei Consiliu național suprem, «Rada», publică primul «Universal», — declarație în care se exprimă dorința unei vieți libere de stat ucrainean în cadrele Rusiei federative, «ca poporul ucrainean pe pămîntul său să aibă dreptul să dispună singur de viața sa». ⁵

Dar pe cînd Rusia se destramă zi cu zi, popoarele ei încep

1 Pag. XII.

2 Ibidem.

3 Pag. XIII.

4 Pag. XXV.

5 Pag. XXVIII.

să-și organizeze singure, cu dela sine putere, viața lor națională. Astfel că faza aceasta e și faza organizării forțelor naționale, faza *realismului național*. Iar în momentul cînd izbucnește revoluția din Octombrie, statele naționale federative, nou create, încep a se deslipi de Rusia unul cite unul. Pentru a-și menține existența națională în contra disoluției produse de mentalitatea anarchico-bolșevică, majoritatea acestor state — statele baltice, Ucraina, Lituania, recurg la ajutorul armatelor germane și austro-ungare.

Aceleași faze parcurge și revoluția din Basarabia. În primele luni, manifestările moldovenilor sînt timide și platonice, cu toate că răsună și unele voci răzlețe chiar pentru unire. E faza romantismului național. Pe urmă începe adunarea și organizarea forțelor naționale, întăiu în jurul «partidului național moldovenesc», care «în primele luni ale revoluției, devine factorul principal al mișcării naționale», dar paralel cu afirmarea din ce în ce mai tare a dreptului poporului moldovenesc de a dispune de sine, paralel cu trecerea mai accentuată în faza maximalistă rolul principal în mișcarea națională moldovenească trece asupra organizațiilor militare moldovenești, până cînd, în urma congresului militar moldovenesc din 21 Octombrie 1917, se procedează la organizarea «Sfatului Țării», — ideia căruia, deși fusese lansată prin programul partidului național țărănesc încă din luna Mai, deși se bucurase de o largă discuție în cursul lunii Iulie, datorită tentativelor Ucrainei de a îngloba Basarabia în noul stat ucrainean, nu dobîndise încă forță suficientă pentru a deveni realitate tangibilă decît abia în faza «realismului național».

Noua provincie autonomă, apoi, dela 6 Decembrie 1917, re-publică federală în cadrele Rusiei, nu poate ține piept însă disoluției morale și sociale. Încep luptele între diferite organizații revoluționare, pedeparte, în special între organizațiile bolșevice și moldovenești, în care soldații moldoveni dovedesc mai puțină energie și hotărîre, iar pedealtă parte, încep prădăciunile și omorurile la țară. Liniștea și ordinea nu putea fi menținută prin propriile forțe. De aceea Consiliul Directorilor, — emanația Sfatului Țării, — săvîrșește un nou act revoluționar: chemarea armatei romine.¹ «Armata romină introduce liniștea în Basarabia, care era necesară ca ideia revoluționară să ajungă la finalul ei logic». ² Fiindcă „logica revoluției» reclama ca lucrurile să nu se oprească la crearea unui stat basarabean independent, fiindcă «principiul autodeterminării nu se mărginește numai la separarea de Rusia, la independență. O țară a cărei soartă a fost legată de veacuri cu poporul românesc, o țară de aceeași limbă, de aceeași tradiții culturale, ruptă printr'un act de silnicie din trupul românismului, o țară care și geograficește face un tot cu țara românească, nu putea să nu graviteze spre această țară». ³ Intrarea armatei romine în Basarabia aduce libertatea mani-

1 Pag. LXXIV.

2 Pag. LXXVIII.

3 Pag. LXXIX.

festărilor naționale, până atunci stinjenite de suspiciunile centralismului rusec, care aducea mereu acuzații de «șovinism», «reacționarism», «separatism», etc.,—și dă puțința de a se discuta ideia unirii, care face progrese vizibile și duce la actul din 27 Mart 1918,—votarea unirii de către «Sfatul Țării», în urma presiunii publice generale, manifestată în întrunirile diferitelor organizații profesionale, culturale și de administrație locală—cum au fost cererile de unire ale zemstvo-urilor din Soroca și Bălți.

Ideia dominantă din studiul d-lui Ciobanu este aceea că revoluția din Basarabia a urmat calea revoluției din Rusia, procesul separării Basarabiei de Rusia și unirea ei cu România e un proces natural, impus de «logica» și «legile» revoluției. Actul unirii n'a fost un act al unei voințe libere, căci în desfășurarea evenimentelor n'a rămas loc liberului arbitru, ci totul a fost produsul unei necesități fatale, în care voința personalităților nu putea schimba nimic. Personalități care se predomine evenimentele nu există. Revoluția basarabeană are un *caracter acefal*, după expresia d-lui Ciobanu. «Mișcarea națională din Basarabia apare ca o frământare adncă a întregului popor, ca o suflare formidabilă a maselor mari, ca o acțiune colectivă a poporului. Frunțașii acestei mișcări nu duc masele după ei, ci sînt ridicați de mase, tîrși de ele, sînt aruncați la suprafață de către valurile revoluției. Și dacă nu s'ar fi găsit acești oameni, de multe ori ocazionale, care să corespundă cerințelor revoluției, revoluția ar fi creat pe alții. Prin aceasta se explică faptul că în calitate de frunțași ai mișcării, în cele mai multe cazuri, vedem oameni ieșiți din obscuritate, oameni din popor, fără cultură serioasă, oameni mediocri, incolori, fenomen care se observă și în mișcarea națională a altor neamuri (de ex. Petliura la Ucraineni), prin aceasta se explică și oscilațiunile în ideologia unora și cameleonismul politic în conduita altora. Eroii adevărați ai revoluției rusești au fost soldații, țărani, praporșcicii (subofițerii), învățătorii și foarte rar cite un intelectual; aceștia au fost și eroii revoluției naționale din Basarabia».¹

Iată de ce meritul unirii nu-l pot monopoliza înfăptuitorii ei ocazionali, susține d. Ciobanu. Căci «ideile care au circulat în cursul revoluției în Basarabia, ideia de autonomie, libertate națională, libertate a limbii materne în școală, biserică și administrație, ideia armatei naționale, până la ideia de autodeterminare, de despărțire de Rusia, și natural, și de unire, n'au fost idei născute în capul înfăptuitorilor unirii și al propagandiștilor improvizați».²

Părerea d-lui Ciobanu e acceptată și de C. C. Giurescu. În prefața lucrării analizate profesorul de istorie dela universitatea din București notează: «Marile fapte istorice se nasc din imbinarea a doi factori esențiali: masa poporului și personalitatea. Personalitatea e exponentul masei, ea reprezintă, în gradul cel mai înalt,

1 Pag. XXXIV.

2 Pag. XIII.

tendențele și sentimentele acesteia din urmă. La rîndul ei însă, personalitatea poate influența, tocmai prin latura ei caracteristică, prin ceiace îi este propriu, masa poporului, îi poate imprima o direcție nouă, îi poate canaliza energia și avîntul. Au existat oare asemenea personalități în timpul revoluției rusești, până la instalarea lui Lenin? Credem că răspunsul e negativ. Aceiași constatare se poate face și în ce privește Basarabia». ¹

* * *

Trei lucruri sînt de relevat cu privire la lucrarea d-lui Șt. Ciobanu.

I. Căutarea unui factor principal, unei cauze esențiale a unirii. În direcția aceasta d. Ciobanu urmează calea predecesorilor, socotind că există numai un singur factor hotărîtor, ceiace e discutabil. În stabilirea cauzalității istorice căutarea unui singur factor esențial înseamnă simplificarea prea forțată a realității. Și chiar dacă s'ar admite acest punct de vedere, încă se pune problema dacă revoluția rusă constituie cauza esențială a unirii Basarabiei, sau e numai o condiție de prim ordin pentru unire.

II. Și prin aceasta trecem imediat la discuția punctului al II-lea din lucrarea d-lui Ciobanu. Adică, a existat un agent activ al unirii Basarabiei sau nu? Cine a făcut unirea? Forțele locale, vii, personalitățile locale, desigur nu de avergura unui Lenin, nici măcar a unui Miliucov, Cernov sau Troțchi, dar totuși personalități, — sau unirea se datorește numai și numai dezlănțuirii stihilor revoluționare din Rusia? Valul revoluționar din Basarabia a fost împins de către valurile revoluționare rusești și a produs unirea prin forța inerției, sau, constituit din oameni, ca orice mișcare socială, căpătînd un imbold din afară, a adăogat mișcării inițiale o energie proprie și caracteristică datorită unor personalități reprezentative, deși, repetăm încă odată, nu de mare anvergură? Și dacă privim astfel lucrurile, putem oare neglija activitatea personalităților locale, ori cit de modeste ar fi ele față de titanii istoriei? ²

¹ Op. cit. pag. 5-6.

² Să arătăm prin fapte concrete cum unele idei au dobîndit o caracteristică specific moldovenească, printr'un exemplu din cartea d-lui Ciobanu. Ideia «Sfatului Țării», după d=sa, e împrumutată din programele altor naționalități din Rusia și e traducerea expresiei rusești «Краевой Советъ». De fapt însă, expresia aceasta e mai nimerit a se traduce prin «Sfatul provincial». Pe înțelesul țaranilor se putea întrebuița expresia «Sfatul Guberniei», sau «Sfatul Basarabiei». Dacă expresia «Sfatul Țării» amintește de «Sfatul Înalt» din 1818, ceiace o recunoaște și d. Ciobanu, ea are totuși o nuanță deosebită, sugerînd ideia de independență, de suveranitate națională. În această expresie e implicat un început de realizare al principiului autodeterminării naționale. Dacă erau alte personalități pe scena frămîntărilor locale, putem fi siguri oare că s'ar fi ales această expresie, cu nuanța ei specific moldovenească? Susținem hotărît că nu. Căci dacă în trunchiul mișcării erau personalități cu mai mult atașament față de cultura rusească, desigur s'ar fi acceptat o traducere mai exactă a expresiei «Краевой Советъ».

III. În sfârșit, se impune să relevăm și faptul că în încercarea d-lui Ciobanu de a explica evenimentele din 1917—1918 se pot găsi ecourile unui naturalism istoric cu nuanță hegelianistă. Am văzut, în adevăr, că fazele revoluției rusești și aceleia din Basarabia se desfășoară după tipicul trinității hegeliene—teza, antiteza, sinteza,—romantismul național, maximalismul național, realismul național. Atitudine modestă de așteptare ca totul să se aranjeze dela sine cum e mai bine, datorită forței revoluției, schimbată prin atitudinea opusă de a formula pretenții exagerate și de a încerca o realizare imediată a lor, sfârșită prin trecerea la opera constructivă în măsura posibilităților, în cadrele oferite de realitățile tangibile.

Toate aceste trei faze fac parte din «logica» revoluției, din dezvoltarea unui proces logic în întâmplările sociale. Dar în faptele acestea istorice personalitatea nu joacă nici un rol. Dacă la un moment dat n'ar fi existat anumite personalități, revoluția împunea altele, scotea la suprafața valurilor ei altă spumă. Individul e privit, deci, în această concepție, ca un atom, fără nici o deosebire de alți indivizi, nu i se admite nici un rol, nici o influență, oricât de mică, asupra faptelor sociale. Atomismul acesta în istorie, duce cu necesitate inexorabilă la concepția mecanicistă. Într'un singur punct această concepție naturalistă hegelianică se deosebește de marxism: nu ține numai dect să derive totul din factorul economic. Incolo e aceeași logică, aceeași privire a evenimentelor, ca fapte naturale, aceeași cercetare din exterior, fără a se referi la viața internă, fără apel la intuiția atmosferei sufletești a timpului, aceeași concepție după care sufletul reflectează pasiv evenimentele, ca o conștiință oglindă, care stau și la baza marxismului. Mai trebuie să relevăm, însă că istoria nu cercetează cauzele numai, ci, în primul rând trebuie să fie o evocare intuitivă a timpului, și apoi, în al doilea rând, o explicare? Ori, dacă nu nexul cauzal e punctul central al cercetării istorice, ci intuiția vieții istorice, în cazul acesta, iarăși nu putem face abstracție de rolul personalităților, al căror suflet închide atmosfera specifică a epocii.

În orice caz, lucrarea d-lui Ciobanu sugerează o serie de probleme interesante pentru cei ce se vor mai ocupa de unirea Basarabiei. Am indicat câteva. Mai sînt însă și altele. Lucrarea d-lui Ciobanu e departe de a fi spus ultimul cuvînt, ceiace recunoaște și d-sa. Căci pentru o lucrare de sinteză consacrată problemei unirii n'a venit încă vremea. Dar valoarea unei lucrări e cu atît mai accentuată, cu cît mai multe discuții poate provoca în jurul problemei ridicate. Și lucrarea d-lui Ciobanu are acest dar.

V. Harea

Iar dacă acești fruntași ai mișcării ar fi fost naționaliști cu nuanță tradiționalistă mai pronunțată, s'ar fi propus vechia denumire de «Statul Înalt». Și în primul și în al doilea caz sugestia autodeterminării unirii ar fi avut mai puțin efect asupra maselor.

Miscellanea

Premiul Nobel

Premiul Nobel pentru literatură de anul acesta a fost decernat scriitorului german Thomas Mann. Pe cei ce văd în Thomas Mann numai pe autorul „Morții în Veneția“, această alegere îi poate surprinde, premiul nordic încurajând în general operele grandioase, dar mai ales pe cele profund sănătoase și optimiste. Dar „Moartea în Veneția“ are ceva morbid și decadent. Alte cărți de ale sale „Tonio Kröger“, „Der Kleine Herr Friedemann“, sînt amărîte, pesimiste, deprimante.

Nu trebuie uitat însă un alt aspect al operei marelui scriitor german, pe care desigur l-a avut în vedere juriul scandinav. Opera lui Thomas Mann reabilitează burghezul german și burghezul în genere. Cîteodată ironizat, alteori atacat deadreptul, cetățeanul de mijloc din operele sale, e, de cele mai multe ori prezentat într-o lumină indulgentă și înțelegătoare. Conflictul dintre burghez și aventurierii romantici ori excrocii fără căpătăiu nu e rezolvat în contra celui dintăiu. De la „Budden brooks“ roman scris la 26 de ani, frescă imensă a unei familii de mari armatori din Lübeck și până la „Dezordine“ ori „Tristan“, omul de treabă, resemnat și lovit e privit cu o lacrimă de înduioșare. Și apoi, în orice caz, imparțialitatea lui Th. Mann e perfectă. Chiar cînd alunecă puțin pe panta decadentă îl salvează ironia. Și un fel de melancolie „à la Barrès“, care constituie farmecul neîntrecut al romanelor și nuvelor sale.—X. Y.

Wilhelm Rein

S'a stins la Iena, acum cîteva luni, sub povara unei adînci bătrîneți, în vîrstă de 82 ani.

Cu «Vater Rein», cum i se spunea în intimitate de numerosul său auditor (peste 2000 oameni de școală, veniți din lumea întreagă i-au frecventat seminarul pedagogic) dispărea nu numai un vestit profesor, un „teacher of teachers“, dar și ultimul reprezentant de mare prestigiu al pedagogiei herbartiene.

Nu e cu puțință să se indice în cîteva rînduri însemnătatea științifică a operei și valoarea morală a omului, pe care l-a pierdut știința germană, dar cine i-a cetit lucrările și mai ales cine i-a cunoscut activitatea poate avea justa intuiție a golului produs prin moartea acestui pedagog german.

Atît în activitatea cît și în cugetarea sa, Rein avea ceva ce transporta în înălțimi.

Ca teoretician, el concepea pedagogia ca un fel de „filosofie concentrată a culturii, destinată să întărească și să dezvolte forța fizică și morală a individului și poporului“; ca o „coloană de foc, care premerge practicei pedagogice ca să-i arate drumul“; ca „regulatorul științific al educației naționale“.

Paralel cu aceste principii, Rein atribuia școlii menirea de a fuziona în fiecare individ calitățile unui „bun creștin“ cu acelea ale unui „brav cetățean“ și de a realiza din neamul său „un popor pur“, „un popor liber“, „un popor tare“. Acestor idei dezvoltate în studii, ale căror titluri ar umple mai mult de trei pagini, el s'a consacrat cu acel zel, pe care Grecii l-au denumit Eros, punînd în serviciul lor toată puterea sa de muncă, și deosebindu-se astfel fundamental de atîția alți pedagogi de catedră, care—în situații similare—numai mimează elan și devotament.

Merite și mai apreciable și-a dobîndit Rein în domeniul practicei pedagogice. Elev al lui Stoy și Ziller, el a reorganizat seminarul pedagogic din Iena, atașîndu-i o școală de aplicație pentru practica studenților—școală, care a fost luată ca model la organizarea multor seminarii pedagogice. A deschis împreună cu Dr. Dettmer celebrele „cursuri universitare de vacanță“, care s'au ținut pe lîngă universitatea aceluiaș oraș 23 de ani, fără întreruperi, frecventate fiind nu numai de europeni, dar și de admiratori din alte continente. Și-a stimulat auditorul pentru opera de descoperire a celor mai juste procedee de predare în instrucție, erijînd în dogmă didactică principiul că „numai învățămîntul, care se desfășoară metodic, potrivit legilor spiritului, poate avea forță durabilă în educație“. Interesante-s apoi eforturile lui Rein de a-și entuziasma elevii pentru profesiunea de educator ca și acelea de a face din Iena—pentru mai mult de două decenii—focarul de-un renume mondial al pedagogiei germane. Privit și din acest punct de vedere, cît de tare diferă Rein de atîți pedagogi de rînd, care se complac într'un gen de „Amtspädagogik“, limitîndu-și disciplina la cîteva ore de curs!

Demnă de relevat e și creația sa literară, neobișnuit de bogată, în centrul căreia stă cu o valoare neperimată vestita colecție „Encyclopädisches Handbuch der Pädagogik“, în 10 volume, unică în momentul apariției ei (ed. I la 1899; ed. II la 1905) și încă neîntrecută nici de „Lexikonul“ lui Roloff și—se pare că—nici de acela al lui Schwartz, care e în curs de tipărire.

Dar rolul de-o semnificație istorică, pe care Rein l-a împlinit cu egală competență și devotament a fost cel de pioner neobosit al pedagogiei herbartiene. Pe acest drum, pe care a militat mai bine de trei decenii, el a contribuit mai mult decît oricare altul la opera de „herbartizare“ a școlii din mai toate țările civilizate—din Statele-Unite ale Americii și până'n Japonia, inclusiv o parte din Franța și Elveția.

Pentru învățămîntul românesc, W. Rein a avut un dublu rol : nu numai că pînă la războiul mondial, școala noastră a trăit aproape două decenii sub raza de influență a pedagogului din Iena, „herbartizîndu-se“, dar totodată el a fost—dintre pedagogii apuseni din ultima vreme—cel mai audiat și mai cunoscut de romîni.

Dar, cu toată opera și activitatea semnalată, viața lui Rein s'a încheiat într'o atmosferă de o impresionabilă uitare. Nu numai publicistica străină, dar nici chiar cea germană—nici aceia a națiunii, căreia îi aparținea și la a cărei glorie științifică colaborase merituos—n'au manifestat o atenție mai deosebită. În epoca revoluțiilor noilor curente pedagogice, care au adus cu ele un val de dictatură a cuvintelor și formulelor exclusiviste, precum și o specie de pasiune isterică pentru reforme școlare, Rein putu fi nu numai uitat, dar și acuzat. S'a împărțășit și el din disprețul și reproșurile, pe care „oamenii noi“—acei „*rerum novarum cupidi*“—le-au adus școlii herbartiene, unilateral calificată de „școala instrucției“, „a cărții“, „a auzului“, „a vorbii“, „a gurii“, „a limbii“, „a trecutului“.

Însă, atît în istoria filosofiei cît și în aceia a pedagogiei, revenirea la sisteme mai vechi de gîndire sînt fenomene frecvente. Adeseori idei și formule ale cugetătorilor altor epoci au fost revivificate printr'o reluare entuziastă. Așa dar nu e exclusă posibilitatea ca vremea, care adesea intervine să repare nedreptățile istorice, să realizeze o resurecțiune a ideologiei herbartiene și implicit o recunoaștere obiectivă și dreaptă a valorii operei și activității lui W. Rein.—S. *Bîrsănescu*.

O faptă unică

Toate ziarele au relevat și adus laude gestului d-lui C. Hamangiu, consilier la înalta Curte de Casație, care a donat suma de cinci milioane pentru a se constitui din ea o serie de premii pentru pictură, poezie, critică literară etc. Ingroziți și noi de decadența spiritului care din zi în zi e tot mai accentuată, aducem toate omagiile acestui gest în adevăr unic. Trăim timpuri grele. Dificultăți și mizerii de jur împrejur. Toată lumea luptă din greu pentru traiul zilnic. Literatura și arta au ajuns un lux aproape nepermis.

O mentalitate excesiv politică, economică în orice caz militantă pentru bunuri pămîntești s'a deprins să disprețuiască valorile spirituale. Și în această ambianță, iată un specimen rar, care dăruște, tot avutul său, probabil nemoștenit ci strîns cu muncă grea din cărțile și lucrările sale juridice, pentru premii literate și artistice. Și fiind jurist de profesie, nu le dăruște măcar pentru autorii de coduri, ci pentru literatură. Noi publiciștii întru literatură mulțumim d-lui Hamangiu pentru că ne-a redat speranțe în calitatea timpului nostru și că a reabilitat ceiace un firesc pesimism începuse să arate ca ceva absolut pierdut.—M. R.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Gib I. Mihăescu, *Vedenia*, Nuvele, Editura „Cartea Românească”, 1929.

În nuvelistica noastră, în care preocuparea psihologică ca și dramatismul se întilnesc rar și sînt prea adesea covîrșite, uneori de un plat realism anecdotic, alte ori de un subiectivism fad, d. Gib Mihăescu a izbutit să se impună de la primele lui încercări, printr'un simț deosebit al vieții interioare și un suflu tragic de mister și sombră pasiune.

Ca și în „Grandiflora”, motivul principal al celor mai multe din nuvelele acestui volum, e acel erotic, subt aspectul lui senzual și adesea crud sau lubric.

Eroii preferați ai d-lui Mihăescu sînt de obicei soți înșelați sau care bănuiesc înșelarea, roși de chinurile geloziei și obsedați până la nebunie de imaginea fizică a unei femei, pentru care comit, mînați de o irezistibilă pornire, violențe sau crime.

Femeile din nuvelele lui au deasemeni un farmec ațîțător și enigmatic, iar subt aparența lor adesea trufașă, rece și statuară sînt consumate de dorinți pătimașe și arzătoare.

Preocupat în primul rînd de a reda stări psihice, d. Mihăescu reduce la strictul necesar elementul anecdotic și cel descriptiv, oprindu-se cu preferință asupra momentelor de criză în care alegerea detaliului semnificativ și revelator iluminează uneori colțurile cele mai obscure și tănuite ale sufletului.

Nuvela ca „Sfîrșitul” sau „Între porțelanuri” sînt în privința aceasta caracteristice și prin ascuțimea și luciditatea analizei, pateticul și fatalismul lor pasional, de o rară putere emotivă.

Singurul defect căre se poate reproșa d-lui Mihăescu în nuvelele lui erotice e doar o lipsă de măsură, ca să nu spunem, un abuz în evocarea situațiilor, scabroase sau de un naturalism prea brutal. În „Vedenie” de pildă, scena violului comis de ordonanță

asupra soției căpitanului, macabră, repugnantă și sadică, nu e lipsită de o notă de exagerare și artificiu, care tulbură efectul estetic total.

Darul deosebit al autorului în crearea unei atmosfere grele de neliniște și teamă, sinistră sau tragică, apare pe alt registru decît acel erotic, în minunata nuvelă „Troia”.

Sentimentul de groază care stăpînește pe cei trei soldați răătăciți, înghețați și asediați de lupi, pe meleagurile Basarabiei în noaptea viscoloasă a Crăciunului și face pe fostul dascal Pintilie, în misticismul lui naiv să vadă în imaginea unei troiți aprinse, pe Christ luptînd cu legioanele infernului e redat aici cu o forță halucinantă și un fior straniu, demne de un maestru al fantasticului și lugubruului.

Ceiace contribuie la realizarea sugestiei în cele mai puternice din nuvelele d-lui Mihăescu, e alături cu un stil foarte personal și bogat în impresii de o deosebită freschețe, corespondența tainică între mediul evocat și anume stări interioare, un fel de complicitate ritmică între climatul fizic și cel uman, alcătuiind una din trăsăturile esențiale ale tehnicii lui artistice.

Aceste însușiri prețioase și rare, ne îndreptățesc să nădăjduim, că d. Gib Mihăescu, care s'a dovedit un original și excelent dramaturg, va izbuti să ne dea cîndva, romanul pasional sau poetico-fantastic, pe care-l așteaptă încă literatura noastră.

Octav Botez

* * *

Leon Donici, *Noul seminar*, Cultura Națională, 1929.

Cartea, despre care s'a spus cîndva o vorba bună sau o apreciere elogioasă e pentru cetitor obiectul unei excepționale atenții. Ea te constringe la conștiinciozitate extremă, ea este punctul de întîlnire al părerilor, de verificare a opiniunilor. În jurul ei planează acel prestigiu misterios și neprecis, pe care îl menține lipsa cunoștinței exacte și mai ales acel spirit de curiozitate nesatisfăcută.

Cu un astfel de sentiment—de timiditate, de ușoară emotivitate organică și oarecare nesiguranță de apreciere—am luat în mînă romanul lui Leon Donici. „Noul Seminar” apăruse în Rusia țaristă din preziua marelui războiu. Deja în anul apariției sale, cartea lui Leon Donici—pe atunci numai Leonid Dobronravov—fusese elogios apreciat de critica rusă contemporană. Așevov îl numise chiar „un eveniment în literatura contemporană” și remarcabilu-i succes depăși granițele imperiului rus; curînd văzură lumina tiparului traducerile sale în limba germană și poloneză.

Poate că pentru noi acest minunat scriitor ar fi rămas și acum necunoscut, dacă împrejurările nu l-ar fi aruncat în ultima etapă a revoluției ruse pe pămîntul Basarabiei revenită sub stăpînirea străbună.

Intîmplarea l-a făcut să cunoască un bun animator al ortodoxismului devenit curînd colaborator al unei reviste de necontestată autoritate: autorul traducerii sale în romînește. Astfel literatura națională a cunoscut un talent de excepțională valoare, iar Leon Donici a străbătut coloanele celor mai prețioase reviste romînești.

N'ași vrea să caracterizez în rînduri necomplete viața acestui scriitor din nefericire și azi atît de puțin cunoscut, dar ași putea oare uita activitatea-i prodigioasă din ultimii ani și propaganda romînească dela Paris întreprinsă printre Romîni refugiați din Rusia revoluționară? Despre el, omul care și-a epuizat ultimele zile în acea absorbantă și chinuitoare viață de surmenaj continuu pentru salvarea sufletelor rătăcite dela crezul naționalismului adevărat, nu vorbesc rîndurile de față, ci va vorbi mai drept și mai complet aprecierea obiectivă a viitorului.

*

Nu mi-am închipuit niciodată că viața, ce se desfășoară într'un modest oraș provincial într'o atmosferă complet lipsită de orizont și permanent asfixiată de viciu și brutalitate, poate închide în sînul ei variate conflicte de ordin sufletesc. Interiorul bogat al unei vieți atît de sarbădă și uniformă aparent, a fost o surpriză neînțeleasă pentru mine încă în primul moment.

Am înțeles-o însă curînd, cînd am surprins în paginile cărții viața zbuciumată de adolescent, descrisă de cel mai bun dintre reprezentanții ei.

E fără îndoială o viață de luptă, de cancanuri și odioase întîmplări ce merg până la cruzime și bestialitate.

Pentru acel ce și-a închipuit adolescența ca un roman de lungă și inepuizabilă reverie, de planuri de salvare, dorinți de libertate și fantazie creatoare de ideologii, adolescentul-tip pe care îl prezintă Leon Donici în viața Seminarului trăit, este o deziluzie completă și o caricaturizare desăvîrșită. Viața seminarului închizitorial, copleșit de vicii și scoborît mai jos decît treapta ultimă a celui mai decăzut mediu familiar, atingînd bordelul și depășind localul de depravare sexuală, impunea sufletului tînăr, neobosit și viguros al adolescentului acel răspuns puternic care sfîrșea nu odată cu brutalitate și exasperarea maximă a conducătorilor săi.

Nu a fost mijloc de luptă lașă, ascunsă și deghizată meschin, pe care să nu-l fi încercat seminariștii pentru a suprima ultima epocă de autoritate în școala lor. Căci orcît cinism s'ar ascunde aici, dar revolta tînărului care aruncă în fața directorului adevărul lașității, nedreptății și pervertirilor sale monahale, este mai puternic și mai răsunător decît considerațiile de ordine și disciplină naive și ipocrite cu care erau constrînși seminariștii la tăcere. Și ce poate fi oare mai dezonorant decît acea teroare, întreruptă ici-colo de sdravăna bătae pe care o primește călugărul spion și fariseu, inspector de dormitoare, pupitre și scrisori, sau disprețul pe care îl primește în obraz—subt forma cea mai cinică și abjectă directorul acestei închisori.

Dar însăși familiaritatea aceia vulgară a numelor false, denumirile cu expresii triviale ce abundă, sînt desigur suficiente pentru a manifesta dispoziția elevilor față de profesorii lor. E în această caracterizare unanimă a temperamentelor adevărul profund pe care îl creiază întotdeauna sugestia masei sau colectivității.

Și mă gîndeam, cetînd aceste pagini în care suflete tinere, demne de o soartă mai bună, se pervertesc până la cinism și se urăsc până la brutalitate sanguină, mă gîndeam la acea ordine spirituală, superioară și demnă, seducătoare și captivantă pe care a reușit să o institue catolicismul în instituțiile sale. Ce diferență extraordinară și izbitor contrast între lumina unei vieți în care sacrificiul pentru un scop imaterial este unicul sens al ei, și acea goană înspăimîntătoare după vulgare satisfacții materiale, dedublă de ură și suspiciune.

Leon Donici apare în mijlocul acestui furnicar de vicii și decădere abjectă, dotat cu acea delicată sensibilitate pe care o creiază sufletul nevinovat dar înspăimîntat de atmosfera mult prea accentuată pentru nervii și simțurile sale.

Lipsit de dragostea maternă, terorizat în familie tot atît cît și în seminar, impresionat de urgia ce îl amenința odată cu fiecare nouă ispravă seminarială, el se ruga în fiecare zi lui D-zeu pentru sfîrșitul acestui lung și mult obositor canon.

Atunci abia a început viața nouă și liniștită pe care o așteptase atît de mult.

Mircea Mancaș

* * *

Dr. I. Lupaș, *Istoria Romînilor*.

„Dispozițiile noii programe analitice—scrie părintele Lupaș—simplificînd învățămîntul istoric în cursul secundar inferior, m'am simțit îndemnat a reface manualul meu de Istoria Romînilor, publicîndu-l acum în două ediții. Una amplificată potrivit cu cerințele programei pentru ultima clasă a liceului, Cealaltă, redusă considerabil, ca să corespundă ultimei clase a gimnaziului“.

Ediția pentru clasa 7-a nu numai că a fost amplificată ca număr de fapte, dar a fost modificată și ca manieră de tratare. Autorul a folosit o metodă ușor sociologică. A dat o deosebită atențiune alegerii criteriului după care Istoria Romînilor trebuie împărțită în epoci, folosind concluziunile la care ajunsese într'o lucrare a d-sale anterioară de sinteză a Istoriei romînești.

Pe de altă parte, autorul consacră un lung capitol chestiunii de „Kulturgeschichte“ a factorilor istoriei, a factorilor determinanți ai vieții unui popor. Părintele Lupaș distinge șapte asemenea aspecte în dezvoltarea neamului nostru : factorul geografic, etnografic, religios, rațional, tradițional, juridic și moral. În această parte a manualului său autorul devine, după cum vedem, aproape sociolog.

Epocile în care trebuie împărțită Istoria noastră sînt următoarele: I. Epoca formațiunii poporului român și a organizațiilor lui primitive. Este descrierea felului cum nenumărate seminții diverse s'au amalgamat și au dat tipul etnic și social relativ unitar pe care l-au găsit descălicătoarele. II-a epocă este aceea a organizării politice, culturale, sociale și economice a voevodatelor și principatelor romine. Perioada Intemeerii celor două principate dunărene Politica de basculă a primilor voievozi. Domniile lui Mircea și Ștefan. Aceste împrejurări duc la o relativă independență politică. Viața internă se organizează și ea în instituții simple dar trainice. Vine însă căderea sub Turci, căreia îi urmează o decădere cumplită în toate domeniile.

A III-a perioadă, părintele Lupaș o numește aceea a „tendențelor de unitate națională, politică, religioasă și culturală“. E epoca în care căderea noastră sub Turci devine din ce în ce mai apăsătoare. S'ar părea atunci curios că tocmai într'o asemenea perioadă să apară tendința de unitate națională. Dar lucrul se lămurște dacă ne gîndim la caracterul foarte particular al supteneii noastre față de Turci. Era o vasalitate pur pecuniară, o dependență fiscală. Tributul și anexele lui deveneau din ce în ce mai apăsătoare. Dar viața politică și sufletească internă era absolut neatîrnată de voința Sultanului. Domnul devine un personaj odios: un simplu încasator general de impozite; dar tocmai de aceea, pentru a putea storce cît de mult, Turcul îi lasă puteri discreționare, și-l dispensează de orice control. Așa încît un domn mai cu conștiință și în bine de neam avea prilej ușor de a „da lovituri“ în politica internă. În ciuda unei incontestabile mizerii materiale, niciodată tendințele de cătră o viață romînească neatîrnată nu se puteau manifesta mai cu ușurință. Decît, tot atît de ușor cum puteau începe, tot atît de ușor puteau fi reprimare. Căci sistemul de succesiune la domnie permitea o stare de uzurpări cronice de tronuri. Și tendințele de unitate erau spulberate chiar fără intervenția directă a Turcului.

A IV-a perioadă este aceea a Romîniei moderne, a „înfăptuirii succesive a unității naționale politice, epocă ce debutează cu revoluția lui Tudor.

Cartea Părintelui Lupaș are multe calități. Mai întăiu ca formă exterioară e plăcută. Tipar bun, hîrtie bună, cartonaj solid. Ca redactare, regăsim stilul limpede și imajat al Profesorului dela Cluj, asupra căruia am atras totdeauna atenția. În ce privește calitățile de fond, constatăm o mare preocupare de împărțire logică a materiei, de proporționare a locului dat evenimentelor potrivit importanței lor generale în dezvoltarea istorică și socială a poporului român. Pe de altă parte o preocupare de a generaliza puțin, de a ajunge la concluziuni sociologice. Preocupare nu foarte accentuată—poate că nici n'ar fi fost bine într'un manual de școală—, totuși sensibilă. Cînd mă gîndesc la trîntirea „pall-mall“ a materiei din manualele d-lui Iorga, la înjurăturile cu care d-sa gratifică pe

voevozi „necuviincioși“ care n'au onoare să-i fie simpatici (încă amintesc cum pe Gaspar Gratziani din „nebunul de Gaspar“ nu-l mai scoate). Pe mine, care iubesc pitorescul, manualul d-lui Iorga m'a umplut de fericire. Dar punctul de vedere al elevului de liceu poate perfect să fie altul.

Părintele Lupaș are în schimb un mare talent la împărțirea riguros logică a materiei. Ii lipsește poate talentul detaliului anecdotic pe care îl găsim în manualul d-lui Floru (vorbesc de vechiul manual, pe cel nou nu l-am cetit); nimic nu e mai important în Istorie ca știința alegerii Detaliului caracteristic pentru ilustrarea unei mentalități generale. Deaceia manuale ca ale lui Malet ar trebui să fie veșnicul model al autorilor de cărți didactice.

Și fiindcă a venit vorba de Malet: pentru ce nu se adoptă și la noi sistemul capitolelor scurte, cu un titlu sugestiv, scris pe marginea filei, și dacă se poate și cu o ilustrație. Iată, de pildă, manualul d-lui Profesor Lupaș. E așa de bine „compus“ încît aproape i-am putea noi scrie aceste subtitluri cu cerneală. Dealtfel, sistemul e avantajos pedagogicește și pentru că oferă școlarului un spectacol mai sinoptic.

Dar să revenim la conținutul cărții părintelui Lupaș. D-sa a văzut că evenimentul care determină toată specificitatea dezvoltării noastre naționale a fost căderea sub Turci (este și ideea, fecund exploatată, a d-lui Filitti). În special dela o vreme cînd orice speranță de recîștigare a independenței față de poartă s'a văzut că trebuie abandonat. Momentul cînd—ca să întrebuițăm expresia d-lui Filitti—am început a fi „încercuți“ de Turci, acest moment nu se poate fixa la o dată fixă. Se poate doar spune că se cuprinde între Mohaci și asediul Vienei, mai aproape de primul decît de cel de-al doilea eveniment. Așa că părintele Lupaș procedează, cred, exact, făcînd să înceapă a treia perioadă a Istoriei Romînilor cam dela Mihai Viteazul.

Termin atrăgînd atențiunea asupra unei alte calități a cărții părintelui Lupaș. Aci, ca și în celelalte lucrări ale d-sale îl vedem reușind în sforțarea de a ne prezenta de front și solidar cîteși trele principatele locuite de Romîni.

Deasemeni, excelentă ideea de a pune o sumară bibliografie la finele fiecărui capitol mai important.

D. I. Suchianu

* * *

Victoria E. Voinov. *Excreția prin intermediul cromocitelor la Nevertebrate*, Academia romîna, 1929.

E o lucrare întinsă, de peste 200 pagini, cu IX planșe afară de text și în care, după o scurtă introducere, se expune procedeul de cercetare și materialul pe care s'a cercetat.

E cunoscut că atât la animale superioare cât și la cele inferioare sînt celule în care se adună culori. Aceste culori pot fi de folos animalului, dacă-i dau o culoare asemănătoare cu a mediului, dacă absorb anumite radiațiuni ori evită pătrunderea în corp a altora.

Oricît ar fi de utile organismului, e greu să admitem că ele se produc „în vederea“ acestei utilități, așa cum se admitea până nu de mult.

Diverși cercetători, pe material deosebit de aces de auctoare, au ajuns la încheerea că pigmenții sînt în genere produse de exerciție, adică produse născute din reacțiunile neconținute care întrețin viața și pe care organismul caută să le elimine. De aceea, în genere, asemeni produse se grămădesc în unele celule migratorii. Aceste, îmbibate cu materia colorată într'un organ oarecare, se pot mișca până în piele, pentru ca de acolo să fie depărtate prin desprindere. Ori rămîn asociate cu altele asemenea lor multă vreme, cînd sînt și de folos animalului.

Cum datele problemei se pot descurca numai cu cercetări ingenioase și de foarte lungă durată, mulți naturaliști au căutat să dezvolte problema și teoretic. Sînt cîteva ipoteze foarte mult dezbătute, iar pentru soluționarea lor contribuie serios și lucrarea d-nei Voinov.

D-sa stabilește, între altele, că la materialul ales și cercetat :

1. Celulele în care se adună ori se fabrică pigment sînt de origină mezodermică, adică din țesutul ce formează pielețele dintre mușchi, din jurul mațelor, din partea adîncă a pielii. Daeă ajung în partea superficială a pielii nu înșamnă că s'au născut acolo.

2. Sînt regiuni anume în adîncul organismului unde iau naștere pigmenții și apoi se'mprăștie în jurul organelor, prin migrarea celulelor cu pigment.

3) Țesutul pigmentar e un țesut excretor, în care se acumulează produse de descompunere organică și prin reacțiuni particulare se colorează și se așează în celulele pigmentare, care se pot asemăna cu celulele ghindurilor.

4. Pentru formarea pigmentului lucrează anume produși protoplasmici pe care se fixează materia colorantă, dacă nu e cumva în stare de soluție în anume vacuole din protoplasmă.

5. Ca orice element glandular, cromocitele se istovesc, apoi se dezorganizează din pricina puternicei lor activități.

6. Această distrugere terminală are loc în piele, unde începe și eliminarea celulelor moarte prin neconținută năpîrlire și înnoire a ei.

Problemele ce se leagă cu lucrări ca a Doamnei Voinov sînt de o mare importanță nu numai biologică generală, ci și medicală, deoarece fenomenele ce se urmăresc la Nevertebrate nu lipsesc nici la Vertebrate și om și multe din ele sînt în legătură cu variațiuni în starea sănătății noastre. Numai că pentru generalizarea lor încă n'avem material îndestulător, cu toate că și în diverse

laboratorii ale Universităților noastre cași în străinătate se lucrează cu îndrjire pentru a pătrunde cît mai adînc în misterul chimiei organismelor, deci în misterul fenomenelor intime ale vieții.

B.

* * *

André Siegfried, *Les Etats-Unis d'Aujourd'hui*, 1929, A. Colin, 362 p. Bibliothèque du Musée Social. Cu 8 hărți și figuri.

Printre cărțile care descriu o civilizație oarecare, sînt unele menite să rămîna multă vreme clasice. Așa este „Kultur der Renaissance“ a lui Burkhart, sau „Cité Antique“ a lui Fustel de Coulange, cărți vechi de aproape trei sferturi de veac, totuși nedepășite încă. Așa este „Histoire de peuple anglais“ (au 19-me siècle) a lui Hélie Halévy. Așa este înșfîșit, pentru Statele-Unite ale Americii, cartea lui Siegfried.

Ceiece au particular toate aceste lucrări este că aliază o informație de reporter cu exactitatea unui om de știință: istoric, etnograf și statistician totdeodată. Iar toate aceste fapte brute, sînt comentate larg înțelegător într'un spirit sociologic, capabil să tragă concluzii de ansamblu.

Cartea lui Siegfried consideră Statele-Unite în ultima lor fază. Cetitorul va fi poate surprins să vadă că cele trei părți în care este împărțită cartea tratează una chestia rasselor, adică problema asimilării diferitelor colectivități, și problemele moralo-religioase pe care aceste conflicte le deșteaptă; partea doua e consacrată faptelor economice; iar partea treia faptelor politice.

Dar aspectul cultural? Școala, știința, arta, gîndirea, filosofia? Au fost lăsate deoparte?

Intr'adevăr, au fost lăsate de oparte, dar nu de autor ci de Americani ei însuși. Intr'adevăr, America are civilizație. Dar nu are cultură. Are o civilizație materială impresionantă, care înglobează și asfixiază orice veleitate de gîndire. Religia însăși este concepută aproape industrial, supusă criteriului economic al maximumului de rendament. Cît despre artă, școală, filosofie, știință—acestea-s ca și neexistente.

Universitățile lor sînt splendide. Paradisul nu-i decît o copie anostă a lor. Dar în ce privește partea propriu zis culturală,—constatăm cu uimire că este aproape complet absentă.

„În Universități—scrie d. Siegfried—majoritatea Studenților solicită dela Învățămînt adevăruri gata-făcute. Ei cer profesorilor nu o cultură, ci un instrument de succes“.

Știință nu au. Artă nu au. Adică au, la dreptul vorbind, cinematograful. Dar d. Siegfried este probabil dintre aceia care n'au înțeles încă ce mare și adevărată artă este ecranul. E drept că actualmente Americanii nu mai fac artă cinematografică, ci filme vorbitoare, care-s orice afară de artă.

În schimb, Statele-Unite cunosc o prosperitate economică neînchipuită, un confort imaginabil pus la dispoziția ultimului dintre cetățeni.

Această bogăție este de altminteri ușor explicabilă. Statele-Unite au o populație extrem de rară. Pe o suprafață aproape cât Europa, de abia 105 milioane de oameni! (Europa are 500!). Și sînt garanții serioase că această cifră nu va fi iute depășită. Un maltuzianism convins face pe American să prefere totdeauna un Ford unui copil. Cît despre mișcarea imigrației, ea este oprită cu severitate.

De altfel, toată această prosperitate materială este plătită, plătită scump, cu „sacrificii tragice”—cum spune d. Siegfried. Libertatea de gîndire nu există. Nici pe vremea inchiziției nu s'a cunoscut sclavie spirituală mai complectă. E drept că Americanul nu se plînge. Nu simte prea deseori că a fi o *persoană* e un ideal mult mai nobil decît acela de a fi un individ cu stare. În America există mișcări ca aceia a lui Ku-Klux-Klan, sau procese scandaloase ca acela al învățătorului care îndrăsnise a susține teoria darwinistă a descendenței omului din Maimuță—care nu se mai pot petrece nicăeri în Africa sau în Asia.

Din cartea d-lui Siegfried reiese clar că Americanii sînt niște sălbateci îmbogățiți, și niște copii fericiți ferțiți de chinuitoarea dorință de a ajunge persoane.

D. I. S.

* * *

Louis-Charles Royer, *Au pays des hommes nus*, 1929, Ed. de France, 216 p. cu 16 gravuri hors-texte, București, Librăria Hasefer.

Este o carte de reportajii. Reunirea cronicilor scrise în ultimul timp în „Gringoire” asupra mișcării naturiste și nudiste. Interesant, ca tot ce e reportajiu. Mai puțin interesant cînd autorul face reflecții personale de franțuz de serie, prin reflecții pline de cea polissonerie ieftină și onestă a francezului mijlociu.

Sînt numai reportajii. Autorul nu știe destul să gîndească pentru a adînci rostul și dedesupturile psihice și sociale ale acestei mișcări curioase și surprinzătoare.

L. Ch. R. ne descrie cîteva din acele Freipark-uri unde Germani de toate virstele, uneori familii compuse din mamă, tată, fete, gineri și nepoți, vin să stea ceasuri întregi fără absolut nici-un veșmînt pe ei, făcînd gimnastică suedeză, jucîndu-se cu mingea medicinală, aruncînd cu discul și javelotul, făcînd natație în lac sau în piscină, apoi cursă pe jos, apoi jocuri în comun, apoi mîncînd și ascultînd muzica, întinși pe iarbă, la soare.

La douăzeci și două de ceasuri de Paris se găsește un asemenea parc de Freikörperkultur, în satul numit (probabil tocmai de aceia) Nackendorf, dirijat de profesorul Hugo. Cele trei fete ale sale, soția, bonele, toată lumea circulă complect goală.

Băeji și fetele înoată toți ca niște rechini. Cea mai perfectă castitate și camaraderie domnește între ei. Firește, castitate atîta vreme cît sînt în Freipark. Odată ieșiți de acolo, odată reîmbrăcați, este foarte normal să se gîndească la amor și foarte posibil să le vie chiar oarecare gînduri lubrice. Totuși într'o mai mică măsură decît unuia care n'ar fi adept al nudismului. Nudismul întro-duce o notă de sinceritate și adevăr care va profita flirturilor viitoare practicate cu haine.

De altfel Germanii au fost totdeauna extrem de curagioși și cinstiți în chestiunile sexuale. La ei Uniunea liberă este foarte răspîdită.

În privința aceasta există o mare egalitate între sexe. Fetele înțeleg să-și valorifice aceleași drepturi ca și bărbații la plăcerile și distracțiile dragostei. Cît despre copii, toată opinia publică recunoaște femeii facultatea de a nu îi face decît dacă e sigură că-i va putea crește cum se cade.

La Germani, nudismul e mai mult decît un obicei igienic și sportiv. E aproape o religie. E foarte greu de exprimat în ce constă ea. Și d. Roger nu pare a o fi descoperit. Totuși, din faptele relatate de d-sa rezultă că nudismul are moralmente ca scop cultul decenței în relațiile dintre bărbat și femeie. Pare paradoxal. Totuși așa este. Într'adevăr vederea la lumina zilei și în fața a cincizeci de martori a organelor genitale face să dispară încetul cu încetul cea supra-încălzire a imaginației care duce pe atîția tineri la cîte un amor nepotrivit capabil să le distrugă viața. Adolescenții se obișnuiesc încetul cu încetul să aprecieze alte calități decît aceia a cochetăriei excitante; în deosebi învață a prețui grația; grația, cea însușire foarte curioasă, totodată fizică și morală.

În tot cazul, argumentele sînt de prisos. Rezultatele contează. Și rezultatele sînt acestea:

1 Mișcarea nudistă ciștigă din ce în ce mai mulți adepți în Germania și în țările nordice.

2 Niciodată nu s'a întîmplat vreunui bărbat acel accident care l-ar fi putut face să ofere un spectacol indecent.

3 Niciodată nu s'a produs vre-un scandal oarecare cît de mic. Nici un nudist nu a fost până acum surprins măcar „făcînd curte“ în mod mai efectiv fizic.

4 Nu există nimeni care să fi încercat a practica nudismul și să fi renunțat, pe urmă. Odată primul pas făcut, toți devin entuziaști apărători ai mișcării.

În afară de Nackendorf, mai există celebra școală a lui Koch fost institutor scos din învățămînt. După eliminarea sa, el fundă școli de Freikörperkultur. Centrala e la Hamburg, și are sucursale la Dresda, Elberfeld, Barmen, Mannheim, Ludwigshafen. Un succes enorm.

La Luna-Bad și Berlin două zile pe săptămînă sînt rezervate nudiștilor.

La Hamburg mai există o școală nudistă de dans ritmic înființată de Hedwid Hagemann, unde tinere adolescente, mai toate fiice de milionari, se dedau la exerciții unde pudoarea e înlocuită cu puritatea.

Reporterul ne povestește cum a făcut el cunoștință la Luna-Bad cu domnișoara Dora Schnaps, studentă în litere, fiica profesorului de Liceu Otto Schnaps, nudist convins și organizat. Atîta vreme cît erau goi, nici cel mai mic gînd excitant nu l-a putut ajunge. În schimb, într'o seară, la un dancing, îmbrăcați fiind amîndoi, poftele trupești au venit îndată. Morală: excitarea cade odată cu hainele, și revine odată cu ele. O credem ușor, dar nu strica dacă autorul își păstra descrierea micilor sale flirtări pentru el.

Ultimele capitole vorbesc de timidele începuturi de mișcare nudistă în Franța, unde naturalismul se practică cu pantaloni, soutien-gorge, și garde-champêtre.

În total, carte informativă și amuzantă.

D. I. S.

* * *

C. Narly, *Tolstoi educator*, Ed. Casei Școalelor, 1929.

Autorul cărții se ocupă atît de opera teoretică a lui L. Tolstoi, în domeniul pedagogiei cît și de activitatea sa practică la școala din Jasnaia Poliana. Sînt expuse întăiu părerile lui Tolstoi asupra noțiunilor fundamentale în pedagogie ca „educație“, „instrucție“ și „cultură“, se cercetează apoi ce poziție ia Tolstoi față de problemele posibilității și idealului educației, față de mijloacele educative și problema dualității pedagogice: raportul dintre educator și elev, pentru ca în partea a doua a lucrării să se expună activitatea practică a lui Tolstoi pe tărîmul școlar, accentuîndu-se peste tot influența lui J. J. Rousseau și arătîndu-se, în același timp, că Tolstoi este precursor al unor curente noi în pedagogie--a încercat în școala sa sistemul Cyti School, în practica pedagogică cere acomodarea profesorului la sufletul individual al copilului, pe care-l cunoaște profund prin intuiția sa de mare scriitor. În special, Tolstoi a știut să utilizeze în scopuri pedagogice trebuința de prietinie a copiilor, precum și particularitățile fanteziei infantile, caracterizate prin fenomene eidetice foarte accentuate, de care literatura pedagogică și psihologică a început să se ocupe abia în anii din urmă.

În deosebire de alți cercetători, d. Narly, vorbind despre libertatea care era la temelia vieții școlare din Jasnaia Poliana, nu consideră drept anarhie lipsa de disciplină, fiindcă dacă Tolstoi nu introdusese o ordine exterioară, constrîngătoare, în schimb cerea dela elevi să fie curați, ordonați și cinstiți. Ordinea la care se ajunsese mai tîrziu la școala lui Tolstoi, a fost stabilită cu deplină libertate de cătră elevii înșiși. Tolstoi nu apare deci, în pedagogie, ca anarhist, ci se apropie mai mult de concepția lui Fr. Foerster.

Deosebirea e însă că Foerster cere ca elevul să accepte liber o anumită ordine, pe care o sugerează totuși educatorul, în

mod metodic, cu premeditație, astfel că, ideile, poruncile, principiile, regulile acceptate de elevi își au proveniența în mintea educatorului, pe când Tolstoi cel mult sugerează ocazional elevilor unele lucruri, nu ține însă ca elevii să accepte numai decît sugestiile lui ci îi lasă să discute liber și să hotărască ei, acordîndu-le și libertatea inițiativei. Izvorul ordinii, după Tolstoi, e deci în mintea și voința copiilor, educatorul nefiind decît un tovarăș mai experimentat al elevilor și nu un conducător al lor.

În genere, Tolstoi acordă mai multă valoare instrucției, comunicării de cunoștințe, decît educației, care tinde să formeze caracterul copiilor după un anumit tipic. Copilul e mai bun, decît omul matur, cu sufletul deformat de civilizația modernă, deaceia să i se lase libera dezvoltare a caracterului său înăscut—ideia lui J. J. Rousseau, care a dat naștere principiului educației negative.

Lucrarea d-lui Narly suferă însă de o lipsă: nu caută să stabilească o corespondență mai strînsă între ideile pedagogice ale lui L. Tolstoi și concepția sa morală și metafizică.

Stilul autorului are o particularitate care nu trebuie trecută cu vederea: pe-alocuri se găsesc expresii cu accente de familiaritate nereușită. De exemplu comparînd pe Tolstoi cu Socrate, autorul scrie: „De-alungul veacurilor, Socrate și-a găsit în el un frate“. Numai un scriitor cu valoarea unui James sau chiar Tolstoi însuși își poate permite un ton familiar fără ca din aceasta să rezulte o scădere a scrierilor lui.

V. Harea

Revista Revistelor

Revista științifică „V. Adamachi” Iași. Excelenta publicație ieșană, tipărită cu atâtea sacrificii de profesorii universității și colaboratorii lor, cuprinde, în cel din urmă număr, între altele, articolul d-lui conferențiar *C. Moțaș, despre adaptarea animalelor marine la viața terestră*, folosind cercetările făcute în Arhipelagul Sondelor, de numeroși biologi.

Pe coastele diverselor insule ale acestui arhipelag cași pe coastele Sumatrei, labei, Madagascarului, Africei răsăritene, în Africa sudică ș. a. coaste acoperite de ape în timpul fluxului; cresc niște plante „Mangrove” cu rădăcini ce par niște proptele care ar susține un stilp de felinar. Printre rădăcinile aceste, care rămân descoperite cînd se retrage apa, foește o lume animală cu adaptări la viața terestră.

În toată organizarea lor se păstrează planul general al grupului din care fac parte. Ba și în amănunte n'au tocmai multe schimbări; dar mult-puține deosebiri cîte sînt le asigură traiul în aer cele citeva ore cît apa e retrasă. La unele, așa de mici sînt modificările că nu-ți vine a crede că ele pot asigura animalului rezistența necesară lipsei umezelei. În ele totuși surprindem sensul în care a început evoluția spre adaptare terestră.

De pildă—ca să ne mărginim la un singur exemplu din numeroasele date în articolul d-lui Moțaș—un soi de pești înrudiți cu Guvizii sînt destul de bine inzestrați pentru viața vre-

melnică de uscat, avînd aripioarele dela piept lungite și cu un cot care aduce cătră cap extremitatea lor. Cu această extremitate a aripioarelor animalul se razimă în nămol și pășeste ca o sălămizdră. Ba chiar se și cățăără pe tulpinile plantelor ajutîndu-se la aceasta și de aripioarele pîntecelui alipite între dinsele și slujind ca o ventuză.

Pentru cercetat mediul, ochii lor sînt mari, bulbucăți și așezați spre creștetul capului, dar putînd fi mișcați în toate părțile prin o complicată musculatură.

Iar pentru împropătat oxigenul consumat de corp, respiră și prin piele, gropița nazală, cavitatea faringiană, sacul bronhiilor.

Cum viața de uscat prezintă mai multe primejdii ca cea acvatică, peștii aceștia sînt și artiști constructori; ei își fac din nămol culcușuri, din care scot deseori capul pentru pîndă ca țîstarul din stepele noastre.

Articolul frumos ilustrat se poate ceti cu înlesnire și de un public mai larg decît acel al revistelor științifice în genere, aducînd numeroase exemple din toate genurile de animale—de puținele schimbări ce pot asigura trecerea dela viața exclusiv acvatică la cea terestră.

Natura ne pune și'n lumea animalelor cași în cea a plantelor material suficient la dispoziție, pentru a urmări cum din formele simple apărute în vremuri de mult apuse, viața a realizat forme complicate; cum dela mediul

acvatic, marin, în care fără îndoială s'a dezvoltat mai toate formele azi cunoscute, s'a ajuns la formele terestre, unde lupta cu mediul e mai grea și a cerut mai deosebite înzestrări.

Diplomatul

În cărțile asupra diplomației, autorii se mărginesc a cere ambasadorului să fie șiret și să știe a păcăli guvernele pe lângă care e acreditat. Ceia-ce-i naiv, cam imoral și mai ales: inexact. Căci este fals că diplomatul trebuie să știe să mistifice. Azi mijloacele de comunicație și de informație sînt prea perfecționate pentru ca să se mai poată tăinui sau denatura un eveniment. Dimpotrivă, prima datorie a diplomatului este să fie sincer, să fie el cel dintău ca să informeze guvernul străin asupra evenimentelor defavorabile țării lor, tocmai pentru a le putea explica și justifica. Deoarece, cu puțin spirit sociologic, orice fapt istoric se poate explica și până la un punct scuza. În plus de aceasta, o asemenea francheță e de natură la câștiga încredere, încredere care va fi de un nespus folos atunci când diplomatul va avea prilejul să comenteze, de astă dată, un eveniment favorabil țării sale.

După cum vedem, prestigiul personal al ambasadorului joacă mare rol. Iată de ce e bine ca diplomatul să fie ales dintre acele personalități care, în meseria lor individuală, s'au dovedit că știu să câștige stimă, popularitate, activitate. Ca diplomat, el va repeta de astă dată în străinătate și în folosul țării, aceeași captare de prestigiu și credit pe care o isbindise odinioară în țara lui și pentru el. America a înțeles bine această situație. Deaceia în porturile diplomatice importante, ambasadorii Statelor-Unite sînt recrutați aproape totdeauna din afara carierei.

(D. I. Suchianu. *Adevărul Literar*).

Psiho-fiziologia vîrstelor și sexelor

Există două fapte centrale în viața unui individ: vîrsta și sexul, care n'au fost studiate în deajuns din punctul de vedere al psihologiei. De altfel „vîrsta” nu e ceva foarte precis. Numai Codul Penal clasifică oamenii în

copii, adolescenți, miori și majori. Fiecare moment al vieții este o altă vîrstă. Dar iată un alt element, care combinat cu cel dintău aduce puțină precizie. Este sexul, și anume viața sexuală, diferită la cele două sexe. Acesta e care împarte vîrsta omului în copilărie, pubertate, maturitate, senilitate.

Dar toate acestea sînt încă vagi și empirice. Ar trebui studiate nu numai particularitățile fiecărui sex, sau psihodezvoltarea și alterațiile fizice senile;—acestea-s cercetări mai complicate. Ar trebui să se înceapă deocamdată cu stabilirea și examinarea bazelor fiziologice care determină variațiile psihice ce caracterizează diversele vîrste și sexe.

Aceste două capitole de psiho-fiziologie sînt extrem de interesante și destul de inexplorate. Ar fi poate de menționat. Psihologia copilului, pedagogia,—dar aproape totdeauna aceasta e făcută cu scopul (mărturisit sau nemărturisit) al educației.

(Ch. Champy. *Revue Philosophique*).

Memoriile mele

M'am hotărit să povestesc ceasurile ce mi-au rămas credincioase, în mijlocul altora altele ce s'au dus departe de vederea mea, departe de inima mea.

Și ași avea poftă acum să deșert, pe o bancă din parc, toate bogățiile mele, toate imaginile păstrate din vremea copilăriei, tinereții; tezaurul viselor mele, ale fetelor frumoase și ale gîndurilor inecate în asfințit.

Nu vreau să pictez tablouri. Mi-e silă de toate astea. Ași dori însă să aflu ce învățături am știut trage din viața mea, cum m'am copt și dacă am înaintat. Ași vrea să pot a-mi da sama prin mine însumi de experiențele bune sau nesănătoase pe care le-au încercat.

Văd bine acum; zi de zi am dorit ca viața mea să fie un poem. Și ca să-mi facă plăcere, pentru ca ea să-mi placă, am stat, ca un bun lucrător, în dosul tapițeriei, muncind fără odihnă și fără bucurie, fără a mă duce vreodată să o admir în față.

Nu-i sigur deloc că am creat astfel un covor frumos. E sigur însă că o clipă n'am încetat de a mă strădui.

(Maurice Barrès. *Revue des Deux Mondes*).

Atomii ereditari

Caracterele diverse pe care le moștenește progenitura (dimensiuni, pigmentație, proporție, particularități, — și probabil și trăsăturile de ordin moral) se datoresc unor corpuscule microscopice numiți „factori” care se găsesc în celula reproductivă (fie ovul, fie spermatozoid). Acești factori sînt în număr de mai multe mii, și stau aranjați în șiraguri, în lanțuri numite „cromozom” (numiți astfel pentru că se pot colora ușor la microscop). Ceiace-i curios și remarcabil este că acești cromozomi sînt în număr constant pentru fiecare speță animală. Astfel musca oțetului are 4; omul are 48; niciodată mai mulți, niciodată mai puțini. Dar ceiace-i încă și mai remarcabil, e că oul, din care se va dezvolta copilul, care conține și el 48 de cromozomi, nu cuprinde decît 21 de cromozomi dela tată și 24 dela mamă.

„Fiii noștri nu sînt niciodată decît niște semi-fii”. Ceiace are următoarea curioasă consecință. Un individ transmite copilului lui jumătate din caracterele sale. Copilul va transmite la rîndu-i jumătate din caracterele lui. Ori, această jumătate se poate foarte bine să fie lotul primit dela maică-sa. Așa că dela bunic e foarte posibil ca nepotul să nu mai moștenească absolut nimic. După numai o generație, se poate întîmpla ca descendentul să nu mai fie deloc rudă ca ascendentul lui direct! Așa dar „ne distrugem prin generație tot așa cum ne distrugem prin moarte”.

Dar toate acestea mai învederează încă un lucru. Nașterea prin fecundare bisexuală este un lux; o operație cu 50% deșerturi. Aceasta se datorește faptului că într'adevăr, în natură, generația bisexuală e un lux. Este dovedit prin numeroase experiențe că celula reproductivă (ațit ovulul femeii cît și spermatozoidul bărbatului) au fiecare tot ce trebuie pentru a da naștere *singur* la o progenitură perfect normală. „Partenogeneza”— literal: nașterea din individ virgin este foarte răspîndită în natură. Fierște, e mai frecventă la femeie decît la bărbat, caci celula reproductivă a bărbatului este mică, puțin viabilă, și odată ejaculată, se găsește deadreptul în mediul exterior. Pe cînd ovulul

rămîne în uter, unde găsește un mediu mult mai favorabil dezvoltării.

Dacă s'ar putea obține o partenogeneză complectă la speța om—ceiace nu-i biologiceste imposibil, am putea obține progenituri care să moștenească toți 48 de cromozomi ai părintelui. Am avea atunci un fel de fii totali, care să fie copia fidelă, replica identică a părintelui. Ceiace ar fi interesant și util pentru societate, care ar putea astfel reproduce integral și indefinit personalitățile de elită, fabricînd oarecum astfel geniul în serie.

(Jean Rostand. *Nouvelle Revue Française*).

Noul drept internațional

Pionierii dreptului internațional pot, fără prea multă temeritate, să însemne cu o piatră albă anul 1928. Două mari evenimente, de importanță într'adevăr capitală, au imprimat aceasta că are, din punctul de vedere al dreptului ginților, o pecetie indelebilă.

Intr'adevăr, la 27 August 1928 reprezentanții a cincisprezece puteri au semnat la Paris un pact punînd războiul afară din lege și stipulînd că acest pact va rămîne deschis atîta timp cît va fi necesar pentru ca toate puterile lumii să adereze la el.

Pe de altă parte, în sesiunea din Septembrie 1928, adunarea dela Geneva a adoptat un act general pentru regularea pacifică e diferendelor internaționale, transmițînd la rîndu-i spre adeziune cite mai multe state. Ceiace ne dă dreptul să augurăm începutul unei ere nouă în regularea raporturilor dintre popoare.

(Baron Descamps. *Revue de Droit International*).

Observațiuni asupra conceptului de cauzalitate în Istorie

Unii istorici, ca bunioară istoricul german H. Rickert, sau Fr. Meinecke consimt a introduce cauzalitatea în Istorie. Dar numai la ceiace-i *material* în Istorie, nu însă la ceiace-i *spiritual*, la partea de *Kultur*, la elementul *valoare*.

În realitate, conceptul de cauzalitate, la dreptul vorbind, nu se poate aplica nici la lucrurile materiale nici la cele spirituale din Istorie. Nu se poate folosi aproape de loc. Căci factorul

timp, specific Istoriei, încurcă orice problemă unde cauzalitatea este în joc. Dacă în sociologie sau în economie politică, conceptul de cauzalitate se lovește de mai puține dificultăți, aceasta ține tocmai de faptul că aceste două discipline pot trata lucrurile în *abstracto*, sub specie aeterni. Ele n'au a ține sama atât de mult cât Istoria de factorul timp—deși aceste științe par a face din ce în ce mai mult caz de aspectul evolutiv și genetic al fenomenelor.

Intr'un cuvînt, nu putem evita această antinomie, care vrea ca: pe de o parte cauzalitatea să fie ca să zicem așa imposibilă de sezizat pe tărîmul Istoriei—, iar pe de altă parte Istoria, știință esențialmente explicativă, să nu consimtă niciodată a se abține dela căutarea cauzelor.

Vom spune chiar că această antinomie, sau, dacă preferați, acest paradox, este care dă atîta atracție practicării științelor istorice, atracție cu atât mai mare cu cît nimic nu ne asigură că speranțele noastre vor duce vre-odată la o izbîndă oarecare. Farmecul vinătoarei—, iată ce ne oferă, la urma urmelor această „mică știință conjecturală“. De altfel, ceiace perdem ca certitudine, cîștigăm—cum se întîmplă totdeauna—ca amplasare de cunoștinți și ca lărgime de gîndire.

(Henri Sée. *Revue de Synthèse Historique*.)

Studiu asupra patologiei conștiinței simbolice

Psihologia simbolului este o problemă relativ recentă. Sau mai precis, chiar dacă era tratată și mai de mult, ea era însă considerată ca o chestiune secundară, care răsărea cu ocazia tulburărilor limbajului. Nu era socotită destul de importantă pentru a fi studiată în ea însăși.

E drept că, în mod general, raportul dintre gîndire și limbaj a preocupat gîndirea filosofică decînd există o logică și o filosofie. Grecii au fost destul de preocupați de această problemă.

Dar în Istoria logicei, cercetătorii au avut mult de luptat împotriva confuziunii pe care nu se puteau împiedica s'o facă între semn verbal și lucru semnificat. *Nominalismul* Evului Mediu în deosebi. După această doctrină, tot ceiace conceptul este și tot ceea

ce el însemnează—, nu-l trage din el însuși, ci dela limbaj.

Problema raporturilor dintre structura limbajului și aceia a lumii percepute nu s'a pus decît relativ tîrziu în *psihologia* limbajului propriu zisă.

În schimb, a trebuit să se impună încă dela început în *patologia* limbajului, cu ocazia studierii diverselor tulburări ale acestuia. Astfel, patologia limbajului atinge aici o importanță care o face să depășească cu mult granițele ei proprii. Iată de ce oricine ar voi să studieze psihologia simbolului va trebui, în primul rînd să cerceteze bibliografia referitoare la tulburările de limbaj.

(E. Cassierer. *Journal de Psychologie*.)

Franța Economică

Colaboratorii revistei franceze „Revue d'Economie Politique“ au luat de cităva vreme bunul obiceiul de a-și întruni eforturile în vederea alcătuirii unui tablou unitar al Franței în cursul anului expirat, tablou făcut din toate punctele economice de vedere: al populației, balanței conturilor, prețurilor, finanțelor publice și private, al producției agricole și industriale, al comerțului și transporturilor, al coloniilor, înșfîrșit, al chestiunilor sociale: salarii, legislația uvrieră, chestia locuințelor. La tabloul Franței economice pe anul 1928 au contribuit nu mai puțin decît 35 de colaboratori.

(William Dualid. *Revue d'Economie politique*.)

Figura omenească în Europa

Dacă cetim pe moralistii francezi, pe Montaigne, Pascal, La Rochefoucauld, Vauvenargues, Chamfort, nu ne vom împedeca de nici-o singură frază în care să fie vorba de fața omului, de figura lui, de expresia acesteia. Ceva mai mult: La Bruyère este un eminent fizionomist, adică el descrie pe oameni în interiorul lor după exteriorul lor: Costum, ticuri, înșfîrșit toată așa zisa „aparență“ a omului. Niciodată însă figura, trăsăturile feței. Pentru el, ca și pentru toți ceilalți (cu excepția poate a lui Pascal) ceiace-i caracteristic la un om e „Anecdota“ lui, crîmpee biografice tipice.

Această preferință se explică în se-

cole ca al XVII-lea și al XVIII-lea, secole eminentemente raționaliste. Dar adevăratul spirit european, care se oglindește mai cu samă în secolul al XIX-lea e mult mai complex, mult mai complect. Conține și raționalism, dar procedează și—dacă nu mai ales—pe calea intuiției. Iată de ce arta plastică, literatura, istoria, au arătat o predilecție pentru portretism.

(Rudolf Kassner. *Europäische Revue*).

Europenizarea Engliei

Europenizare—nu în sens de civilizare sau de modernizare. Marea Britanie nu are nevoie de a imita Europa pentru a se ridica pe treapta culturii. Europenizarea, pentru Anglia, înseamnă încetarea izolării, a secolarului său: „splendid isolation”. Această țară, deși abia la 20 de ore înnot departe de Europa, nu făcea în realitate parte din Europa. Totdeauna a făcut oarecum opinie separată. Și trebuie să recunoaștem că aceasta i-a profitat. Iată însă că acum va fi nevoită să renunțe la o asemenea atitudine. Două sînt pricinile. Pe deoparte aeroplanul, care stabilește deasupra ei și a continentului o punte pe care simplele nave marine nu o putuseră decît foarte imperfect realiza. A doua pricină este, ca să întrebuițăm expresia marxistă dar luată de data aceasta într'un sens încă și mai propriu,—este: chestiunea stomacului. Aproape totalitatea produselor alimentare pe care le consumă populația englezească vin de aiurea. Aceste două cauze vor fi determinante pentru a face ca Britania să adere înșirșit la Europa.

(M. J. Bonn. *Die Neue Rundschau*).

Mitul, psihologia și viața

Cunoașterea în străinătate a activității creatoare a Germaniei în domeniul artei și științei nu se întinde la toate operele produse într'o epocă dată. Chiar dacă se face distincțiunea clară între acele ce reprezintă un succes temporar și între lucrările care marchează un moment de progres științific sau literar, acestea din urmă atrag atît de încet atenția, încît nu e de mirare că în făgașul producției cotidiene nu pot ieși în evidență în ochii străinătății.

La aceasta trebuie să se adauge lipsa de contact a personalităților creatoare cu diferitele medii politice și culturale: conservatoare sau democratice; operele lor—intr'o atmosferă în care tradiția este întotdeauna nesupusă—comportă un risc ce poate deveni fatal.

În mediul, care se mai interesează de idei generale a fost mult timp în discuție problema „mitului”; această chestiune a grupat un număr restrîns de gînditori, în special în jurul a două nume Nietzsche și Bachifen. Inegali ca valoare și aport personal, remarcăm—alături de Klages—că doctrina nietzscheană reprezintă o trăsătură originală în cunoștința noastră despre om, o dată ce nu se întîleşte în fiecare secol.

Nietzsche a fost până în ultimele sale cugetări sub influența elementului dionisiac, pe care l-a conceput și interpretat atît de variat. Paradoxalul gînditor german bănuia *adîncimile inconștiente și instinctive din care izbucnește viața superioară* și afirmă importanța elementului *instinctiv* în manifestările exclusiv umane ale ființii noastre. „Tot ceiace e uman se alimentează în izvoarele vieții inconștiente creatoare”, iată o expresie favorită a filosofiei romantice. Prin aceasta Nietzsche arată că însăși științele și formele cele mai abstracte ale cugetării sînt intim legate și determinate de structura biologică a umanității. El găsea în cunoașterea formelor mitice primitive măsura de apreciere a copilăriei omului de azi, a cărui imagine și psihologie a apărut atît de originală.

Mai recent Klages a reluat vechea noțiune a „Eros“-ului antic. Nu mai e însă un Eros platonice, ci unul asemănător concepției energetice universale despre om și viață: Eros cosmogonic.

Față în față cu psih-analiza lui Freud, Klages nu poate avea decît sarcasm față de încercarea pansexualistă de explicare a lumii și vieții. Dar Klages nu se mulțumește cu atît; el expune cunoștința stărilor extatice frecvente în anumite cazuri de psihologie. „Sufletul se eliberează de spirit prin extas și se regăsește în contemplarea realității imaginilor primitive, a sufletelor trecute care se manifestă încă. Pentru a apărea însă

ele trebuie să se unească corporal cu sufletele vii; astfel, în actul contemplației se săvârșește unirea între demonul creator și sufletul primitiv.

Remarcăm această concepție nu atât pentru valoarea specială științifică, pe care am vrut să o scoatem în evidență, dar mai ales pentru valoarea ei psihologică ce constituie un punct ferm în posibilitățile de constituire a viitoarei științe a omului.

(Hans Prinzhorn. *Révue d'Allemagne*).

Iacob Wassermann

Iacob Wassermann e poate cel mai original talent creator în literatura germană actuală.

Copilăria și tinerețea i-au oferit neconținute piedici în ascensiune carierei sale de astăzi. De mic părintii săi vroiau să-l facă negustor, și micul Iacob a avut mult de luptat până ce s'a văzut în sfârșit înscris în gimnaziul orașului natal.

Aceste lupte cu familia i-au transformat până la docilitate caracterul, contribuind la acea suferință amară, de care abundă atâtea din operele sale. Curind însă alte conflicte trebuiau să îi accentueze sensibilitatea. Se născuse evreu și nici școala, nici armata—cu toate măsurile dictate personal la curtea sa de Wilhelm al II-lea, nu îi puteau ierta și trece cu vederea aceasta întâmplare.

Mărturisirea sa în acest sens este impresionantă și edificatoare: „Sărac și evreu—spune el—trezeam îndoit dispreț în ochii trupei și ai ofițerilor mei“.

Desigur chiar azi cînd—grație forței și talentului său—I. Wassermann a ajuns la o adevărată celebritate literară, nu poate privi viața cu seninătate completă. El vorbește fără iubire de țara în care a trăit atât de necăjit și în care abia azi și-a găsit liniștea sufletească. Sfișierea aceasta de suflet a crescut continuu datorită caracterului judaic, circumstanțelor în care s'a desfășurat copilăria lui, și mai recent tristeții chinuitoare, de care acest mare scriitor nu va putea să se despartă în amintirea greșelilor singeroase și consecințelor marelui războiu.

Iacob Wassermann a preconizat încă în 1914 necesitatea înțelegerii po-

oarelor pe baza acțiunii literaților și filosofilor. Ori, tinerețea germană chiar după războiu nu a înțeles acest mare ideal al păcii. Și iată-l atunci pe Wassermann repropunând aspru acestor neînțelegători ai vieții—orbirea lor.

Încă dela începuturile sale, I. Wassermann a fost denumit de un critic abil „romancierul punctelor de întrebare contemporane“. De atunci talentul său a cîștigat neconținut în viitoare și mijloacele sale de expresiune s'au perfecționat din ce în ce mai mult.

„Geschichte der junge Renate“, „Christian Wahuschaffe“ și în special „Caspar Hauser“ sînt revelatoare pentru mentalitatea patetică și dureroasă a acestui scriitor. Această ultimă operă reprezintă în accente impresionante tragedia umanității de elită, care încearcă să arunce în haosul vieții lumina rațiunii și a calității sale.

(Maurice Muret. *La Revue de Paris*).

Germania de mine

Cine și-ar fi putut închipui că în decursul celor zece ani de pace se vor petrece atât de puține schimbări în viața politică a Germaniei?

Germania avea de ales două drumuri, pe care putea să apuce: evoluția către pace sau violență. Din nefericire ea nu a reușit să-și impue o atitudine consecventă într-o singură direcție; istoria perioadei menționate constituie o mică reprezentare comică, care s'a evidențiat încă odată cu prilejul deschiderii „expoziției păcii“. Președintele Reichului nu va inaugura această expoziție, căci e într-o situație dificilă. În adevăr, lumea politică se gîndește cu îngrijorare la ziua, în care moartea lui Hindenburg va lăsa neisprăvită a II-a etapă a prezenței sale; atunci va fi aproape imposibil de a găsi un candidat necontestat, care să răspundă dorințelor celor mai scumpe ale omenirii.

Nimeni nu și închipue că social-democrații vor face să triumfe candidatul lor, chiar de ar rămîne partidul cel mai puternic în ciuda sciziei sale; un astfel de om ar suferi o opoziție fermă chiar în propriu-i partid.

Viața politică din Germania apare lentă, greoaie, indiferentă și monotona.

E imposibilă trezirea maselor pentru un plebiscit oarecare și mai puțin se poate vorbi de o eventuală mișcare de masă a mulțimii. Singura manifestare energică și reală s'a resimțit împotriva Conferinței experților pentru reparațiuni, care impuneau anumite modificări în utilizarea unor impozite interne.

În sfârșit merită a fi remarcată reforma Reichului pregătită și discutată aproape 10 ani. E vorba de o federalizare a statelor germane în genul încercării de încheiere a Societății Națiunilor, ce tinde la organizarea statelor unite ale Europei după sistemul acelor ale Americii.

Această reformă a Reichului e importantă și prin consecințele ei în politica externă. Ea constituie un grup politic care se preocupă de toate problemele ce interesează constituirea viitoarei Europei.

Și totuși astăzi viața politică a Germaniei apare mai îmbătrinită și cuprinsă de o lentă toropeală. Tinerețea este acum mai liniștită, mai rațională, mai pozitivă și luminată.

Această schimbare de atitudine revine în bună parte misiunii istorice, pe care rind pe rind și-au asumat-o tratatul din Paris (1919), Kellog (1928) și desigur acel de al II-lea „pact al Națiunilor” din anul 1934. Ele impun o contra presiune uriașelor sbuciumări interioare, ce ar tinde la dezechilibrarea situației interne abia restabilite.

În politica internă, omul politic e departe de a avea aceiași misiune cu pastorul religios; astăzi politica este administrație, îndeplinirea prescripțiilor și experiențelor propuse, ceva desigur important în total, dar insignifiant în parte.

Lumea anului 1938 trebuie să fie mai puțin politică, dar mai pătrunsă de seriozitatea sarcinii pe care va trebui să o îndeplinească. Căci va înțelege, că nu politica creiază premisele în care trebuie să se dezvolte activitatea afacerilor și spiritul ci dimpotrivă spiritul e acel care determină politica.

Să trezim în noi pasiunea în mijlocul activității perseverente. Dacă altădată aceasta era o sarcină accesorie a politicii, azi e sarcina ei esențială. Războiul nu va putea fi învins prin politică, ci prin educație. Ea singură va putea îndepărta certitudinea

egoismului și va reprezenta nu o reacțiune împotriva unei impresii venite din exterior, ci o profundă necesitate sufletească.

(H. Simons. *Revue des Vivants*).

Criza parlamentarismului.

De cîtva timp se vorbește mereu de o criză a regimului parlamentar. Faptul se datorește fricțiunilor partidelor care reduc adesea sensibil viața guvernelor în țările cu regim democratic. Dar trebuie să ne întrebăm serios dacă a survenit un factor nou menit a transforma viața politică și a distruge parlamentarismul. În adevăr ce element determinant a apărut, care a suprimat prestigiul realizărilor efectuate sub regimul parlamentar și a întunecat entuziasmul produs de aceste admirabile rezultate?

Împotriva regimului democrat susținut pe baza sistemului parlamentar au apărut fenomene politice locale în Spania și Italia. Este desigur aceasta un rezultat al condițiilor speciale de viață ale acestor țări; dar nu e mai puțin adevărat că transformările menționate pot fi privite sub un aspect general.

În Italia căderea parlamentului a fost fatală și necesară conservării unității statului italian. Transformarea organizației proletare anarhice în organizații sindicaliste-corporatiste a apărut spontan și s'a impus cu seriozitate în viața tînărului organism industrial Italian.

În Spania condițiile de viață au fost mai puțin favorabile directoriatului existent. El reprezintă fără îndoială forma de organizare veche, îmbătrinită și inactuală.

Depinde de cumînțența poporului și de ingeniozitatea conducătorilor Spaniei actualizarea vieții politice și înlocuirea elementelor vechi, rigide și devenite în parte inutile cu factorii tineri și viguroși ai unei organizații democratice. Franța însuflețită de adevărat patriotism, care iubește veritabil Spania, trebuie să dorească transformarea dictaturii în stăpînirea unei monarhii organizate pe baza principiilor democratice.

Autorul vede în situația politică actuală din Franța realizarea a două cartelări deosebite de inegală valoare: cartelul ordinii și al desordinii, a că-

ror delimitare precisă s'a realizat încă în Mai 1924. În mod fatal acest al II-lea cartel e combătut de absolutism. Azi Franța nu poate realiza programul social democrației și al sindicalismului, dar tinde efectiv la înfăptuirea lor.

Dar democrația franceză are de învățat dela fascism, care e o mișcare puternică, un organism viabil cu variate aptitudini de transformare și asimilare, care li asigură existența pentru viitor. Absolutismul etatist se consolidează și se va instala și în Franța, dacă o nouă formulă parlamentaristă — bazată pe colaborarea activă a partidelor din centru — nu va reuși să îl înlăture.

(Comte de Fels. *Revue de Paris*).

Politica regelui Alexandru al Jugoslaviei.

Evenimentele politice din Jugoslavia, care au dus la instituirea unui regim absolutist și la dizolvarea definitivă a scupcinei, au atras atenția și aprecierile variate a tuturor acelor ce cunosc cît de puțin situația Serbiei mărită după războiu.

Criza politică din ce în ce mai accentuată a apărut ca produsul unei *crize de stat*, ce amenința unitatea Jugoslaviei. *Impotriva* acestel iminente

desmembrări a luptat regele Alexandru prin deciziunea neașteptată pe care a luat-o.

Actul a apărut sub forma unei lovituri de stat. Dar trebuie să remarcăm că nu este o lovitură prin care ar fi putut fi îndepărtate forțele constructive ale statului, ci pentru valorificarea lor.

Este scuzabil acest violent gest regal? S'a răspuns la această întrebare în mod variat.

Intotdeauna politica este o artă și o intuiție a realității pentru acei capabili de acțiuni; pentru cei neputincioși e numai știință și tehnică. Regele Alexandru este un exemplar de energie rară și de reflexie adîncă.

Dizolvarea scupcinei și instaurarea unui guvern pe deasupra partidelor este realizarea însăși a dorinței secrete populare pentru unificarea sufletului național. Ea a redat mulțimii libertatea răpita de politicieni prin micile interese meschine individuale. Dar este de remarcat că entuziasmul popular la cunoașterea loviturii de stat din Jugoslavia înseamnă că însăși masele au determinat răsturnarea cadrelor vechilor partide existente.

Autorul crede că — susținut de popor și de colaboratori excelenți printre care: Marinkovici — externele actul regal va duce la triumful desăvîrșit al politicii jugoslave.

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Enrique Molina, *Dos Filósofos contemporaneos*, Nascimento, Santiago (Chili).

Autorul, critic filosofic și științific—consacră cite un studiu documentat filosofilor francezi Guyau și Bergson. Învățământul oficial din Chili e dominat de pozitivismul și evoluționismul spencerian. Autorul a deschis drumul către idealismul transcendent.

Găsește în atitudinile celor doi filosofi francezi elanul necesar care duce către valorile spirituale. «Guyau este un gânditor uman și sentimental, iar Bergson este un filosof de geniu și un scriitor excelent».

Marcel Coulon, *La vie de Rimbaud et son oeuvre*, Mercure de France, Paris.

Autorul studiază cu deamănuntul opera poetică a lui Rimbaud căutând să o explice în legătură cu împrejurările vieții sale. Revolta poetului contra familiei și a societății se lămuresc când se cunoaște în special copilăria lui. D. Coulon face portretele părinților poetului, descrie viața de școală a lui arătând atitudinea pe care o avea față de camarazi. Rimbaud avea chiar din copilărie ideea superiorității sale asupra tuturor colegilor.

Despre prietinia lui Rimbaud cu Verlaine, autorul spune că Rimbaud rămăsese cu un sentiment de desgust și se ferea de tot ce ar fi putut să-i aducă aminte; chiar de versurile lui scrise atunci și chiar de poezie.

François Ruchon, *Jean-Arthur Rimbaud sa vie, son oeuvre, son influence*, Honoré Champion, Paris.

Roland de Renéville, *Rimbaud le voyant*, Au sans Pareil, Paris.

Romane

Abel Hermaut, *La flamme renversée*, Ed. Flammarion, Paris.

Acțiunea romanului se petrece în timpul războiului. Autorul infățișează drept personaj principal un om ajuns la pragul bătrâneții—care este capabil de sentimente puternice ca în epoca tinereții. Cu mult înainte își pierduse un camarad de regiment. Prietinia pe care o avusese față de el, și o îndreaptă acum către fiul aceluia. E mulțumit, e fericit de prietinia care-l leagă de un tânăr. Dar acesta moare în războiu. Bătrînul suferă cași altădată, pierderea acestui nou și poate ultim prieten.

Louis Jean Finot, *L'allumeuse*, Ed. Albin Michel, Paris.

În acest roman e vorba de o femeie galantă care-și povestește viața el plină de întâmplări variate și de cele mai deseori, triste.

Povestirea e curgătoare și faptele verosimile.

Jean Marez, *Le coeur à droite*, Ed. J. Ferenczi & Fils, Paris.

Jacques Maurel—eroul acestei cărți—își povestește viața lui sentimentală foarte simplă și chiar cinic. După numeroase întâmplări de dragoste se resemnează în cele din urmă și se căsătorește din interes material.

Bibliografie

- George Sofronie**, *Principiul naționalităților în dreptul internațional public*, Buc., Academia Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 100 lei.
- N. Bănescu**, *Acte venețiene privitoare la urmașii lui Petru-Vodă Șchiopul*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 60 lei.
- Claudia, Isopescu**, *Documenti inediti della fine del cinquecento*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 70 lei.
- Generalul R. Rosetti**, *Cîteva săbii ale lui Constantin Brîncoveanu*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 15 lei.
- Dr. Andrei Veress**, *Vechi istorici unguri și sași despre istoria Romînilor*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”. Prețul 50 lei.
- C. Rădulescu-Codin**, *Literatură, tradiții și obiceiuri din Corbi-Muscelului*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 100 lei.
- Analele Academiei Romîne, Tomul XLIX, ședișele din 1928-1929*, București, Atelierele Grafice „Cultura Națională”, 1929, Prețul 155 lei.
- N. Donici**, *Al treilea Congres al Uniunii astronomice internaționale*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 7 lei.
- Dr. Carlo Tagliavini**, *Despre „Lexicon” Marsilianum*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 15 lei.
- N. Iorga**, *Oeuvres inédites de Nicolas Milescu*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 100 lei.
- Victoria D. Voinov**, *Excreția prin intermediul cromatocitelor la nevertebrate*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”.
- Creșterea Colecțiilor Bibl. Academiei Romîne*, Buc., Edit. Academiei Romine, 1929, Tip. Scrisul Romînesc, Prețul 100 lei.
- N. Donici**, *Observatorul de Astronomie Fizică din Duboșarii vechi, Basarabia*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 15 lei.
- C. S. Antonescu**, *Spongieri Jurasici din Dobrogea*, Buc., Academia Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 10 lei.
- Dr. G. Z. Petrescu**, *Viața și Opera lui Carol Davila 1828-1884*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 40 lei.
- Th. Văscăuțanu**, *Asupra prezenței ordovlcianului în basinul Moldo-Podolic*, Buc., Acad. Română, 1929, „Prețul 10 lei.

Dr N Teodoreanu, *Contribuțiuni la studiul originii taurinelor din Dobrogea*, Buc., Acad. Romînă, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 45 lei.

Nicolai Nic. Moroșan, *Noi contribuțiuni preistorice asupra Basarabiei de Nord*, Buc., Acad. Romînă, 1929, „Cult. Națională”, Prețul 10 lei.

Victor Emanuel, *Lacrimi zâmbitoare*, Satu Mare, Tip. Patria, 1929.

I. C. Filitti, *Condica Poenarilor Almajeni*, Extras din „Arhivele Olteniei”, Craiova, Scrisul Romînesc, 1929.

Emanoil Hagi Moscu, *Boerii lui Mihai Viteazul*, Extras din arhivele Olteniei, Craiova, Scrisul Romînesc, 1929.

Const Cehan-Racoviță, *Femeia care s'a vindut*, Dramă în trei acte, Cluj, Ed. Al. Anca, 1929.

Anuarul Comis unei Monumentelor istorice, secția pentru Transilvania 1926—1928, Cluj, Tip. Progresul*, Gh. Ghili.

Vanghele T. Millio, *Cîntece populare macedonene*, București, Editura Casei Școalelor, 1928, Prețul 30 lei.

George Voevidca, *Supremul Argument*, Extras din Revista „Făt-Frumos”, Suceava, 1929, Prețul 20 lei.

Ilie Voronca, *Brățara nopților*, Buc., Tip. Capitalei.

Petru Suciu, *Județul Turda*, schiță monografică, Turda, Tiparul Tipogr. „Arieșul”, 1929.

Fabio Sinjoanu, *Pro homine*, Brașov, Tip. Ioan Gött Fiul, 1929.

Mihail Rădulescu, *Teoria Conștiinței*, Chișinău, Tip. Eparhială „Cartea Romînească”, 1930, Prețul 80 lei.

Reviste primite la redacție :

Glasul minorităților, No. 9—10; Buletinul Camerei de Comerț și de Industrie T.-Măgurele, No. 6—7; Revista Funcționarilor publici, No. 7—9; Utopia No. 6—7; Transilvania, 9; Șezătoarea, No. 8—10; Societatea de mine, No. 16—19; Viața agricolă No. 17—19; Isvorașul, No. 7—8; Résumé Mensuel des Travaux de la Société des Nations, No. 8; Caete Literare, No. 1; Răsăritul, No. 11—12; Unu, No. 17; Flamura, No. 1; Romînul, No. 3—4; Corespondența economică, No. 7—8; Buletin de la section scientifique No. 3; Luceafărul literar și artistic, No. 2—3; Mișcarea socială, No. 1; Adam, No. 8—10; Făt-Frumos, No. 5; Limba romînă, No. 1; La Nouvelle Revue Française, No. 193; Review Copi: Recueil pédagogique, Juillet 1929; Buletinul internațional al Stelei, No. 1; Crainicul, No. 15; Revue internationale du Travail, No. 4; Viața literară, No. 112—115; Democrația, No. 9; Mercure de France, No. 751—752; Revista Critică, No. 4; Fintina Darurilor, No. 8; Cineaedia, No. 467—468; Pandectele romine, Caetul 6—7 (Anul VIII, 1929) Contemporanul, No. 82; Cîmpina, No. 6; Raze de lumină, No. 4; Ramuri, No. 8—9; Natura, No. 8; Rev. Generală a Invățămîntului, No. 7; Noua revistă bisericească, No. 14; Romînia militară, No. 7—9; Ritmuri, No. 2; Biserica ortodoxă romînă, No. 9; Moldova Literară, No. 7—9; Libertatea, No. 23; Prometeu, No. 3; Revista de Filosofie, No. 3; Tiparnița literară, No. 1, An. II;

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXXIX

(Anul XXI, Numerele 7, 8, 9 și 10).

I. Literatură

<i>Botez Demostene.</i> —Inscripție.	120
<i>Cehov A.</i> —Judecătorul de instrucție (Trad. din rusește de A. Frunză).	311
<i>Eminescu M.</i> —Der Abendstern (Luceafărul, traducere în germană de N. N. Botez).	291
<i>Georgescu V.</i> —La Capre negre.	53
<i>Kirițescu Constantin.</i> —Porunca a zecea.	326
<i>Lesnea George.</i> —Ispită.	92
” ” —Litanie.	275
<i>Mantu Lucia.</i> —Bieții oameni...	262
<i>Philippide A. Al.</i> —Uzina.	68
<i>Protopopescu Dragoș.</i> —Jimmy, Jack, Sam și Harry.	31
” ” —„Maid of Ceylon“.	80
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Memorial (Note de drum în Spania).	106, 286
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Abatele de Marenne iese din ținutul Iașilor urmînd drumul către Impărăție.	5
<i>Teodoreanu Ionel.</i> —Bal Mascal.	217

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Bădăreu A. Dan.</i> —Introducerea Naturalismului în Moldova și Gheorghe Asaki.	146
<i>Constantinescu-Iași P.</i> —Unirea Basarabiei (Pe Marginea unor documente).	278

II

<i>Diaconescu F. Ioan.</i> —Pădurile în cadrul economiei naționale și al prevederii sociale.	122
<i>Greenwood Thomas.</i> —Începuturile guvernării laburiste.	269
<i>Ibrăileanu G.</i> —Eminescu (Note asupra versului).	333
<i>Ionescu Alexandru.</i> —Societatea Națiunilor și problemele politice ale României.	94
<i>Mancaș Mircea.</i> —Antagonistul Nietzsche.	61
<i>Rădulescu Ioan.</i> —Un mare savant: Enrico Ferri.	316
<i>Rohan Charles de, prinț.</i> —Este Europa decadentă.	117
<i>Sebastian L.</i> —Prevenitul Don Ramón.	45
<i>Suchianu I. D.</i> —Specialistul.	20
„ „ „—Izvor de singurătate.	247

III. Note pe marginea cărților

<i>Sd. M.</i> —Pe două psaltiri.	70
--	----

IV. Cronici

<i>Bîrsănescu S. S.</i> —Cronica pedagogică (S. Mehedinți și reforma învățămîntului superior).	167
<i>Botez Octav.</i> —Cronica literară (Un poet modernist G. Bacovia).!	157
<i>B. O.</i> —Cronica teatrală: Iași (cucoana Chirița.—Anno domini.—Pescuitorul de umbre.—Iluzia fericirii).	378
<i>Harea V.</i> —Cronica ideilor (Discuțiile în jurul Unirii Basarabiei)	384
<i>Mancaș Mircea.</i> —Cronica literară (Leonahrd Franck).	372
<i>Ralea M.</i> —Cronica socială (Israel în România).	182
<i>Tonitza N. N.</i> —Cronica artistică (O nouă viziune a Balicului).	163

V. Miscellanea

<i>Nicanor P. & Co.</i> —Iarăși ortodoxismul.—Georges Courteline, burghez parizian.—Romînul și temperamentul metafizic.—Colaborarea occidentală.	188
<i>Nicanor P. & Co.</i> —Premiul Nobel.—Wilhelm Rein.—O faptă unică.	390

VI. Recenzii

<i>Brătescu-Voinești Al. I.</i> —Firimituri (Octav Botez). . .	196
<i>Carp M.</i> —Studiul limbii române în școala secundară: Cetire, Compunere, Gramatică p. cl. I, II și III. Ce- tire, literatură și stil, Compoziție p. cl. IV (V. R.).	201
<i>Ciurezu D.</i> —Răsărit (Al. A. Philippide).	198
<i>Donici Leon.</i> —Noul Seminar (Mircea Mancaș).	394
<i>Feuchtwanger Lion.</i> —Le juif Süss (Mircea Mancaș). . .	207
<i>Ivanov Serge.</i> —La famine en Russie (Mircea Mancaș). . .	205
<i>Lupaș I. dr.</i> —Istoria Românilor (D. I. Suchianu). . . .	396
<i>Maugham Somerset.</i> —Le sortilège maleis (Mircea Mancaș).]	203
<i>Mihăescu I. Gib.</i> —Vedenia (Octav Botez)	393
<i>Narly C.</i> —Tolstoi educator (V. Harea).	403
<i>Petrescu Cezar.</i> —Simfonia fantastică (Octav Botez). . .	200
<i>Royer Louis-Charles.</i> —Au pays des hommes ams (D. I. S.).	401
<i>Siegfried André.</i> —Les États-Unis d'Aujourd'hui (D. I. S.).	400
<i>Voinov E. Victoria.</i> —Excreția prin intermediul cromo- citelor la Nevertebrate (B.).	398

VII. Revista Revistelor

<i>Barrès Maurice</i> —Memoriile mele (Revue des Deux Mondes).	406
<i>Bonn J. M.</i> —Europeanizarea Engliterei (Die Neue Rund- schau).	409
<i>Brian-Chaninov.</i> —Studii asupra literaturii medievale ru- sești (Mercure de France).	210
<i>Cassierer E.</i> —Studiu asupra patologiei conștiinței sim- bolice (Journal de Psychologie).	408
<i>Champy Ch.</i> —Psihofiziologia vîrstelor și sexelor (Revue Philosophique).	406
<i>Comte de Fels.</i> —Criza parlamentarismului (Revue de Paris).	411
<i>Descamps Barere</i> — Journal (Revue de)	407
	210

IV

<i>Habert I.</i> —Jules Michelet și Marea (Revue Universelle).	211
<i>Joleaud L.</i> —Atlantida (Revue de Paris).	210
<i>Kassner Rudolf.</i> —Figura omenească în Europa (Europäische Revue).	408
<i>Mirkin-Guetzevitch M. prof.</i> —Noile tendințe ale Dreptului constituțional (Revue de Droit Public et de Science politique).	209
<i>Muret Maurice.</i> —Iacob Wassermann (La Revue de Paris).	410
<i>Oualid William.</i> —Franța economică (Revue d'Economie politique).	408
<i>Prinzhorn Hans.</i> —Mitul, psihologia și viața (Revue d'Allemagne).	409
„Politica regelui Alexandru al Jugoslaviei“.	412
<i>Probst H. J. dr.</i> —Magia civilizațiilor și necivilizațiilor (Revue Internationale de Sociologie).	209
<i>Rabaud E.</i> —Societăți animale și fenomene colective (Journal de Psychologie).	211
„Revista științifică „V. Adamachi“.	405
<i>Romier Lucien.</i> —Lapte de capră și brânză de Roquefort (Revue des Deux Mondes).	212
<i>Rostand Jean.</i> —Atomii ereditari (Nouvelle Revue Française).	407
<i>Sée H.</i> —Necesitatea unei înțelegeri economice europene (Scientia).	211
<i>Seé Henri.</i> —Observațiuni asupra conceptului de cauzalitate în Istorie (Revue de Synthèse historique).	407
<i>Simons H.</i> —Germania de mine (Revue de Vivants).	410
<i>Suchianu I. D.</i> —Diplomatul (Adevărul literar).	406
<i>Waldo Frank.</i> —Redescoperirea Americii (Europe).	210
VIII. Mișcarea intelectuală în străinătate	213, 413
IX. Bibliografie	215, 415

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele când va crede de cuviință, conducându-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuiesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa la Redacția Revistei „Viața Romînească”, strada Alecsandri, Iași.

CĂRȚI APĂRUTE ÎN ED. VIAȚA ROMINEASCĂ

G. IBRĂILEANU

SCRIITORI ROMÎNI ȘI STRĂINI

Caragiale, Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Coșbuc, Jean Bart, Codreanu, Ionel Teodoreanu, I. I. Mironescu, I. Negruți, Demostene Botez, Duiliu Zamfirescu, Macedonschi, H. Streitman, Anatole France, W. James, Marcel Proust, L. Reymont, Max Nordau, Tomas Hardy.

PREȚUL 100 LEI

G. BĂRGĂUANU

PĂMÎNT ȘI SOARE

⟨VERSURI⟩

PREȚUL 80 LEI

STEJAR IONESCU

DOMNUL DELA MURANO

⟨NUVELE⟩

PREȚUL 60 LEI

PREȚUL 80 LEI

CĂRȚI APARUTE ÎN ALTE EDITURI

M. RALEA

PERSPECTIVE

⟨CRITICI LITERARE⟩

ED. CASEI ȘCOALELOR

PREȚUL 40 LEI

IONEL TEODOREANU

TURNUL MILENEI

⟨ROMAN⟩

ED. «CARTEA ROMÎNEASCĂ»

PREȚUL 96 LEI

DEMOSTENE BOTEZ

ZILELE VIETII

⟨POEME⟩

ED. «CARTEA ROMÎNEASCĂ»

PREȚUL 60 LEI

CEZAR PETRESCU

OMUL CARE ȘI-A GĂSIT UMBRA

⟨ROMAN⟩

ED. CARTEA ROMÎNEASCĂ

PREȚUL 75 LEI

347